

ЗМІСТ

ПЕДАГОГІКА

- Горішний Зіновій, Гарпуль Оксана.** Національно-педагогічні аспекти творчості Тараса Шевченка
- Клепар Марія.** Національні традиції в духовному розвитку фахівців з міжнародних відносин
- Мамчур Євген.** Феномен цінностей та ціннісних орієнтацій у науковому вимірі кінця XX – початку XXI століть.
- Орос Ільдико.** Організація освіти дорослих у Німеччині
- Рижков Едуард.** Досвід реалізації тренінгових технологій навчання на прикладі навчально-інтерактивного комплексу "Лінія-102"
- Рябуха Іван.** Бібліотеки Півдня України у розвитку морської освіти (XIX - початок XX століть.)
- Чумак Микола.** Дихотомічний характер розвитку освіти на території Галичини (перша половина XIX століття.)
- Iyevlyev Olexsandr.** Concept of forming professional and pedagogical mobility of the future lecturer in the master's degree

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

- Березюк Олена.** Вплив полікультурності на формування особистості майбутнього фахівця
- Гоцуляк Катерина.** Педагогічні умови підготовки вчителя в системі післядипломної освіти до диференційованого навчання молодших школярів
- Загнибіда Райса, Лоак Лілія.** Формування комунікативної культури студентів у процесі професійної підготовки спеціалістів готельно-ресторанної справи
- Колодій Наталія.** Сутність професійної мовленнєвої компетентності бакалаврів соціальної роботи
- Ленів Зоряна.** Формування професійної готовності фахівців до роботи в інклюзивному освітньому просторі початкової школи
- Масловська Марія.** Музей старожитностей у Житомирському державному університеті імені Івана Франка
- Павлиш Тетяна.** Стан організації науково-методичної роботи коледжів з розвитку професійної мобільності викладачів
- Презлята Ганна, Ткачівська Інна, Ковальчук Лідія, Шандригось Віктор.** Формування рефлексивної компетентності майбутніх учителів фізичної культури в умовах педагогічної практики
- Трубавіна Ірина.** Зміст програми навчального курсу з підвищення кваліфікації для соціальних педагогів та практичних психологів "Організація факультативних заходів у школах з метою прищеплення гідності, миру та соціального консенсусу"

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

- Біда Олена, Шевченко Ольга.** Теорія і методика організації спортивних свят та видовищ
- Власенко О.** Зміст процесу формування громадянських цінностей школярів в освітніх закладах
- Коленко Анфіса.** Виявлення проблемних питань щодо сценічного мовлення майбутніх акторів театру і кіно
- Криштанович М., Гонтар З.** Методологічні підходи до формування професійно-педагогічної компетентності викладача закладу вищої освіти
- Овчарук Василь.** Експериментально-дослідницька перевірка ефективності реалізації педагогічних умов і моделі формування здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних закладів вищої освіти

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

- Височан Леся.** Літературна спадщина Василя Сухомлинського як чинник етико-екологічного виховання молодших школярів
- Замрозович-Шадріна Світлана.** Проблеми валеологічного виховання учнів початкових класів

Засновники, редакція

Івано-Франківський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,
Державний вищий навчальний заклад "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
від 24.11.2015 року КВ.№ 21733-11633ПР

Науково-педагогічний журнал "Обрії" внесений до нового Переліку наукових фахових видань
України в галузі педагогічних наук (наказ МОН України від 16.05.2016 № 515 "Про
затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих
вчених рад від 12 травня 2016 року")

Головні редактори

Зіновія НАГАЧЕВСЬКА, професор кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", доктор педагогічних наук, доцент
Роман ЗУБ'ЯК, кандидат педагогічних наук, доцент, ректор Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Редакційна колегія

Володимир БАСАРАБ, методист Бурштинського енергетичного коледжу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, кандидат педагогічних наук

Олена БУДНИК, професор кафедри педагогіки початкової освіти ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник

Григорій ВАСЯНОВИЧ, професор Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, доктор педагогічних наук

Міхель ВИРОСТКЄВИЧ, доктор наук, богослов, еколог, експерт у галузі засобів масової інформації, доцент Люблінського Католицького Університету Івана Павла II (Люблін, Республіка Польща)

Беата Анна ЗЕМБА, кандидат педагогічних наук, доцент Інституту педагогіки Жешувського університету (Польща)

Тетяна КОТИК, професор кафедри фахових методик і технологій початкової освіти ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", доктор педагогічних наук

Неллі ЛИСЕНКО, завідувач кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти ДВНЗ

"Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", доктор педагогічних наук, професор

Надія ЛУЦАН, завідувач кафедри фахових методик і технологій початкової освіти ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", доктор педагогічних наук, професор

Піотр МАЗУР, завідувач кафедри педагогіки, професор Державної Вищої Професійної школи в Хелмі (Республіка Польща), доктор педагогічних наук

Оксана МАРИНОВСЬКА, професор кафедри менеджменту та освітніх інновацій Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, доктор педагогічних наук

Марія ОЛІЯР, завідувач кафедри педагогіки початкової освіти ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", доктор педагогічних наук, доцент

Лілія СУШЕНЦЕВА, професор кафедри педагогіки та соціального управління національного університету "Львівська політехніка", доктор педагогічних наук

Рекомендовано до друку вченою радою ОІППО від 28 грудня 2018 року, протокол № 4

Літературний редактор Оксана ВАСИЛЕЧКО

Комп'ютерне складання та верстання Світлани ГРИТЧУК

- Редакція приймає до розгляду лише ті статті, що не були раніше опублікованими та не є поданими до інших видань.
- Редакція редагує подані матеріали. Рукописи статей авторам не повертаються.
- Редакція залишає за собою право скорочувати і редагувати надіслані матеріали, не порушуючи їхнього основного змісту.
- За достовірність фактів, цитат, власних імен та інших відомостей відповідають автори публікацій.

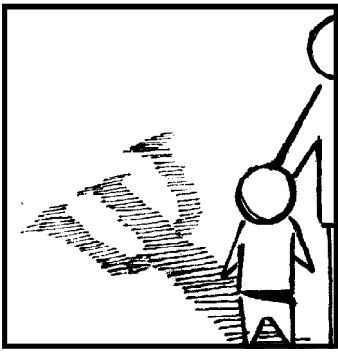
Адреса редакції:

76000 м. Івано-Франківськ, пл. Міцкевича, 3, тел. 0342 532493

e-mail: slovo@oippo.if.ua

НАШІ АВТОРИ

- БЕРЕЗЮК ОЛЕНА, кандидат педагогічних наук, професор кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка, керівник науково-методичної лабораторії
- БІДА ОЛЕНА, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
- ВИСОЧАН ЛЕСЯ, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фахових методик і технологій початкової освіти ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"
- ВЛАСЕНКО О., кандидат педагогічних наук, доцент Житомирського державного університету імені Івана Франка
- ГАРПУЛЬ ОКСАНА, кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри математики та інформатики і методики навчання ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"
- ГОНТАР З., кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри права та менеджменту у сфері цивільного захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
- ГОРІШНИЙ ЗІНОВІЙ, доцент, кандидат педагогічних наук
- ГОЦУЛЯК КАТЕРИНА, кандидат педагогічних наук, викладач Івано-Франківського коледжу ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"
- ЗАГНИБІДА РАЙСА, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи факультету туризму ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"
- ЗАМРОЗЕВИЧ-ШАДРИНА СВІТЛАНА, кандидат педагогічних наук, доцент ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"
- ІЄВЛЄВ ОЛЕКСАНДР, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та соціального управління Національного університету "Львівська політехніка"
- КЛЕПАР МАРІЯ, кандидат педагогічних наук, доцент ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"
- КОВАЛЬЧУК ЛІДІЯ, кандидат фізичного виховання, доцент кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"
- КОЛЕНКО АНФІСА, старший викладач кафедри сценічної мови Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого
- КОЛОДІЙ НАТАЛІЯ, викладач кафедри української мови Національного університету "Львівська політехніка"
- КРИШТАНОВИЧ М., доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри педагогіки і соціального управління Інституту права та психології Національного університету "Львівська політехніка"
- ЛЕНІВ Зоряна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри логопедії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
- ЛОЯК ЛІЛІЯ, кандидат економічних наук, доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи факультету туризму ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"
- МАМЧУР ЄВГЕН, кандидат педагогічних наук, старший викладач Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
- МАСЛОВСЬКА МАРІЯ, старший викладач кафедри видавничої справи, редагування, основ журналістики та філології Житомирський державний університет імені Івана Франка
- ОВЧАРУК ВАСИЛЬ, старший викладач кафедри фізичного виховання Вінницького національного технічного університету
- ОРОС ІЛЬДІКО, доктор філософії, ректор Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці I
- ТЕТЯНА ПАВЛИШ, кандидат педагогічних наук, викладач Криворізького коледжу економіки та управління ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"
- ПРЕЗЛЯТА ГАННА, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"
- РИЖКОВ ЕДУАРД, кандидат юридичних наук, доцент завідувач кафедри економічної та інформаційної безпеки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
- РЯБУХА ІВАН, кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри англійської мови з підготовки морських фахівців Херсонської державної морської академії
- СУШЕНЦЕВА ЛІЛІЯ, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та соціального управління Національного університету "Львівська політехніка"
- ТКАЧІВСЬКА ІННА, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"
- ТРУБАВІНА ІРИНА, доктор пед наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
- ЧУМАК МИКОЛА, доцент кафедри теорії та методики навчання фізики та астрономії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
- ШАНДРИГОСЬ ВІКТОР, кандидат фізичного виховання, доцент кафедри теорії та методики олімпійського та професійного спорту Тернопільського національного педагогічного університету.
- ШЕВЧЕНКО ОЛЬГА, кандидат педагогічних наук, доцент, Заслужений працівник фізичної культури і спорту України, майстр спорту СРСР з художньої гімнастики, завідувач кафедри теорії та методики фізичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені В. Винниченка

УДК 37.035:172.15

*Зіновій ГОРИШНИЙ, доцент, кандидат педагогічних наук
Оксана ГАРПУЛЬ, кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри математики та інформатики
і методики навчання ДВНЗ "Прикарпатський
національний університет імені Василя Стефаника"*

НАЦІОНАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

*ZINOVIIY GORISHNYY, candidate of pedagogical sciences
Oksana GARPUL, Associate Professor at Department of Physics and
Mathematics Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

NATIONAL-PEDAGOGICAL ASPECTS OF CREATIVITY T.G. SHEVCHENKO

У статті розкрито національно-педагогічні погляди Т. Шевченка, котрий любив свій народ і Батьківщину, постійно закликав нас бути чесними і справедливими, неупинно боротися з невіглаством, захищати й розбудовувати незалежну Україну.

Ключові слова: Т. Шевченко – геніальний пророк і мислитель, Україна, народ, звичаї предків, честь, свобода і незалежність.

In the article the national pedagogical views TG Shevchenko, who passionately loved his people and homeland, constantly called us to be honest and fair, constantly was fighting with ignorance, protect and develop independent Ukraine.

Key words: T. Shevchenko – a brilliant thinker and prophet, Ukraine, the people and customs of their ancestors, honor, freedom and independence.

Мета: продемонструвати силу вислову і вагомість творчості, глибину емоцій і переживань поета, чесність його

життя, палке служіння народу, що стало основою формування свідомості та безсмертя нації.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Серед фундаторів державності України постає велична постать Шевченка Т. Г. Геній, мислитель, пророк, людина незвичайної долі і незбагненого таланту, поет національної ідеї, художник, його творчість наповнена глибоко реалістичним змістом – це могутнє джерело пізнання дійсності і виховання справжніх людських почуттів, волі до боротьби за людське щастя, джерело естетичного виховання мас.

Аналізуючи доробок Тараса Шевченка, можемо відслідкувати цілісний підхід до організації національної системи освіти українців. Це справжнє щастя для людини, нації, педагогів усвідомити значимість творчості поета і намагатися реалізувати його основні ідеї.

Аналіз досліджень і публікацій. Життя і творчий доробок Т. Шевченка ґрунтовно досліджується науковцями, які щоразу роблять нові і цікаві відкриття. Його вірші, повісті, щоденник та

більшість листувань читаються як навчально-виховні та морально-педагогічні твори.

Як пише Олесь Гончар, "У своїй стихійній силі творця він, здається, не хотів знати ніяких законів, крім тих, що диктували йому його власна мистецька інтуїція, сила задуму, вогонь темпераменту" [...].

Широке поле для розвитку мовлення, мислення, уваги, творчості, уміння формувати художні цінності і смаки дає живописна спадщина Кобзаря. У подальшому всю творчість Шевченка пронизує справжня народність і народна пісенність як її органічний елемент. Своєю ритмічністю, віртуозністю поезії Шевченка створюють йому славу одного з наймузикальніших творців світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед фундаторів державності – Шевченко Тарас Григорович... Геній, мислитель, пророк, людина незвичайної долі і незбагненого таланту, котра здобула світову славу. Таким ми бачимо нашого знаменитого земляка, поета національної ідеї, художника і мисли-

теля, ідеолога української державності.

Поневолений український народ породив свого Пророка, який і сьогодні закликає нас стати, нарешті, вільними, покладатися тільки на себе і вірити в себе, вчить нас бути українцями бо без усвідомлення цього ми ніколи не станемо вільними і щасливими [6, с. 19].

В історії велич особистостей визнається не тільки їх внеском у науку, літературу, мистецтво, а всією сукупністю людської творчості та громадянської діяльності, чесністю життя і служіння народу, що формує свідомість і безсмертя. Спадщина Т. Шевченка невичерпна і багатогранна, до нього нам треба постійно рости, збагачуватися як окремій людині, так і народу, нації.

Творчість поета наділена винятковою здатністю виховувати державницьке мислення. Вона дає розуміння і відчуття національної ідентичності, формує правдивий погляд на українську історію, освіту; виявляє національні хвороби, намагає віру у краще майбутнє нашого народу. Це справжнє щастя для нації мати такого поета, справжнє щастя для вчителя бути посередником між ним і юним поколінням громадян України. Через те наше найважливіше завдання – ґрунтовно вивчати й утілювати в життя заповітні настанови свого Пророка.

Домінантний момент, який визначає характер життя і творчості, – абсолютна захопленість Шевченка національною ідеєю. Він добре розумів, що майбутнє його народу цілком залежить від того, наскільки вдасться зберегти й розвинути свідоме, національне в українцях, що це єдиний шлях до спасіння і самоствердження.

Шевченко значною мірою здобував освіту самотужки. Як пише Б. Лепкий, він був генієм, мав надзвичайну пам'ять, дар спостереження, тонку вразливість та інтуїцію і, завдячуючи наполегливій праці, досяг геніальності [...].

Добре знав Святе писмо і "життя святих", праці священнослужителів. Багато його літературних творів пронизані ідеями християнства. "Вся мудрість людська сперта на силі доброго, покороного правді серця".

*Щоб люди не чули, бо то Боже слово,
то серце поволі з Богом розмовляє,
то серце щобече Господню славу,
а думка край світа на храмі гуляє [...].*

Джерелом морального виховання Т. Шевченко вважав християнську релігію, Христову науку. Адже все життя прагнув того, щоб люди стали "синами Сонця правди" – Христовими синами.

Також немало ідей для своєї творчості поет узяв із староримської педаго-

гіки. Він глибоко вивчав часи Козаччини, педагогічно-виховну програму Києва, ідеї мазепинської доби, що відображено в його поезіях "Катерина", "Гайдамаки", "Сон" та багато інших. У боротьбі за кращу долю українського народу, за розвиток культури й освіти посилається на корифеїв світової педагогіки: Гомера, Данте, Байрона, Гоголя, Руссо, О. Лабзіна, О. Максимовича, Яна Коменського, Песталоцці [4, с. 580].

Освітнім ідеалом для Шевченка є людина багатогранних знань та інтересів, людина широкої розумової культури. Вона активна, ініціативна, здатна застосовувати свої знання до потреб життя, усебічно розвинена.

Тарас Шевченко надавав великого значення дошкільному вихованню й позашкільній освіті, підкреслював, що освіта, навіть фахова, повинна бути разом із моральним піднесенням людини, виробленням твердих національних характеристик. "Ніхто до нього не підкреслив так потреби перевиховати суспільство, ніхто так ясно не протиставив самоосвіту офіційній шкільній освіті" [...].

Так, у вірші А. О. Козачковському (1847) певною мірою відображено соціально-педагогічні аспекти тогочасного суспільного життя. Злиденне існування простого люду, рабська праця, приниження і безправність утверджували зневіру, безвихідь. У таких умовах формувалося молоде покоління нації.

Тут Шевченко згадує своє тяжке дитинство, навчання у дяка, протиставляє з однієї сторони, велике бажання дітей здобувати знання: навчатися читати, писати, малювати, віршувати, а з іншої – неспроможність тогочасної існуючої системи навчання. Також показує щире ставлення дітей до навчальної праці, оформлення листочків, книжечок, становлення особистості на основі творчості Г. Сковороди, українознавства, історії народу та його життєвої мудрості. Водночас прослідковуються шкільна муштра і безправність.

Вірш вражає усвідомленням глибини змісту, логікою опису подій, їхнім соціально-психологічним аналізом та висновками. У підсумку спостерігаємо подвійні відчуття автора: любов до природи, людини, улюбленої праці, радість пізнання і трагізм суспільного становища. Поет щоразу аналізує причини, через які йому випала така тяжка доля, і постійно запитує себе: чи все правильно було в житті?

Так, він свідомо вибрав свій тяжкий життєвий шлях – служіння народові та Україні. За це поневірився і страждав, але йшов уперед і не каюся, усім своїм

еством творив добро. Цим прославив себе у віках і залишився великим сином українського народу.

Велика любов до життя і України, повага до простого люду, доброта і ніжність почуттів, щира людська простота – ось у чому велич генія.

Шевченко постійно готувався до педагогічної діяльності, здобув звання педагога, академіка і був затверджений на працю викладача малювання в Київський університет. Із розповідей очевидців знаємо, що він дуже любив дітей, розказував їм казки, співав пісень, пригощав солодощами, організовував ігри. Свій досвід передавав через спілкування і творчість. Часто шукаючи мешкання, заходив до мужичої біленької хати, просячися на квартиру, ставав тут "своєю" людиною і збирав для навчання дітвору з усієї вулиці. Він також навчав дітей своїх друзів і приятелів, зокрема О. Сапожнікова та Лаврентієва. Зі спогадів, "На учня свого він ніколи не сердився, вживаючи як педагогічні засоби лише ласки та жарг" [2].

Т. Шевченко постійно піклується про освіченість усього українського народу та з радістю сприймає звістку про відкриття в Україні недільних шкіл. У Петербурзі 1861 р. він укладає "Буквар южноруський" як навчальний посібник для навчання грамоти українською мовою. Видання відповідало всім вимогам, а щодо структури, то половина його була заповнена релігійним змістом, друга частина – текстами українських дум, перекладами псалмів та окремими творами поета. У посібнику була поєднана любов до Бога з любов'ю до Батьківщини, українського народу, рідної природи, традицій [4, с. 590].

Шевченко також подбав, щоб у "Букварі" не було нічого такого, що могло скаламутити дитячу душу. Книжка мала завдання допомогти вивчати рідну мову, уміщені в ній статті для читання формували в дітей любов до ближніх, шанування батьків, громадську самовідданість, каяття перед народом у своїх провинах та спокутування їх, милосердя до нещасних [5, с. 573].

"Букварь южноруський" посідав одне з провідних місць в історії освіти України. Художнє, поліграфічне оформлення дуже скромне, видання не велике, за обсягом 24 сторінки у м'якій обгортці. Автор за власний кошт направив першу партію 10 000 букварів і кобзарів у недільні та народні школи, розуміючи, що це – єдине джерело справді народної освіти. Незважаючи на всілякі перешкоди, підручник ширився по Україні, а поет намагався забезпечити ним якомога

більше своїх земляків.

Підручник був перейнятий демократичними і гуманістичними ідеями, у ньому автор звертається до кращих зразків народної творчості, підбирає власні твори, спрямовані на єднання нації і народу:

*Чи є лутше, краще в світі,
Як у купі жити.
З братом добре, добро певне
Познать, не ділити.*

Глибока мораль, любов до дітей і життя були лейтмотивом Кобзаря:

*І хочеться, Боже милий,
Як хочеться жити і любити
Твою правду, і весь світ обняти.*

Також проводить ідею виховання в душі правдивості й чесності, нетерпимості до лицемірства і кривди.

*Де єсть добрі люди,
там і правда буде,
а де кривда буде,
там добра не буде.*

У букварі вміщені також приказки, що осуджують соціальні і моральні пороки, які разом з думами розкривають красу і багатство рідної мови:

- Застав дурного Богу молитися, то він і лоб проб'є.

- З дужим не борись, а з багатим – не судись.

- Кому – кому, а кучому буде!

- Казав пан, кожух дам, та й слово його тепле.

- Не вір, то звір, хоч не вкусить – то злякає.

- Брехнею увесь світ пройде, та назад не вернеться.

- Гості першого дня – золото,

- Другого – срібло,

- А третього – мідь,

- Хоч додому їдь.

Усі псалми, включені до букваря, мали на меті показати соціальну неправду, що панує в експлуататорському суспільстві. Вони були пройняті закликом до боротьби за правду. Багато чого подає нам ця невеличка книжечка, яку, правда, з любов'ю уклав автор близько до смерті. То була його лебедина пісня [5, с. 574].

Тогочасна преса позитивно відгукнулася на це видання: "Перші вправи для читання мають бути цілком зрозумілі початківцеві, а що може бути зрозуміліше за рідну пісню або прислів'я?" [Воспитание. – 1861. – № 4].

Проте царські власті і політичні реакціонери робили все, щоб "Букварь Южнорусский" не потрапив у школи [11, с. 179].

Поет усіляко намагався піднести українську педагогічну думку на рівень європейських надбань. Він надавав освіті

державо-, націє-, культурологічного значення. Понад усе ставив завдання формування особистості, патріота, людини мудрого і доброго серця, наполягаючи на необхідності вчитися в усіх. Також відстоює наближеність процесу навчання до сім'ї, соціального середовища, традицій нації, вважаючи, що основою саморуйнування особистості є винародовлення.

Тарас Шевченко розумів, що лише формальної освіти недостатньо, вона повинна даватися разом з усебічним вихованням людини і поєднуватися з національним. Освіту народу, поширення знань розглядав як справу ідейну, патріотичну. Високо підніс професію педагога. Водночас наголошував, щоб до педагогічної діяльності допускалися люди здатні з честю її виконувати.

Перлиною не тільки в українській, але і у світовій педагогіці є вірш "Садок вишневий коло хати" – одна з найчарівніших струн поетичної шевченківської музики. Літній вечір постає перед нами в усій своїй красі. Сім'я вечеряє біля хати. Малі діти, щаслива мати готують вечерю. Усе навколо наповнене величчю зоряного неба, шелестом замріяних садів і дібров, гудінням хрущів і дзвінким співом солов'я. Читаючи твір, ми начебто переносимось у ті часи і події, усвідомлюючи високі людські цінності: доброту і чесність простого українського люду, повагу і любов до матінки-землі, усвідомлення її неповторності. І ця лагідна музика природних барв, ніжна лірика почуттів наповнюють нас, облагороджують людську душу, надихають її на світлі мрії і величні справи.

Збірником поетичної творчості став "Кобзар", який став підсумком усього найвизначнішого в житті народу, відобразив сучасне і минуле, тим самим заклавав основу нової української літературної мови. Без цієї великої національної книги не можна уявити існування українців як нації. "Кобзар" в усі часи залишався цілющим джерелом педагогічної і загальнолюдської мудрості, на основі якого формувалися національні цінності цілих поколінь українців.

Через усю творчість Тараса Григоровича проходить ідея незалежності України, шани і поваги до неї, відданості своєму народу, злагоди і любові в суспільстві. Найважливішим елементом поетичної творчості поета є образ України, де бачимо синівські звернення до неї: "мамо", "нене", "вдово-сиротино". Автор називає Україну раєм, бо й справді вона додає наснаги душі:

*Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,*

*Що прокляну святого Бога,
За неї душу погублю.*

В образі одного села – уся Україна. Шевченко висловлює думку про ідеал краси, створеної Богом, Який незримо присутній тут і милується своїм творінням:

*Здається кращого немає нічого в Бога,
Як Дніпро та наша славная країна.*

У вірності народові, самовідданій любові до нього виявляється найбільше достоїнство людини. У поемі "Сон" Тарас Шевченко здирає маску із псевдопатріотів, що клялися вітчизною, а на ділі знущалися з неї і грабували.

А той, щедрий та розкішний

Все храми мурує:

Та Отечество так любить,

Так за ним бідкує,

Так і з нього, сердешного,

Кров, як воду точить...!

Людина, котра любить вітчизну, її народ, не може бути спокійною перед неправдою. Шевченко вважає найгіршими моральними тортурами такий стан, коли особа засуджується на споглядання суспільного зла і позбавляється можливості проти нього боротися [11, с. 126]. Він благає долю позбавити його такої жахливої перспективи:

Не дай спати ходячому,

Серцем замирати

І гнилою колодою

По світу валятися.

А дай жити, серцем жити і людей любити.

Визначну роль у вихованні патріотизму, любові до рідного народу, формуванню самосвідомості Шевченко відводить рідній мові, вважаючи її невимірним виразником народних ідеалів, духовним піднесенням.

Ну що б здавалося слова...

Слова та голос – більш нічого.

А серце б'ється, ожива, як її почує...

Поет закликає пізнати таїни рідної мови, бо людина без любові до материнської мови не може бути вірною ні своєму народові, ні державі. Без неї Тарас Шевченко не мислив ні духовної, суверенної, "природної" особистості, ні нації, спроможної посідати гідне місце серед інших народів.

Уроки рідної мови це – людинознавство. Вони сприяють вихованню у дітей загальнолюдських цінностей, почуття гордості за свій народ і слов'яну мову. Тому повісті Кобзаря, щоденник та більшість листувань читаються немов якісь навчально-виховні та морально-педагогічні твори. Взірцем моральної педагогіки є поема "Катерина", а твір "Сліпа" оповитий християнською любов'ю та всепрощенням.

У поемі "Сон" Тарас Григорович вдало використовує прийом контрасту - прекрасний український пейзаж змальований у кращих фольклорних традиціях, а на його фоні – жахливі картини з життя найзнедоленіших верств покріпаченого селянства.

Російський цар провадив загарбницьку політику, вів несправедливі війни, які потребували великих коштів. Знедержавлення та покріпачення в Україні довели до крайнього стану зубожіння простий народів, що був рабом. Як відомо, повний занепад державності і незалежності України припадає на часи правління Петра I, а потім Катерини II: "це той Петро, що розпинав нашу Україну, а "Вторая" доконала вдову-сиротину".

У підсумку ліричний герой Шевченка має можливість з "вистоти пташиного польоту" осмислити картини несправедливості, побачити справжню дійсність, відкрити її для сучасників. Поет не лише висміює та заперечує старе, негативне, що призвело до трагічного існування народу, а передбачає народження та утвердження нового, позитивного, прогресивного. Поема перейнята ідеєю необхідності змін, утвердження демократичної влади народу та відродження державності. Автор лине душею до рідної України, де бачить її славне героїчне минуле: козатчину, національно-визвольну боротьбу, славних гетьманів – і мріє повернутися додому:

*Ніби знову на волю, на світ народився.
Дай же, Боже, коли-небудь, хоч на
старість стати*

*На тих горах окрадених у маленькій
хаті.*

Ця поема стала провідником народу, коли людська духовність прагне вирватися на волю, яка для слов'ян є необхідним засобом повноцінного існування [6, с. 20].

Серед великої спадщини Кобзаря "образ жінки-матері, трудівниці" посідає найпочесніше місце. Нестерпний біль пронизував серце за долю рідної матері, котру передчасно "у могилу нужда та праця положила", його рідних сестер Катрі, Ярини та Марії, "отих голубок молодих", у яких "у наймах коси побіліли", його першої юначої любові Оксани Коваленко. Поет бачить у жінці передусім духовну красу, обожнює материнство, прославляє ширість і вірність почуттів.

Тарас Григорович підніс жінку-кріпачку, жінку-матір, жінку-месницю на найвищий п'єдестал чистоти, глибини і вірності почуттів, моральної краси, материнської величі [6, с. 22].

Духовний світ визначає той обсяг

знань і норм поведінки, який людина успадковує протягом усього життя і доводить його своєю поведінкою, учинками, словами, чітко дотримуючись законів моралі. Естетичне виховання стає багатшим, якщо людина буде обізнана музикою. Саме Савватій із "Блізнецов" зображений Шевченком як взірць доброго виховання. Він не тільки малює, але й непогано грає на різних музичних інструментах.

Шевченко перейняв смак до народної пісні в названого батька Нечипора Федоровича Сокири, який глибоко відчував усю її красу.

Дід Тараса – Іван також знав дуже багато козацького, гайдамацького, козарського фольклору та історію України і передав ці знання онукові. Той непомітно почав наспівувати пісні, що успадкував від діда та матері. З часом спів та малювання стали його потребою. Коли присутні чули спів Шевченка, усі зтихали і насолоджувалися цим, що наповнювалось глибокими почуттями, хвилювало душу. Так, ритмічна віртуозність поезії Тараса приносить йому славу одного з наймузикальніших поетів світу.

У своїй стихійній силі творця він, здається, не хотів знати ніяких законів, крім тих, що диктували йому його власна мистецька інтуїція, сила задуму, вогонь темпераменту. Шевченко вважав, що мистецтво має велику силу виховного та освітнього впливу на людину. Воно облагороджує, робить її життя більш повним, налічує змістовністю: "істинно витончений твір на художника і взагалі на людину сильніше діє, ніж сама природа" [11, с. 103].

Кожен народ через свою національну систему виховання органічно продовжує себе у своїх дітях, генерує національний дух, менталітет, характер, психологію, традиційну родинно-побутову культуру, спосіб життя. Художнє слово, образотворче мистецтво, вважав Т. Шевченко, наповнене глибоко реалістичним змістом – це могутнє джерело і пізнання дійсності, виховання справді людських почуттів, волі до боротьби за щастя.

Таким чином, водночас із правдивою історією свого народу, рідною мовою, які мають займати провідне місце у школі, поет високо цінить пісню. Вона була для нього невмирущим джерелом духовності народу, його долею.

Наша дума, наша пісня

Не вмере, не загине...

*От де, люди, наша слава,
слава України.*

*Без золота, без каменю,
Без хитрої мови,*

А голосна та правдива,

Як Господа слово.

Пісні на слова Шевченка стали добре знані: "Тече вода в синє море", "Вітре буйний, вітре буйний", "Нащо мені чорні брови", "Ой одна я, одна", "Як би мені черевички". Музика до багатьох із них, створена різними композиторами, перетворила їх у народні: "Реве та стогне Дніпр широкий", "Думи мої, думи мої", "Садок вишневий коло хати", "Нащо мені чорні брови", "По діброві вітер віє", "Зоре моя вечірняя", "Заповіт". Серед кобзарів, які виконували пісні на слова Шевченка – Євген Мовчан, Остап Вересай, Петро Неховайзуб, Дмитро Скорик, Микола Дубина.

Тому так важливо, щоб пісенне слово Т. Шевченка торкнулося найніжніших струн людського серця, зокрема молодшого покоління, адже це національний скарб, у якому захований могутній навчально-виховний потенціал [9, 784].

Неабияке значення для нас, українців має і живописна спадщина поета (картини, гравюри, акварель). Вони дають широке поле для розвитку мовлення, мислення, уваги, творчості, вчать аналізувати, формують художні цінності і смаки, виховують повагу й шану до живописної спадщини великого сина України, народу [6, с. 6].

Якщо поетична спадщина Кобзаря налічує понад 240 творів, то живописна – близько 1 200 робіт (олійних картин, акварелей, сепій, офортів, малюнків). Найвідоміша з поміж них картина Т. Шевченка "Катерина" (1842р., олія), створена за мотивами однойменної поеми. На вродливому обличчі дівчини - вираз глибокої образи, сорочу і водночас покірності. Постає освітлена яскравим сонцем. Як і в поемі, на картині краса дівчини протиставляється тяжкій її долі: голівка опущена, припухлі губи аж ніби тремтять, очі заплакані. Таке споглядання дає сучаснику розуміння величності української природи, народу, поваги і любові до рідної землі, її добрих і багатостраждальних людей, а також відчуття трагізму багатовікової історії панування імперії.

Вагомий виховний вплив має картина "Селянська родина", де відображені теплі, доброзичливі і лагідні стосунки в родині. Біля убогої селянської хати – молоде подружжя і дитина. Збоку – розбитий глечик. Біля ніг чоловіка – собака з насторожено піднятою мордою, ніби вслухається в розповідь. Відчувається, що стосунки між подружжям лагідні. За хатою сидить дід у киреї. Надворі погоже надвечір'я, і в самому повітрі ніби розлита благодать [6, с. 9].

Так, перед нами виринає феномен

Тараса Шевченка, його красне пророче слово, яке сягає вершин космічних, найпотаємніших глибин людського духу. "Апостол правди і свободи" створив істинні шедеври українського слова - божественного за силою і красою. Він залишив безсмертні роздуми про якості істинної, духовної людини в поемах "Марія" і "Тризна" [6, с. 204].

Тарас Григорович стояв і нині міцно стоїть віч-на-віч з ворогами національно-культурного розвитку українського народу, закликаючи нас бути в перших рядах боротьби за Свободу і Незалежність.

Багато учасників, у тому числі і священнослужителів, підтверджували, що під час Помаранчевої (2004 р.) та Революції Гідності (2013 р.) відчували, як над Майданом Незалежності витає Шевченка дух, а також інших нескорених Героїв України. Вони підтримували і допомагали вибороти омріяну справжню Свободу і Волю!!!

Мрії Кобзаря здійснились – і Україна стала вільною. Але чи змогли ми побудувати незалежну і демократичну державу, без корупції і російського шовінізму?

Виконуючи заповіді Шевченка, пам'ятаймо нашу славу історію, героїв, які поклали свої світлі душі на алтар служіння Україні; геніальні твори митців і письменників, мелодійні козацькі, народні пісні і танці, бо це наша внутрішня моральна сутність. Будьмо тверді у своїх поглядах і переконаннях, готові до рішучих дій в ім'я збереження нашої ідентичності, рідної землі, народу, Батьківщини.

Світло правди – кожен вірш, кожний рядок шевченківської думи для нас, українців, – це глибока філософія життя, героїчна історія нації, життєдайна педагогіка поколінь, мудрість народних джерел, душевний порив до волі, свободи і героїчних звитяг.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. У період відродження національної системи освіти важливо вивчити спадщину Т. Шевченка. Його слово завжди чесне, сучасне, актуальне і дає відповідь на багато викликів сучасного суспільного життя.

Викладені у статті соціально-педа-

гогічні погляди поета повинні мати ефективно застосування в організації шкільного навчання, а це національний характер освіти, її народність, повага до рідної мови, формування християнських цінностей, культури і моралі з метою виховання справжніх українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барвінський О. Тарас Шевченко – апостол правди і науки, учитель людства / О. Барвінський. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 80 с.

2. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка / П. Зайцев. – Нью-Йорк; Париж; Мюнхен, 1955.

3. Коломієць В. Про освітньо-педагогічні погляди Тараса Шевченка: [текст] / Коломієць В. // Дивослово. – 1996. – № 3. – С. 43–47.

4. Луців В. Педагогічна праця Тараса Шевченка [Текст]: збірник / В. Луців // Хроніка 2000: Український культурологічний альманах. – Київ: Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2007. – Вип. 71. – С. 575–594.

5. Потоцький П. Педагогічні ідеї Т. Шевченка і його "Буквар" / П. Потоцький // Хроніка 2000: Український культурологічний альманах. – Вип. 71. – К.: Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2007. – С. 571–575.

6. Скільський Д. Освітньо-виховний ідеал Т. Г. Шевченка: [текст] / Скільський Д. // Рідна школа. – 1997. – № 3–4. – С. 18.

7. Стоянов В. З народного напившись джерела / В. Стоянов // Рідна школа. – 1996. – № 3. – С. 25.

8. Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К., 2003. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – С. 239–251; С. 688–691.

9. Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К., 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – 784 с.

10. Федоренко Д. Т. Т. Г. Шевченко і народна педагогіка / Д. Т. Федоренко // Рідна школа. – 1993. – № 3. – С. 58–59.

11. Чавдаров С. Х. Педагогічні ідеї Т. Г. Шевченка / С. Х. Чавдаров. – К.: Радянська школа, 1953. – 207 с.

12. Яцюк В. Кобзаревий "Буквар" / В. Яцюк [упоряд. М. М. Ілляша]. – К.: Веселка, 1991. – С. 57.

REFERENS

1. Barvinsky O. Taras Shevchenko –

apostle of truth and science, teacher of mankind. Trying pedagogical and scientific exploration. / Introduction and compiler B.P. Grechin. – Ivano-Frankivsk: Play, 2001. – 80 p.

2. Zaitsev P. The life of Taras Shevchenko. – New York; Paris; Munich, 1955.

3. Kolomiets V. About educational and pedagogical views of Taras Shevchenko [Text] / Kolomiets V. // Divoslovo. – 1996. – №3. – p. 43–47.

4. Lutsiv, V. Pedagogical work by Taras Shevchenko [Text]: compilation / V. Lutsiv // Chronicle 2000: Ukrainian cultural almanac / redkol. Yu. Buryak (chief editor) and others. – Kyiv: Foundation for the Promotion of the Development of the Arts, 2007. – Vip. 71: Ukraine Educational: History, Personality, Progress. – Pp. 575–594.

5. Pototsky P. Pedagogical ideas of T. Shevchenko and his "Bukvar" / P. Pototsky // Chronicle 2000 [Text]: Ukrainian cultural almanac. Whip 71. Ukraine Educational: History, Personality, Progress / Goal. Ed. Yu. Beetroot. – K.: Foundation for the Promotion of the Development of the Arts, 2007. – P. 571–575.

6. Skilsky D. Educational and educational ideal of T. Shevchenko [Text] / Skilsky D. // Native school. – 1997. – № 3–4. – P.18.

7. Stoyanov V. From the national drinking source // V. Stoyanov // Native school. – 1996. – № 3. – С. 25.

8. Taras Shevchenko. Collected Works: In 6 t. – K., 2003. – Vol. 1: Poetry 1837–1847. – P. 239–251; Pp. 688–691.

9. Taras Shevchenko. Collected Works: In 6 t. – K., 2003. – Vol. 2: Poetry 1847–1861. – 784 pp.

10. Fedorenko D.T. T.G. Shevchenko and national pedagogy / D.T. Fedorenko // Reed. shock. – 1993. – № 3. – P. 58–59.

11. Chavdarov S. Kh. Pedagogical ideas of TG Shevchenko / S. Kh. Chavdarov. – K.: Soviet school, 1953. – 207 p.

12. Yatsyuk V., Kobzarevsky "Bukvar" // Bukvar Southern Russian 1861: For the m. and among shock Age / Regular M. M. Ilyasha; Introduction. The word O. T. Gonchar; Afterword V. M. Yatsyuk. – K.: Rainbow, 1991. – P. 57.

УДК

КЛЕПАР МАРІЯ, кандидат педагогічних наук,
доцент ДВНЗ "Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника"

НАЦІОНАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ В ДУХОВНОМУ РОЗВИТКУ ФАХІВЦІВ З МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

MARIA KLEPAR, PhD (Candidate of Pedagogical Sciences),
associate professor Department of Pedagogy elementary
education State Higher Educational Institution Vasyl Stefanyk
"Precarpathian National University"

NATIONAL TRADITIONS IN SPIRITUAL DEVELOPMENT

У статті автором проаналізовано роль національних традицій у духовно-му становленні фахівців-міжнародників. Обґрунтовано, що знання, які стосуються духовних надбань, набуті молодими людьми під час навчання, повинні виступити стимулятором активного звернення українців до вивчення особливої за своєю суттю, істинно правдивої історичної духовної спадщини свого народу, закоріненої у фольклор (народну творчість) і збереженої в будь-якому прояві на локальному рівні.

Ключові слова: фахівці з міжнародних відносин, виховання, національні традиції, духовність, духовний розвиток особистості.

The article analyzes the role of national traditions in the spiritual development of personality. It is substantiated that knowledge related to the spiritual achievements acquired by young people during studying should act as a stimulant for the active appeal of young Ukrainians to the study of a special in its essence, a truly true historical heritage of its people, rooted in folklore (folk art) and preserved in any-one manifestation at the local level.

Key words: specialists in international relations, education, national traditions, spirituality, spiritual development of personality.

Мета: обґрунтувати значення національних традицій у духовному розвитку майбутніх фахівців з міжнародних відносин.

Постановка проблеми в загально-

му вигляді. У Національній стратегії розвитку освіти України до 2021 року наголошено на необхідності створення ефективної системи національного виховання, забезпечення морально-духовного, культурного розвитку, формування соціально зрілої творчої особистості, громадянина України і світу. Майбутнє повинно бути освячене відродженням і розвитком нації, держави, науки й культури, освітніх і виховних систем, плідним міжнародним співробітництвом, високою духовністю й мораллю, свободою особистості і розмахом творчих сил людини.

Тому потребує глибинного вивчення та аналізу питання взаємовпливу і єдності народного, духовного, національного та загальнолюдського, виявлення їх співвідношень і втілення у здобутках вітчизняної педагогічної думки.

Аналіз досліджень і публікацій. У різний час розвитку суспільства народні традиції виховання були близькими багатьом відомим педагогам. Вони, зокрема, знайшли своє відображення у спадщині Я. Коменського, Й. Песталоцці, К. Ушинського. Педагогічні теорії українського народу глибоко розкрито у творчих набутках Б. Грінченка, О. Духновича, Г. Сковороди. Фундаментальне значення для дослідження проблем національної духовної культури має етнопедagogічна спадщина педагогів, етнографів, письменників: Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, О. Воропая, М. Драгоманова, Г. Вашенка та інших. Теоретичним і практичним внеском у народно-педагогічну теорію нашого часу слугують праці та діяльність М. Волкова, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського та інших. Основою сучасних досліджень проблем

формування професійної компетентності майбутніх учителів на засадах духовно-моральних цінностей є праці І. Беха, О. Будник, Г. Васяновича, О. Докукіної, Н. Кузьміної, М. Лещенко, В. Семиченко, Р. Скульського, В. Сластьоніна, В. Сімонова, Н. Тализіної, Г. Філіпчука, Р. Шаркурова, О. Щербакова та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як засвідчує аналіз джерелознавчої літератури, у вирішенні проблеми формування духовності молоді все чіткіше проявляються недоліки у практиці професійної підготовки майбутніх фахівців до здійснення відповідної діяльності. Тому в майбутніх фахівців-міжнародників необхідно розвивати здатність осмислювати загальнолюдські, національні, особистісні цінності, збагачувати й передавати новим поколінням взірці духовної, матеріальної культури, серед яких чільне місце посідають гуманістичні цінності, національні та духовні пріоритети.

Духовність - це категорія, яка розкриває людину як істоту, котра глибоко вкорінена в культуру, є гуманною, моральною, із широкими пізнавальними інтересами. Вона не існує поза національною свідомістю. Духовність – поняття синтетичне, узагальнювальне і всеохоплююче, воно включає такі поняття, як: духовна культура, духовні потреби, духовні інтереси, духовне життя, виявляється в багатстві внутрішнього світу особи, її ерудиції, розвинутих інтелектуальних та емоційних запитах.

Кожна особистість, поступово засвоюючи ідеї, ціннісні орієнтації, емоційно-естетичні надбання народу, сама емоційно засвоює певні компоненти духовності, виробляє своє ставлення до них, реалі-

зовуючи у практичній діяльності.

Духовна сутність молодого людини виявляється у ставленні до навколишньої дійсності, природи, мистецтва, до всього того, що є смыслом людського буття. У становленні людської індивідуальності, розвитку духовності підрастаючих поколінь особливу роль відіграє мистецтво, яке звертається до почуттів, пробуджує в дитячій особистості закладені природою людські якості, яскраво передає картини емоційного людського життя, відчуття істинної цінності людської пристрасті.

У підготовці майбутнього фахівця домінують значення має народна творчість як основа і ядро всієї етнічної культури в духовному становленні молоді. Це означає, насамперед, озброєння конкретною методологією та новітніми технологіями навчання; спрямування розвитку на формування необхідних для сьогодення рис та бажань, що характеризуватимуть його як дослідника народної творчості, який зможе вивчати, аналізувати, пропагувати, а далі й застосовувати здобуті знання в реальному житті.

На думку науковців (Н. Кузьміна, В. Сластьонін), предметом особливої уваги суб'єктів дипломатичної діяльності має стати духовно-моральна атмосфера, яка має сприяти розвитку людського в людині. Така атмосфера виникає у процесі співробітництва, спільної життєдіяльності, спілкування суб'єктів дипломатії, міжособистісних взаємин. Це потребує оволодіння майбутніми фахівцями особистісно орієнтованими технологіями [6, с. 29]. Наріжні цінності, норми, ідеали соціально-культурного контексту відображаються в духовно-моральному світі.

Насамперед, майбутні фахівці з міжнародних відносин мають оволодіти філософськими знаннями про світ, суспільство, людину; історичними – про закони еволюції суспільства, культури, науки; культурологічними – про розвиток суспільних систем, їхні культури, цінності (релігійні, політичні, соціальні); психологічними – про соціальні установки, поведінку людей; загальнокультурними – про культурно-історичну унікальність національної і світової історії, знання рідної мови і культури народу, а також інших народів тощо.

Засобами досягнення духовно-моральних цілей можуть бути визначені: вітчизняна гуманітарна культура; ціннісно-орієнтаційні домінуючі, культурно-символічні архів народу, традиції, мораль, мистецтво, релігія, картини духовного життя народу, традиції вітчизняної філософії освіти; освітні се-

редовище ВНЗ, що сприяє розкриттю сутнісних сил людини, особистісному розвитку, духовно-моральні, етичні ідеали, відповідно до яких майбутній фахівець ідентифікує себе; інформаційні і комунікативні технології.

Так, відроджуючи духовність особистості на основі використання національних традицій, необхідно, насамперед, відроджувати національні цінності і святині. Завдяки використанню в роботі із студентством давніх зразків цього жанру можна досягти неабияких результатів у напрямі розвитку духовності, насамперед, формуванні відчуття власної причетності до існування і творення етнокультури.

Важливою умовою роботи зі студентами є опрацювання наявних пісенно-обрядових зразків місцевого фольклору, що певною мірою впливає на його відтворення: або не втручається у давній текст і наспів, повністю зберігаючи його першооснову, що є найправильнішим і найнеобхіднішим у роботі, або ж обережно й мудро піддає наявний матеріал сучасній транскрипції, не порушуючи регіонального фольклорного компонента.

Важливе місце у формуванні духовності майбутнього фахівця з міжнародних відносин має релігія. Зазначимо, що більшість мешканців західного регіону України належить до однієї з основних християнських конфесій, завдяки чому для нас характерне розширення святкового часового простору, який стосується і такої значної події, як Різдво Христове. Порівняно з особами старшого покоління, які є основними носіями різдвяної пісенно-обрядової традиції, молодим людям менш властиве пошанування цього свята. Однак вони не так відповідально, як старші, сповідують його давню систему певних заборон, в основі яких лежать традиційні вірування, а порушення їх може призвести до "божого покарання".

Не завжди сучасне покоління володіє знаннями про те, що традиції різдвяних свят є відображенням особливої, специфічної системи духовно-моральних цінностей, яка, будучи важливим механізмом, регулює соціальні взаємини, сприяє формуванню світогляду, фундаментальних структур моральності й духовних вартісностей особливо в молоді: "Характеристична особливість світогляду нашого народу, як вона відбилася в народній пісні, є високий ідеалізм на релігійній основі. В ідеальному образі людини, передусім, підкреслюються високі властивості душі" [3, с. 120].

Збереження давніх звичаїв та обрядів, генетично закорінених у добро, людсь-

ку мудрість, світлість надій, забезпечується усним шляхом, тісно пов'язаним із даною традицією, і має практичну значимість. Саама це передбачає набуття знань через спадкоємність, безпосередні неформальні контакти з живими носіями; трансформацію традиції відбувається "з вуст в уста", що найчастіше притаманно сільській місцевості, у міській місцевості передача здійснюється за допомогою аудіо-та відеозаписів необхідних автентичних форм.

Сьогодні, на початку ХХІ ст., як і багато віків тому, у словах і діях фольклору, що відтворював процеси землеробства, простежується чіткість "аграрної магії": закликання, орання, сіяння, вирощування врожаю тощо.

Обряди аграрної зимової тематики даної території з їх багату пісенністю, на думку вчених, можна віднести до найархаїчніших. Для них обов'язковим є безпосередній діалог або ж спонування до нього, що якнайкраще розкриває давню хліборобську та родину тематику.

Важливими у назрілих у суспільстві процесах стають питання, що стосуються осмислення й оцінки самою молоддю багатоглибких надбань української народної творчості (фольклору), формування серед молоді розуміння того, що феномен такого явища, насамперед, повинен цілком правомірно сприйматися як синонім етнічної самотності і приналежності до даного етносу.

Необхідною умовою духовного розвитку майбутніх фахівців є оволодіння ними практичними вміннями:

гностичними (осмислювати сутність і структуру духовно-морального виховання, аналізувати психолого-педагогічні умови розвитку моральної поведінки, урахування особливостей роботи, вивчати наукову літературу з проблеми морального виховання особистості);

проектувальні (формулювати провідні цілі та завдання духовно-морального виховання, опираючись на теоретичні концепції, здобутки народної педагогіки, передовий досвід, проектувати основні напрями, зміст, форми, засоби та методи духовно-морального виховання, моделювати власну діяльність щодо збагачення досвіду духовно-моральної поведінки);

конструктивні (реалізувати поставлені цілі, завдання шляхом відбору доцільного змісту духовно-морального виховання, виділяти суттєве у випадкових фактах моральної поведінки, вчинків конструювати систему різноманітних форм, методів організації духовно-морального виховання, моделювати виховувальні ситуації, спрямовані на розви-

ток моральної свідомості особистості);

комунікативні (встановлювати доцільні відносини в соціумі у процесі різноманітних форм організації духовно-морального виховання, формувати ціннісне ставлення особистості до народних традицій, ідеалів);

організаторські (спрямовувати процес духовно-морального виховання особистості у професії, організувати заходи з морально-етичних проблем, сприяти прагненню до морального самовдосконалення, саморозвитку, стимулювати накопичення морального досвіду, ціннісних орієнтацій, організувати власну діяльність щодо збагачення духовно-морального досвіду, вдосконалення особистісних моральних рис.

На основі аналізу сучасних наукових підходів визначимо педагогічні умови духовного розвитку майбутніх фахівців на засадах національних традицій /3; 6/:

- гуманістична спрямованість процесу розвитку духовної сфери майбутнього фахівця;

- здійснення індивідуально-творчої професійної підготовки студентів;

- наявність професійного зразка особистості викладача ВНЗ;

- досвід культуротворчої, духовно спрямованої діяльності;

- вивчення та засвоєння майбутніми вчителями кращого вітчизняного та зарубіжного досвіду, пов'язаного із упровадженням нових технологій;

- вивчення та упровадження у процес навчання ВНХ дисциплін народознавчого характеру;

- ознайомлення з передовими педагогічними технологіями, сучасними засобами освіти і виховання духовно-морального спрямування.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у дано-

му напрямі. Для успішного розвитку духовності майбутніх фахівців з міжнародних відносин на засадах національних традицій необхідно:

збагачувати навчальний процес зробленими завданнями духовно-морального змісту;

організувати науково-дослідну роботу у зазначеному напрямі; під час практики спрямовувати фахівців на організацію роботи в напрямі духовно-морального змісту.

Разом з тим освіта націлює студентів на оволодіння цілісною системою духовних, морально-етичних знань, переконань, почуттів, розвитку моральної свідомості, формування моральної поведінки і в цілому, на морально достойне життя та діяльність як важливої передумови професійного та особистісного становлення.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у проведенні широкого кола наукових узагальнень щодо оволодіння майбутніми фахівцями з міжнародних відносин основами професійної компетентності на засадах духовно-моральних цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава : Ред. газета "Полтавський вісник", 1994. – 120 с.

2. Гавріна Н. І. Концепції трансформації етнічної ідентичності в сучасному суспільстві / Н. І. Гавріна // Нова парадигма. – КНПУ ім. Драгоманова, 2007. – В. 65. – Ч. II. – С. 31–36.

3. Грица С. В ім'я збереження фольклору / С. Грица // Фольклор у просторі та часі. – Тернопіль. – 2002. – 228 с.

4. Іваницький А. Хрестоматія з українського музичного фольклору (з по-

ясненнями та коментарями) : [навчальний посібник для вищих навчальних закладів культури і мистецтв] / А. Іваницький. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 520 с.

5. Попович М. Філософська і соціологічна думка / М. Попович // Народна творчість та етнографія. – 1990. – № 3. – 52 с.

6. Практикум з педагогіки / за ред. О. А. Дубасенюк. : навч. посібник. Вид. 3-тє поп. і перероб. – Київ. – Центр навч. літ. 2004. – 483 с.

REFERENS

1. Vashhenko G. Vy`xovny`j ideal / G. Vashhenko. – Poltava : Red. gazeta "Poltavs`ky`j visny`k", 1994. – 120 s.

2. Gavrina N. I. Koncepciji transformacij etnichnoyi identy`chnosti v suchasnomu suspil`stvi / N. I. Gavrina // Nova parady`gma. – KNPУ im. Dragomanova, 2007. – V. 65, Ch. II. – S. 31–36.

3. Gry`cza S. V im`ya zberezhennya fol`kloru / S. Gry`cza // Fol`klor u prostori ta chasi. – Ternopil`. – 2002. – 228 s.

4. Ivany`cz`ky`j A. Xrestomatiya z ukraiy`ns`kogo muzy`chnogo fol`kloru (z poyasnennyamy` ta komentaryamy`) : [navchal`ny`j posibny`k dlya vy`shhy`x navchal`ny`x zakladiv kul`tury` i my`stecztv] / A. Ivany`cz`ky`j. – Vinny`cya : Nova kny`ga, 2008. – 520 s.

5. Popovy`ch M. Filoso`fs`ka i sociologichna dumka / M. Popovy`ch // Narodna tvorchist` ta etnografiya. – 1990. – № 3. – 52 s.

6. Prakty`kum z pedagogiky` / za red. O. A. Dubasenyuk. : navch. posibny`k. Vyd. 3-tye pop. i pererob. – Ky`yiv. – Centr navch. lit. 2004. – 483 s.

*Євген МАМЧУР, кандидат педагогічних наук,
старший викладач Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини*

ФЕНОМЕН ЦІННОСТЕЙ ТА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У НАУКОВОМУ ВИМІРІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

У статті здійснено теоретичний аналіз сутності понять "цінності", "ціннісні орієнтації" як міждисциплінарного феномена в різних наукових аспектах: філософії, соціології, психології, педагогіці. З'ясовано, що цінності і ціннісні орієнтації як історичне явище визначаються інтересом епохи, впливають на пізнання і оцінку явищ, встановлюють норми взаємин між людьми, устрій суспільного життя.

Ключові слова: цінність, ціннісні орієнтації, ціннісний підхід, формування цінностей особистості.

Annotation: In the article the theoretical analysis of the essence of the concepts of "values", "value orientations" as an interdisciplinary phenomenon in various scientific aspects of philosophy, sociology, psychology, and pedagogy is carried out. It is elucidated that values and value orientations as a historical phenomenon are determined by the interest of the era, affect the cognition and evaluation of phenomena, determine the norms of relations between people, the structure of social life.

Key words: value, value orientation, value approach, formation of personality values.

Мета: охарактеризувати сутність поняття "ціннісні орієнтації" як міждисциплінарного феномена; розкрити специфіку ціннісних орієнтацій в аспекті соціології, психології, педагогіки; з'ясувати ступінь розкриття сутності терміна "цінності" у сучасних педагогічних дослідженнях; висвітлити важливість ціннісного підходу в навчально-виховному процесі.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Соціально-економічні умови, моральні й культурні пріоритети ХХІ ст. зумовлюють суттєві зміни в системі суспільних цінностей загалом і кожної окремої особистості зокрема, переосмисленні загальнолюдських і національних світоглядних позицій. Ці перетворення ставлять перед сучасною освітою важливі завдання, визначають компетентнісні переваги і стратегічні цілі. Саме тому нині

важливим завданням постає проблема формування ціннісних орієнтацій конкретної людини – учня, студента, майбутнього вчителя.

На важливості окресленого питання наголошують чинні державні документи (Конституція України, Закон України "Про освіту", Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті, Концепція національно-патріотичного виховання молоді та Концепція гуманітаризації вищої освіти), у яких наскрізно проходить ідея формування загальнолюдських і національних духовних цінностей як пріоритетного напрямку державної політики щодо розвитку та функціонування освітньої системи.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання цінностей та ціннісних орієнтацій стало предметом досліджень багатьох учених, що працюють у галузі гуманітарних наук: філософії, психології, педагогіки, соціології, культурології, унаслідок чого поняття "цінність" набуло статусу міждисциплінарного, що дає змогу різнобічно осягнути цей термін.

Проблемі цінностей і ціннісних орієнтацій учені порушували в різних аспектах: філософії (М. Боришевський, І. Зязюн, І. Кант, В. Огнев'юк та ін.), соціології (М. Вебер, О. Здравомислов, В. Ядов та ін.), психології (Б. Ананьєв, Г. Балл, Г. Костюк, О. Леонтьєв, С. Рубінштейна, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.), педагогіці (Н. Волкова, І. Ісаєв, О. Коберник, Л. Коберник, В. Сластьонін, О. Сухомлинська, Н. Ткачова та ін.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Витоки осмислення природи цінностей сягають античної пори. У нові часи категорія "цінності" найбільш ґрунтовно розроблена класичною німецькою філософією і введена в науковий обіг І. Кантом, котрий протиставив сферу моральності (свободи) сфері природи (необхідності), продемонструвавши відмінності в уявленнях про необхідне, цінності і норми, з одного боку, і уявлення про існуюче, світом речей з іншого боку [8, с. 261]. Нагромаджені знання з теорії цінностей стали підставою для виокремлення у філософії в кінці ХІХ – на

початку ХХ століть спеціальної галузі – аксіології, що вивчає природу, структуру цінностей, їх взаємозв'язки. Детальний ретроспективний аналіз трансформації філософських уявлень про поняття "цінність" подає В. Огнев'юк у монографії, присвяченій цінностям освіти [10, с. 315–345].

Основи соціологічного аспекту вивчення цінностей заклав німецький соціолог М. Вебер [3], котрий відстоював думку, що головним, визначальним у суспільстві має бути не загальне для всіх явище, тобто закон, а щось значуще. Критерієм значущого виступають цінності, тобто усвідомлені інтереси, які спричиняють важливість кожного предмета. У сфері інтересів можна оцінити предмет з точки зору добра або зла, істини або брехні, краси або потворності. Учений кваліфікував цінності явищем історичним і вважав, що вони визначаються якимось інтересом епохи. Зі зміною епохи втрачають свою силу і цінності, на зміну їм приходять цінності іншої епохи. Вони впливають не лише на пізнання та оцінку явищ, а й визначають норми взаємин людей, устрій суспільного життя.

У соціології цінності потрактують як соціально-нормативні регулятори суспільного життя і поведінки людей, як фундаментальні норми – моральні, релігійні, законодавчо-правові та інші. У вітчизняній соціології дослідження цінностей та ціннісних орієнтацій почалося із середини 60-х років ХХ століття, що ознаменовано виходом наукових праць А. Здравомислова, В. Ядова. Названі дослідники обґрунтували модель диспозиційної структури особистості. А. Здравомислов у цінностях істотним вважає ступінь вираження її духовного багатства. Цінності, на його думку, – це особливі продукти духовної діяльності людини, у ході якої певним чином перетворюються й демонструються соціальні властивості речей. Обидва вчені надавали великого значення розгляду цінностей особистості стосовно праці. Результати їхніх пошуків представлено ґрунтовно у статтях і монографіях [5, 17 та ін.].

На позначення сукупності цінностей,

які обирають люди, соціологи послуговуються терміном "ціннісні орієнтації". Соціологія аналізує останні через характеристику соціальних якостей особистості, її ставлення до навколишнього світу, статус та роль у структурі суспільства.

У радянській науці даним поняттям послуговувався В. Ольшанський, котрий визначив ціннісні орієнтації як систему особистісних цінностей людини, детермінованих певними соціально-психологічними чинниками, тобто як один зі способів функціонування цінностей у свідомості індивідуума [11, с. 470–530]. Окреслену проблему в радянські часи розробляли відповідно до марксистської теорії цінностей, в основі якої була проблема підходу суб'єкта до об'єктивних матеріальних і духовних цінностей, розглядаючи людину як творця і перетворювача суспільства. Значний внесок у розробку теорії ціннісних орієнтацій особистості внесли Б. Ананьєв, О. Леонтьєв, В. М'ясищев, С. Рубінштейн.

Соціально-психологічний напрям розглядає цю категорію як елемент внутрішнього світу індивідуума, казує на їх соціальну зумовленість. Соціальні психологи визначають ціннісні орієнтації як інструмент соціалізації особистості, адаптації до соціальних норм і вимог; трактують їх як систему соціальних установок, за допомогою яких індивід або група аналізує ситуацію та вибирає відповідний спосіб дії.

Вивчення цінностей та ціннісних орієнтацій є предметом глибокого й різнобічного зацікавлення у психології. Вітчизняні та зарубіжні психологи обґрунтовують різні концепції, теорії, моделі та класифікації цінностей. У психології особистості питання цінностей і ціннісних орієнтацій подається стосовно мотиваційної, потребної сфер особистості у зв'язку з її соціалізацією, яка залежить як від зовнішніх соціальних, так і внутрішніх особистісних факторів. Крім того, у процесі соціалізації людина активно засвоює соціальний досвід і перетворює його у власні цінності, установки, орієнтири. Психологія досліджує ціннісні орієнтації як елемент вищих мотиваційних структур життєдіяльності людини, їх засвоєння є результатом власної внутрішньої активності кожного індивіда (С. Рубінштейн [12], Л. Виготський [4], Л. Божович [2] та ін.).

Важливим напрямом наукових пошуків стало вивчення цінностей у проекції на виховання людини, розгляд їхньої специфіки в педагогіці. Слушною, на наш погляд, є думка дослідника Н. Никандрова, який зауважив, що "коли ми виховуємо чи навчаємо, ми передаємо цінності"

[9, с. 8]. На переконання Н. Ткачова, "специфіка ціннісної проблематики в царині педагогіки виявляється в її прикладному аспекті, її дослідження передбачає не лише визначення основних цінностей, що мають стати підґрунтям для здійснення навчально-виховного процесу, але й обґрунтуванням ефективних засобів забезпечення їх інтеріоризації суб'єктами цього процесу, пошуку ефективних засобів їх трансляції молоді, формування в кожній особі її персональної системи цінностей" [16, с. 432].

Вивчення цінностей стало одним із напрямів досліджень у радянській педагогіці. Аксиологічні пріоритети загальної освіти були розкриті у працях Л. Архангельського [1], І. Ісаєва [7] та інших. Учені досліджували історію становлення педагогічної аксіології, що розглядала освіту, навчання та виховання, педагогічну діяльність як основні загальнолюдські цінності. Класичними для теорії цінностей у педагогіці виявились роботи В. Сластьоніна. Так, у праці "Введение в педагогическую аксиологию" дослідник характеризує теоретико-методологічні основи педагогічної аксіології, фактори становлення і розвитку педагогічної аксіології, розкриває сутність понять "ціннісна свідомість", "ціннісна установка", "ціннісні орієнтації". Учений обстоює ідею про цінність самої освіти й акцентує на тому, що освіта – це не цілеспрямований процес оволодіння знаннями, вміннями і навичками, а те, що робить людину людиною [14, с. 99]. Нині у проекції компетентності спрямованої освіти така позиція є слушною.

Зміни в суспільно-політичному житті зумовлюють постійну актуальність розробки проблеми цінностей. З часу здобуття Україною незалежності, побудови демократичного суспільства постала необхідність перегляду цінностей та зміни вектора ціннісних орієнтацій, що знайшло відображення у сфері гуманітарних досліджень. Теоретико-методологічні основи педагогічної аксіології обґрунтовано в працях українських учених І. Беха, О. Вишневського, І. Зязюна, В. Кременя, В. Огнев'юка, О. Савченко, О. Сухомлинської та інших.

О. Сухомлинська здійснила аналітичний огляд наукових розробок українських дослідників, присвячених цінностям у вихованні дітей та молоді. Вона зауважує, що проблеми цінностей набули статусу першочергових, актуальних через те, що сучасна система освіти і виховання в Україні перейшла на нову парадигму виховання, у центрі якої особистість в усіх її зв'язках і опосередкуваннях. Ціннісний підхід, наголошує О. Сухомлинська, вис-

тупає найпріоритетнішою виховною проблемою [15, с. 105–106]. Важливим напрямом педагогічних досліджень проблеми цінностей та ціннісних орієнтацій учена вважає питання громадянського виховання, у якому національні цінності посідають одне з чільних місць, бо формування громадянина України є актуальним і вимагає невідкладного розв'язання; питання родинного виховання, що витікають із вивчення проблем цінності природи й людського життя. О. Сухомлинська підкреслює, що переважна більшість дослідників убачає у цінностях феномен суспільного буття та суспільного ідеалу саме в особистісній формі, тобто на рівні індивіда, індивідуального; великий інтерес викликає процес формування цінностей у підлітків та шкільної молоді, студентів.

Після проведення конференції, де були обговорені питання виховання цінностей, українські педагоги доходять висновку, що найважливіше – це усвідомити необхідність формування нових ціннісних орієнтацій, нових ціннісних ідеалів, ціннісного світогляду тих, хто житиме у XXI столітті. Загальноприйнято думкою серед педагогів є думка про те, що виховання на основі цінностей – це провідний шлях формування особистості, її духовного світу. О. Сухомлинська здійснила також ретроспективний аналіз системи цінностей та ціннісних орієнтацій у різні періоди функціонування шкільництва в Україні. Аналізуючи період від початку її незалежності, дослідниця зазначає, що розбудова нового шкільництва зумовила формування національних ціннісних орієнтацій, національної свідомості та самосвідомості як цінності; до ціннісних орієнтацій освіти входять демократизм, гуманізм, духовність, відкритість світові, прилучення до загальнолюдських цінностей. Цінності, ціннісні орієнтації необхідні для педагогів не лише своїм конкретним змістом, а й як засіб існування моральності – форми свідомості й особливого типу взаємин, стосунків.

Таким чином, можемо констатувати, що вивчення феномена цінностей та ціннісних орієнтацій має давню історію. Доробок вітчизняних та зарубіжних учених представлений фундаментальними працями, що стали класичними і є базою для подальших досліджень, розвитку теорії цінностей.

Незважаючи на значні здобутки у сфері вивчення цінностей і ціннісних орієнтацій, феномен цих явищ продовжує бути предметом постійного зацікавлення вчених, про що свідчать чимало статей і дисертаційних досліджень, де в рамках ціннісної проблематики поглиблено описано її певний вужчий аспект.

Насамперед, вкажемо на праці, у яких висвітлено загальні питання цінностей та суміжних із ними понять. У цих доробках систематизовані різні наукові підходи до потрактування цих явищ, поточнено дефініції, робляться спроби розвинути теорію цінностей.

Осміслення різних наукових підходів до розкриття сутності понять "цінності" та "ціннісні орієнтації" представлено у працях Н. Ткачової. Стверджуючи, що аксіологічні детермінанти професійної підготовки майбутніх учителів включають дві групи цінностей: освітні та професійні, дослідниця розкриває зміст і специфіку їх формування в сучасних студентів, визначає власний досвід викладацької діяльності в даному напрямі, окреслює основні шляхи впровадження названих аксіологічних домінант у процес професійної підготовки майбутніх учителів [16, с. 259–266]. У зв'язку з цим Н. Ткачова констатує, що після проголошення Україною незалежності розпочався процес утілення важливих демократичних перетворень, значним чином зросла соціальна активність пересічних громадян. Водночас нею акцентується увага на необхідності чітко усвідомлювати, що різноманітні суперечливі тенденції, які виявляються на теперішньому перехідному етапі розвитку українського суспільства, дуже неоднозначно впливають на свідомість людей, особливо молоді. У таких складних соціальних умовах значно зростає роль ціннісних орієнтацій особистості як своєрідного вектора, який визначає загальний напрям соціальної поведінки та зумовлює вибір конкретних варіантів дій і вчинків [16, с. 260].

Аналізує та обґрунтовує зміст поняття цінність А. Сікалюк [13] і розглядає теорію цінностей та концепцію морального позитивізму, визначає відмінності між концепціями цінностей у філософії, акцентує на проблемі формування й вибору цінностей у педагогіці, а також формулює авторське визначення дефініції "цінність" як реального поняття про об'єкт, відображений, усвідомлений і оцінений суб'єктом у процесі оволодіння моральними знаннями та практичним досвідом у сфері моральної свідомості суспільства. Особливими якостями цінностей вважає змінність і постійність.

У дослідженнях учених зроблено спробу моделювання становлення цінностей особистості у просторі соціалізації через парадигму соціального простору теорії Бурдьє. Ураховуючи той факт, що категорія "цінність" є спільною для філософії, соціології, психології та інших гуманітарних і соціальних наук, ми погод-

жуємося з думкою дослідниці, що єдиного визначення аналізованого поняття немає і бути не може, адже кожна наука досліджує специфічний для неї аспект цінностей і ціннісних орієнтацій. Сутність окреслених термінів розкриває Ю. Іванова і визначає цінності, яким сьогодні надається перевага і на основі яких формуються ціннісні орієнтації сучасної молоді в Україні [6, с. 14–17]. Ми суголосні з позицією автора про те, що у процесі здобуття вищої освіти студенти не лише мають досягнути певні знання та виробити фахові вміння й навички, але і сформувати ціннісні орієнтації, властиві певній професії.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, у науковій літературі широко й різнобічно висвітлено питання, пов'язані з цінностями та ціннісними орієнтаціями. Результати досліджень викладено в монографіях, навчальних підручниках і посібниках, більш вузькі питання у загальній проблематиці цінностей стають предметом розгляду у статтях та дисертаціях. Подальшого дослідження потребують питання формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Архангельский Л. М.* Ценностные ориентации и нравственное развитие личности / Л. М. Архангельский. – Москва: Знание, 1978. – 64 с.
2. *Божович Л. И.* Психологическое развитие школьника и его воспитание / Л. И. Божович. – Москва: Знание, 1979. – 96 с.
3. *Вебер М.* Избранные произведения: [пер. нем.] / М. Вебер. – Москва: Прогресс, 1990. – 808 с.
4. *Выготский Л. С.* Психология развития человека / Л. С. Выготский. – Москва: Смысл: ЭКСМО, 2005. – 1136 с.
5. *Здравомислов А. Г.* Потребности, интересы, ценности / А. Г. Здравомислов. – Москва: Политиздат, 1986. – 223 с.
6. *Іванова Ю.* Формування ціннісних орієнтацій студентів – майбутніх соціальних педагогів / Ю. Іванова // Рідна школа. – 2011. – № 7. – С. 14–17.
7. *Исаев И.* Профессионально-педагогическая культура преподавателя / И. Исаев. – Москва: Академия, 2002. – 224 с.
8. *Кант И.* Сочинения: в 6 т. / И. Кант. – Москва: Мысль, 1965. – Т. 4. – Ч. 1. – 544 с.
9. *Никандров Н. Д.* Ценности как основа целей воспитания / Н. Д. Никандров // Педагогика. – 1998. – № 3. – С. 3–10.
10. *Огнев'юк В. О.* Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / В. О. Огнев'юк. – Київ: Знання України, 2003. – 450 с.
11. *Ольшанский Д. В.* Политико-психологический словарь / Д. В. Ольшанский. – Москва: Академический Проект, 2002. – 576 с.
12. *Рубинштейн С. Л.* Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – Санкт-Петербург: Питер, 1999. – 720 с.
13. *Сікалюк А. І.* Аналіз сутності поняття "цінність" у теоретичних наукових джерелах / А. І. Сікалюк // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2014. – № 1 (35). – С. 410–416.
14. *Сластенин В. А.* Введение в педагогическую аксиологию: [учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед.] / В. А. Сластенин, Г. И. Чижикова. – Москва: Академия, 2003. – 192 с.
15. *Сухомлинська О. В.* Цінності у вихованні дітей та молоді: стан розроблення проблем / О. В. Сухомлинська // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 107–111.
16. *Ткачова Н.* До питання формування ціннісних орієнтацій у студентів вищих навчальних закладів / Н. Ткачова // Вісник Львівського ун-ту. – Серія: Педагогічна. – Львів, 2006. – Вип. 21. – Ч. 1. – С. 259–266.
17. *Ядов В. А.* Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности: диспозиционная концепция. – [2-е расширенное изд.] / В. А. Ядов. – Москва: ЦСПиМ, 2013. – 375 с.

УДК 37.378(410)

*Льдіко ОРОС, доктор філософії,
ректор Закарпатського угорського
інституту ім. Ференца Ракоці II*

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ДОРОСЛИХ У НІМЕЧЧИНІ

*Ildiko OROS, doctor of philosophy, rector
of the Ferenc Rakocsi II
Transcarpathian Hungarian Institute*

ORGANIZATION OF ADULT EDUCATION IN GERMANY

У статті охарактеризовано організацію освіти дорослих у Німеччині. З'ясовано, що Німеччина є одним із зразків ефективного розвитку галузі освіти дорослих. На сучасному етапі галузь освіти дорослих (ОД) у Німеччині офіційно називається "продовжена освіта" (Weiterbildung). Продовжена освіта передбачає участь у навчанні дорослої людини і входить у контекст освіти впродовж життя. Її завданням є здобування знань і навичок для професійного розвитку особистості, активної участі її в житті суспільства. Країна має децентралізовану систему управління освітою дорослих, де взаємодіють федерація, землі та муніципальна влада. В останні роки у країні видана низка федеральних законів, що містять регулювання управлінням освітою. У Німеччині функціонує широка мережа закладів для освіти дорослих.

Ключові слова: організація освіти дорослих, Німеччина, продовжена освіта, навчання дорослої людини, освіта впродовж життя.

Abstract. The article is described the organization of adult education in Germany. It is found that Germany is one of the examples of effective development of adult education. At the present stage, the branch of adult education (OD) in Germany is officially called "continuing education" (Weiterbildung). Continued education involves participation in adult education and is part of the life-long learning context. Its task is to acquire knowledge and skills for professional development of the person, its active participation in the life of society. The country has a decentralized adult

education management system, where the federation, the land and the municipal government interact. In recent years, the country has issued a number of federal laws that contain regulation of education management. In Germany there is a wide network of adult education establishments.

Key words: organization of adult education, Germany, continuing education, adult education, education throughout life.

Meta: коротко схарактеризувати організацію освіти дорослих у Німеччині.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Актуальність з'ясування питання освіти дорослих у розвинутих країнах світу зумовлена тим, що аналіз розвитку освіти дорослих необхідний для висвітлення наступності між теорією освіти дорослих і практикою, щоб виявити тенденції, уникнути недоліків у плануванні майбутнього [1, с. 56].

У сучасному суспільстві освіта дорослих (adult learning) набула великого значення. Щоб задовольнити вимоги економіки, у якій застосовуються все нові технології, і глобального ринку праці з його жорсткою конкуренцією, робітники вимушені адаптуватися до технологічних змін упродовж трудової діяльності. У зв'язку з демографічними змінами, у результаті яких набуває актуальності доля людей похилого віку, необхідним є включення у трудові відносини більшої частини населення, яке знаходиться у працездатному віці. Адже освіта дорослих – це природний спосіб задовольнити потреби в підвищенні рівня кваліфікації або й навіть зміні професії. Актуальність освіти дорослих підкреслюється у виробленні політичних рішень, наприклад,

у європейській стратегії економічного розвитку, що прийнята у 2010 році на 10 років, – Європа – 2020 (European Commission) [2, с. 147–148].

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчення проблеми розвитку та реформування державної політики в цій галузі відображено у працях вітчизняних Н. Абашкіної, А. Боярської-Хоменко, Т. Гіжинської та ін., та німецьких учених: П. Брандта (P. Brandt), Е. Нуїсела (E. Nuissl), П. Фаульстіха (P. Faulstich), М. Шютца (M. Schyutz), У. Хеймліх (U. Heimlich) та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Німеччина, на думку Т. Гіжинської, є одним із зразків ефективного розвитку галузі освіти дорослих [3, с. 93]. На сучасному етапі галузь освіти дорослих (ОД) у цій країні офіційно називається "продовжена освіта" (Weiterbildung).

Продовжена освіта у 1970 р. була введена до Структурного плану системи освіти, тобто галузь ОД визнана Німецькою освітньою радою (Der Deutsche Bildungsrat) галуззю системи освіти і зараз є продовженням освітнього процесу після початкової, середньої і вищої освіти, а також виступає як четверта колона передбачає участь у навчанні уже дорослої людини [4, с. 11]. Вона входить у контекст освіти впродовж життя. На конференції міністрів освіти та культури земель визначені завдання галузі продовженої освіти, яка має надавати шанс усьому населенню здобувати необхідні знання, уміння й навички для розкриття особистості, власного професійного розвитку, активної участі в житті суспільства незалежно від статі, віку, національності, освіти, соціального становища [5, с. 4–5].

Стосовно управління освітою, то

Таблиця 1

Нормативно-правові документи з проблеми розвитку освіти дорослих у Німеччині

Назва країни	Назва документа	Ким виданий	Джерело	Зміст документа
Німеччина	Декларація німецької освітньої ради, де введена нова назва ОД, – продовжена освіта, в процесі освітньої реформи	Німецька освітня рада у 1970 р.	3, с. 94; 4, с. 11	У процесі освітньої реформи німецька освітня рада визнала галузь ОД частиною системи освіти (четвертою колоною) і ввела нову назву – продовжена освіта, яка входить у контекст освіти впродовж життя
	Закон «Про професійну освіту»	На рівні держави	3, с. 96; 6	Закон регулює питання порядку проведення та відповідальності за професійну підготовку, професійне навчання, підвищення професійної кваліфікації та професійну перекваліфікацію (2005 р.)
	Закон «Про сприяння продовженню освіти з метою професійного росту»	На рівні держави	3, с. 96; 7	Закон формує принципи фінансового сприяння підвищенню кваліфікації кадрів; регулює доступ до підвищення кваліфікації та видів і розмірів фінансового сприяння
	Закон «Про дистанційну освіту»	На рівні держави	3, с. 96; 7	Закон створено з метою захисту прав учасників дистанційного навчання
	Рамковий закон вищої школи	На рівні держави	3, с. 96; 7	У законі звертається увага на те, що до основних завдань продовженої освіти належить не лише її освітня діяльність, а й дослідницька
	Кодекс соціального права	На рівні держави	3, с. 96; 8	У кодексі сформовані основні регулювання галузі продовженої освіти; визначено головні принципи регулювання стимуляції освіти та зайнятості як загального соціального права
	Закон «Про ПО»	На земельному рівні (1970-ті роки)	3, с. 96-97; 9	Закон визначає умови для громадського сприяння ПО та визначає ПО як самостійну освітню галузь; гарантує наявність численних закладів ПО різних провайдерів, містить регулювання у виборі персоналу та відкритого доступу для всіх груп населення
	Закон «Про освітню відпустку кожної окремої землі»	На земельному рівні (1970-ті роки)	3, с. 97; 10, с. 362	Згідно із законом, упродовж 5 днів на рік працівник може відвідувати професійні чи-то політичні освітні заходи, заздалегідь попередивши роботодавця

слід зазначити, що в Німеччині не видано спеціального державного закону про продовжену освіту. Тому різні регулювання містяться в інших документах, зокрема тих, що представлені в таблиці 1.

Як показують дані таблиці, у За-

коні "Про професійну освіту" поставлені вимоги до професійного навчання, ПК, професійної перекваліфікації [6]; Закон "Про сприяння продовження освіти з метою професійного росту" формує принципи фінансового сприяння підвищенню кваліфі-

кації кадрів [7]; у рамковому законі вищої школи звертається увага на проведення дослідницької діяльності у процесі ПО, а не лише освітньої [7]. У названих документах даються лише загальні розпорядження щодо функціонування галузі.

Отже, у зв'язку з відсутністю спеціального державного закону щодо розвитку ПО відповідальність за цю галузь розподілена між державою та землями за секторами. В основі такої структури лежать конкуренція провайдерів та освітніх пропозицій, які мають задовольняти численні, швидко змінювані вимоги до ОД на високому рівні [12, с. 171].

Водночас із федеральними законами землі мають свої власні закони, що регулюють галузь ПО. Зокрема, Закон "Про ПО" – спеціальний документ про продовжену освіту – визначає ПО як самостійну освітню галузь, гарантує наявність закладів ПО різних провайдерів тощо [9]. Закон "Про освітню відпустку" дозволяє працівнику впродовж 5 днів на рік відвідувати професійні (політичні) освітні заходи в закладах провайдерів, що володіють офіційним законом якості освітньої роботи [10, с. 362]. Закони про ПО/ОД існують у 14 землях із 16. Отже, якщо закони на державному рівні визначають основні напрями в галузі ОД, то на земельному – регулюють галузь ОД детальніше.

До інфраструктури освіти дорослих Німеччини входять: народні коледжі; вечірні школи; вечірні гімназії; коледжі; дистанційні школи; дистанційні коледжі; профспілкові, приватні навчальні заклади; єпархії та релігійні громади; навчальні центри; громадські організації [13].

Отже, у Німеччині функціонує широка мережа закладів для освіти дорослих. Ця країна має децентралізовану систему управління освітою дорослих, де взаємодіють федерація, землі (мають найбільше компетенцій) та муніципальна влада [3, с. 97].

Стосовно фінансування продовженої та освіти дорослого населення, то слід відмітити про роль у цій ланці інституту освіти для дорослих, який фінансується федеральним урядом та землями і виконує такі функції: проводить дослідження та підтримує інфраструктуру для досліджень освіти дорослого населення країни, розробляє концепції для практичної діяльності та проводить необхідні консультації стосовно продовженої освіти. Інститут є міждисциплінарним робочим партнером галузі [13].

Розглядаючи форми навчання дорослого населення Німеччини, слід зазначити, що заняття проводяться у вечірні години та у вихідні дні. Знач-

ну роль тут відіграє дистанційне навчання [14], що базується на спілкуванні в інтернеті (зокрема, через електронну пошту, SMS, чати і блоги тощо). З метою зменшення функціональної неграмотності федеральний уряд запровадив освітню програму "національне десятиріччя грамотності та базової освіти 2016–2026 рр., а також партнерську програму за грамотність через кампанію" читання та письмо – мій ключ до світу. Адже за останніми дослідженнями Гамбурзького університету, близько 7,5 мільйонів людей у Німеччині не вміють правильно читати та писати. Їх вважають функціонально неграмотними [15].

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, продовжена освіта являє собою галузь системи освіти після початкової, середньої і вищої освіти і в ролі четвертої колони передбачає участь у навчанні дорослої людини, входить у контекст освіти впродовж життя. Завданням галузі є здобування знань і навичок для професійного розвитку особистості, активної участі її у житті суспільства. У країні видана низка федеральних законів землі, що передбачають регулювання управлінням освітою. У Німеччині функціонує широка мережа закладів для освіти дорослих. Країна має децентралізовану систему управління освітою дорослих, де взаємодіють федерація, землі та муніципальна влада.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Тесля Р. В.* Освіта дорослих Франції: історія, досвід, перспективи впровадження в українську систему освіти / Р. В. Тесля // *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III(25). – С. 56–58.
2. *Э. Килпи-Йаконен, Д.* Воно де Вильена, С. Шюпер, Х-П. Блоссфельд. Образование взрослых в контексте жизненного пути: международное сравнение // *Журнал социологии и социальной антропологии*. – 2016. – Т. XIX. – No 5 (88). Режим доступу: http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2016_5/Kilpi-Jakonen%20et%20al_2016_5.pdf
3. *Гіжинська Т.* Державна освітня політика Німеччини в галузі освіти дорослих / Т. Гіжинська // *Порівняльна професійна педагогіка : наук. журн.* – Київ-Хмельницький :

ХНУ, 2016. – Т. 6. – № 1. – С. 93–98.

4. Weinberg J. Einführung in das Studium der Erwachsenenbildung / J. Weinberg. – Bad Heilbrunn : Klinkhardt, 1999. – 175 s.

5. Vierte Empfehlung der Kultusministerkonferenz zur Weiterbildung. Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 01.02.2001. – Bonn. – 19 s.

6. Berufsbildungsgesetz – BBIG [Elektronische Ressource]. – Art des Zugriffs : http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/bbig_2005/gesamt.pdf.

7. Recht und Politik der Weiterbildung. Daten und Fakten zur Weiterbildung. – Deutsches Institut für Erwachsenenbildung [Elektronische Ressource]. – Art des Zugriffs : https://www.die-bonn.de/weiterbildung/wb_fakten/default.aspx

8. Sozialgesetzbuch [Elektronische Ressource]. – Art des Zugriffs : <http://sozialgesetzbuch-sgb.de/>

9. Leben und Lernen für eine lebenswerte Zukunft – die Kraft der Erwachsenenbildung. Confintea VI-Bericht Deutschland [Elektronische Ressource]. – Art des Zugriffs : http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/INSTITUTES/UIIL/confintea/pdf/National_Reports.

10. Tippelt R. Handbuch Erwachsenenbildung/Weiterbildung / R. Tippelt, A. v. Hippel. – Wiesbaden, 2011. – 1105 s.

11. *Лук'янова Л.* Законодавче забезпечення освіти дорослих: зарубіжний досвід / Лариса Лук'янова; Українська Асоціація освіти дорослих. – Київ: ТОВ "ДКС-Центр", 2017. – 147 с.

12. Das Bildungswesen in der Bundesrepublik Deutschland 2012/2013. Darstellung der Kompetenzen, Strukturen und bildungspolitischen Entwicklungen für den Informationsaustausch in Europa. Auszug [Elektronische Ressource]. – Art des Zugriffs : http://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/doc/Dokumentation/Bildungswesen_pdfs/erwachsenenbildung.pdf.

13. Das Institut. Die Einrichtung für Wissenschaft und Praxis der Weiterbildung in Deutschland. Retrieved from: <https://www.die-bonn.de/institut/default.aspx>

14. *Кучай О. В.* Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів засобами мультимедійних технологій у вищих навчальних закладах Польщі / монографія за ред. А.І. Кузьмінського. –

Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2014. – 361 с.

15. Success for all – Reforming further education and training <https://www.education.gov.uk>

REFERENCES

1. Teslya R.V. Education of adults of France: history, experience, prospects of introduction into the Ukrainian educational system // *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III (25). – P. 56–58.

2. E. Kilpi-Yaakonen, D. Von de Villeena, S. Sch?rer, X-P. Blossfeld Education of adults in the context of life's journey: an international comparison // *Journal of Sociology and Social Anthropology* 2016. Volume XIX. No 5 (88) http://jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2016_5/Kilpi-Jakonen%20et%20al_2016_5.pdf

3. Gizhynska T. State educational policy of Germany in the field of adult education / T. Gizhynska // *Comparative Professional Pedagogy: Sciences. Journ / heads Ed. N. M. Bidyuk. – Kiev-Khmelnytsky: KhNU*, 2016. – Vol. 6, No. 1. – P. 93–98.

4. Weinberg J. Einführung in das Studium der Erwachsenenbildung / J. Weinberg. – Bad Heilbrunn : Klinkhardt, 1999. – S. 175.

5. Vierte Empfehlung der Kultusministerkonferenz zur Weiterbildung. Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 01.02.2001. – Bonn. – S. 19.

6. Berufsbildungsgesetz – BBIG [Elektronische Ressource]. – Art des Zugriffs : http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/bbig_2005/gesamt.pdf.

7. Recht und Politik der Weiterbildung. Daten und Fakten zur Weiterbildung. – Deutsches Institut für Erwachsenenbildung [Elektronische Ressource]. – Art des Zugriffs : https://www.die-bonn.de/weiterbildung/wb_fakten/default.aspx

8. Sozialgesetzbuch [Elektronische Ressource]. – Art des Zugriffs : <http://sozialgesetzbuch-sgb.de/>

9. Leben und Lernen für eine lebenswerte Zukunft – die Kraft der Erwachsenenbildung. Confintea VI-Bericht Deutschland [Elektronische Ressource]. – Art des Zugriffs : http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/INSTITUTES/UII/confintea/pdf/National_Reports.

10. Tippelt R. Handbuch Erwachsenenbildung/Weiterbildung / R. Tippelt, A. v. Hippel. – Wiebaden, 2011. – S. 1105.

11. Lukyanova L. Legislative provision of adult education: foreign experience / Larysa Lukyanova;

Ukrainian Adult Education Association. – Kyiv: LLC "DKS-Center", 2017. – S. 147.

12. Das Bildungswesen in der Bundesrepublik Deutschland 2012/2013. Darstellung der Kompetenzen, Strukturen und bildungspolitischen Entwicklungen für den Informationsaustausch in Europa. Auszug [Elektronische Ressource]. – Art des Zugriffs : http://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/doc/Dokumentation/Bildungswesen_pdfs/erwachsenenbildung.pdf.

13. Das Institut. Die Einrichtung für Wissenschaft und Praxis der Weiterbildung in Deutschland. Retrieved from: <https://www.die-bonn.de/institut/default.aspx>

14. Kuchai O. V. Theoretical and methodological principles of preparation of future teachers of elementary school by means of multimedia technologies in higher educational institutions of Poland / monograph for ed. A.I. Kuzminskyi – Cherkasy: publisher Chabanenko Yu.A., 2014. – 361 pp.

15. Success for all – Reforming further education and training <https://www.education.gov.uk>

УДК 371.3:33

Едуард РИЖКОВ, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри економічної та інформаційної безпеки Дніпровського державного університету в внутрішніх справах

ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ НА ПРИКЛАДІ НАВЧАЛЬНО-ІНТЕРАКТИВНОГО КОМПЛЕКСУ "ЛІНІЯ-102"

Eduard RIZHKOV, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor Head of the Department of Economic and Information Security Dnipropetrovsk State University internal affairs

EXPERIENCE OF REALIZING TRAINING TECHNOLOGIES OF EDUCATION AT THE EXAMPLE OF THE EDUCATIONAL INTERACTIVE COMPLEX "LINIA-102"

У статті розглядається досвід реалізації тренінгових технологій навчання на прикладі запровадження в системі навчальних закладів зі специфічними умовами навчання Міністерства внутрішніх справ України навчально-інтерактивного комплексу "Лінія-102". Автором робиться спроба описати новітню інноваційну методику навчання, яка використовується в процесі підготовки кадрів Національної поліції.

Ключові слова: тренінгові технології, Лінія-102, методика навчання, навчально-інтерактивний комплекс.

Summary. The article examines the experience of the implementation of training technology training on the example of the introduction of a training and interactive complex "Line-102" in the system of educational institutions with specific training conditions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The author attempts to describe the latest innovative teaching methodology used in the process of training National Police.

Key words: training technologies, line-102, teaching methodology, educational-interactive complex.

Мета: обґрунтувати необхідність оформлення як новітньої сучасної педагогічної методики напрацювань науково-педагогічного колективу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ за результатами запровадження тренінгових технологій в процесі проведення професійно-орієнтованої ділової гри "Лінія-102".

Постановка проблеми в загальному вигляді. Одним із ключових питань діяльності Національної поліції України в сучасних умовах є забезпечення її

органів та підрозділів кваліфікованими кадрами нової генерації. Логічним є пошук нових підходів до їх підготовки з чітко вираженою практичною складовою навчального процесу. Педагогічні колективи навчальних закладів системи МВС, частина яких представлена офіцерським складом, проходять піврічне стажування у практичних підрозділах з відривом від педагогічної практики. Це дає змогу компенсувати прогалини у розумінні тих змін, що відбулися з моменту введення в дію Закону України "Про Національну поліцію" та привнести у навчальний процес сучасний підхід щодо вдосконалення форм і методів проведення навчальних занять.

Перед педагогічними колективами навчальних закладів зі специфічними умовами навчання постає завдання щодо розробки сучасних методик викладання майбутнім правоохоронцям не менш специфічного навчального матеріалу.

Проте, як показує педагогічна практика, схильність до творчого пошуку є найбільш дефіцитним аспектом сучасних вищів. Саме тому досвід творчого пошуку та педагогічного експерименту, який ми маємо, дає право представити його на розсуд і обговорення колегам педагогам, науковцям задля подальшого розвитку, перш за все, відомчої науки та педагогічної думки.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню проблем професійної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі приділяється значна увага. Серед багатьох аспектів є актуальними: проблеми професійної підготовки фахівців у вищій школі (С. Баранов, О. Жукова, Н. Мойсеюк, Я. Сікора, М. Скуротівська); розробки та впровадження сучасних педагогічних технологій професійної підготовки фахівців (О. Керик, К. Кончович,

Т. Котенко, Н. Федоренко, М. Шимановський). Окремо слід виділити дослідження проблем підготовки майбутніх фахівців для Національної поліції (О. Борисюк), зокрема, запровадження сучасних технологій навчання (Н. Мілорадова). Останнім часом у працях науковців значна увага приділяється впровадженню активних методів навчання в педагогічний процес професійної підготовки майбутніх офіцерів поліції, зокрема тренінгової підготовки (В. Лефтеров, Н. Лигун).

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах реформування Національної поліції, суттєвого зниження професійної майстерності її особового складу, загострення криміногенної ситуації в країні у період військового протистояння, втрати професійного ядра поліцейських кадрів, руйнації інституту наставництва педагогічні колективи навчальних закладів системи МВС України відчувають гостру потребу в удосконаленні існуючих та пошуку нових форм і методів практичного навчання здобувачів вищої освіти. З метою вирішення цієї проблеми запропоновано новітню технологію повного замкнутого циклу опрацювання інформації про протиправні діяння від її надходження на лінію 102, збору доказової інформації в рамках кримінального провадження до розгляду матеріалів у судовому засіданні в рамках реалізації правозастосовчої, правоохоронної та судової функції за прикладом навчально-інтерактивного комплексу з підготовки здобувачів вищої освіти та практичних працівників Національної поліції у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ.

Уперше в Україні в системі навчальної підготовки поліцейських та правників

запропоновано й опрацьовано замкнутий цикл правозастосовчої, правоохоронної та судової практики при відпрацювання типових навчальних фабул про протиправні діяння. На прикладі міжпредметної, міжкафедральної та міжфакультетської взаємодії в рамках рольових ігор та оперативно-тактичних навчань створено Навчально-інтерактивний комплекс з підготовки здобувачів вищої освіти та практичних працівників Національної поліції, що дає можливість отримати фахівця з новим рівнем якості знань та практичних навичок [1, с. 16].

Відчуваючи свою відповідальність перед суспільним запитом щодо якісної підготовки поліцейських нової генерації та підготовки педагога із стратегічним і мобільним мисленням, у рамках педагогічного експерименту в університеті запроваджена новітня методика підготовки курсантів, студентів та практичних працівників Національної поліції із використанням емулятора платформи інформаційно-технічного забезпечення Національної поліції, розширеного переліку інтерактивних навчальних приміщень та навчальної зали судових засідань під умовною назвою "Лінія 102" [2].

На першому етапі підготовка реалізована в рамках комплексних оперативно-тактичних навчань із курсантами випускного курсу та студентами юридичного факультету як різновид позанавчальної роботи. На другому етапі реалізації проекту можливості інтерактивного комплексу запроваджені в курсантів та студентів в основний навчальний процес.

На другому етапі навчань передбачені навчальні судові засідання, в процесі яких наочно демонструються окремі елементи судової практики та алгоритм розгляду напрацьованих матеріалів кримінальних проваджень.

На першому і другому етапах значна роль відведена не лише науково-педагогічному складу, але й представникам практичних підрозділів, які активно залучаються для надання консультативної та практичної допомоги при виконанні вправ та під час спільного з курсантами та студентами підведення підсумків.

Представлений комплекс є максимально ефективним з точки зору набуття та вдосконалення умінь та навичок здобувачами вищої освіти в процесі виконання оперативно-службових завдань, юридичної та судової практики в умовах, максимально наближених до реальних.

У процесі занять курсанти засвоюють комплекс практичних заходів працівників різних підрозділів поліції, набу-

вають та вдосконалюють навички: опрацювання первинної інформації про кримінальні та інші правопорушення, порядку реєстрації такої інформації, роботи у складі наряду патрульної служби, слідчо-оперативної групи, складання реєстраційних та процесуальних документів, користування технічними засобами фіксації інформації, кваліфікації правопорушень, процесуального порядку проведення слідчих (розшукових) дій, тактичних прийомів дій працівників поліції, аналізу отриманої інформації, взаємодії між працівниками різних підрозділів, прояву винахідливості, ініціативи та самостійності. Студенти оволодівають навичками юридичного забезпечення учасників кримінального провадження та кримінального судочинства.

Таким чином, в університеті в рамках науково-практичного та педагогічного експериментів започатковано пілотний проект, у процесі якого реалізовано повний замкнутий цикл відпрацювання навчальних фабул від отримання первинної інформації про правопорушення до винесення судом відповідного вироку. Безумовно перевагою проекту є його практична спрямованість. За сучасною методикою рольової гри курсанти, студенти та працівники Національної поліції набувають практичних навичок, вивчають та поглиблюють теоретичний матеріал. Максимальна наочність та наближеність до реальних умов підвищує їх мотивацію до навчання здобувачів вищої освіти, сприяє підготовці мотивованого педагога із нестандартним творчим мисленням. Комплексність у вирішенні навчальних задач сприяє розумінню взаємодії між собою різних суб'єктів правоохоронної, правозастосовної та судової практики.

Робочою групою з числа науково-викладацького складу університету розроблений Порядок проведення комплексних оперативно-тактичних навчань, який після затвердження науково-методичною радою університету впроваджено в навчальний процес [3].

Комплексні оперативно-тактичні навчання як різновид позанавчальної роботи проводились відповідно до затвердженого ректором університету графіка проведення навчань.

Крім цього додатково розроблено Положення про проведення професійно-орієнтованої ділової гри "Лінія-102", яка в рамках оперативно-тактичних навчань запроваджена в основний навчальний процес курсантів та студентів [4].

Отже, у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ уперше в системі МВС створено На-

вчально-інтерактивний комплекс з підготовки здобувачів вищої освіти та практичних працівників Національної поліції, який передбачає повний замкнутий цикл опрацювання інформації про протиправні діяння від її надходження на лінію 102, збору доказової інформації в рамках кримінального провадження до розгляду матеріалів у судовому засіданні в рамках реалізації правозастосовної, правоохоронної та судової функції та створено інноваційну педагогічну методику для навчальних закладів зі специфічними умовами навчання.

Науково-викладацьким складом кафедри економічної та інформаційної безпеки разом із керівництвом НМВ розроблені та запроваджені в навчальний процес Методичні рекомендації щодо проведення оперативно-тактичних навчань на основі інформаційного моделювання дій нарядів та інших підрозділів Національної поліції [5].

Кафедрою з основними учасниками гри кожної навчальної групи курсантів були проведені додаткові факультативні заняття щодо якісного засвоєння інформаційно-технічної складової та здійснені заходи щодо вдосконалення робочого місця слідчого на базі наявної навчальної програми емулятор робочої комп'ютерної програми "ЄРДР".

Ділова гра відбулась відповідно до затвердженого розкладу навчальних занять.

Реалізація гри проводилась із використанням повного комплексу матеріально-технічного забезпечення: автотранспорт, рації, криміналістична техніка, планшети, навчальна зброя, спеціальні засоби, відеокамери, програмно-апаратні комплекси, обліки МВС. Сформовано відповідну відеотеку, матеріали якої можуть бути використані в подальших навчальних заняттях.

Курсантами та студентами кожної навчальної групи за результатами проведеної гри були напрацьовані комплекти процесуальних документів в рамках навчальних кримінальних проваджень та судових засідань, які в рамках реалізацію проекту "Лінія 102" проходили вперше.

До проведення ділової гри були залучені працівники відділення психологічного забезпечення університету. Ними проведені попередні інструктажі-консультації, забезпечена безпосередня участь в процесі гри та анкетування курсантів за підсумками проведених занять.

На етапі змін до базової навчальної дисципліни авторським колективом підготовлено навчальний посібник, один

з розділів якого передбачає вивчення навчального матеріалу, що використовується в рамках проекту "Лінія 102" [6].

На наш погляд, запровадження проекту "Лінія 102" у курсантів та студентів як педагогічний експеримент, проведений в університеті, себе повністю виправдав, але потребує подальшого вдосконалення.

Проведені навчальні заняття сприяли формуванню професійних навичок у курсантів та студентів університету та позитивно вплинули на мотиваційну складову навчального процесу.

З метою популяризації проекту та закріплення за університетом авторських прав розробниками у співавторстві з керівництвом отримано декларативний патент на корисну модель "Система управління нарядами мобільної патрульної служби" [7]. Відповідні матеріали подавались на здобуття Державної премії в галузі освіти.

Черговий етап запровадження проекту в навчальний процес передбачав проведення занять в рамках навчальних годин, передбачених для проведення комплексних штабних навчань із додатковим залученням до виступаючих викладачів інших кафедр. До проведення занять були залучені практичні працівники патрульної поліції, слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції, чергової частини, керівництво відділу поліції, обласної прокуратури та медичної установи. Сформовано відповідну бібліотеку, матеріали якої можуть бути використані кафедрами в подальших навчальних заняттях. З метою створення додаткових ситуаційних ввідних до проведення ділової гри були залучені представники інших підрозділів університету та студенти. З метою якісного засвоєння знань та набуття попередніх навичок до навчальних дисциплін з комп'ютерної тематики у курсантів старших курсів розпочато викладання спеціалізованої тематики за "Лінією-102". Крім цього, з метою запровадження окремим сегментом у існуючий проект розпочато викладання матеріалу з інформаційно-аналітичної тематики.

З метою популяризації інноваційних здобутків університету неодноразово проведено демонстрацію результатів функціонування "Лінії-102" фахівцям різного профілю. Платформа використана при проведенні квесту з потенційними абітурієнтами та під час інших заходів профпрорієнтаційного характеру.

В університеті проведено тематичний тренінг серед делегатів вищів МВС, за результатами якого маємо позитивну

реакцію представників команд-учасників та керівництва. Від керівництва навчальних закладів на адресу університету надійшли лист з проханням про використання в навчальному процесі набутого нами досвіду з проведення "Лінії-102", функціонування її інформаційно-технічної платформи та методичного забезпечення. Завдяки проведеному тренінгу кафедрами якісно відпрацьовані раніше підготовлені фабули ситуаційних задач. Набуто цінний досвід співпраці [8, с. 210].

З метою запровадження методичних та технічних напрацювань за "Лінією-102" в інших навчальних закладах Департаментом персоналу, організації освітньої та наукової діяльності МВС України підтримано ініціативу університету щодо її розповсюдження.

З метою розширення можливостей існуючої навчальної платформи в університеті створюється комплекс навчальних площадок (інтерактивна кімната, економічний полігон, навчальний відділ поліції, "зелена" кімната та інші), які можуть бути використані в процесі реалізації Лінії-102. В університеті реалізовано програму щодо встановлення повного покриття якісним Wi-Fi основної зони проведення ділової гри. На серверному обладнанні реалізовано розташування програмно-апаратного забезпечення для віддаленого доступу до інформаційно-технічної платформи "Лінії-102". Іншим суб'єктам користування платформою надані відповідні логіни та паролі [9, с. 9].

За підсумками семінар-наради з керівниками закладів вищої освіти МВС та центральних органів виконавчої влади у вересні 2018 року за участі керівника Департаменту персоналу, організації освітньої та наукової діяльності МВС прийнято рішення щодо запровадження проекту "Лінії-102" в навчальний процес всіх вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання МВС України, як сучасної передової методики підготовки кадрів для Національної поліції.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, слід констатувати, що в процесі запровадження "Лінії-102" реалізована інноваційна педагогічна методика, яка пройшла всі основні етапи свого розвитку від ідеї, формування методичного забезпечення, запровадження в навчальний процес, подальшого вдосконалення до розповсюдження серед інших суб'єктів педагогічної діяльності.

Використання навчально-інтерактивного комплексу "Лінія-102" створює

унікальні умови щодо розвитку творчого потенціалу як у науково-педагогічного складу та і у здобувачів вищої освіти, формує актуальну педагогічну майстерність, на прикладному рівні пов'язує навчальний процес з практичною складовою майбутньої професії, скорочує терміни набуття здобувачами практичних навичок, суттєво підвищує їх мотивацію до навчання, сприяє формуванню емоційно-психологічної стійкості у майбутніх поліцейських, створює умови для заглиблення у аспекти суміжної юридичної та правоохоронної діяльності на навчальному етапі набуття професії, сприяє вдосконаленню навчального процесу у закладах зі специфічними умовами навчання, формує іміджевий потенціал нової поліції.

Перспективою проведення подальших наукових досліджень є розробка окремих методик проведення тренінгів в рамках проекту за профілем випускових кафедр, поліцейських спеціальностей та окремих складів протиправних діянь.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Золотоноша О. В.* Інноваційний підхід до вдосконалення практичної складової навчального процесу у вузах МВС на прикладі ДДУВС / О. В. Золотоноша, Е. В. Рижков // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : Збірник наукових праць. – 2016. – № 4 (84). – С. 15–22.
2. Гавриш О. С., Махницький О. В., Прокопов С. О., Рижков Е. В. Навчальна інформаційно-технічна платформа Національної поліції в системі практичного навчання (Досвід Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ) / О. С. Гавриш, О. В. Махницький, С. О. Прокопов, Е. В. Рижков // Використання сучасних інформаційних технологій в діяльності Національної поліції: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (25 листопада 2016 р., м. Дніпро). – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. – С. 12–19; Прокопов С. О., Махницький О. В., Гавриш О. С. Інформаційно-технічна платформа інтерактивного комплексу з підготовки здобувачів вищої освіти та практичних працівників Національної поліції в ДДУВС / О. С. Гавриш, О. В. Махницький, С. О. Прокопов // Право і суспільство. – 2017. – № 1. – С. 182–190; Прокопов С. О. Навчальне автоматизоване робоче місце оперативного працівника в інформаційно-технічній платформі інтерактивного комплексу з підготовки здобувачів

вищої освіти та практичних працівників національної поліції в ДДУВС / С.О. Прокопов // Юридична наука: сучасний статус, перспективи, інновації: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (7 грудня 2016) / Редкол.: Краснощок А.В. (гол.ред.) та ін. – Кривий Ріг: КФ ДДУВС, 2016. – С. 83–88.

3. Порядок проведення комплексних оперативно-тактичних навчань // Затверджено Науково-методичною радою ДДУВС протокол № 2 від 20.10.2016.

4. Положення про проведення професійно-орієнтованої ділової гри "Лінія - 102" // Затверджено Наказом ДДУВС від 24.02.2017 № 141.

5. Проведення оперативно-тактичних навчань на основі інформаційного моделювання дій нарядів та інших підрозділів національної поліції / Гавриш О. С., Махницький О. В., Прокопов С. О., Рижков Е. В. та інш.: методичні рекомендації. – Дніпро, ДДУВС, 2017. – 37 с.

6. Інформаційне забезпечення професійної діяльності: навч. посіб. / І. В. Краснобрижкий, С. О. Прокопов, Е. В. Рижков. – Дніпро: ДДУВС, 2018. – 218 с.

7. Система управління нарядами мобільної патрульної служби / Вишня В. Б., Глуховець В. А., Золотоноша О. В., Рижков Е. В. // Патент України на корисну модель № 118449. Україна. Заявка № u201701677, МПК H04B 1/04. Бюл. №15, 10.08.2017

8. Рижков Е. В. Досвід запровадження проекту "Лінія-102" у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ / Е. В. Рижков // Проблеми застосування інформаційних технологій правоохоронними структурами України та вищими навчальними закладами зі специфічними умовами навчання: збірник наукових статей за матеріалами доповідей Міжнародної науково-практичної конференції 22 грудня 2017 року / упорядник Т. В. Магеровська. – Львів: ЛьвДУВС, 2018. – 205–211.

9. Рижков Е. В. Вдосконалення навчального процесу з урахуванням сучасних тенденцій інформатизації структурних підрозділів Національної поліції / Е. В. Рижков // Використання сучасних інформаційних технологій в діяльності Національної поліції України: матеріали всеукраїнського наук.-практ. семінару, м.

Дніпро, 24 листопада 2017 року. – Дніпро: ДДУВС, 2017. – С. 8–10.

LITERATURA

1. Zolotonosha O.V. Innovacijnyj pidxid do vdoskonalennya prakty`chnoyi skladovoyi navchal`nogo procesu u vuzax MVS na pry`kladi DDUVS / O.V. Zolotonosha, E.V. Ry`zhkov // Naukovy`j visny`k Dnipropetrovs`kogo derzhavnogo universy`tetu vnutrishnix sprav: Zbirny`k naukovy`x pracz`. - 2016. - # 4 (84). - S. 15-22.

2. Gavry`sh O.S., Maxny`cz`ky`j O.V., Prokopov S.O., Ry`zhkov E.V. Navchal`na informacijno-texnichna platforma Nacional`noyi policiyi v sy`stemi prakty`chnogo navchannya (Dosvid Dnipropetrovs`kogo derzhavnogo universy`tetu vnutrishnix sprav) / O.S. Gavry`sh, O.V. Maxny`cz`ky`j, S.O. Prokopov, E.V. Ry`zhkov // Vy`kory`stannya suchasny`x informacijny`x tehnologij v diyal`nosti Nacional`noyi policiyi: materialy` vseukrayins`kogo naukovoprakty`chnogo seminaru (25 ly`stopada 2016 r., m. Dnipro). - Dnipropetrovs`ky`j derzhavny`j universy`tet vnutrishnix sprav, 2016. - S. 12-19; Prokopov S.O., Maxny`cz`ky`j O.V., Gavry`sh O.S. Informacijno-texnichna platforma interakty`vnogo kompleksu z pidgotovky` zdobuvachiv vy`shhoyi osvity` ta prakty`chny`x pracivny`kiv Nacional`noyi policiyi v DDUVS / O.S. Gavry`sh, O.V. Maxny`cz`ky`j, S.O. Prokopov // Pravo i suspil`stvo. - 2017. - № 1. - S. 182-190; Prokopov S.O. Navchal`ne avtomaty`zovane roboche misce operaty`vnogo pracivny`ka v informacijno-texnichnij platformi interakty`vnogo kompleksu z pidgotovky` zdobuvachiv vy`shhoyi osvity` ta prakty`chny`x pracivny`kiv nacional`noyi policiyi v DDUVS / S.O. Prokopov // Yury`dy`chna nauka: suchasny`j status, perspekty`vy`, innovaciyi: materialy` vseukrayins`koyi naukovoprakty`chnoyi konferenciyi (7 grudnya 2016) / Redkol.: Krasnoshok A.V. (gol.red.) ta in. – Kry`vy`j Rig: KF DDUVS, 2016. - S. 83-88.

3. Poryadok provedennya kompleksny`x operaty`vno-takty`chny`x

navchan` // Zatverdzheno Naukovometody`chnoyu radoyu DDUVS protokol № 2 vid 20.10.2016.

4. Polozhennya pro provedennya profesijno-orientovanoyi dilovoyi gry` "Liniya - 102" // Zatverdzheno Nakazom DDUVS vid 24.02.2017 № 141.

5. Provedennya operaty`vno-takty`chny`x navchan` na osnovi informacijnogo modelyuvannya dij naryadiv ta inshy`x pidrozdiliv nacional`noyi policiyi / Gavry`sh O.S., Maxny`cz`ky`j O.V., Prokopov S.O., Ry`zhkov E.V. ta insh.: metody`chni rekomendaciyi. - Dnipro, DDUVS, 2017. - 37 s.

6. Informacijne zabezpechennya profesijnoyi diyal`nosti: navch. posib. / I.V. Krasnobry`zhy`j, S.O. Prokopov, E.V. Ry`zhkov. – Dnipro: DDUVS, 2018. – 218 s.

7. Sy`stema upravlinnya naryadamy` mobil`noyi patrol`noyi sluzhby` / Vy`shnya V. B., Gluxoverya V. A., Zolotonosha O. V., Ry`zhkov E. V. // Patent Ukrainy` na kory`snu model` № 118449. Ukrainy. Zayavka № u201701677, MPK H04B 1/04. Byul. – №15, 10.08.2017

8. Ry`zhkov E.V. Dosvid zaprovadzhennya proektu "Liniya-102" u Dnipropetrovs`komu derzhavnomu universy`tetu vnutrishnix sprav / E.V. Ry`zhkov // Problemy` zastosuvannya informacijny`x tehnologij pravoohoronny`my` strukturamy` Ukrainy` ta vy`shhy`my` navchal`ny`my` zakladamy` zi specy`fichny`my` umovamy` navchannya: zbirny`k naukovy`x statej za materialamy` dopovidej Mizhnarodnoyi naukovoprakty`chnoyi konferenciyi 22 grudnya 2017 roku / uporyadny`k T.V. Magerovs`ka / - L`viv: L`vDUVS, 2018. - 205-211

9. Ry`zhkov E.V. Vdoskonalennya navchal`nogo procesu z uraxuvannyam suchasny`x tendencij informaty`zacyi strukturny`x pidrozdiliv Nacional`noyi policiyi / E.V. Ry`zhkov // Vy`kory`stannya suchasny`x informacijny`x tehnologij v diyal`nosti Nacional`noyi policiyi Ukrainy`: materialy` vseukrayins`kogo nauk.-prakt. seminaru, m. Dnipro, 24 ly`stopada 2017 roku. – Dnipro: DDUVS, 2017. – S. 8–10.

УДК 37:377.12+021.4.316

*Іван РЯБУХА, кандидат педагогічних наук, завідувач
кафедри англійської мови з підготовки морських фахівців
Херсонської державної морської академії*

БІБЛІОТЕКИ ПІВДНЯ УКРАЇНИ У РОЗВИТКУ МОРСЬКОЇ ОСВІТИ (XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТЬ)

*Ivan RYABUKHA, Candidate of Pedagogical Sciences, Head
of English Language Department for Maritime Officers,
Kherson State Maritime Academy*

LIBRARIES OF THE SOUTH OF UKRAINE FOR THE DEVELOPMENT OF MARITIME EDUCATION (19TH – BEGINNING OF 20TH CENTURY)

Беручи до уваги роль південноукраїнських територій у торгівлі та обороні, зовнішній політиці держави, географічно-економічної специфіки їх розвитку (наявність морів і суднохідних річок, особливостей заселення та формування промисловості), питання оцінки діяльності місцевих культурно-освітніх установ (бібліотек зокрема) в царині розвитку морської справи є досить актуальним. Період XIX – початок XX століть був ключовим для розвитку морської освіти на території України – з'явилася мережа спеціалізованих морських освітніх закладів, діяльність яких потребувала накопичення та виготовлення спеціалізованої літератури. До цього процесу приєдналися як державні, так і громадські установи.

До початку XX ст. на Півдні України утворилася мережа державних і приватних, публічних і галузевих бібліотек, діяльність яких мала просвітницький характер. Переважна більшість спеціальних морських бібліотек входили до структури державних установ і разом з типографіями і літографіями, спрямовували свою діяльність на зберігання, друк і розповсюдження джерел морської тематики. Публічні бібліотеки, фондами яких могли користуватися не лише морські офіцери, а й пересічні громадяни, також сприяли розвитку і поширенню морської освіти.

Досліджено та проаналізовано внесок громадських і спеціальних бібліотек Півдня України у розвиток морської освіти упродовж періоду початок XIX ст. - початок XX ст. Висвітлено форми та методи культурно-просвітницької діяль-

ності бібліотек Миколаєва, Одеси та Херсона, окреслено роль їх очільників у цьому процесі.

Ключові слова: Південь України, культурно-просвітницька діяльність, бібліотека, морська освіта, внесок громадських діячів.

Summary. Taking into account the role of South-Ukrainian territories in trade and defense, foreign policy of the state, geographical and economical specificity of their development (proximity to seas, navigable rivers, peculiarities of colonization and formation of industries), the issue of evaluation of activity of local educational and cultural institutions (especially libraries) in the field of maritime education development in the South of Ukraine becomes significantly topical.

At the beginning of the 20th century there was created a network of state and private, public and sectorial libraries in the South of Ukraine; their activity had educational character. The majority of specialized maritime libraries were incorporated into the structure of state institutions and, together with printing and lithography houses, were aimed at keeping, printing and spreading the literature of maritime industry. Public libraries, the funds of which were used by not only maritime officers, but also usual citizens, also contributed into development and spreading of maritime education.

Contribution of public and specialized libraries of the South of Ukraine into development of maritime education during the period 19th-beginning of 20th century was investigated and analyzed. Forms and methods of cultural and educational activities of the libraries in Mykolaiv, Odessa and Kherson are highlighted. Special attention is paid to the role of their heads in this process.

Key words: South of Ukraine, educational and cultural activity, library, maritime education, contribution of public figures.

Мета: висвітлити зміст діяльності бібліотек (громадських, галузево-професійних, приватних), що діяли у південних містах (Миколаєві, Одесі та Херсоні), їх директорів і співробітників щодо розвитку морської освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Останнім часом у науковому просторі історико-педагогічної науки спостерігається підвищення інтересу до регіональної історії. На думку багатьох сучасних дослідників, вивчення соціально-економічних та історико-педагогічних процесів, що відбувалися в окремих регіонах України, сприяє встановленню самотності їх розвитку. З урахуванням ролі південноукраїнських територій у внутрішній та зовнішній політиці держави (торгівлі та обороні), географічно-економічної специфіки їх розвитку (наявність морів і суднохідних річок, особливостей колонізації та формування промисловості), актуальною виступає проблема оцінки внеску місцевих культурно-освітніх установ (бібліотек зокрема) в історію розвитку морської справи у період початок XIX ст. – початок XX ст.

Переосмислення вітчизняної історії діяльності бібліотек Півдня України вимагає вивчення джерельної бази із оперттям на нове методологічне підґрунтя. Як засвідчує аналіз наукової літератури та періодичних видань імперського, радянського і сучасного періодів, назване питання до сьогодні залишається не розкритим до кінця і тому потребує більш детального розгляду.

Ступінь розробленості проблеми. Аналіз наукових розвідок дозволив вста-

новити, що різноманітна діяльність бібліотек, професійних і наукових товариств, що функціонували на південних територіях упродовж періоду початок XIX ст. – початок XX століття цікавила дослідників з культурології, краєзнавства, історії та педагогіки різних часів. Так, перші спроби узагальнення відомостей з історії бібліотек Півдня України у соціально-культурному та соціально-освітньому ракурсах їх діяльності, були здійснені ще у XIX ст. (праці А. Виноградова, С. Литовкіна С. Пиналова, Г. Чернявського [1; 2] та ін.). Перші доробки, що стосувалися діяльності спеціальних, морських бібліотек, з'явилися у 1848 р. у "Записках Гидрографического департамента" за авторством історика флоту О. Соколова. У 1862 р. у "Каталоге библиотеки Морского министерства" вийшов аналітичний огляд "Любопытные книги Гидрографического департамента" Ф. Кухчинського, який містив багато історичних відомостей й узагальнень [3]. Різних ракурсів означеної проблеми торкаються й доробки громадських діячів, працівників місцевих бібліотек і членів наукових товариств (М. Беккера, Г. Ге, М. Мурзакевича, М. Попруженка, А. Скальковського, В. Шенфінкеля, В. Яковлева [4; 5] та ін.).

Закономірності та загальні риси процесу зародження громадських бібліотек Російської імперії (в тому числі в українських містах) розкрив радянський науковець К. Дерунов у своїй науковій роботі "Типичные черты в эволюции русской общественной библиотеки". Дослідник М. Дворкіна запропонувала періодизацію історії розвитку бібліотек в Російській імперії, до складу якої входили південноукраїнські землі, в якій період початок XIX - початок XX ст. віднесено до формування бібліотек для публіки. У 1964 р. вийшло інформативне ротапринтне видання Є. Волкова, в якому досить ґрунтовно було викладено історію морських бібліотек, проте через незначний тираж воно було майже недоступне [6, 35]. За радянських часів з'явилися дослідження, присвячені бібліотекам на кораблях (праці Н. Вітухновської, Л. Пазіна, О. Федорової та ін.).

Різним аспектам діяльності бібліотек Півдня України присвячено дисертаційне дослідження "Історіографія та джерельна база дослідження формування мережі бібліотек Півдня України XIX - початку XX ст." сучасного науковця Г. Бородіної [7]. У дисертаціях українських авторів Л. Бандилко, А. Волинець, М. Зніщенко, В. Мозгової об'єктом вивчення також стали проблеми становлення і розвитку бібліотек різних типів (пуб-

лічних, при навчальних закладах, приватних книгозбірнях і книжкових магазинах).

Вивчення праць названих та інших авторів дозволяє констатувати, що цілісних досліджень, присвячених системному вивченню ролі публічних і спеціальних бібліотек, при науково-професійних товариствах зокрема, у розвитку морської освіти, на сьогодні й досі немає.

Виклад основного матеріалу. Із всесвітньої історії відомо, що бібліотеки - "дома життя" з'явилися у Давньому Єгипті й прирівнювалися до ліків, якими можна лікувати душу. В Україні перші бібліотеки зареєстровані за часів Київської Русі, найбільшою і найбагатшою серед яких була бібліотека Софії Київської, заснована у 1037 р. Ярославом Мудрим [8, 26]. Звісно, перші бібліотеки скоріше були схожі на книгосховища (не було співробітників, не укладалися каталоги), проте з часом вони змінювалися за змістом і структурою, з'являлися нові форми і методи роботи з населенням. Перша бібліотека, в якій окрім книг і рукописів (333 одиниці іноземними мовами), зберігалися карти, була створена за наказом Петра I у 1696 р. (рік заснування флоту) при державній структурі - приказі.

З історичних джерел встановлено, що у 1705 р. відкрито Цивільну типографію В. А. Купріянова, яка спеціалізувалася на друці навчальної літератури та світських книжок іноземними і російською мовами. Перша спеціальна бібліотека, в якій накопичувалася література з військової справи, фортифікації, астрономії, техніки, архітектури, математики, географії та інших наук, була створена при так званому Пушкарському приказі наприкінці XVIII ст. Датою виникнення першої наукової бібліотеки дослідники вважають 1714 р., яка з роками поповнювалася й передавалася до підпорядкування різним установам (у 1764 р. за наказом Катерини II до джерел цієї бібліотеки отримали доступ сторонні особи). У 1719 р. при Морській академії було створено першу морську бібліотеку [9, 124].

У 1783 р. (рік виникнення Чорноморського флоту) було дозволено приватним особам займатися друкарською справою (указом Катерини II "О вольном книгопечатании"), що сприяло появі приватних типографій в усіх губернських містах імперії, які на той час були схожими на видавництва [10]. На початку XIX ст., під час реформування освіти, отримали початок й університетські бібліотеки.

Узагальнення висновків багатьох наукових розвідок дозволяє констатувати,

що більшість науковців (різних історичних періодів і наукових напрямів) дотримуються думки, що історія створення і розвитку бібліотек є часткою загально-соціально-історичного розвитку суспільства, зокрема у період початок XIX ст. - початок XX ст. Встановлено, що бібліотека частіше за все розглядається дослідниками як суспільний інститут та установа, за змістом фондів якої можна сформулювати уявлення про рівень культури населення країни. Історики відзначають, що з часом зміст і масштаби діяльності бібліотек змінювалися, незмінними залишалися функції - збирання й зберігання документів (рукописних, друкованих і т.і.) та обслуговування читачів (забезпечення доступу до джерел) і тенденції - географічно-тематичне поширення із накопичуванням фондів та зростання прагнення до просвітництва населення.

Відповідно до етапів суспільного розвитку, виникали нові види і типи бібліотек. Цей еволюційний процес за багато років оформився у сучасну бібліотечну систему, в якій бібліотеки (культурно-освітні установи, що мають упорядкований фонд документів і доступ до різних джерел інформації [11]) класифіковано у такий спосіб:

- 1) за змістом фондів: універсальні, галузеві, міжгалузеві;
- 2) за призначенням: публічні (обслуговують широкі верстви населення) та спеціальні (для наукових і науково-дослідних установ, навчальних закладів, підприємств, установ та організацій);
- 3) за значенням: національні - обласні - районні - селищні;
- 4) за власністю: державні та приватні [там само].

Студіювання наукових розвідок різних історичних етапів надало можливість з'ясувати, що у період початок XIX ст. - початок XX ст. на півдні України функціонували державні і приватні бібліотеки, створені при навчальних закладах, галузевих установах, громадських і наукових товариствах. Характеризують зміст їх діяльності щодо розвитку морської освіти у географічно-хронологічному порядку.

Розпочнемо із бібліотек м. Херсона - першого міста, заснованого на півдні у 1788 р. З архівних документів відомо, що першою типографією, що з'явилася у місті, була похідна типографія князя Г. Потьомкіна. Саме в ній побачили світ перші 6 книжок російською, французькою, грецькою мовами та латиною, надруковані на південних землях [12].

У доробках відомого краєзнавця тих часів Д. Афанасьєва знаходимо згадку

про типографію, створену у 1796 р. при Морському кадетському корпусі [13]. З 1797 р. вона була передана до Чорноморського адміралтейства (м. Миколаїв), очолив її запрошений Головнокомандувачем Чорноморського флоту М. Мордвиновим Семен Селивановський - відомий російський книговидавець, який пізніше у Москві розпочав випуск Повної російської енциклопедії (45 томів) [14]. У Миколаєві у типографії друкували не лише спеціальну літературу (серед якої були й переклади, наприклад К. Лінда "Опыт о действенных способах сохранения здоровья морских служителей"), а й світські книжки, зокрема відомі праці П. Захар'їна "Арфаксад" і "Новий синипсис", "Таврида" С. Боброва та ін. [15].

Стисло схарактеризуємо діяльність бібліотек і типографій м. Миколаєва - воєнно-морського адміністративного центру Чорноморського флоту та центру суднобудування півдня.

Вивчення історичних джерел дозволило встановити, що серед перших бібліотек Миколаєва, діяльність яких мали важливий вплив на розвиток морської освіти, були: бібліотека при Штурманському училищі (1798-1862), при Гідрографічному депо (1803-1861) та при Морській астрономічній обсерваторії (1829-дотепер) [5]. На той час вони були структурами, що володіли найбільшими зібраннями літератури з морської справи не лише в Україні, а й в усій Російській імперії. З'ясовано, що у фондах цих бібліотек переважала література навчального характеру, більшість якої складала видання власних типографій, видання, надруковані у Москві та С.-Петербурзі морськими відомствами (міністерством, вченим комітетом і таке інше) або видання, надруковані Миколаївськими державними і приватними друкарнями.

Аналіз документів засвідчив, що бібліотека Чорноморської штурманської роти (наступника Штурманського училища) комплектувалася виданнями природничо-наукового та гуманітарного характеру. У 1826 р. її фонд нараховував 5 699 томів: 4 618 книг російською мовою, 142 - німецькою, 563 - французькою, 301 - англійською і 75 - італійською, які використовувалися для забезпечення навчання [16]. У цьому морському навчальному закладі було створено й власну типографію (її очолив викладач училища, професор математики Суворов), в якій друкувалися навчальні посібники, наприклад, Г. Граве та Х. Графа з архітектури, Д. Самойловича з медицини, Я. Рубана з математичної географії,

математичний морехідний курс Е. Безу у перекладі І. Гребенщикова, керівництво із судноводіння В. Готчинсона, а також праці І. Канта, розмовник з англійської мови Г. Вегеліна, французький буквар і словник, таблиці висот Сонця і Місяця та багато іншого [17]. З архівних документів встановлено, що книжки, надруковані у типографії (наприклад, 440 екземплярів французького буквара, російської азбуки), продавалися вихованцям училища та морським офіцерам [18].

Встановлено, що у 1806 р. при Чорноморській штурманській роті з метою розширення культурно-освітнього середовища було створено музей старожитностей, який у 1825 р., за наказом адмірала О. Грейга - головного командира Чорноморського флоту і портів, було об'єднано з кабінетом рідкісних речей при Миколаївському Депо карт [19]. Тут зберігалися моделі кораблів, побудованих на Чорноморській верфі, морехідні інструменти, археологічні знахідки і т.і. - чимало об'єктів, які використовувалися в якості засобів навчання.

Отже, Штурманське училище, пізніше - Штурманська рота, для забезпечення навчального процесу використовували власні ресурси: музей, бібліотеку та типографію, фонди яких дозволяли забезпечувати високий науковий рівень викладання й унаочнювати навчання.

У 1803 р., за ініціативи маркіза де Траверсе, на той час головного командира Чорноморського флоту і портів, із креслярської майстерні було створено Гідрографічне депо - установу, в якій конструювали кораблі, проектували промислові та житлові будівлі, друкували книжки та карти (у власній типографії), виготовляли морські інструменти (у власних майстернях). З метою "збирання математичних книжок та книжок, що стосуються мореплавання і усіляких інших, що можуть бути корисними" [16], було створено тут й бібліотеку (книжковий фонд комплектувався за рахунок пожертвувань). У 1848 р. її фонд становив 4611 назв і включав літературу з математики та морської справи, а також лощі, морські мапи, креслення, проекти кораблів, промислових і громадських споруджень тощо. Встановлено, що Гідрографічне депо передало гідрографічній частині Миколаївського порту літографію, в якій також друкувалися морські мапи. До складу Гідрографічного депо було передано Першу Миколаївську типографію, в якій була надрукована спеціальна морська література та навчальні книги: "О небесных картах..." (1836), "Лощия Черного моря"

(1851), Л. Латишева "Основания арифметики для употребления в Черноморском штурманском училище" (1854), "Чертежи гребных судов с их парусностью" (1859) та ін. [20].

У 1832 р. очільником Гідрографічного депо було призначено Миколу Михайловича Кумані (1793-1869) - відомого топографа і гідрографа, який ініціював і завершив вагому працю - за результатами гідрографічної експедиції Є. П. Манганарі підготував і надрукував "Атлас Чорного і Азовського морів" - документ, який використовувався аж до радянських часів. За період керівництва Гідрографічним депо М. Кумані у типографії було надруковано лощі Чорного і Азовського морів, опис маяків Чорного і Азовського морів, "Путівник Севастополем", креслення кораблів, лекції з практичної астрономії головного астронома Морської обсерваторії К. Кнорре, навчальний посібник з арифметики для вихованців Чорноморської штурманської роти Л. Латишева, довідники з медицини Ф. Рейса, кілька томів історії Британського флоту, книжки з виховання П. Захар'їна та навіть вірші й оповідання різних авторів [17]. З'ясовано, що у 1831 р. при Гідрографічному депо карт було створено літографічну майстерню, в якій художники виготовляли ілюстрації до книжок морської тематики (малюнки кораблів і маяків, портрети адміралів, морські пейзажі) [21].

За свідченням істориків флоту та місцевих краєзнавців, фонди бібліотеки Гідрографічного депо, які постійно поповнювалися витворами літографічної майстерні та типографії, використовувалися у різних навчальних закладах міста, Штурманській роті зокрема.

У другій половині XIX ст. у Миколаєві виникають приватні бібліотеки. Так, у 1862 р. була заснована приватна бібліотека, що належала німецькому підданому Геллеру, яка у 1869 р. нараховувала 569 книг (наукових і художніх). Пізніше при книжкових магазинах почали відкриватися бібліотеки Редінгера, Образцова, Д. Лобко та М. Красинської, які також мали наукові книжки, навчальні посібники та літературу з морської тематики. Таку ж літературу мала й приватна бібліотека В. С. Кузнецова при Миколаївському яхт-клубі, відкритому у 1889 р. [22]. Названа джерельна база також активно використовувалася у морській освіті.

З'ясовано, що у 1872 р. у Миколаєві відкрилися й приватні типографії В. Краєвського та А. Юрновського, ще пізніше - І. Богомолова (морського офіцера у відставці) та Ю. Якубовича [22].

Тут друкувалася світська і наукова, краєзнавча і навчальна література, яка також збагачувала освітньо-культурне середовище морської освіти. Це "Релегійно-патріотичне читання" (1888), Г. Ге "Исторический очерк столетнего существования города Николаева (1790-1890)" (1890), "Перлы фантазии южнорусского народа" (1894). У приватних типографіях, що виникли на початку ХХ століття - А. Шнейдера, братів Білолипських, М. Рюміна, С. Дорфмана та ін., також друкувалися видання, що стосувалися історії та теорії морської освіти (наприклад, дорожок "Историческая записка о 75-летней деятельности Николаевского училища для дочерей нижних чинов Черномоского флота...1827-1902" (1902)). У таких типографіях, окрім художньої, навчальної та наукової літератури, друкувалися лоцї, описи морських боїв, довідники і путівники південними територіями, різні державні документи і таблиці, і навіть програми вступних іспитів до навчальних закладів. Виходили друком й журнали південних відділень науково-технічних товариств, на сторінках яких можна було знайти чимало відомостей, корисних для організації морської справи. Наприклад, "Записки Николаевского отделения императорского Русского технического общества", що готувалися у типографії А. Шнейдера та "Физик-любитель", що виходив у типографії М. Рюміна (на його сторінках можна було почитати статті корабельного інженера фон Гіршберга, інженерів-приладобудівників В. Панова та І. Водоп'янова та ін.) [23].

З огляду на зміст фондів і тематику просвітницької діяльності, певний внесок у розвиток морської освіти зробили й публічні бібліотеки міста. З історичних документів відомо, що вже у 1860-х роках у Миколаєві нараховувалося 4 казенних бібліотеки для громадського користування. У листопаді 1862 р. у Миколаєві було засновано міське зібрання, до якого входили й морські офіцери, при якому розпочала роботу перша бібліотека-читальня. Тут можна було ознайомитися з місцевими й всеросійськими газетами і журналами, морської тематики зокрема. Наприкінці ХІХ ст. кількість бібліотек при громадських організаціях розширюється: виникають бібліотеки при Біржовому комітеті, Російському технічному товаристві, товариствах морських лікарів, техніків і майстрових.

Внесок у розвиток морської освіти зробила й Миколаївська громадська бібліотека, відкрита у 1881 р., яка існувала за рахунок плати читачів-передплатників і коштів, що збиралися за

публічні читання та інші заходи. І хоча вона займала лише одну кімнату у приватному будинку, формування її фондів здійснювалося на основі замовлень за видавничими каталогами і каталогами книгарень Москви, Петербургу та Одеси. Приблизно одна третина книг і журналів, що поступали, була пожертвована різними організаціями і установами - урядових, наукових і громадських; надходили й видання від університетів та інших навчальних закладів. До фондів бібліотеки передавалися й річні звіти та інші видання Міської управи, Біржового комітету, товариства Взаємного страхування, Порятунку на водах, Миколаївського відділення Імператорського Російського технічного товариства, портової митниці. У 1891 р. у бібліотеці налічувалося 3 825 примірників (3 600 назв) книг [24].

Після революції 1905-1907 рр. на південноукраїнських територіях виникають відділення товариства "Просвіти", які у складі літературно-наукового, артистично-музичного та господарського відділень, мали й відділ книгарні та книгозбірні, в якому накопичувалися джерела і з морської тематики. У 1920 р. була заснована бібліотека політехнічного технікуму, яка сьогодні є бібліотекою Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова.

З мемуарної літератури [25] отримано відомості про формування наукової бібліотеки Миколаївської морської астрономічної обсерваторії, яке розпочалося із перших днів її існування (1824). З'ясовано, що на придбання книжок і періодичних видань витрачалося більше половини річного бюджету обсерваторії. Перший бібліотечний каталог, укладений її очільником К. Кнорре у 1871 р., нараховував 2600 найменувань, біля 8000 одиниць [25]. Наступний директор обсерваторії - І. Коргаці також докладав значних зусиль для придбання цінної літератури, із морських наук зокрема. На момент передавання обсерваторії до складу Пулківської (1912 р.), фонди бібліотеки містили: 173 випуски "Морского сборника" (1854-1903 рр.), "Записки Адмиралтейского департамента (1828-1844 рр.), "Отчет Главного Гидрографического управления" (1861-1885 рр.), "Новороссийский календарь" (1841-1867 рр.), 83 з 86 виданих томів "Энциклопедического словаря Брокгауза и Эфрона" (1890-1907 рр.), рідкісні видання, серед яких були: "Геометрия" Рене Декарта (1683, Амстердам), стилізована "Новая астрономия" Йоганна Кеплера (1929, Мюнхен-Берлін), а також зібрання креслень, мап і атласів (23 - Чорного

морья) [26]. З'ясовано, що всі джерела та наявні в обсерваторії морські, геодезичні й топографічні інструменти використовувалися для навчання штурманів і морських офіцерів через лекції, астрономічні спостереження, практичні заняття.

У ракурсі окресленої проблематики згадаємо й публічну морську бібліотеку у Севастополі, яку було відкрито для усіх чинів морського відомства у 1822 р. за ініціативи Головнокомандувача Чорноморського флоту, міст і портів О. Грейга. Саме він на базі Миколаївської обсерваторії розпочав щорічні навчання для офіцерів із проведенням у морі астрономічних спостережень, а його помічник - В. Меліхов підготував проект заснування бібліотеки для теоретичної підготовки. Цікавим вважаємо такий факт: для запобігання казенних витрат було запропоновано утримувати на бібліотеку із жалування офіцерів одну копію з кожного карбованця (реалізовано не було). Бібліотека, окрім спеціальної літератури, повинна була мати джерела "по части изящной словесности" [27].

Насправді бібліотека існувала на пожертви офіцерів Чорноморського флоту, а її управління здійснював обраний комітет у складі шести директорів: П. С. Нахімова (контр- і віце-адмірала); О. І. Панфілова (контр- і віце-адмірала); Я. М. Юхаріна (контр-адмірала); В. І. Істоміна, В. А. Корнілова, Н. Ф. Метліна, З. А. Аркаса (генерал-майора); Г. І. Бутакова (віце-адмірала) [28]. За перші двадцять років існування у фондах бібліотеки накопичилося біля трьох тисяч екземплярів книг російською та іноземними (французькою, німецькою, англійською, італійською, польською, турецькою, арабською, голландською) мовами (навіть латиною). Упродовж 1855-1890 рр. бібліотека працювала у Миколаєві (евакуацію фондів у зв'язку із Кримською війною здійснив М. Кумані). У 1856 р. у фондах бібліотеки було 9417 назв у 17032 томах; у 1860 р. до фонду були передані книги з бібліотеки при Гідрографічному депо і вже у 1882 р. фонд нараховував 22515 томів, розподілених за 5-ма відділами: "Богословие, философия, правописание и педагогика", "Политика, история, география и путешествия", "Математика, мореходство, военные науки и технология", "Естественные науки, медицина и искусство", "Поэзия и романы" та 142 томи географічних атласів і мап [29, 25]. З архівних документів отримано відомості й про читачів бібліотеки - упродовж 1867-1868 рр. зареєстровано 10808 осіб: флотські офіцери (артилеристи,

штурмани, інженери-механіки, корабельні інженери, інженери морської будівельної частини, медики, сторонні (люди, які не мали відношення до флоту) [28].

Як бачимо, спеціальні та публічні бібліотеки мали неабияке значення для розвитку морської освіти та популяризації морської справи. Їх діяльність була результатом плідної роботи державних і громадських діячів, командувачів і офіцерів Чорноморського флоту, які піклувалися про формування фондів, видання друкованих каталогів, удосконалення структури книгозбірень.

У процесі вивчення історичних документів встановлено, що неоціненний внесок у розвиток освіти, морської зокрема, зробило Одеське товариство історії та старожитностей. Ідея створення такої науково-історичної установи, яка б опанувала велику наукову спадщину минулих часів, вивчала та систематизувала численні історичні джерела, виникла на початку XIX ст. Ще у 1825 р. за ініціативи відставного статського радника І. П. Бларамберга було створено Одеський музей, експонати якого (у тому числі й ті, що стосувалися мореплавства) у 1831 р. було передано до Публічної бібліотеки м. Одеси. Через кілька років професор Ришельєвського ліцею М. Н. Мурзакевич, за підтримки таємного радника О. С. Стурдзи та дійсного статського радника Л. Ф. Фабрі, через куратора Одеського навчального округу Д. М. Княжевича, подали звернення і розроблений статут Міністру народної освіти графу О. Уварову з клопотанням щодо створення на півдні науково-історичного товариства. У 1839 р. товариство було засноване, до його складу увійшли представники різних міст імперії, зокрема Сімферополя, Херсона, Кременчука, Єлисаветграда, Феодосії, які переймалися знайденням і збереженням історичних артефактів та виданням "Записок Одеського товариства історії та старожитностей". Кожний том цього видання складався із 3-х розділів: дослідження з археології, історії, географії та статистики; збірник матеріалів (історичні, археологічні пам'ятки, документи та акти, повісті, рукописи, сучасна бібліографія, опис наукових занять товариства); літопис товариства, кореспонденція, новини, додатки [30].

У 1846 р. з друку вийшов каталог Одеського музею, що функціонував при товаристві, в якому уперше було систематизовано всю музейну колекцію старожитностей, серед яких були еллінські, римські, генуезькі, турецько-татарські, запорозькі та інші історичні речі, що сто-

сувалися мореплавства і кораблебудування. Членами товариства було докладено зусиль для збереження історичної пам'яті щодо історії розвитку Півдня України - опрацьовано і систематизовано велику кількість архівних матеріалів, зокрема офіційні документи князів В. М. Долгорукого-Кримського та Т. А. Потьомкіна-Таврійського.

З 1830 р. у фондах Одеської публічної бібліотеки, що була створена у 1817 р. як бібліотека Ришельєвського ліцею, зберігалося чимало наукової і навчальної літератури з морської науки та практики. Видавництво книжок стимулювалося преміями, які надавалися приватними особами та Одеською Міською Думою. Наприклад, постійна премія імені засновника товариства Д. М. Княжевича (відсотки з капіталу в 2000 карбованців) за видатні праці, що стосувалися Півдня Росії; тимчасова премія розміром у 500 крб. за твори з історії Новоросійського краю; премії генерала О. Л. Берг'є-Делагарда розміром у 600 крб. за кращі рукописи та оригінальні твори з історії Новоросійського краю та Криму [31].

Для здійснення плідної наукової та просвітницької роботи товариство створило власну бібліотеку, фонди якої постійно поповнювалися новими книгами, рукописами. Окремий бібліотечний фонд склали видання, що надходили від різних наукових, архівних, археологічних, культурно-просвітницьких, церковних установ Росії та інших країн, а також від різних бібліотек, музеїв, університетів (Російська Імператорська академія наук, Московське Імператорське товариство історії і старожитностей, Церковно-археологічне товариство при Київській духовній академії, Академія наук у Стокгольмі, Берлінське археологічне товариство, Швейцарський музей та ін.). Наприкінці XIX ст., фонди бібліотеки нараховували більше 4500 книг та 500 різних рукописів.

Висновки. До початку XX ст. на Півдні України утворилася мережа державних і приватних, публічних і галузевих бібліотек, діяльність яких мала просвітницький характер. Переважна більшість спеціальних морських бібліотек входили до структури державних установ і разом з типографіями і літографіями, спрямовували свою діяльність на зберігання, друк і розповсюдження джерел морської тематики. Публічні бібліотеки, фондами яких могли користуватися не лише морські офіцери, а й пересічні громадяни, також сприяли розвитку і поширенню морської освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов А. П. Внешкольное образование в России до Великой Октябрьской социалистической революции. История культурно-просветительной работы в СССР. Харьков, 1970. 246 с.
2. Литовкин Е. В. Генезис и этапы культурно-просветительной работы. Вестник МГУКИ. 2003. № 4. С. 65-72.
3. Кухчинский Ф. А. Каталог библиотеки Морского министерства. СПб.: 1862, X, XIV, 150 с.
4. Беккер М. Е. Речь, произнесенная по случаю освящения здания Херсонской общественной библиотеки и 25-летия ее существования 21 дек. 1897 г. Речь, произнесенная по случаю 30-летия существования Херсонской общественной библиотеки 21 декабря 1902 г. Херсон, 1902. 19 с.
5. Ге Г. Н. Исторический очерк столетнего существования города Николаева при устье Ингула (1790-1890). Николаев: Русская тип-ия, 1890. 122 с.
6. История библиотечного дела в СССР: док. и материалы, 1918-1920 / сост. Л. Д. Дергачева и др. М., 1975. С. 35.
7. Бородина Г. Г. Мережа бібліотек Півдня України: формування та тенденції розвитку (XIX - початок XX ст.): Автореферат дис. на здобуття наук. ст. к. іст. н. (07.00.08). Київ. 2003. 19 с.
8. Візир М. Ярославова бібліотека. Українська культура. 1990. № 2. С. 26-27.
9. Волков Е. Т. О истории создания русских военно-морских библиотек в XVIII-XIX вв. Военно-исторический журнал. 1973. № 5. С. 124.
10. 400 лет русского книгопечатания. Русское книгопечатание до 1917 года. М.: Наука, 1964. 664 с.
11. Закон України. Про бібліотеки і бібліотечну діяльність. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>.
12. Варганова Д. Перші бібліотеки. Південна правда. 1989. 27 лип. С. 3.
13. Афанасьев Д. К истории Черноморского флота с 1768 по 1816 гг. Русский архив. 1902. № 2. С. 193-262.
14. Сидоров А. А. История оформления русской книги. М.-Л.: Гизлегпром, 1946. 384 с.
15. Малиновська Н. Друкарні Миколаєва (кінець XVIII - початок XX ст.). Вісник книжкової палати. 2000. № 8. С. 26-27.
16. Документи об історії Чорноморського штурманського училища в г. Николаеве (1798-1862). ДАМО (Державний архів Миколаївської області). Ф. Р 5901. Оп. 1. Од.зб. 53. 247 арк.

17. Гулько Л. Науково-пізнавальні лекції, статті, відгуки. Мультимедійное издательство Стрельбицкого, 2018. 64 с.
18. Морське відомство. ДАМО (Державний архів Миколаївської області). Ф. 229. Оп. 1. Од. зб. 82. Арк. 14-19.
19. Книговедение. Энциклопедический словарь. М.: Советская энци-ция, 1981. С. 481.
20. Гулько Л. Миколаївська гражданська друкарня. Історико-бібліографічні нариси. Миколаїв: Вид-во Ірини Гудим, 2014. 148 с.
21. Ковалева О. Ф. Из прошлого культурной жизни на Николаевщине. Очерки истории культуры Южного Прибужья: от истоков до начала XX века. Одес. гос. ун-т им. И. И. Мечникова, Николаев. учеб.-науч. центр. Николаев: Тетра, 2000. 235 с.
22. Бородіна Г. З історії спеціальних бібліотек Миколаєва (XIX ст.). Вісник Книжкової палати. 2000. № 3. С. 29-32.
23. Куйбар М. І. Поліграфія і видавництво Миколаєва: Історичний нарис. Миколаїв, 1969. 35 с.
24. Бородіна Г. Становлення та розвиток бібліотечної справи Миколаївщини наприкінці XIX-на початку XX ст. Вісник Книжкової палати. 2000. № 6. С. 27-32.
25. Кнорре К. Описание Николаевской обсерватории. Новороссийский календарь на 1844 год. Одесса, 1843. 373 с.
26. Мальярова А. А. Библиотека Николаевской астрономической обсерватории. Миколаївська астрономічна обсерваторія: зоряний шлях довжиною в 175 років / відп. ред. Г. І. Пінігін. Миколаїв, 1998. С. 232-239.
27. Закревский Н. И. Воспоминания об адмирале А. С. Грейге: из записок врача морской службы. Морской сборник. 1864. Т. 70. № 2. С. 201-203.
28. О севастопольской библиотеке. Морской сборник. 1850. Т. 3. № 3. С. 207-213.
29. Отчет из севастопольской морской офицерской библиотеки: представлен комитетом директоров, за время с 1-го октября 1867 по 1-е октября 1868 года. Морской сборник. 1869. Т. 100. № 1. С. 25.
30. Попруженко М. Г. Императорское Одесское общество истории и древностей. (По поводу 75-летия его существования). Исторический вестник. 1914. № 11. С. 547.
31. Коган Л. Одеська Центральна дитяча бібліотека. Красный библиотекарь. 1927. № 10. С. 51-62.

REFERENCES

1. Vinogradov A. P. Out-of-school education in Russia before the Great October Revolution. The history of educational and cultural work in the USSR. Kharkov, 1970. 246 p.
2. Litovkin Y. V. Genesis and stages of educational and cultural work. Bulletin of MGUKI. 2003. № 4. P. 65-72.
3. Kukhchinskiy F. A. Catalogue of the Library of maritime Ministry. Saint Petersburg: 1862, X, XIV, 150 p.
4. Becker M. E. Speech given on the occasion of hallowing of the building of Kherson Public Library and 25th anniversary of its functioning 21st of December 1897. Speech given on the occasion of 30th anniversary of Kherson Public Library functioning 21st of December 1902. Kherson City, 1902. 19 p.
5. Ge G. N. Historical sketch of centennial existence of Nikolayev City at the estuary of Inhul River (1790-1890). Nikolayev: Russkaya tip-ya, 1890. 122 p.
6. History of librarianship in USSR: docs and materials, 1918-1920 / comp. L. D. Dergacheva and others. M., 1975. P. 35.
7. Borodina G. G. Network of libraries in the South of Ukraine; formation and tendencies of development (19th - beginning of 20th century): Abstracts of thesis of Candidate of Historical Sciences (07.00.08). Kyiv. 2003. 19 p.
8. Vizyr M. Yaroslav's Library. Ukrainian Culture. 1990. № 2. P. 26-27.
9. Volkov E. T. On the history of creation of Russian Navy Libraries in 18th -19th centuries. Military Historical Journal. 1973. № 5. P. 124.
10. 400 years of Russian printing. Russian printing till 1917. M.: Nauka, 1964. 664 p.
11. The Law of Ukraine. On Libraries and Librarianship. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>.
12. Varganova D. The first libraries. Pivdenna Pravda. 1989. 27th of July. P. 3.
13. Afanasyev D. K. On the history of the Black Sea Fleet from 1768 to 1816. Russian Archive. 1902. № 2. P. 193-262.
14. Sidorov A. A. History of Russian book arrangement. M.-L.: Gizlegprom, 1946. 384 p.
15. Malinovska N. Printing houses of Mykolayiv (end of the 18th - beginning of 20th centuries). Bulletin of Book Chamber. 2000. № 8. P. 26-27.
16. Documents about the history of Black Sea Navigators' School in Nikolayev City (1798-1862). DAMO (State Archive of Mykolayiv Region). F. P 5901. Inv. 1. Col. 53. 247 s.
17. Gulko L. Scientific lectures,

articles, reviews. Multimedia printing house of Strelbitskiy, 2018. 64 p.

18. Maritime Agency. DAMO (State Archive of Mykolayiv Region). F. 229. Inv. 1. Col. 82. S. 14-19.
19. Librarianship. Encyclopaedic Dictionary. M.: Sovetskaya enc-ia, 1981. P. 481.
20. Gulko L. Mykolayiv civil printing house. Historical and bibliographic review. Mykolayiv.: PH of Iryna Hudym, 2014. 148 p.
21. Kovalyeva O. F. From the past of cultural life in Nikolayev province. Review of the culture history of Southern Bug territories: from the sources till beginning of the 20th century. Odes. st. univ. I.I. Mechnikov, Nikolayev. educ.-research centre. Nikolayev: Tetra, 2000. 235 p.
22. Borodina G. From the history of specialized libraries of Mykolayiv (19th century). Bulletin of Books Chamber. 2000. № 3. P. 29-32.
23. Kuybar M. I. Printing and publishing in Mykolayiv: Historical review. Mykolayiv, 1969. 35 p.
24. Borodina G. Formation and development of librarianship in Mykolayiv region at the end of the 19th - beginning of 20th century. Bulletin of Books Chamber. 2000. № 6. P. 27-32.
25. Knorre K. Description of Nikolayev obcervatory. Novorossiia calendar for 1844. Odessa, 1843. 373 p.
26. Malyarova A. A. Library of Nikolayev Astronomical Observatory. Mykolayiv Astronomical Observatory: 175-years-long star way / Ed. G. I. Pinigin. Mykolayiv, 1998. P. 232-239.
27. Zakrevskiy N. I. Memories of Admiral A. S. Greig: from the notes of a marine doctor. Maritime Digest. 1864. Vol. 70. № 2. P. 201-203.
28. About Sebastopol Library. Maritime Digest. 1850. Vol. 3. № 3. P. 207-213.
29. Report from Sebastopol maritime library: given by the directorate committee, for the period from October, 1, 1867 till October, 1, 1868. Maritime Digest. 1869. Vol. 3. № 1. P. 25.
30. Popruzenko M. G. The Emperor's Odessa Society of History and Artifacts. (on the occasion of its 75th anniversary). Historical Digest. 1914. № 11. P. 547.
31. Kogan L. Odessa Central Children's Library. Krasniy Librarian. 1927. № 10. P. 51-62.

УДК 37.015

МИКОЛА ЧУМАК, доцент кафедри теорії та методики
навчання фізики та астрономії Національного
педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ДИХОТОМІЧНИЙ ХАРАКТЕР РОЗВИТКУ ОСВІТИ НА ТЕРИТОРІЇ ГАЛИЧИНИ (ПЕРША ПОЛОВИНА ХІХ СТОЛІТТЯ)

MYKOLA CHUMAK, Candidate of Pedagogic Sciences Associate
Professor of the Department of theories and methods of teaching physics
and astronomy of National Pedagogical Dragomanov University

THE DICHOTOMOUS NATURE OF THE DEVELOPMENT OF EDUCATION ON THE TERRITORY OF HALYCHYNA (THE FIRST HALF OF THE NINETEENTH CENTURY)

Проблематика статті торкається дихотомічного характеру розвитку освіти на території Галичини, яка детермінувалася історичною подією першої половини ХІХ ст. та позначилася на поступальності соціокультурного розвитку західноукраїнського регіону.

Деталізовано вплив європейської ідейності на зорієнтованість соціокультурних детермінант, які віддзеркалювалися у предметній диференціації навчально-виховного процесу місцевих освітніх концентрів.

Підкреслено тісний взаємозв'язок історичного факту посилення впливу проавстрійських владних структур на поглиблення змістової наповненості знань, що обумовлювалося об'єктивною потребою: територіального поширення католицизму, тісного міжнаціонального спілкування, налагодження торговельних відносин, поглиблення дипломатичних зв'язків між державами, реформування освіти та культурної сфери загалом.

Дослідницька увага автора зосереджується на відрефлексуванні освітнього поступу Галичини крізь призму особистісної самореалізації, побудови тісної взаємодії представників вітчизняної інтелігенції різних регіонів України.

Ключові слова: дихотомічний характер, освіта, Галичина, Львівський університет.

Summary. The article considers the dichotomous nature of the

development of education on the territory of Halychyna, which was determined by the historical events of the first half of the nineteenth century and influenced the progressive social and cultural development of the Western Ukrainian region. The influence of European ideology on the orientation of socio-cultural determinants, which was reflected in the objective differentiation of the educational process, is detailed.

The close connection between the historical fact of the increased influence of the pro-Austrian authorities on the deepening of the natural filling of knowledge, which was conditioned by the objective need for territorial distribution of Catholicism, close interethnic communication, establishment of trade relations, deepening of diplomatic relations between the states, reforming of education and cultural sphere in as a whole

The author's research focus is on reflection of the educational progress of Galicia through the prism of personal self-realization, the construction of close interaction of representatives of the domestic intelligentsia with the outside world.

Key words: dichotomous nature, education, Halychyna, Lviv University.

Мета: проаналізувати рівень розвитку освіти на території Галичини з урахуванням дихотомічності впливу проавстрійського уряду на розвиток освіченості зазначеного регіону.

Постановка проблеми в загально-

му вигляді. Тисячолітній шлях українського народу до вершин націотворення і державотворення увійшов в історію синонімічним поєднанням триєдиних епістем - етнічна самобутність, соціокультурна єдність, міжцивілізаційна навігація. Неперевершеність цього тріо приховувалася за глибиною суспільного бажання зберегти своє національне та стократно примножити існуюче, за посередництвом цілеспрямованої педагогічної діяльності.

Такий складний шлях здолала й проукраїнська вища освіта, яка зародилася на Наддніпрянських просторах Харківщини та Київщини лише у першій пол. ХІХ ст., а на Галичині ще раніше. Її зародження мало не стихійний характер, а було високоефективним результатом функціонування цілої плеяди педагогічних кадрів, які працювали на досягнення продуктивного результату діяльності.

Проавстрійські історичні віхи розвитку Галичини, які торкнулися вищої освіти західноукраїнських етнічних земель на поч. ХІХ ст., відзначилися дуалізмом негативного та паралельного позитивного впливів, що зазнали тісного взаємопереплетення під впливом існуючого реформування. Перший (негативний) аспект впливу позначився повною відсутністю у роки першого десятиліття означеного століття українських кафедр при Львівському університеті, що свідчило про лінгводиідні лейтмотиви примусового обмеження класичної вищої освіти цього регіону. Другий (позитивний) аспект ознаменувався

впливом двох основоположних детермінант розвитку - надбудовою свідомою інтелігенцією Галичини більш тісних взаємозв'язків із Західним світом під впливом "проавстрійського" просвітництва.

Об'єктивна обумовленість практичної реалізації реформування освітньої сфери на засадах гуманізму і демократизму все більше актуалізує проблему урізноманітнення змістової наповненості існуючого навчально-виховного процесу. З метою цілісного розв'язання наявної соціокультурної деструкції слід звернутися до першовитоків цінних історико-педагогічних ідей вітчизняних мислителів різних історичних епох, внесок яких у сучасну соціокультурну скарбницю нашої держави фактично не оціненний. У цьому дослідницькому руслі, аксіологічні виміри міжпредметної наповненості знань повинні ґрунтуватися на врахування загальноосвітніх тенденцій розвитку.

Своєрідна "ізолюваність" західноукраїнського регіону від Наддніпрянщини, що була спровокована перехресним впливом на вітчизняні терени різнопланових геополітичних обидвох імперій - Австрійської та Російської, актуалізувала формування своєрідного освітнього "клімату" на проукраїнській території. Наявна епохальність торкнулася історичним "крилом" основних напрямів розвитку просвітництва різних куточків нашої держави, відкриваючи тим самим новий шлях розвідок у певні історичні "закутки" минувшини, які потрібно відворювати "золотими" літерами у національній пам'яті усього українства. У зв'язку із викладеним, актуальність заявленої проблематики презентовано основоположними завданнями розбудови національної школи, що є наслідком три-

валних історичних перипетій на шкалі вітчизняного розвитку соціокультурної сфери в цілому.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремі дослідницькі напрями, які стосуються обраної проблематики, знаходимо у авторських працях В. Андрущенка, Н. Дем'яненка, О. Лавріненка, В. Сиротюка, Т. Завгородньої, Т. Дудки та ін. Проте, питання розвитку освіти на території Галичини крізь призму дихотомічного характеру політичних курсів діючої імперії потребує все глибшого відрефлексування, що увійшло в основу реалізації дослідницьких задумів на сторінках змістового наповнення даної публікації.

У відповідності до окресленої мети виокремлено такі дослідницькі завдання:

- проаналізувати стан проблеми, яка досліджується;
- прослідкувати особливості розвитку педагогічної теорії та практики досліджуваної історичної епохи;
- популяризувати вітчизняний історико-педагогічний досвід.

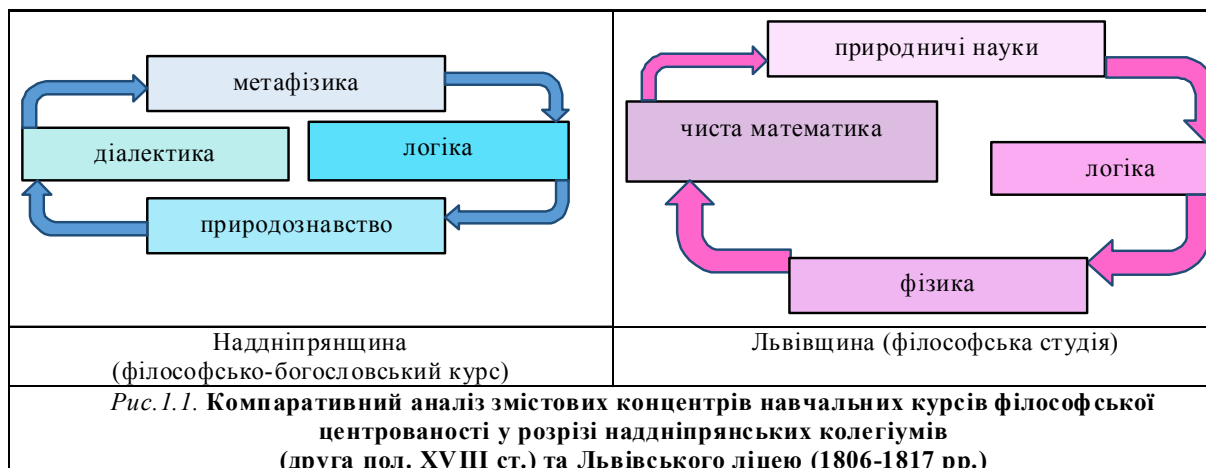
Методологічним інструментарієм дослідження послуговувалися біографічний, хронологічно-змістовий, поетапно-проблемний, історико-генетичний, історико-педагогічний та порівняльний методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перша пол. XIX ст. "зафіксувала" територіальний поділ українських земель між російським та австрійським протекторатом. Загарбницькі задуми провідних імперіалістів спровокували маркування політичної карти сучасної України "червоною" лінією державних кордонів, яка фактично розмежувала

південь, Лівобережжя й Правобережжя від західноукраїнських просторів, презентованих теренами Буковини, Галичини та Закарпаття [7].

Відрефлексовуючи урядові наміри обидвох пануючих на вітчизняних теренах метрополій, слід підкреслити, їх беззаперечну зорієнтованість на виховання "покірних підданих" пануючому політичному режиму [4]. У праці "Просвітницький туризм як історико-педагогічний феномен" знаходимо дослідницьке порівняння бюрократичного стилю підготовки молоді класичних університетів країн римсько-французького типу із вітчизняним, що засвідчувало про підтримання тісних контактів місцевої політичної еліти із іноземною [4].

Середина першого десятиріччя XIX ст. стала руйнівним "контраргументом" для Львівського університету. Територіальне перенесення зі "столиці" Галичини Львівського університету у польське місто на березі Вісли - Краків фактично тимчасово призупинило "життєздатність" вищої освіти для українства (зокрема, враховуючи факт нормативного затвердження заборони навчання українства у "новопольській" альма-матері аж до 1808 р.) [6]. Функцію освітнього концентру, на зміну перенесеному, було перекладено на Львівський ліцей, структура якого нагадувала попередній університет, поєднавши у собі значно меншу кількість кафедр, нижчий освітній рівень та коротший термін навчання. Єдиним, на наш погляд, позитивним моментом було те, що керівництву ліцею вдалося зберегти таку полідисциплінарність навчального плану, яка була притаманна для названого університету. Особливо знаковим для нашого дослідження є аналіз функціонування на базі

Львівського ліцею філософської студії, розвиток якої на вітчизняних теренах продукувався розвоєм педагогічної майстерності ще з минулого століття на Наддніпрянських просторах, що предметно проаналізовано у профільних історико-педагогічних розвідках [1; 2; 4; 5].

Аналізуючи глибинність потенціалу діючих у той час на території України навчально-виховних закладів слід підкреслити, що вони були своєрідними "колицями" освітньої підготовки підростаючого покоління до вступу у вітчизняні та іноземні вищі школи. Окрім цього, вони виконали важливе соціокультурне завдання того часу - послугували своєрідними осередками підготовки високоосвітленої свідомої молоді генерації, що засвідчуватиметься наступною фактажністю.

Порівнюючи функціонування змістових концентрів навчальних курсів філософської центрованості Наддніпрянських колегіумів (Чернігівського (1700-1786 рр.), Харківського (1722-1817 рр.), Переяславського (1738-1788 рр.)) та Львівського ліцею (1808-1817 рр.) виокремлено ряд суттєвих відмінностей між ними (див. рис.1.1).

Дані рис. 1.1 засвідчили, що протягом досліджуваного періоду ціла низка наддніпрянських колегіумів та Львівській ліцей у розрізі навчальних курсів філософської центрованості зосереджували свою навчальну увагу на чотирьох основних центрах. Спільним центром обидвох систем виступив єдиний елементи - аристотелівська логіка (рис. 1.1). Наочні матеріали засвідчили, що у львівській філософській студії (1806-1817 рр.) значно розширився перелік природничих наук на відміну від наповнення філософсько-богословського курсу наддніпрянських колегіумів минулого століття.

Проте, викладання навчальних курсів філософської центрованості на території Наддніпрянщини та Львівщини суттєво відрізнялися і в організаційному контексті. У першій пол. XVIII ст. викладачі Наддніпрянських колегіумів користувалися певною педагогічною "автономією", що було засвідчено наступною фактажністю: використанням іншомовної навчальної літератури; розробкою авторських лекційних курсів; розширенням переліку позааудиторних занять; урізноманітнення змісту навчальних дисциплін природничими

знаннями.

Натомість у Львівському ліцеї протягом 1806-1817 рр. педагоги знаходилися під пильною увагою "цензурників", які систематично перевіряли:

а) наявність та рівень використання в освітньому обігу затверджених відповідальними структурами підручників;

б) змістове наповнення робочих конспектів навчальних занять;

в) дотичність педагогічних поглядів та світоглядних переконань, які не повинні були суперечити домінуючій релігії - католицизму;

г) умови для "зародження" виявів соціально-політичної апатії представників освітніх осередків метою недопущення виявів революційних настроїв у колі широких суспільних мас [3].

У таких жорстких цензурних лещатах лише активні прояви педагогічної майстерності свідомої інтелігенції уможлилювали підтримання життєдайного просвітницького клімату на території Галичини. Яскравою історико-педагогічною подією, яка заслуговує належної дослідницької уваги у розрізі даного дослідження слугує професор математики Франтішек Кодеш, який був представником Львівського університету. Названий педагог був родом із Батьківщини Я. Коменського - Чехії і презентував на вітчизняних просторах кращі освітні традиції, які попередньо засвоїв у одній із найстаріших вищих шкіл світу - Карловому університеті (Прага). Завдяки високому рівню знань у галузі точних наук та цілеспрямованій самоорганізованості професор Кодеш здобув безперешкодну можливість професійного зростання на вітчизняних та іноземних теренах досліджуваного історичного періоду. Першою сходинкою на його професійному шляху було завідування кафедрою математики, а згодом і філософським факультетом Львівського університету. Найціннішим з педагогічної точки зору для нашого дослідження було те, що професору вдалося підготувати у рамках освітнього процесу навчально-виховного закладу цілу плеяду педагогів-дослідників, які продовжили власним прикладом наслідування розпочату знатним іноземним професором просвітницьку справу у суспільних колах наших співвітчизників.

Так склалося історично, що львівська освітянська нива стала для

Ф. Кодеша фактично другою домівкою, що засвідчено:

" фактажністю підтримки тісних взаємозв'язків професора із інтелігентними колами Наддніпрянщини (зокрема, В. Антновичем та ін.);

" відмовою від продовження викладацької діяльності у Краківському університеті після його злиття із Львівською вищою школою на користь Львівського ліцею [3; 8].

Концентруючи у цьому ключі дослідницьку увагу на особливостях розвитку природничих наук на території Галичини, слід підкреслити їх беззаперечний взаємозв'язок із освітнім розвитком Європи того часу. Заснування ще у попередні століття нових "езуїтських" освітніх осередків позначилося на зростанні ролі у суспільному житті українства природознавства, статус якого неухильно підвищувався шляхом широкої популяризації його значущості на загальноцивілізаційному рівні в цілому.

Обійнявши у названому ліцеї посаду професора математики педагог Кодеш, розгорнув активну викладацьку і наукову діяльність [9; 10]. Знання точних наук професор, зокрема, черпав із концепцій Гвідобальдо дель Монте, знаннєвий компонент яких цілком логічно увійшов до освітнього обігу новозаснованої на галицьких ландшафтах Львівської технічної академії (1844 р.) [9].

Системно доповнюючи ідейність відкриття на території Галичини профільно-технічної академії слід підкреслити її беззаперечний взаємозв'язок із існуючими закладами аналогічного профілю, які функціонували у досліджуваній період на території прогресивних європейських країн - Франції (Париж - 1794 р.), Чехії (Прага - 1806 р.), Австрії (Відень - 1815 р.), Великобританії (Глазго - 1820 р. та Лондон - 1824 р.) [8]. Підтримання тісних контактів вітчизняної інтелігенції з іноземними колегами відбувалося на ґрунті функціонування активної педагогічної діяльності, що підкреслено низкою джерелознавчих матеріалів [4; 5].

Така освітня ситуація на Львівщині тривала ще протягом наступних дев'яти років поспіль і лише у 1817 р. вдалося змінити існуючу подієвість на користь повернення у первинну "колицю" Галичини вищезазначеного університету, що продукувало подальший розвій вищої освіти Галичини і у стінах Львівського університету [8].

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. На основі вищевикладеного можемо зробити висновок, що "приріст" культурного потенціалу Галичини був наслідком освітнього розвитку цілого регіону, оскільки педагоги сіючи вічне та мудре реалізували професійні функції за покликом душі. Практична сторона такої подієвості прослідковувалася у розширенні кількості предметів природничих та гуманітарних циклів, що з часом приводило до верифікації змісту навчально-виховного процесу, конструювання ступеневості знань та рівнів освіти.

Перспективним нам видається подальше здійснення персоналізованих розвідок, дотичних до розвитку вітчизняної освіти різних регіонів України протягом XIX століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовк Л. Громадсько-педагогічне сподвижництво в Україні (етапи і особливості) / Л. Вовк. - К.: Пошуково-видавниче агенство, Видавничий центр "Просвіта", 1998. - 179 с.
 2. Вовк Л. П. Історія освіти дорослих в Україні: Нариси / Л. П. Вовк. - К.: УДПУ, 1994. - 228 с.
 3. Гербільський Г. Ю. Розвиток прогресивних ідей в Галичині у першій половині XIX ст. (до 1848 року) / Г. Ю. Гербільський. - Львів: АДУ, 1964. - 251 с.
 4. Дудка Т. Ю. Просвітницький туризм як історико-педагогічний феномен: монографія / Т. Ю. Дудка. - Київ-Херсон: ФОП Гринь Д. С., 2017. 460 с.
 5. Дудка Т. Ю. Народнознавчі маршрути представників навчальних закладів Галичини по території сільських населених пунктів в XIX столітті // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: збірник наукових праць / Т. Ю. Дудка. - К.: Видавництво Національного авіаційного університету "НАУ-друк", 2016. - Вип. 2 (9). - С. 58-64.
 6. Семенюк С. Історія Українського народу / С. Семенюк. - Львів: Априорі, 2010. - 608 с.
 7. Стельмах С. П. Історична наука в Україні епохи класичного історизму (XIX - початок XX століття): Монографія / С. Стельмах. - К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський ун-т", 2005. 378 с.,
 8. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наукові редактори); І. О. Покаржевська (художнє оформлення). - Київ: Абрис, 2002. - 742 с.
 9. Zaj?czkowski W. C. Szko?a Politechniczna we Lwowie, Nak?adem Szko?y Politechnicznej. - Lw?w, 1894.
 10. Krukowski W. Dzieje Polskiego Towarzystwa Tatrarskiego / W. Krukowski. Warszawa; Krakow, 1988. - 148 s.
- REFERENS
11. Vovk L. Gromads'ko-pedagogichne spogvyshnytstvo v Ukraini (etapy I osoblyvosti) / L. Vovk - K.: Poshukovo-vydavnyche agenstvo, Vydavnychiy tsentr "Prosvita", 1998 - 179s.
 12. Vovk L. Isrotyia osvity doroslyh v Ukraini: Narisy/ L.P. Vovk. - K.: UDPU, 1994.- 228s.
 13. Grebil's'kyi G.Yu. Rozvytok progresyvnyh idei v Halychyni u perdhii polovyni XIX st. (do 1848 roku) / 3. Grebil's'kyi G.Yu. - Lviv: ADU, 1964 - 254 s.
 14. Dudka T. Yu. Prosvitnytskyi turyzm yak istoryko-pedagogichniy fenomen: monographiya/ T.Yu. Dudka. - Kyiv-Kherson: FOP Gryn' D.S., 2017- 460 s.
 15. Dudka T.Yu. Narodoznavchi marshruty predstavnykiv navchal'nyh zakladiv Galychyny po terytoriyi sil's'kyh naselenykh punktiv v XIX stolitti // Visnyk Natsionalnogo aviatsiynogo universytetu. Seriya: Pedagogica. Psyhologiya: zbirnyk naukovykh prac'/ T. Yu. Dudka. - K.: Visnyk Natsionalnogo aviatsiynogo universytetu "NAU-druk", 2016. - Vyp. 2 (9). - S. 58-64.
 16. Semenyuk S. Istoriya Ukrayinskogo narodu/ S. Semenyuk. - Lviv: Apriori, 2010. - 608 s.
 17. Stelmakh S.P. Istorychna epoha v Ukraini epokhy klasychnogo istoryzmu (XIX - pochatok XX stolittya): Monografiya/ S. Stelmakh. - K.: Vydavnycho-poligraphichnyi tsentr "Kyivskyi un-t", 2005. - 378 s.
 18. F i l o s o f s ' k y i entsyklopedychnyi slovnyk / V.I. Shynkaruk (holova refkolegiyi) ta in.; L.V. Ozadov's'ka, N.P. Polishchuk (naukovi redaktory); I.O. Pokarzhev's'ka (khudozhnye oformlennya). - Kyiv: Abrys, 2002 - 742 s.
 19. Zaj?czkowski W. C. Szko?a Politechniczna we Lwowie, Nak?adem Szko?y Politechnicznej. - Lw?w, 1894.
 20. Krukowski W. Dzieje Polskiego Towarzystwa Tatrarskiego / W. Krukowski. Warszawa; Krakow, 1988. - 148 s.

Стаття надійшла __. __. 2018 р.

УДК 378.1

Oleksandr IYEVLYEV, Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Social Management of Lviv Polytechnic National University

CONCEPT OF FORMING PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL MOBILITY OF THE FUTURE LECTURER IN THE MASTER'S DEGREE

Олександр ІЄВЛІЄВ, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та соціального управління Національного університету "Львівська політехніка"

КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА В УМОВАХ МАГІСТРАТУРИ

У статті обґрунтованні концепції формування професійно-педагогічної мобільності майбутнього викладача в умовах магістратури. На основі визначених наукових підходів та організаційно-педагогічних умов запропоновано такі концептуальні положення: провідним напрямом системи освіти має стати підготовка професійно-мобільного викладача здатного швидко включатися у освітню діяльність, якісно проводити навчальні заняття, відповідати вимогам сучасного законодавства та нормативних актів до педагогічного працівника; успішність адаптації майбутнього викладача до освітнього процесу визначається рівнем професійно-педагогічної мобільності через сформованість відповідних компетентностей; формування професійно-педагогічної мобільності майбутніх викладачів передбачає розробку відповідної системи роботи закладу вищої освіти, що враховує необхідність мотивування їх до роботи над собою.

Ключові слова: професійна мобільність, професійно-педагогічна мобільність, педагогічна мобільність, соціально-професійна мобільність, викладач, магістратура, концепція

The concept of the formation of professional and pedagogical mobility of the future teacher in the conditions of the magistracy is substantiated in

the article. Such conceptual provisions: the leading direction of the education system should be the preparation of a professional mobile teacher capable of quickly becoming involved in educational activities, conducting high-quality training sessions, meeting the requirements of modern legislation and regulations in a teacher, providing for the development of a scientifically-based system of a higher education institution with the formation of a vocational and pedagogical mobility of future teachers; successful adaptation of the future teacher to the educational process is determined by the level of professional and pedagogical mobility through the development of relevant competences are proposed and based on certain scientific approaches and organizational and pedagogical conditions.

The object: is to substantiate the concept of formation of professional and pedagogical mobility of the future lecturer in the conditions of the magistracy.

Problem statement in general form.

Mobility throughout history has been the driving force behind humanity. At different historical stages, its various species become relevant. So the revolutions that took place in the early twentieth century. in Europe and the Russian Empire, attached particular importance to social mobility, which was accompanied by the collapse of the empires and the partial destruction of the ruling classes. At the same time, India still retains the caste structure of society, which impedes the social mo-

bility of members of society.

The formation and development of an industrial society, accompanied by industrial revolutions (I: the middle of the eighteenth century - the first half of the nineteenth century, the second half: from the nineteenth century to the beginning of the twentieth century) attached particular importance to professional mobility, which should become one of the leading principles of modern professional education, based on the classical principles of fundamentalism, scientific, systematic, professional-subject orientation [4, P.7].

Professional mobility is the quality necessary for a successful life of a person in a modern society [8, P. 570].

Modern scientific research is devoted to various types of mobility: social, labor, personal, cultural, educational, intellectual, communicative, informational (virtual), intellectual, mathematical, academic, etc. At the same time, these types of mobility under certain conditions can be considered as components of professional mobility.

At the same time, the emergence of a post-industrial (informational) society taking place against the backdrop of crisis phenomena in the economy caused, not least, qualitative changes in the professional activities of representatives of traditional professions (lecturers, teachers, etc.), leads to the need for research of combined types of types of professional mobility, pedagogical.

Analysis of recent research and publications.

Integration of the education sys-

tem into the European educational space is one of the modernization of the educational system of Ukraine.

Crisis in the education system manifests itself in the reduction of wages of educators, including in comparison with the salaries of educators in the countries of the European Union; insufficient funding for educational institutions; reduction of the authority of the work of the pedagogue in society; lag in informatization, including due to insufficient number of technical means and lack of qualified technical personnel and pedagogical staff in this area, etc.

Due to this, the outflow of qualified pedagogical and scientific and pedagogical personnel has increased significantly, which has led to the emergence of vacant places in educational institutions.

There are certain requirements of the current legislation for future pedagogical workers. For these positions, persons whose "physical and mental state allows them to carry out pedagogical activities and who have an educational and / or professional qualification that corresponds to the established legislation, in particular a professional standard (if available), qualification requirements for corresponding positions of pedagogical workers are accepted [1]".

Due to the possibility of cross-entry into the pedagogical specialty, the study of the magistracy acts as the leading form of training (retraining) of specialists with basic non-pedagogical education for the education system. At the same time, the legislation provides for the awarding of a pedagogical professional qualification and "graduates of non-teaching specialties, if provided by the relevant educational program" [Ibid.].

It should be recalled that the "traditional" training (retraining) of persons with basic non-pedagogical education envisaged undergraduate studies (in full or in short terms), and then, as a rule, in the master's degree.

It should be noted that "professional qualifications of a pedagogical worker are recognized in the established procedure and certified by a corresponding document, a standardized set of competencies (learning outcomes) acquired by a person that enable them to carry out professional pedagogical activities [2, P. 1]".

In studies of professional mobility, the following types of professional

mobility of pedagogue are distinguished.

Professional mobility of teacher is an integral dynamic quality of the individual that ensures the success of its adaptation to the ever-changing conditions of professional education and acts as a condition for successful professional self-development [3, P. 20].

Social-professional mobility of the pedagogue, which is considered as a personal characteristic, indicating that the pedagogue is ready for transformations in the broad educational space of modern society. This is the internal (motivational-intellectual-volitional) potential of the individual, actualized by it for solving professional and life problems, an integral dynamic personal entity capable of self-development [7, P. 6].

Pedagogical mobility It is the ability of the individual (pedagogue, andragog, education manager) to organize joint activities with other subjects of the educational process in accordance with the goals and objectives of the modern conception of education, the values of world, national, regional and national culture, realizing its own socio-cultural and socio-professional competence, including in the process of comprehension and forecasting of the results of the organized subject of subject relations [6, P. 21].

At the same time, when acquiring the specialty of a lecturers in a magistracy, the formation of professional and pedagogue mobility, which determines the success of the graduate's professional activity, becomes of particular relevance.

The professional and pedagogical mobility of the future lecturer is integrative quality of the individual, which allows to combine theoretical and practical readiness for the implementation of pedagogical activity, to be socially active, competitive, professionally competent (have profound knowledge in the chosen specialty), adaptive, capable of self-realization, self-development, self-education, creativity in the conditions of acquiring a pedagogical specialty and modernization of own professional activity as a strategic goal of life.

Firstly, this is due to more concise terms of study and, as a result, fewer psychological and pedagogical disciplines (their credits), which must be mastered by the student.

Presentation of the main research material.

The expediency of developing a concept for the formation of professional and pedagogical mobility is that this type of mobility in modern conditions is a necessary component of lecturer training in a master's degree.

The urgency of the formation of professional professional and pedagogical mobility is determined by the need to resolve such contradictions between:

- a decline in the number of teaching staff in the education system and the availability of labor market specialists with basic non-pedagogical education, which, in accordance with the current legislation, may occupy these positions;

- the emergence of new requirements for the formation of competence for future lecturers, with their preparation in the short term in the conditions of the magistracy (especially when joining the conditions of the cross-entry) and the discrepancy in the content of their studies;

- the emergence of new requirements for the formation of competences for future lecturers, with their preparation in the shortest terms in the conditions of the magistracy (especially when joining the conditions of the cross-entry) and the discrepancy in the content of their studies;

- an objective need for training specialists with the formed professional and pedagogical mobility and the lack of proper scientific and methodological, regulatory, legal and organizational support for this process.

Formation of professional and pedagogical mobility is related with the acquired competencies and corresponding programmatic learning outcomes.

Based on the results of our research, we have identified the following components (competences) of professional and pedagogical mobility [5]:

1) activity component:

- o pedagogical (the ability to organize own professional activities and educational activities of students),

- o professional (a set of special knowledge and skills that are determined predominantly by basic education, the ability to use them in professional activities),

- o project (the ability to design own professional-pedagogical activity, educational and cognitive activity of students),

- o psychological (to know the patterns of mental processes and states of personality, the ability to use this

knowledge in the educational process).

2) personal component:

o motivational (installation for professional development, ability to know own motivation for professional activity),

o reflexive (the ability to comprehend own professional and personal capabilities)

o adaptive (the ability to adapt to the conditions of professional activity)

o creative (creative attitude to professional activity, ability to master the ways of creativity in it).

Formation of certain competencies is not identical to the formation of professional and pedagogical mobility, since each discipline (topic) forms in fact only some of its components. At the same time, the future lecturers must "understand" the essence of the concept of "professional and pedagogical mobility" and master the practice of its formation.

To achieve this goal, it is necessary to solve such problems:

- to develop common approaches to the training of future professional and pedagogically mobile lecturers in a master's degree;

- to involve heads of educational institutions, leading experts in the education system to participate in the training of future professional and pedagogically mobile lecturers,

- to increase the qualification from the lecturer's professional and pedagogical mobility during the pedagogical internship,

- make clarifications in the content of disciplines (classroom and independent work) of educational programs, content modules in accordance with the essence of pedagogical and pedagogical mobility,

- to introduce innovative and interactive learning technologies into the educational process,

- to introduce in the educational process of higher educational institution such author's courses and educational-methodical complexes: "Professional mobility of a graduate of an educational institution" (for specialization "Management of an educational institution" specialty "Management"), "Professional-pedagogical mobility of a specialist" (for a specialty "Educational, pedagogical science").

- to hold a series of methodological seminars for scientific and pedagogical workers on the problem of formation of lecturers' professional and

pedagogical mobility in the conditions of a magistracy.

Theoretical analysis of scientific literature testifies that formation of professional and pedagogical mobility of future lecturers in the conditions of a magistracy can be carried out on the basis of general-didactic and specific scientific approaches. The first should be attributed: personality-activity, competence, event, synergetic, systemic, axiological, humanistic-oriented (humanistic) scientific approaches. To others - mobility, approaches to the educational process, etc.

According to the results of our studies, the training of a future lecturer in a master's degree, with an appropriate level of professional and pedagogical mobility, will be effective in introducing such organizational and pedagogical conditions into the educational process:

- integration of basic and psychological and pedagogical knowledge in the preparation of a future lecturer in a master's degree;

- introduction of innovative and interactive pedagogical technologies into the educational process (system of methodological work) of higher educational institution;

- formation in the participants of the educational process the ability to use methods of manipulative influence in the subject-subject interaction;

- the orientation of the educational process to the formation of the students' competences determined by us;

- taking into account the profile of the future educational activities (specialization) graduates of higher educational institutions;

- realization of the model of the process of formation of a professional and pedagogical mobile lecturer;

- organization of methodical work with the pedagogical team on the formation of psychological and pedagogical readiness of pedagogical workers for the formation of lecturer's professional and pedagogical mobility in the conditions of a magistracy.

The choice of pedagogical technologies is determined in accordance with the orientation and the main focus of the educational program of the specialty (specialization) in which the training of future professional and pedagogically mobile lecturers in the master's degree is carried out.

The development of technology for the training of a professional and pedagogically mobile lecturer in the condi-

tions of a magistracy should be carried out taking into account the orientation of his personality; basic specialty; the level of formation at the moment of admission to the magistracy of the established competencies (components of professional and pedagogical mobility); educational, production and educational situations, provided by the relevant educational disciplines and practices of the educational program.

In order to form the lecturer's professional and pedagogical mobility in a relatively short period of study in a master's degree, in our opinion, it is expedient to use methods of indirect pedagogical influence.

In this case, the manipulative style of the pedagogical subject-subject interaction will correspond to the modern tendencies of humanization of the educational process.

The leading role in shaping the professional and pedagogical mobility of future lecturers is played by the teaching and methodological complexes to the author's special courses "Professional mobility of a graduate of an educational institution", "Professional and pedagogical mobility of a specialist".

Conclusions from the research and perspectives of further exploration in this direction

Thus, based on the purpose and conditions for the implementation of the concept on the basis of definite scientific approaches, organizational and pedagogical conditions, which are put forward to the formation of professional and pedagogical mobility of future lecturers, the following conceptual provisions are proposed:

- the leading direction of the education system should be the training of a professional mobile lecturer able to quickly become involved in educational activities, qualitatively conduct training sessions, meet the requirements of modern legislation and regulations for a pedagogical worker,

- the successful adaptation of the future lecturer to the educational process is determined by the level of professional and pedagogical mobility through the formation of the respective competencies.

- the formation of professional and pedagogical mobility of future lecturer involves the development of an appropriate system of work of the institution of higher education, which takes into account the need to motivate them to work on themselves.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стаття 58. Вимоги до освіти та професійної кваліфікації педагогічного працівника закладу освіти // Верховна Рада України. ЗАКОН УКРАЇНИ "Про освіту"(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380), 2018.

2. Концепція розвитку педагогічної освіти / Наказ Міністерства освіти і науки України від 1 липня 2018 р. № 776. - URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>

3. Биктуганов Ю. И. Развитие профессиональной мобильности учителя средствами проектной деятельности в системе дополнительного образования : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук : специальность 13.00.08 теория и методика профессионального образования / Биктуганов Юрий Иванович; Рос. гос. социал. ун-т. – Москва, 2013. – 22 с.

4. Горюнова Л. В. Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования России : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.08 - теория и методика профессионального образования / Лилия Васильевна Горюнова; Ростовский гос. пед. ун-т. – Ростов н/Д, 2006. - 44 с.

5. Ієвлев О. М. Структура професійно-педагогічної мобільності випускника магістратури/ О.М. Ієвлев // Педагогічний альманах: збірник наукових праць/ редкол. В.В.Кузьменко (голова) та ін. - Херсон: КВНЗ "Херсонська педагогічна академія неперервної освіти", 2018. - випуск 39. - С. 124 - 130.

6. Калиновский Ю. И. Развитие социально-профессиональной мо-

бильности андрагога в контексте социокультурной образовательной политики региона : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра пед. наук : 13.00.01 общая педагогика, история педагогики и образования / Юрий Исаакович Калиновский; Омский гос. пед. ун-т. - Омск, 2001. - 46 с.

7. Пазюкова М. А. Развитие социально-профессиональной мобильности студентов педагогического колледжа : автореф. дис. ... к.пед.н. : 13.00.01 - общая педагогика, история педагогики и образования / Марина Анатольевна Пазюкова; Иркут. гос. пед. ун-т. - Иркутск, 2003. - 21 с.

8. Сушенцева Л. Вплив професійної мобільності на конкурентоздатність фахівця на сучасному ринку праці / Л. Сушенцева, О. Сушенцев // Молодий вчений. - 2016. - №4(31). - С. 568 - 572.

REFERENCES

1. Statyia 58. Vymohy do osvity ta profesiynoyi kvalifikatsiyi pedahohichnoho pratsivnyka zakladu osvity // Verkhovna Rada Ukrayiny. ZAKON UKRAYINY "Pro osvitu"(Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), 2017, № 38-39, st.380), 2018.

2. Kontsepsiya rozvytku pedahohichnoyi osvity / Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny vid 1 lypnya 2018 r. № 776. - URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>

3. Biktuganov YU. I. Razvitiye professional'noy mobil'nosti uchitelya sredstvami proyektnoy deyatel'nosti v sisteme dopolnitel'nogo obrazovaniya : avtoreferat dissertatsii na soiskaniye uchenoy stepeni kandidata pedagogicheskikh nauk : spetsial'nost' 13.00.08 teoriya i metodika professional'nogo

obrazovaniya / Biktuganov Yuriy Ivanovich; Ros. gos. sotsial. un-t. - Moskva, 2013. - 22 s.

4. Goryunova L.V. Professional'naya mobil'nost' spetsialista kak problema razvivayushchegosya obrazovaniya Rossii [Tekst] : avtoref. dis. ... d-ra. ped. nauk : 13.00.08 - teoriya i metodika professional'nogo obrazovaniya / Liliya Vasil'yevna Goryunova; Rostovskiy gos. ped. un-t. - Rostov n/D, 2006. - 44 s.

5. Ієвлев О.М. Структура професійно-педагогічної мобільності випускника магістратури/ О.М. Ієвлев // Pedahohichnyy al'manakh: zbirnyk naukovykh prats'/ redkol. V.V.Kuz'menko (holova) ta in. - Kherson: KVNZ "Kherson's'ka pedahohichna akademiya neperervnoyi osvity", 2018. - випуск 39. - С. 124 - 130.

6. Kalinovskiy YU. I. Razvitiye sotsial'no-professional'noy mobil'nosti andragoga v kontekste sotsiokul'turnoy obrazovatel'noy politiki regiona : avtoref. dis. na soiskaniye uch. stepeni d-ra ped. nauk : 13.00.01 obshchaya pedagogika, istoriya pedagogiki i obrazovaniya / Yuriy Isaakovich Kalinovskiy; Omskiy gos. ped. un-t. - Omsk, 2001. - 46 s.

7. Pazyukova M. A. Razvitiye sotsial'no-professional'noy mobil'nosti studentov pedagogicheskogo kolledzha : avtoref. dis. ... k.ped.n. : 13.00.01 - obshchaya pedagogika, istoriya pedagogiki i obrazovaniya / Marina Anatol'yevna Pazyukova; Irkut. gos. ped. un-t. - Irkutsk, 2003. - 21 s.

8. Sushentseva L. Vplyv profesiynoy mobil'nosti na konkurentozdatnist' fakhivtsya na suchasnomu rynku pratsi / L. Sushentseva, O. Sushentsev // Molodyy vchenyy. - 2016. - №4(31). - С. 568 - 572.

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

УДК 378.046.4: 004

ОЛЕНА БЕРЕЗЮК, кандидат педагогічних наук, професор кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка, керівник науково-методичної лабораторії

ВПЛИВ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті розглядається вплив полікультурності на формування особистості майбутнього вчителя. Проаналізовано ключові структурні компоненти полікультурності, основні підходи та значення етнокультури в підготовці майбутніх педагогів.

Ключові слова: полікультурність, етнокультурна, майбутній фахівець, полікультурне освітнє середовище, майбутній учитель.

The article examines the impact of multiculturalism on the formation of the future teacher's personality. The main structural components of multiculturalism, basic approaches and significance of ethnoculture in the training of future teachers are analyzed.

Key words: multiculturalism, ethnocultural, future specialist, multicultural educational environment, future teacher.

У статті розглядається вплив полікультурності на формування особистості майбутнього вчителя. Проаналізовано основні структурні компоненти полікультурності, основні підходи та значення ет-

нокультури в підготовці майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з найважливіших ресурсів суспільства є визначення загальнолюдських і культурно-національних цінностей, його демократизація. Інтеграція української системи вищої професійної освіти до світового освітнього простору, потреба в розв'язанні проблеми входження людини в соціальний світ, адаптації в багатонаціональному суспільстві зумовлюють необхідність підготовки компетентного фахівця в галузі полікультурної освіти.

Полікультурність є концентрацією всього духовного, морального, етичного в розвитку особистості. І суттєвою її ознакою є національний компонент, етнічні особливості, ідея народності, витоки її на основі рідної мови, історії, народознавства та етнографії. Особливістю полікультурного освітнього середовища є багатоглибина його змісту, що дає змогу досліджувати проблеми етнокультурного характеру в системі професійного навчання.

Полікультурне освітнє середовище, його проектування в педагогічному процесі є актуальною проблемою сучасної

педагогічної теорії і практики в умовах нової освітньої ситуації, для якої характерне посилення полікультурності змісту освіти, зростання ролі етнокультурного фактору в навчанні та ідей народної педагогіки, визначення ролі етнодидактичного вектору в системі професійного навчання тощо.

Тому метою нашої статті є визначення впливу полікультурності на формування особистості майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дана проблема висвітлюється в дослідженнях багатьох науковців (В. І. Бондар, Т. І. Іванова, Н. В. Лисенко, В. С. Маслов, З. І. Нагачевська, Н. Г. Ничкало, С. О. Сисоева, М. Г. Стельмахович, Є. І. Сявак та ін.), але невирішеною частиною залишається впровадження ідей полікультурності в педагогічний процес освітніх закладів, методика формування полікультурної компетентності особистості в системі професійного навчання, врахування регіонального аспекту в освітньому середовищі та ін.

Полікультурне середовище має складну структуру, а тому і непростий механізм формування, що робить цей процес складним і тривалим у часі. Вплив полікультурності розглядається як

отримання індивідом об'єктивних знань та уявлень щодо своєї етнічної та інших культур, історії, духовно-моральних цінностей і особливостей своєї нації та інших національностей [1, с. 44].

Полікультурність як феномен етнічного буття особистості посідає в системі її взаємовідносин визначальне місце, адже концентрує в своїй діяльності різноманітний спектр прояву етнічних ознак. Кожна культура має свій витвір етнокультури, своє уявлення про неї [2, с. 76].

Доцільність поглиблення інтересу до своїх витоків, традицій рідного народу, до духовної сфери, до деонтології зумовлена самим життям, вимогами сучасного суспільства.

На думку М.О. Шульги саме проектування полікультурного освітнього середовища дає змогу її представникові орієнтуватись у світі, будувати свою поведінку відповідно до своєї культури й одночасно відчувати її межі, закінчення і початок світу іншої культури тощо [3, с. 45].

До полікультурного освітнього середовища, на наш погляд, входять такі складові, які інтегруються між собою, утворюють його. Насамперед, перша група чинників утворює матеріальну сферу культури (народна архітектура, вбрання, види творчої діяльності), друга група чинників пов'язана зі сферою духовної діяльності народу (мова, усна народна творчість, народне мистецтво, тощо), третя група чинників пов'язана з феноменом найскладнішим і остаточно невизначеним (менталітет народу або етнопсихологічні риси етносу).

Сама полікультурність виконує наступні функції: комунікативну; пізнавальну; знаково-символічну; відтворювальну (забезпечення фізичного існування етносу через відносини між природою і людиною) та ін.

Полікультурність існує не поза людьми, а в людях, у їх здатності до розуміння і сприйняття оточуючого суспільства [4].

Стабілізуючою основою етносу та культури є система традицій, звичаїв, обрядів, свого роду колективна пам'ять, що акумулює між поколіннями етнокультурну інформацію [5, с. 9]. Не випадково, що Р.Бернс спробував виявити зв'язок між традиційними надбаннями культури й умовами людського буття, які втілюються в мові, звичаях, мистецтві тощо. При цьому традиція регулює не лише рівень інформації, необхідний для відтворення етносу, а й ступінь етнічних запозичень. Цей механізм не може допустити того, щоб у структурі етносу переважали чужорідні компоненти, а з запозичених такі, що не сприймаються як свої, національні

[5, с. 102].

Національна культура є національним світом, де полікультурна компетентність виконує функцію ядра, справжнього механізму, який зберігає етнічні ознаки, навіть, за несприятливих для нього етнокультурних умов. Етнокультура посідає в культурі стрижневе місце, бо зберігає в своїй пам'яті етнічні ознаки поведінки, так би мовити, її шаблони, зразки, вироблені багатовіковим досвідом народу й усталені в його культурі [2, с. 14].

Національна культура інтегрує надбання світової культури, освоює її цінності та сама збагачує світову культуру взагалі, і особливо вагомую роль у цьому процесі відіграє етнокультура – це невичерпне джерело національної скарбниці етносу. Полікультурність як галузь певних гуманітарних знань зосереджує, передусім, увагу на особливостях традиційної культурно-побутової сфери. Етнокультура безпосередньо пов'язана з народно-поетичною творчістю, бо саме фольклор відтворює сталу традицію, сферу безперервних та необмежених змін.

Національна культура – це глибоке усвідомлення належності до певної держави, почуття громадянської гідності, відповідальності, обов'язку, здатність рішуче відстоювати суспільно-державні цілі в певних соціальних ситуаціях.

Введення молодого покоління в систему цінностей громадянського суспільства передбачає формування в нього громадянської (національної) культури. Включення компонентів громадянської культури в професійну підготовку дає можливість синтезувати закономірності багатьох наук в єдину світоглядну систему, готує майбутнього фахівця в систему цінностей та компетентностей.

Адже духовність, а саме вона лежить в основі будь-якої етнокультури, національної культури, у системі професійної освіти молоді є обов'язковою складовою, оскільки пов'язана з широким діапазоном поглядів, ерудицією, загальним розвитком особистості.

Технологією проектування освітнього полікультурного середовища в системі професійної освіти є певна педагогічна система множини взаємопов'язаних і взаємообумовлених цілісних компонентів, що становлять єдине ціле в своїй структурі, поєднані спільною метою, мотивами і завданнями, спрямованими на поетапне становлення в молоді особистісного, гносеологічного, операційного, проєктивного компонентів полікультурної компетентності.

Найголовнішим показником рівня сформованості самої особистості є її культурна вихованість, високий рівень пол-

ікультурної компетентності. Центральне місце в проектуванні полікультурного освітнього середовища займає сам процес навчання. Майбутній фахівець ще в роки навчання в вузі повинен бути спрямований на те, щоб в змістовий компонент освітнього процесу ввести саме ті методи, засоби, форми навчання, які сприятимуть поглибленому вивченню культури, мови, історії, деонтології свого та інших етносів, культурологічна спрямованість всіх дисциплін.

Саме полікультурне освітнє середовище забезпечує засвоєння зразків і цінностей національної культури, культурно-історичного, соціального досвіду своєї держави, формування відчуття приналежності та поваги до рідного краю.

Внутрішній світ особистості є рушійною силою розвитку духовності людини, визначальним чинником дій і поведінки, ціннісних орієнтацій, життєвої й громадської позиції. Цьому сприяють, насамперед, полікультурні чинники, за допомогою яких реалізуються цілі й завдання етнокультурного виховання. А саме: рідна мова, родинно-побутова культура, фольклор, емоційна культура, національна психологія, національний характер, народні вірування, народні ігри, знання родоводу та історії, педагогіка народного календаря, національна символіка й народні символи, основи народної моралі, національна самосвідомість, народні дидактичні знання, народна гра та народна іграшка, народні звичаї, свята, традиції, обряди. Мовою вчать особистість прозрівати, мислити, прилучатися до духовних надбань людства. Засвоєння історії дає змогу пізнати витoki духовності кожного народу як джерело пам'яті, історичного мислення, формування свідомості різних поколінь. Рідна мова – це самобутній спосіб мислення, оригінальний засіб пізнання дійсності особистості.

Відродження родинних народних традицій, звичаїв, шанобливе ставлення до родинно-побутової культури сприятиме формуванню в молоді найглибших почуттів: любов до матері й батька, бабусі та дідуся. Засвоєння історії дає змогу пізнати витoki духовності кожного, зрозуміти й знати власний родовід. Пізнаючи багатство фольклору, молодь щедро черпає емоційні, моральні, естетичні та патріотичні цінності. Чим вища в молодій людині національна самосвідомість, тим глибше вона любить свій народ. Підготовка фахівця, готового до реалізації життєтворчої та культуротворчої місії, передбачає формування в нього різних видів професійної компетентностей, зокрема й полікультурної.

Отже, саме полікультурне середови-

ще забезпечує єдність життя нації та народу. Вчені по-різному підходять до визначення вікового періоду, найбільш сенситивного до закладання основ полікультурної компетентності. Вчений-педагог Умберто Еко стверджував, що саме 3–4 річну дитину необхідно навчати любові до рідної мови, поваги до рідного народу [1, с.13].

Н.В. Лисенко виокремлює три етапи, які проходить особистість під час формування етнокультурної компетентності, що умовно можливо співвіднести зі ступенями навчання.

I етап (5–10 років) – досягнення елементарної грамотності в галузі власної етнічної культури, а також інших етнічних культур, що проживають поруч. На цьому етапі дитина повинна: чітко ідентифікувати себе зі своєю етнічною групою, висуваючи такі підстави ідентифікації, як національність батьків, місце проживання, рідна мова; мати уявлення про історію, уклад життя, традиції, звичаї, фольклор свого народу;

II етап (11–15 років) – досягнення функціональної грамотності в галузі своєї рідної культури та етнічних культур своєї країни, а також елементарної грамотності в галузі етнокультур сусідніх країн. На цьому етапі етнічна ідентичність повинна бути сформована в повному обсязі: обізнаність з особливостями різних етнічних груп, уміння визначати унікальність рідної історії, специфіку традиційної побутової культури; виділяти особливості вербального й невербального спілкування; виявляти в своїй поведінці етнічні особливості, властиві своєму народу (наприклад, вільно володіє рідною мовою, виконує народні танці, володіє народним художнім ремеслом тощо);

III етап (15–18 років) – досягнення освіченості в галузі етнокультури своєї країни та елементарної грамотності в галузі етнокультур народів світу. На цьому етапі особистість повинна: не тільки знати традиції та обряди рідного народу, але й використовувати їх у повсякденному житті; знати відомості про видатних діячів різних народів та свого рідного; реалізувати етнокультурні знання, вміння, поведінкові моделі, що сприяють ефективній міжетнічній взаємодії; знати приклади взаємопроникнення культур, позитивні сторони мультикультуралізму; здійснювати свій внесок у розвиток взаєморозуміння між представниками різних народів і культур [6].

Ми доповнюємо дану класифікацію ще одним етапом, який умовно можна визначити, як етап набуття особистістю певних професійних знань, умінь, навичок, утвердження себе як спеціаліста, про-

фесіонала в певній виробничій галузі, тобто етап професійного зростання особистості. Умовно це 18–25 років, але може тривати і набагато довше. Саме цей етап припадає на здобуття особистістю професійної освіти.

Ми впевнені, що саме ці етапи проходять особистість під час формування етнокультурної компетентності. Але, пройшовши зазначені етапи, неможливо сказати, що в неї етнокультурна компетентність буде сформована у повному обсязі. Це пов'язано з тим, що культура – багатогранне, динамічне явище, що постійно розвивається й модифікується, тому пізнати її повністю неможливо; по-друге, етнокультурне оточення може постійно змінюватись, що потребує постійного пізнання [7, с.186].

Формування полікультурної компетентності майбутнього фахівця в процесі професійної підготовки відповідає сучасним тенденціям і принципам оновлення освітнього процесу, модернізації вищої освіти в Україні, фахівців, які спроможні вважати на різноманітні соціальні процеси в суспільстві, виявляти повною мірою власний творчий потенціал, готових до міжнародного співробітництва в своїй фаховій сфері.

Всі найвідоміші педагоги світу вивчали, що виховання молодого покоління завжди має ґрунтуватись на культурно-історичних цінностях своєї нації, а вже пізніше відбувається знайомство з традиціями інших народів. Так О.М. Ткаченко аналізуючи доробок великого педагога К.Д. Ушинського, звертає увагу на статтю "Рідна мова", де він писав: "Мова - це найкращий світ усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії... У мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина..." [8, с.23]

Вивчення усної народної творчості створює ґрунт для навчання, виховання й розвитку розумної, працьовитої, чесною, гуманної людини. Саама народна педагогіка нерозривно пов'язана з історією народу, усіма його злетами й падіннями, у ній, як у дзеркалі, відбиває велич народних подвигів і трагізм поразок у боротьбі за державність [8].

Багатоаспектність феномену полікультурності дає змогу визначати проблему соціалізації особистості, майбутнього фахівця на основі принципу діалогу культурою на основі збереження самобутності етнічної культури й духовного та економічного прогресу суспільства.

Перспективи подальших досліджень. На сьогоднішній день ми маємо не дуже високий показник етнокультурного виховання і це спричинено низкою причин. Мотиваційні причини пов'язані з недооц-

інкою педагогами виховної ролі гуманітарних предметів, відсутністю належного їх методичного забезпечення. До інформаційних причин відноситься відсутність акцентів на полікультурному компоненті в змісті більшості програм та підручників з предметів гуманітарного циклу, недостатня інформаційна забезпеченість. Серед організаційних причин найсуттєвішими є неспіввіднесеність організаційної структури педогогічного процесу з інтересами молоді: палітра вибору окремих видів діяльності часто обмежена.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, саме ввівши в професійну підготовку майбутніх фахівців ґрунтовні положення про культуру, етнографію, народознавство, історію рідного краю, основи формування державного укладу, формування національної свідомості в системі професійної освіти можна забезпечити підвищення рівня знань молоді про полікультурність та вести мову про створення полікультурного освітнього середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Косенко Ю. Етнопедагогічний підхід до професійної підготовки майбутніх педагогів дошкільних навчальних закладів // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Випуск XIX–XX. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 67–74.
2. Левицька Л.Я. Психолого-педагогічні аспекти формування характеру української молоді // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість: Зб. мат. VII Всеукр. наук.-практ. конф.: У 7-ми т. – Т. 1. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – С. 93–96.
3. Народознавча компетентність дітей та молоді: принципи та методи дослідження: Збірник наукових праць / За ред. проф. Н.В. Лисенко. – Івано-Франківськ, 2007. – 280 с.
4. Іванова Т. В. Культурологическая подготовка будущего учителя: [монография]. – К.: ЦВП, 2005. – 282 с.
5. Бернс Р. Развитие "Я-концепции" и воспитание. – М.: Прогресс, 1986. – 141 с.
6. Н.В. Лисенко. Українська етнопедагогіка: Навчально-методичний посібник За ред. акад. В. Кононенка. – Івано-Франківськ, 2005. – 508 с.
7. Ткаченко О.М. Застосування ідей К.Д. Ушинського в процесі формування в майбутніх учителів етнопедагогічної компетентності // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.nbu.gov.ua/>
8. Щербань П. Формування націо-

нальної самосвідомості студентів // Освіта. – 2008. – № 22–23 (28 травня – 4 червня). – С. 6–7.

REFERENS

1. Kosenko Yu. Etnopedagogichnyj pidxid do profesijnoyi pidgotovky majbutnix pedagogiv doshkilnyx navchalnyx zakladiv // Visny`k Prykarpatskogo universytetu. Pedagogika. – Vy`pusk XIX–XX. – Ivano-Frankivs`k, 2008. – S. 67–74.

2. Levy`cz`ka L.Ya. Psy`xologo-pedagogichni aspekty` formuvannya karakteru ukrayins`koyi molodi // Molod`, osvita, nauka, kul`tura i nacional`na samosvidomist`: Zb. mat. VII Vseukr. nauk.-prakt. konf.: U 7-my` t. – T. 1. – K.: Vy`d-vo Yevrop. un-tu, 2004. – S. 93–96.

3. Narodoznavcha kompetentnist` ditej ta molodi: pry`ney`py` ta metody` doslidzhennya: Zbirny`k naukovy`x prac`/ Za red.. prof. N.V. Ly`senko. – Ivano-Frankivs`k, 2007. – 280 s.

4. Ivanova T.V. Kul`turology` cheskaya pidgotovka budushhogo u chy`telya: Monografy`ya. – K.: CzVP, 2005. – 282 s.

5. Berns R. Razvy`tye "Ya-koncepcy`y" y` vospytany`e. 0150 M.; Progress, 1986. – 141 s.

6 N. V. Ly`senko. Ukrayins`ka etnopedagogika: Navchal`no-metody`chny`j posibny`k Za red. akad. V. Kononenka. – Ivano-Frankivs`k, 2005. – 508 s.

7. Tkachenko O. M. Zastosuvannya idej K.D. Ushy`ns`kogo v procesi formuvannya v majbutnix uchy`teliv etnopedagogichnoyi kompetentnosti // [Elektronny`j resurs]. – Rezhym dostupu: // <http://www.nbu.gov.ua/>

8. Shherban` P. Formuvannya nacional`noyi samosvidomosti studentiv // Osvita. – 2008. – № 22–23 (28 travnya – 4 chervnya). – S. 6–7.

УДК 371.13:371:14:372.4

КАТЕРИНА ГОЦУЛЯК, кандидат педагогічних наук, викладач
Івано-Франківського коледжу ДВНЗ "Прикарпатський
національний університет імені Василя Стефаника"

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ДО ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

KATERINA HOTSULIAK, Candidate of Pedagogical Sciences, teacher
Ivano-Frankivsk College, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF TEACHER TRAINING IN THE SYSTEM OF POSTGRADUATE EDUCATION TO DIFFERENTIATED LEARNING JUNIOR PUPILS

У статті сформовано педагогічні умови підготовки вчителя в системі післядипломної освіти, проаналізовано значущість та необхідність використання диференційованого навчання в початковій школі.

Реформування сучасної шкільної освіти України, зокрема її початкової ланки, потребує активізації інноваційних процесів, спрямованих на модернізацію змісту, форм та методів виховання і навчання дітей, розробку й апробування нових освітніх технологій, що вимагає відповідної підготовки вчителя. Успішна реалізація навчально-виховної і освітньої функцій школи першого ступеня значною мірою залежить від професіоналізму вчителів початкової ланки освіти.

Серед педагогічних умов підготовки вчителя в системі післядипломної освіти нами визначено: активізацію його мотивації до ефективного використання диференційованого навчання молодших школярів; удосконалення змістового компонента післядипломного педагогічного процесу з метою розширення наукових уявлень учителя про диференційоване навчання молодших школярів; використання тренінгових технологій щодо реалізації диференційованого навчання в початковій школі.

Результати дослідження показали, що запроваджені педагогічні умови допомогли усвідомити значущість та необхідність застосування диференційованого навчання в початковій школі, сформувати ціннісне ставлення до професійної діяльності, оцінити власний рівень готовності до педагогічної діяльності, проек-

тувати шляхи свого професійного зростання.

Ключові слова: диференційоване навчання, підготовка вчителів, педагогічні умови, тренінг, варіативність.

Summary. The article describes the pedagogical conditions of teacher training in the system of postgraduate education, analyzes the significance and necessity of using differentiated learning in elementary school.

Reforming the modern school education of Ukraine, in particular its initial level, requires the intensification of innovative processes aimed at modernizing the content, forms and methods of education and training of children, development and testing of new educational technologies, which requires appropriate teacher training. The successful implementation of the educational and educational function of the school of first degree depends to a large extent on the professionalism of the teachers of the initial level of education.

Among the pedagogical conditions for teacher training in the system of postgraduate education, we have defined: activation of the motivation of the elementary school teacher to the effective use of differentiated training of junior pupils; improvement of the content component of the postgraduate pedagogical process in order to expand the scientific representations of the teacher on differentiated training of junior pupils; use of training technologies for the implementation of differentiated learning in elementary school.

The results of the study showed that the pedagogical conditions introduced helped to realize the importance and necessity of using differentiated learning in elementary

school, to form a value attitude towards professional reality, to assess their own level of readiness for pedagogical activity, to design ways of their professional growth.

Key words: differentiated learning, teacher training, pedagogical conditions, training, variability.

Мета: зорієнтувати вчителя початкової школи не лише на типову педагогічну ситуацію, але і зрозуміти специфіку організації навчальної діяльності в умовах варіативності навчально-виховного процесу в початковій школі; уміти реалізовувати диференційоване навчання з метою врахування індивідуальних особливостей молодших школярів.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Аналіз змісту навчальних планів, програм підвищення кваліфікації вчителів початкових класів ОППО, а також опитування тих, котрі вже мають певний досвід роботи у школі, засвідчили, що неготовність до диференціації навчального процесу пов'язана передусім з недостатністю системних психолого-педагогічних та методичних знань, практичних умінь розподілити учнів за типологічними групами, розробити диференційовані завдання. Іншими словами, у вчителів бракує системних знань та відповідних практичних компетенцій, професійної майстерності для реалізації диференційованого навчання молодших школярів.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичні та методичні аспекти диференціації навчання досліджувалися у працях Ш. Амонашвілі [1], Ю. Бабанського [2], В. Бондаря [6], М. Вашуленка [8], В. Сухомлинського [17] та інших науковців. Концептуальні засади підготовки вчителів початкової школи до творчої професійної

діяльності розкрито в наукових доробках Н. Бібік [5], О. Кучая [11], М. Маруси-нець [12] та інших. Важливе значення мали напрацювання з проблем підготовки та розвитку професійної майстерності вчителя в умовах післядипломної освіти (В. Берега [4], І. Зязюн [10] та ін.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із шляхів розв'язання даної проблеми в системі післядипломної освіти є створення необхідних оптимальних педагогічних умов для вдосконалення педагогічної майстерності вчителя початкових класів щодо використання диференційованого навчання школярів на різних етапах.

Визначаючи педагогічні умови, акцентуємо на тому, що процес навчання в системі післядипломної освіти заснований на певних закономірностях, які в контексті нашого дослідження зумовлюють послідовність досягнення визначеної мети; уможливають ефективне управління процесом навчально-пізнавальної діяльності вчителя початкових класів на основі передбачення її результатів; дають підстави для наукового обґрунтування та оптимізації змісту, форм і методів підготовки вчителя початкових класів до диференційованого навчання.

Серед таких педагогічних умов визначено: активізацію мотивації вчителя початкових класів до ефективного використання диференційованого навчання молодших школярів; удосконалення змістового компонента післядипломного педагогічного процесу з метою розширення наукових уявлень вчителя про диференційоване навчання молодших школярів; використання тренінгових технологій стосовно реалізації диференційованого навчання в початковій школі.

Розглянемо реалізацію визначених педагогічних умов.

Перша педагогічна умова – активізація мотивації вчителя початкових класів до ефективного використання диференційованого навчання молодших школярів – передбачала виконання таких завдань: вивчення теоретичного підґрунтя самого поняття "мотивація", теорій мотивації, функцій мотивації; з'ясування мотивів та стимулів вчителя щодо необхідності застосування диференційованого навчання в початковій школі; визначення дидактичних можливостей активізації мотивації вчителя початкових класів до ефективного використання диференційованого навчання молодших школярів.

Вивчення мотивації є однією з центральних проблем дидактики та педагогічної психології. У цій галузі досягнуто певних результатів, але мінливість, рухомість, різноманіття мотивів дуже склад-

но звести до стійких структур, однозначно виокремити методи керування такими мотивами.

Взаємозалежність зовнішніх і внутрішніх умов розвитку особистості та її мотиваційної сфери досліджували Л. Виготський [9], В. М'ясіщев [13], С. Рубінштейн [15]; джерела мотивації розглянуто у працях В. Асєєва, С. Занюка, В. Мерліна та інших. Сучасним науковцем, котрий займався вивченням проблем мотиваційної сфери та закономірностей її формування у студентському віці й подальшій професійній діяльності, є А. Поляков [14].

На основі вивчення теоретичних засад мотивацію учителів початкових класів до реалізації диференційованого навчання розглядаємо як ієрархічну систему мотивів, які спонукають їх до активної навчально-пізнавальної діяльності, особистісного та професійного самовдосконалення, зокрема, до використання варіативних форм роботи на уроці.

Серед з'ясованих нами мотивів щодо необхідності застосування вчителями диференційованого навчання на уроках в початковій школі превалюють такі: усвідомлення професійної необхідності використання диференційованого навчання, професійної самореалізації, потреба в самопізнанні, глибокі пізнавальні та професійні інтереси, пізнавальні мотиви, пов'язані зі змістом навчальної діяльності та процесом її виконання.

Реалізація першої педагогічної умови здійснювалася за допомогою інноваційних форм, методів та технологій навчання. Запропоновані форми роботи сприяли розвитку професійної компетентності вчителя, його творчого потенціалу, підвищенню педагогічної майстерності, розвитку ініціативи, креативності, активізації роботи й захоплення; формуванню готовності до впровадження інноваційних педагогічних технологій, зокрема, диференційованого навчання у навчально-виховний процес; відповідальності за успішність молодших школярів.

На нашу думку, аналіз педагогічних завдань, моделювання й педагогічні ігри, розроблені з урахуванням змісту диференційованого навчання, дають об'єктивні можливості для розвитку вчителя початкових класів уміння здійснювати такий процес.

У навчанні вчителя широкого застосування набувають навчально-рольові педагогічні ігри. Він може вибрати і "програти" один із варіантів педагогічної гри, одержати конкретне уявлення про сутність диференційованого навчання молодших школярів.

Друга педагогічна умова – удоскона-

лення змістового компонента післядипломного педагогічного процесу з метою розширення наукових уявлень учителя про диференційоване навчання молодших школярів – реалізовувалася за допомогою впровадження у зміст післядипломного педагогічного процесу авторського спецкурсу "Варіативність форм навчальної роботи з учнями початкових класів". Його мета – оволодіння вчителями початкових класів знаннями та вміннями з диференціації навчання на основі застосування варіативних форм навчальної роботи.

В основу спецкурсу покладено ідеї вдосконалення педагогічної майстерності вчителя початкових класів, що базуються на сучасних тенденціях розвитку системи навчання дорослих у післядипломній освіті і вбирають найкращі зразки психолого-педагогічного досвіду роботи українського та міжнародного рівнів. Його використання посилює практичну, проектну, дослідницько-експериментальну складові професійної майстерності педагога, розвиток відповідальності за успішність молодших школярів, активізацію мотивації до усвідомлення важливості диференційованого навчання у професійній діяльності на рівні переконань.

Спецкурс містить пояснювальну записку, навчально-тематичний план, зміст за темами, питання для самоконтролю, завдання для самостійної роботи, список літератури.

Серед форм проведення лекційно-семінарських занять найбільш ефективними вважаємо такі: дискусія, інтерактивна лекція, лекція-відеотренінг, інструктивно-методичні заняття, консультації, конференції з обміну досвідом, майстер-класи, коучинги, педагогічні тренінги, круглий стіл, ситуаційний аналіз. Сформульовані у спецкурсі положення та узагальнення можуть бути корисними і для студентів вищих педагогічних навчальних закладів спеціальності "Початкова освіта". Авторські методичні рекомендації розроблено для формування в учителя початкових класів системи знань щодо варіативності форм навчання, диференціації та індивідуалізації.

Уважаємо за доцільне наголосити, що в закладах післядипломної педагогічної освіти запроваджують нові навчальні курси підвищення кваліфікації. Наприклад, маємо на увазі модуль і спецкурс "Компетентнісні засади сучасного змісту диференційованого навчання", метою яких є з'ясування теоретичних засад компетентнісно орієнтованої освіти в межах диференціації навчання та озброєння учителів сучасними технологіями формування компетенцій молодших школярів.

Третя педагогічна умова передбачала використання тренінгових технологій щодо реалізації диференційованого навчання в початковій школі. У цьому контексті підтримуємо думку Л. Бондарєвої, що універсальність тренінгових технологій "уможливило застосування їх у різних сферах діяльності. Можливі варіанти їх інтеграції у навчальний процес ВНЗ, застосування різними тренінговими центрами і подібними організаціями (наприклад, центрами перепідготовки персоналу, курсами підвищення кваліфікації, службою зайнятості населення), використання консалтинговими фірмами і тренінговими підрозділами великих підприємств" [7, с. 125].

Немає сумнівів, що застосування тренінгових технологій орієнтоване на розвиток критичного мислення, пошук відповідей на проблемні професійні ситуації, створення невимушеного спілкування викладача-тренера й академічної групи. Водночас практичне використання технологій тренінгового навчання виявляє деякі проблеми та труднощі, наприклад, у недостатньому забезпеченні навчально-матеріальної бази.

Тренінг дає змогу співпрацювати особистостям, активізувати глибинні процеси, розв'язувати власні проблеми; посилює зміну, розвиток та корекцію поведінкових установок; розвиває вміння знаходитися у колективі, ідентифікувати себе з іншими та використовувати колективний зв'язок при оцінці власних почуттів та переконань.

На наш погляд, слушною є думка Т. Сулими, котра зазначає, що особливістю тренінгу є те, що його можна здійснювати як на лекційних, так і практичних, семінарських та інших заняттях. Головним у цьому сенсі є спосіб, суть, що полягає не в "передаванні" викладачем певної суми правильних знань студенту, а в пошуку і "виробленні" ним власного знання, можливості бути творцем самого себе, своїх взаємин з іншими людьми [16, с. 468].

Зауважимо, що основними формами тренінгового процесу виступають (Н. Баранова [3]): рольова гра, ігрова ситуація, вправа, лекція, дискусія, презентація, аналіз ситуації, проектування та моделювання, музична психотерапія, психогімнастика, різноманітні психотехніки. Методи, що застосовуються у процесі тренінгу, переважно інтерактивні, зокрема, тренінгові вправи.

Нами виокремлено основні етапи акмеологічного тренінгу підготовки вчителів початкових класів до диференційованого навчання у професійній діяльності: організаційно-діагностичний, основний, корекційно-творчий і заключний.

У процесі проведення тренінгів вирішальна роль належить тренеру-викладачу, на якого покладена відповідальність за перебіг тренінгової програми та досягнення очікуваних результатів. Від нього вимагається високий професіоналізм, гнучкість, постійна увага, велика віддача, значні енергетичні затрати, розвинуте вміння працювати з групою, а також правильно скеровувати індивідуальну роботу.

У ході тренінгів відбувається розвиток позитивної мотивації, активної соціальної позиції, особистості; умінь самоконтролю, рівня особистісної культури; комунікативної компетентності тощо.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Результати дослідження показали, що включення в навчальні плани підготовки вчителя початкових класів авторського спецкурсу допомогло усвідомити значущість та необхідність використання диференційованого навчання в початковій школі, сформувати ціннісне ставлення до професійної дійсності, оцінити власний рівень готовності до педагогічної діяльності, проектувати шляхи свого фахового зростання та саморозвитку.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в характеристиці моделі підготовки вчителя початкових класів до диференційованого навчання молодших школярів в умовах післядипломної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвілі Ш. А. Щоб дарувати Дитині іскорку знань, Вчителю треба ввібрати море Світла / Ш. А. Амонашвілі. – Донецьк : [б. в.], 2009. – 84 с.
2. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения: общедидактический аспект / Ю. К. Бабанский. – М. : Педагогика, 1977. – 250 с.
3. Баранова Н. П. Тренінги для вчителів з педагогічної майстерності / Н. П. Баранова. – Х.: Вид. група "Основа", 2009. – 159 с.
4. Берека В. Є. Фахова підготовка магістрів з менеджменту освіти: теорія і методика : монографія / В. Є. Берека. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – 482 с.
5. Бібік Н. М. Засоби формування пізнавальних інтересів молодших школярів [Електронний ресурс] / Н. М. Бібік. – Режим доступу : http://library.udpu.org.ua/libraru_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/4/visnuk_10.pdf.
6. Бондар В. І. Навчання у початковій школі як цілісний творчий процес: теорія і практика / за ред. В. І. Бондаря ; упо-

ряд. О. Я. Митника. – К. : Почат. школа, 2011. – 384 с.

7. Бондарєва Л. І. Навчальний тренінг як засіб професійної підготовки майбутніх менеджерів організацій в економічних університетах: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Бондарєва Любов Іванівна. – Київ, 2007. – 250 с.

8. Васьуленко М. С. Компетентнісний підхід до перевірки мовних і мовленнєвих знань молодших школярів / М. С. Васьуленко // Початкова школа. – 2009. – № 1. – С. 16–21.

9. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский ; под ред. В. В. Давыдова. – М. : Педагогика-Пресс, 1996. – 536 с.

10. Зязюн І. А. Філософія освіти: парадигми і технології / І. А. Зязюн // Педагогічні новації столичної освіти: теорія і практика. – К., 2001. – С. 7–20.

11. Кучай О. В. Особливості підготовки майбутніх учителів початкових класів засобами мультимедійних технологій / О. В. Кучай // Вісник Черкаського університету. – Серія: Педагогічні науки. – Черкаси : вид. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2012. – Вип. – № 34 (247). – С. 137–140.

12. Марусинець М. М. Модель професійної рефлексії вчителя початкових класів / М. М. Марусинець // Вісн. післядипломної освіти : зб. наук. пр. / ред. кол. В. В. Олійник (голов. ред.) та ін. – К. : Геопринт, 2009. – Вип. 13. – Ч. 1. – С. 32–38.

13. М'ясищев В. Н. Психология отношений / В. Н. М'ясищев. – М. : МПСИ, 2005. – 158 с.

14. Поляков А. О. Педагогічні умови мотивації професійного зростання студентів педагогічних університетів у процесі неперервної освіти : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / Андрій Олександрович Поляков ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2008. – 23 с.

15. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн [сост. А. В. Бругименский, К. А. Абульханова-Славская]. – СПб. : Питер, 2000. – 259 с.

16. Сулима Т. С. Психолого-педагогічні умови підготовки компетентного педагога професійного навчання у світлі Болонських домовленостей / Т. С. Сулима // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць. – Кривий Ріг: Редакція КДПУ, 2010. – Випуск 30. – С. 464–469.

17. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.

REFERENCES

1. Amonashvili Sh. A. Shhob daruvaty Dytni iskorku znan', Vchytelju treba vvibraty more Svitla / Sh. A. Amonashvili. - Donec'k : [b. v.], 2009. ? 84 p.
2. Babanskyj Ju. K. Optymyzacija processa obuchenja: obshhedydaktycheskyj aspekt / Ju. K. Babanskyj. - M. : Pedagogyka, 1977. - 250 p.
3. Baranova N. P. Treningy dlja vchyteliv z pedagogichnoi' majsternosti / N. P. Baranova. ? H.: Vyd. grupa "Osnova", 2009. ? 159 p.
4. Bereka V. Je. Fahova pidgotovka magistriv z menedzhmentu osvity: teorija i metodyka : monografija / V. Je. Bereka. - Hmel'nyckyj : HGPA, 2008. - 482 p.
5. Bibik N. M. Zasoby formuvannja piznaval'nyh interesiv molodshyh shkoljariv [Elektronnyj resurs] / N. M. Bibik. - Rezhym dostupu : http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/4/visnuk_10.pdf.
6. Bondar V. I. Navchannja u pochatkovij shkoli jak cilisnyj tvorchyj proces: teorija i praktyka / za red. V. I. Bondarja ; uporjad. O. Ja. Mytnyka. -K. : Pochat. shkola, 2011. - 384 p.
7. Bondarjeva L. I. Navchal'nyj trening jak zasib profesijnoi' pidgotovky majbutnih menedzheriv organizacij v ekonomichnyh universytetah: dys. kandydata ped. nauk: 13.00.04 / Bondarjeva Ljubov Ivanivna. - Kyi'v, 2007. - 250 p.
8. Vashulenko M. S. Kompetentnisnyj pidhid do perevirky movnyh i movlennjevyh znan' molodshyh shkoljariv / M. S. Vashulenko // Pochatkova shkola. - 2009. - № 1. - pp. 16?21.
9. Vugotskyj L. S. Pedagogycheskaja psykologija / L. S. Vugotskyj ; pod red. V. V. Davudova. - M.: Pedagogyka-Press, 1996. - 536 p.
10. Zjazjun I. A. Filosofija osvity: paradygmy i tehnologii' / I. A. Zjazjun // Pedagogichni novacii' stolychnoi' osvity: teorija i praktyka. - K., 2001. - pp. 7-20.
11. Kuchaj O. V. Osoblyvosti pidgotovky majbutnih uchyteliv pochatkovyh klasiv zasobamy multymedijnyh tehnologij / O. V. Kuchaj / Visnyk Cherkas'kogo universytetu. ? Serija: Pedagogichni nauky. ? Cherkasy: vyd. vid. ChNU im. B. Hmel'nyckogo, 2012. ? Vyp. № 34 (247). - pp. 137?140.
12. Marusynec' M. M. Model' profesijnoi' refleksii' vchytelja pochatkovyh klasiv / M. M. Marusynec' / Visn. pisljadyplomnoi' osvity : zb. nauk. pr. / red. kol. V. V. Olijnyk (golov. red.) ta in. - K.: Geoprynt, 2009. - Vyp. 13. - Ch. 1. - pp. 32 - 38.
13. M'jasyshhev V. N. Psykologija odnoshenyj / V. N. M'jasyshhev. - M.: MPSY, 2005. - 158 p.
14. Poljakov A. O. Pedagogichni umovy motyvacii' profesijnogo zrostantnja studentiv pedagogichnyh universytetiv u procesi neperervnoi' osvity : avtoreferat dysertacii' na zdobuttja naukovogo stupenja kand. ped. nauk : spec. 13.00.04 "Teorija ta metodyka profesijnoi' osvity" / Andrij Oleksandrovyh Poljakov ; Hark. nac. ped. un-t im. G. S. Skovorody. - Harkiv, 2008. - 23 p.
15. Rubynshtejn S. L. Osnovu obshhej psykologijy / S. L. Rubynshtejn [sost. A. V. Brugymenskyj, K. A. Abul'hanova-Slavskaja]. - SPb.: Pyter, 2000. - 259 p.
16. Sulyma T. S. Psykologo-pedagogichni umovy pidgotovky kompetentnogo pedagoga profesijnogo navchannja u svitli Bolons'kyh domovenostej / T. S. Sulyma // Pedagogika vyshhoi' ta seredn'oi' shkoly: zb. nauk. prac'. - Kryvyj Rig: Redakcija KDPU, 2010. - Vypusk 30. - pp. 464-469.
17. Suhomlyns'kyj V. O. Serce viddaju ditjam / V. O. Suhomlyns'kyj // Vybrani tvory : v 5 t. - K. : Radjans'ka shkola, 1977. - T. 3. - 670 p.

УДК 377-057.87:316.77:338.488.2

*Раїса ЗАГНИБІДА, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри готельно-ресторанної та курортної справи
факультету туризму ДВНЗ "Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника"*

*Лілія ЛОЯК, кандидат економічних наук, доцент кафедри
готельно-ресторанної та курортної справи факультету
туризму ДВНЗ "Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника"*

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ

У статті охарактеризовано вимоги, які висуває нинішнє суспільство до професійної діяльності майбутніх спеціалістів готельно-ресторанної справи, серед яких першорядне місце належить умінням активного слухання, позитивного впливу на клієнта, конструктивної взаємодії з клієнтами та співробітниками, а звідси - комунікативної культури; проаналізовано формування комунікативної культури майбутніх спеціалістів готельно-ресторанної справи; визначено критерії комунікативної культури майбутніх спеціалістів готельно-ресторанної справи (когнітивний, емоційно-регулятивний, діяльнісно-практичний); охарактеризовано показники сформованості комунікативної культури. Доведено необхідність підвищення уваги професорсько-викладацького колективу до проблем формування комунікативної культури майбутніх спеціалістів готельно-ресторанної справи в умовах закладу вищої освіти.

Ключові слова: спеціаліст готельно-ресторанної справи, комунікативна культура, критерії сформованості комунікативної культури.

The article describes the requirements put forward by the present society to professional activities of future professionals in hotel and restaurant business. Priority is given to active listening ability, positive impact on the client, constructive interaction with clients and employees. Thus, communicative culture is of great importance for this business. The process of forming communicative culture

of future professionals in hotel and restaurant business has been analysed. The cognitive, emotional and regulatory, activity and practical criteria of the communicative culture of future professionals in the hotel and restaurant business have been determined. The indicators of skill levels of communicative culture have been characterized. The necessity of increasing attention of the teaching staff to the problems of forming communicative culture of future specialists in the hotel and restaurant business in higher education establishments has been proved.

Keywords: specialist in hotel and restaurant business, communicative culture, criteria of skill levels of communicative culture.

Мета: з'ясувати суть та значення комунікативної культури у процесі підготовки сучасного спеціаліста сфери готельно-ресторанної справи.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Готельно-ресторанна справа як одна з високорентабельних галузей світової економіки повинна стати провідним напрямом економічного та соціального розвитку України, зокрема, і на регіональному рівні.

Забезпечення розвитку підприємницького потенціалу сфери готельно-ресторанної справи в умовах поглиблення відносин між Україною та Європейським Союзом, її вступом до Світової Організації Торгівлі потребує підвищення якості регіональних пропозицій до рівня міжнародних стандартів для конкурентоспроможності Івано-Франківської області. Є потреба ефективності роботи підприємств, що потребують висококваліфікованих спеціалістів сфери готельно-

ресторанних послуг.

За останні десятиліття відбулися значні переміни у сфері обслуговування населення, у тому числі в готельно-ресторанному господарстві: збільшилась кількість готелів, ресторанів, барів, кафе, поліпшився їхній зовнішній вигляд, цілком іншими стали торговельні зали для обслуговування гостей, докорінно змінився підхід до надання асортименту послуг з високою культурою обслуговування.

Бурхливий розвиток сфери готельно-ресторанного господарства, підвищення рівня потреб до якості готельно-ресторанних послуг в останні роки стали вимагати принципово нового змісту професійної підготовки фахівців.

Спеціаліст сфери готельно-ресторанної справи як представник соціально-економічних професій є носієм загальнолюдських цінностей, фахівцем, здатним вирішувати проблеми підвищення конкурентоспроможності готельно-ресторанного підприємства. Його завдання полягає у наданні якісних послуг з урахуванням потреб найвибагливіших гостей.

Готельно-ресторанний бізнес є галузю з високим рівнем конкуренції, що має за мету максимально забезпечити відповідний рівень комфорту та задовольнити культурні запити гостей. З кожним роком вимоги до рівня цих послуг зростають. Чим кращі культура та якість обслуговування відвідувачів, тим вищий імідж готелю й ресторану, тим привабливіші вони для клієнтів.

Аналіз досліджень і публікацій. Західні та вітчизняні історики, культурологи, етнологи розглядають гостинність як один з основних концептів людської життєдіяльності - невід'ємної складової духовної культури людства: О. Боярши-

нов, Ф. Райхельд, Т. Тіл, Е. Юрчак та інші. У різні роки основи теорії та методики професійної освіти у сфері туристичного та ресторанного бізнесу розробляли В. Квартальнов, І. Зорін, І. Рябова, М. Немоляєва, С. Чижова, В. Чепік та інші. Питання кадрової підготовки спеціалістів даних галузей висвітлені у працях О. Колмакова, М. Мариніна, М. Морозова та інших дослідників. Для визначення критеріїв, рівнів та показників сформованості комунікативної культури важливе значення має урахування думок учених, котрі працюють над цією проблематикою. Так, Б. Носа розглядає культуру мовлення як важливий фактор комунікативної діяльності фахівців готельно-ресторанної справи, наголошує на необхідності дотримання критеріїв культури мовлення як базової складової обслуговування клієнтів.

Особливості формування ключових компетентностей майбутніх спеціалістів сфери гостинності є предметом наукових досліджень Л.Бартош, Н. Бондар, Г. Лоїк та інших.

Організаційно-педагогічні засади формування комунікативних умінь майбутніх спеціалістів сфери готельно-ресторанної справи у процесі фахової підготовки розкрито в дослідженні Г. Черній.

На значимості мовленнєвої підготовки майбутніх спеціалістів сфери готельно-ресторанної справи наголошує І. Савчак [7, с. 312]. Учений акцентує увагу на тому, що від умінь орієнтуватися в будь-яких комунікативних ситуаціях, застосовувати мовні засоби, володіти необхідними мовленнєвими навичками залежить успішність фахової діяльності спеціаліста.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще в давні часи виникла потреба підвищувати якість організації обслуговування за допомогою культури обслуговування та вдосконалення професійної підготовки, розвиток творчих здібностей спеціалістів сфери готельно-ресторанного господарства.

На сьогоднішній день, як ніколи раніше, фахове обслуговування гостей має вирішальне значення для успіху будь-якого закладу готельно-ресторанного господарства. Якісні послуги й уважне ставлення до гостей - єдине, що допоможе витримати конкуренцію у цьому бізнесі.

Відомо, що в будь-якій справі людська праця є важливим детермінантом прибутковості, але у сфері обслуговування людська праця набуває такого значення, коли самоіснування єдиного господарського механізму безпосередньо залежить від якості самої праці.

Вважаємо, що успішність усіх професій типу "людина - людина" прямо про-

порційна рівню професійної комунікативної культури майбутніх спеціалістів сфери готельно-ресторанної справи.

Фахівець у галузі готельно-ресторанної справи вільно орієнтується у великих обсягах інформації, володіє високим ступенем особистої організованості, аналітичним складом розуму, гнучкістю мислення, здатністю до концептуалізації комунікативними, організаторськими здібностями. Зважаючи на це й ураховуючи специфіку роботи працівників сфери обслуговування, формування в них комунікативної культури у процесі професійної підготовки сприятиме розвитку майстерності, забезпеченню соціально прийнятнього рівня міжособистісних стосунків, підвищенню ефективності діяльності та загалом удосконаленню вітчизняної сфери послуг і наближенню її до європейських стандартів [6, с. 31-32].

Система критеріїв, рівнів та показників сформованості комунікативної культури майбутніх спеціалістів сфери готельно-ресторанної справи дозволяє оцінити якісні та кількісні параметри цього педагогічного феномена. Про дану категорію свідчать свідчать комунікативний контроль, культура мовлення, уміння слухати, способи реагування, емоційна культура, толерантність, самоконтроль, емпатійність, мотиваційні установки, зокрема орієнтація на уникнення невдач тощо. Розробляючи систему критеріїв досліджуваного явища, ми врахували тлумачення такого поняття, поданого О. Кравченко: "це комплекс сформованих знань і вмінь у царині міжособистісного спілкування, які проявляються у ставленні до людей, в умінні контролювати й регулювати свою мовленнєву поведінку, грамотно аргументувати свою позицію, продуктивно співпрацювати за допомогою вербальних і невербальних засобів та способів спілкування" [4, с. 61-62].

Тому спробуємо визначити критерії сформованості комунікативної культури майбутніх менеджерів туризму: когнітивний, емоційно-регулятивний, діяльнісно-практичний.

Когнітивний. У системі сучасної освіти, як справедливо зауважує І. Савчак, усе більшої актуальності набуває дослідження професійної підготовки майбутніх спеціалістів сфери готельно-ресторанної справи, зокрема її комунікативний аспект, оскільки спілкування зі споживачами туристичного продукту є основним знаряддям професійної діяльності фахівця в індустрії гостинності [7, с. 312].

Спілкування відіграє дуже важливу роль у нашому житті, а його психологічна природа визнається надто складною. Уміння спілкуватися - це найцінніша якість

фахівців сфери готельно-ресторанного господарства. "Вміння спілкуватися з людьми, - казав Дж. Рокфеллер, - такий самий товар, що купується за гроші, як цукор і кава. І я готовий платити за це вміння більше, ніж за будь-який товар у цьому світі" [8, с.126].

Для ефективного обслуговування клієнтів працівники сфери обслуговування (а в нашому випадку - майбутні спеціалісти сфери готельно-ресторанної справи) повинні володіти "нормами літературної мови, застосовуючи їх у процесі усного та письмового спілкування; будувати логічні та змістовні висловлювання; вживати доречні мовні засоби залежно від мети та обставин спілкування; послугуватись багатством словникового запасу мови тощо" [5, с. 25-26].

Окрім вказаного, майбутній спеціаліст мусить мати знання про функції та правила спілкування, наявність яких сприяє не тільки залученню до комунікації, а й розумінню її важливості для успішної організації взаємодії з клієнтами.

Показники сформованості комунікативної культури за даним критерієм:

знання правил вербального й невербального спілкування; знання про способи застосування правил комунікативної взаємодії; адекватне розуміння різних ситуацій спілкування; орієнтація на діалогічну взаємодію з клієнтами.

Емоційно-регулятивний - розкриває систему ставлень, яка спрямовує психічну активність людини на задоволення наявних потреб. Це інтегральна система вибіркових свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності, яка визначає форми ставлення особистості до себе, інших людей, світу загалом та характеризується унікальним стилем організації поведінки [2; 3].

Даний критерій характеризується вмінням контролювати емоції. Останні, за Л. Виготським, - такий внутрішній організатор наших реакцій, який напружує, збуджує, стимулює чи затримує всі інші реакції. При цьому емоції не можна викликати прямо, за бажанням, оскільки вони слабо піддаються вольовій регуляції [1, с. 73-74]. На думку Б. Додонова [3, с. 72], емоції завжди тісно пов'язані з потребами особистості.

Показники сформованості комунікативної культури за емоційно-регулятивним критерієм: мовна коректність; здатність соціально взаємодіяти з клієнтами; емоційна поінформованість; розпізнавання емоцій інших людей; усвідомлення значимості емоційної культури у комунікативній взаємодії; розуміння важливості взаємозв'язку вербального та невербального спілкування.

Діяльнісно-практичний, перш за все, забезпечує актуалізацію знань і вмінь майбутніх спеціалістів сфери готельно-ресторанної справи в умовах закладу вищої освіти, дає змогу апробувати знання у відповідних ситуаціях міжособистісної комунікації; є умінням оцінювати та демонструвати готовність приймати рішення, виконувати завдання, прогнозувати шляхи підвищення своєї професійної діяльності.

Показники: відкритість до спілкування; уміння організувати спілкування з огляду на конкретну ситуацію; готовність і здатність до ведення діалогу культур; уміння побудувати спілкування так, щоб домогтися поставленої мети; володіння різними прийомами отримання й передачі інформації як в усному, так і письмовому спілкуванні; уміння виконувати різні комунікативні ролі.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Резюмуючи сказане вище, доходимо висновків, що в процесі професійної підготовки спеціалістів готельно-ресторанної справи особлива увага повинна приділятися формуванню комунікативної культури, яка є складовою професійної культури.

Визначимо критерії сформованості комунікативної культури майбутніх спеціалістів готельно-ресторанної справи: когнітивний, емоційно-регулятивний, діяльнісно-практичний. Показниками сформованості комунікативної культури є: комунікативний контроль, культура мовлення, уміння слухати, способи реагування, емоційна культура, розпізнавання емоцій інших людей, толерантність, самоконтроль, емпатійність, мотиваційні установки, здатність соціально взаємодіяти з клієнтами тощо.

Підвищення рівнів комунікативної культури можливе лише за умови усвідомлення майбутніми фахівцями значення відповідних професійних цілей. Саме така ситуація сприяє формуванню високого рівня комунікативної культури.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці організаційно-педагогічних умов формування комунікативної культури майбутніх спеціалістів готельно-ресторанної справи у процесі професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. - М. : Педагогика-Пресс, 1999. - 536 с.
2. Годлевська Д. М. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету: ав-

тореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. К., 2007. 22 с.

3. Додонов Б. И. В мире эмоций / Б. И. Додонов. - К. : Политиздат Украины, 1987. - 140 с.

4. Кравченко Е. В. Развитие коммуникативной культуры учащихся в условиях гуманизации образования : дисс. ...канд. пед. наук: 13.00.01. / Кравченко Е. В. - Саратов, 2004. - 183 с.

5. Носа Б. Культура мовлення як важлива передумова ефективної комунікативної діяльності фахівців сфери туризму. - URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/....pdf>

6. Руденко Л. А. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах : монографія / Л. А. Руденко. - Львів : Піраміда, 2015. - 342 с.

7. Савчак І. В. Педагогічні умови формування готовності майбутніх менеджерів туризму до діалогової комунікації у професійній діяльності. - URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_64/67.pdf

8. Сокол Т. Г. Основи туристичної діяльності: навчальний посібник. К.: Грамота, 2006. - 264 с.

УДК 378.04

Наталія КОЛОДІЙ, викладач кафедри української мови
Національного університету "Львівська політехніка"

СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БАКАЛАВРІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Natalia KOLODIY, teacher of the Ukrainian language
department National University "Lviv Polytechnic"

SATISFACTION OF PROFESSIONAL LINGUISTIC COMPETENCE OF SOCIAL WORK BACLARDS

У статті досліджено сутність професійної мовленнєвої компетентності бакалаврів соціальної роботи закладів вищої освіти. Визначено, що професійна мовленнєва компетентність фахівця із соціальної роботи - це його здатність якісно та ефективно використовувати мовні норми для досягнення визначених, відповідно до конкретних професійно-мовленнєвих ситуацій цілей та завдань.

Доведено необхідність проведення нових наукових досліджень та пошуку відповідних дидактичних і практичних рішень у питаннях організації та здійснення професійної мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи, створенні у закладах вищої освіти відповідного освітнього мовного середовища.

Ключові слова: фахівець соціальної роботи, мовна освіта, мовна компетенція, мовленнєва компетентність, формування професійної мовленнєвої компетентності.

In the article the essence of the professional competence of the bachelors of social work of institutions of higher education is explored. It has been determined that professional competence of a social work specialist is his ability to use language norms efficiently and effectively in order to achieve the goals and tasks determined in accordance with specific vocational-speaking situations.

The necessity of carrying out of new scientific researches and search of corresponding didactic and practical decisions in the questions of organization and realization of professional language training of future specialists in social work, creation of the appropriate educational linguistic environment in higher educational

establishments has been proved.

Key words: specialist of social work, language education, linguistic competence, speech competence, formation of professional speech competence.

Метою статті є теоретичне обґрунтування суті і змісту професійної мовленнєвої компетентності здобувачів вищої освіти та її важливості для ефективної діяльності майбутніх фахівців із соціальної роботи.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Вільне володіння різними мовами і, передусім, державною мовою, забезпечує комфортну професійну діяльність будь-якого фахівця. Найбільш гостру потребу в ґрунтовній лінгвістичній освіченості відчувають студенти, передусім, гуманітарних спеціальностей, оскільки мовлення в їх подальшій практичній діяльності виступає джерелом і носієм інформації, засобом впливу на інших людей, виконання визначених завдань та досягнення цілей власної професійної діяльності. Сьогодні надзвичайно актуальним є створення у закладах вищої освіти такої системи, яка оптимізувала зміст організації й керування процесом формування професійного мовлення. Відповідно існує потреба в об'єктивній переосцінці старих та впровадження новітніх педагогічних та інформаційно-комунікативних технологій, вивчення можливих напрямків і шляхів удосконалення якості професійної мовленнєвої підготовки студентів, зокрема майбутніх фахівців із соціальної роботи.

Наразі існує чимало питань щодо формування професійної мовленнєвої підготовки фахівців із соціальної роботи, зокрема загалом спостерігається недостатньо високий рівень мовної компетентності за підружками вивчення навчальних дисциплін, особливо професійно-орієнта-

них; неусвідомлений суржик, через українсько-російську двомовність населення; негативний вплив засобів масової інформації - телебачення, радіо та інтернету, що сприяють поширенню звички вживати ненормативну лексику; помітне зниження якості вітчизняної друкованої продукції та збільшення кількості друкованої продукції, передусім, російською мовою; недостатній рівень риторичної освіти працівників соціальної сфери, що помітно знижує їх імідж та рейтинг серед інших фахівців; значне зменшення в останні роки прошарку інтелігенції в суспільстві, що є основним носієм української мови.

Організація відповідного освітнього мовного середовища в закладах вищої освіти та набуття бакалаврами соціальної роботи високого рівня професійної мовленнєвої компетентності сприятимуть успішній реалізації у подальшій практичній діяльності їх фахових знань, професійній самоосвіті та підвищенню мовленнєвої компетентності серед широких верств населення.

Аналіз досліджень і публікацій. Сьогодні увага наукової спільноти до проблеми компетентності зумовлена, передусім, переорієнтацією вищої освіти на формування базових компетенцій, як відображення сукупності знань, вмінь та здатностей майбутніх фахівців. Це викликало активізацію численних наукових пошуків та досліджень компетентності як суб'єктної характеристики.

Ретроспективний аналіз наукових праць переконує, що проблематику формування мовної та мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців різних спеціальностей розглянуто у працях таких вітчизняних дослідників, як:

К. Балабанова, Н. Бідюк, Г. Богін, В. Борисенко, А. Варданян, Т. Ганніченко, Т. Гороховська, А. Загнітко, Л. Зосі-

мова, К. Климова, О. Коваленко, О. Ковтун, О. Копусь, М. Кравець, К. Крутій, М. Орап, Ю. Паскевської, О. Семенов, Н. Скибун, І. Соколова, Л. Сікорської, Н. Тоцької, Г. Шелехової та ін.

У своїх працях Н. Бабич, Л. Барановська, О. Біляєва, Л. Головата, Н. Голуб, Н. Костриця, Л. Лучкіна, Л. Мацько, Л. Мамчур, В. Момот, А. Нікітіна,

Т. Окуневич, Л. Паламар, М. Пентиліук, Е. Полатай, Л. Романова,

Л. Струганець, Л. Сушенцева, Н. Тоцька, О. Штепа, С. Шумовецька та ін. пропонують педагогічні технології формування культури професійного мовлення студентів закладів вищої освіти.

У дисертаційних працях Л. Барановської, Г. Берегової, О. Бугайчук,

А. Варданян, Л. Васецької, Л. Головатаї, Ж. Горіної, О. Гриджук, Н. Костриці, К. Лихачової, Л. Лучкіної, Т. Окуневич, Н. Тоцької та ін. розкрито основні проблемні питання формування професійної мовленнєвої компетентності здобувачів вищої освіти та запропоновано відповідні інноваційні освітні моделі, методики та технології. Однак, на жаль, сьогодні не існує якоїсь однієї уніфікованої моделі чи технології формування професійної мовленнєвої компетентності студентів гуманітарних спеціальностей.

Отже, проблема формування професійної мовленнєвої компетентності студентів-бакалаврів за спеціальністю "Соціальна робота", для яких уміння володіти словом є обов'язковим компонентом майбутньої фахової діяльності, потребує подальшого науково-педагогічного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасний соціально-економіко-політичний стан держави, тривале ведення воєнних дій на сході країни значно ускладнили життя громадян України. Саме суспільне життя сьогодні потребує нових прогресивних підходів розвитку соціальної сфери суспільства, удосконалення професійної підготовки фахівців із соціальної роботи.

Фахівець із соціальної роботи - це особа, яка відповідно до вимог стандартів вищої освіти повинна володіти сукупністю особистісних якостей та професійних компетентностей для виконання специфічного виду суспільної діяльності. Він має володіти високим рівнем сформованості професійних мовленнєвих компетентностей, що охоплюватиме знання мовних норм, а також знання з наук, які досліджують мовленнєві і поведінкові закономірності.

Освітній процес та безпосереднє фор-

мування професійних та мовленнєвих компетентностей бакалаврів соціальної роботи ґрунтуються на відповідних кваліфікаційних вимогах та освітніх програмах.

Мовна освіта майбутніх фахівців соціальної роботи покликана виконати такі основні завдання: сформувати у студента вміння й навички вільно виражати думки в усіх видах мовленнєвої діяльності (говорінні, аудіюванні, читанні, письмі) та в різних сферах спілкування (особистісній, професійній, публічній, освітній); оволодіти культурою мовлення; виробити професійну мовленнєву компетентність особистості.

Термін "мовна компетенція" ввів американський вчений Ноамом Хомським, який трактував мовну компетенцію як ідеальне знання мовця-слухача про свою мову.

На нашу думку мовна компетенція - цілеспрямований процес оволодіння основами науки про мову, теоретичними (фонетичними, граматичними, лексичними) знаннями, практичними вміннями аналізу явищ й фактів мови та навичками вільного оперування ними.

Закон України "Про вищу освіту" подає компетентність як "динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу освітню діяльність [1,1].

Науковець О. Гриджук компетентність розуміє як інтегральну якісну особистісну характеристику студента, в основі якої знання, розуміння, обізнаність, досвід соціальної та професійної діяльності; як здатність студента ефективно працювати, нестандартно підходити до вирішення проблемних ситуацій, що виникають у різних сферах його життєдіяльності [6, 78]. Ми поділяємо думку автора про те, що мовно-комунікативна компетентність - це здатність послугувати нормами української літературної мови у сфері наукової та професійної діяльності, належний рівень комунікативних навичок, уміння аналізувати власне й чуже висловлювання, знання професійного дискурсу, ціннісне ставлення до мови. [6, 82].

У "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" за ред.

В. Бусела поняття компетентність подане як "поінформованість, обізнаність, авторитетність", "достатні знання у певній галузі", "добра обізнаність, тямущість", "наявність певних повноважень", а компетенція - як "добра обізнаність" та "повноваження певної організації чи особи" [5, 560].

Ми повністю поділяємо думку науковця Л. Соловей про те, що термін "професійна компетентність" означає конкретні результати та підсумки освітнього процесу, рівень професійних знань і вмінь та їх ефективне використання, професійний досвід, систему ціннісних орієнтацій фахівця, ставлення його до людей і праці, здатність до самоосвіти та здобування нових знань, ефективне володіння різними способами вирішення проблемно-когнітивних завдань тощо [8, 23].

Структурними компонентами мовної компетенції є: лексична компетенція (передбачає наявність певного запасу слів у межах професійного розвитку та доречне їх вживання); фонетична компетенція (передбачає правильну вимову всіх звуків і звукосполучень мови та володіння інтонаційними засобами виразності мовлення (темп, тембр, сила голосу, логічний наголос тощо); граматична компетенція (охоплює формування граматично правильного мовлення у практичній мовленнєвій діяльності фахівця); діалогологічна компетенція (передбачає звернення уваги на розвиток діалогічного і монологічного мовлення передбачає); комунікативна компетенція (спрямована на розвиток мовленнєвого спілкування, мовленнєвого етикету та етичних норм спілкування).

Узагальнюючи праці раніше згаданих авторів, ми можемо сформулювати таке визначення: "Мовна компетенція - це усвідомлення та засвоєння загальнознайомих мовних норм та адекватне їх застосування у професійній діяльності".

Так, вчений А. Богуш під мовленнєвою компетенцією розуміє вміння адекватно і доречно практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення [3, 53].

А. Варданян професійну мовленнєву компетентність визначає, як якість особистості, що "інтегрує в собі особистісні комунікативні якості, знання про систему мови, володіння мовними поняттями і засобами, культурою спілкування як у соціальному житті, так і в професійній сфері, усвідомлення особистістю потреб, ціннісних орієнтацій і мотивів комунікації і розвитку [4; 6].

Мовленнєва компетенція передбачає безперервне вдосконалення комунікативних умінь в основних видах мовленнєвої діяльності ? слуханні, говорінні, читанні та письмовій діяльності; уміння планувати свою мовленнєву і не мовленнєву поведінку, уміння застосовувати стилістичні

багатства рідної мови.

Узагальнюючи подані в науковій літературі тлумачення ключових термінів дослідження, ми розуміємо професійну мовленнєву компетентність фахівця із соціальної роботи як його здатність якісно та ефективно використовувати мовні норми для досягнення визначених відповідно до конкретних професійно-комунікативних ситуацій цілей та завдань.

Мовна компетенція характеризує володіння або не володіння нормами мовленнєвих жанрів, а мовленнєва компетенція - нормами вербального й невербального спілкування. Мовна і мовленнєва компетентність співвідносяться так само, як і мова і мовлення? мова як знакова система, а мовлення як спосіб використання зазначеної системи.

Отже, мовна компетентність є передумовою становлення мовленнєвої компетентності, а мовленнєва компетентність визначається суб'єктивним утворенням, що містить сукупність мовних і мовленнєвих знань. Мовленнєва компетентність є більш широким утворенням, що містить і мовну компетентність. Мовленнєва компетенція є підґрунтям формування комунікативної компетенції. Засобами формування є мовленнєві уміння.

Змістом професійної мовленнєвої компетентності є: знання про точність, влучність, адекватність, правильне використання мовних засобів, знання про особливості використання мовних засобів залежно від типу, стилю мовлення, знання особливостей використання зображувально-виражальних засобів мови.

Для досягнення сформованості професійної мовленнєвої компетентності бакалаврів соціальної роботи визначені такі основні завдання:

сприяти засвоєнню категорій та одиниць мови, функцій, осягнення закономірностей та норм її функціонування, наукових знань про особливості та специфіку конструювання професійного мовлення майбутнього фахівця;

під час освітнього процесу навчити студентів розв'язувати складні професійно-комунікативні мовленнєві задачі, вільно орієнтуватися в нестандартних ситуаціях;

формувати особистісні та професійні якості шляхом активного та цілеспрямованого впливу на мотиваційну сферу їх освітньої діяльності, виховувати моральну готовність випускників до роботи в соціальній сфері;

розвивати їх пізнавальні, наукові та особистісні інтереси в галузі професії, яку вони обрали, сприяти самоосвіті та самовдосконаленню.

Аналіз змістового наповнення дозво-

лив нам виявити ще одну суттєву проблему - це наявність певних недоліків у змістовому наповненні чинних освітніх програм, посібників і підручників, зокрема таких як:

- зміст дисципліни "Ділова українська мова" швидше відповідав змісту дисципліни "Діловодство";

- віддавалася перевага опрацюванню особливостей офіційно-ділового стилю української мови, водночас поза увагою залишалися інші, не менш важливі стилі мови, зокрема науковий, розмовний (мовленнєвий);

- домінувало формування навичок писемного мовлення, удосконалення грамотності; в основу курсу було покладено правописний практикум;

- особливостям усного мовлення приділялося недостатньо уваги;

- надмірна увага приділялася опрацюванню ділових паперів, що мало репродуктивний характер і не сприяло формуванню мовної індивідуальності майбутніх фахівців;

- не завжди враховувалася специфіка майбутнього професійного контексту.

Програмний матеріал, вправи, що пропонувалися в навчально-методичній літературі, були розраховані на всіх студентів закладу вищої освіти без урахування специфіки конкретної галузі.

Підручники і посібники із "Ділової української мови" завдання, орієнтовані на студентів технічних спеціальностей, не забезпечували належним чином формування професійних мовленнєвих компетентностей з фаху. Хоча у більшості посібників, передусім таких, як: "Офіційно-діловий та науковий стилі української мови" (автор - Н. Ботвина), "Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування" (автори - А. Загнітко, І. Данилюк), "Сучасна українська ділова мова за професійним спрямуванням" (автор -

М. Зубков), "Українська мова за професійним спрямуванням" (автор -

Я. Чоренький), "Українська мова професійного спілкування" (автори - З. Мацюк, Н. Станкевич.), "Культура фахової мови" (Л. Мацько) та ін., репрезентовано навчальну інформацію про стилі сучасної української літературної мови, класифікацію ділових паперів, пропонувалися взірці оформлення ділових паперів, однак у практичному блоці бракувало достатньої кількості завдань для формування у студентів мовних, мовленнєвих та комунікативних умінь і навичок, важливих для їхньої майбутньої професійної мовленнєвої компетентності [2].

Мовленнєва компетентність є резуль-

татом досвіду спілкування між людьми, тому що формується в умовах безпосередньої взаємодії. Досвід професійного мовленнєвого спілкування набувається у процесі не тільки безпосередньої, а й опосередкованої взаємодії між учасниками освітнього процесу, коли здобувач вищої освіти отримує інформацію про характер мовно-комунікативних ситуацій, особливості міжособистісної взаємодії і засоби їх вирішень. У процесі формування мовленнєвої професійної компетентності бакалавр соціальної роботи опановує засоби аналізу мовно-комунікативних ситуацій у вигляді словесних і візуальних форм. Складовими професійного мовлення фахівця із соціальної роботи є: фахові знання; висока загальна культура фахівця та сформовані професійні компетентності.

Основними функціями професійної мовленнєвої компетентності є:

- пізнавальна функція (відображення) професійної мовленнєвої компетентності тісно пов'язана з роллю мовлення у здійсненні вищих психічних функцій людини, особливо з мисленням;

- інформативна функція (повідомлення) професійної мовленнєвої компетентності пов'язана з передачею і присвоєнням інформації (отриманням знань, оволодінням уміннями та навичками) в освітньому процесі та створенням сприятливого середовища для успішності педагогічного процесу;

- комунікативна функція професійної мовленнєвої компетентності полягає в передачі інформації, обміні думками;

- стимулююча (мотиваційна) функція професійної мовленнєвої компетентності обумовлена ціннісно-орієнтованим ставленням до професії і проявляється в мовленнєвій поведінці.

Усі зазначені функції в реальному освітньому процесі взаємопов'язані й можуть переходити одна в іншу.

Важливе місце в процесі підготовки бакалаврів соціальної роботи посідають специфічні принципи навчання української професійної мови. Вони дають змогу побудувати якісну та ефективну систему традиційних та інноваційних методів, прийомів, засобів і форм організації навчання і самонавчання студентів української ділової мови за професійним спрямуванням.

Специфічними принципами навчання української мови є:

- принцип вивчення української мови як динамічної системи;

- принцип навчання української мови на ґрунті знань про психологічні закономірності функціонування мови у комунікативному просторі;

- принцип зв'язку усіх мовознав-

чих дисциплін;

- принцип цілеспрямованого систематичного поповнення активного українськомовного словника майбутніх фахівців із соціальної роботи термінами сучасних мовознавчих галузей;

- принцип діяльнісно-комунікативної, професійної спрямованості навчання української мови;

- принцип стилістично маркованого вивчення мовних явищ;

- принцип диференційованого навчання української мови;

- принцип діалогізації навчання студентів української мови.

Структурних компонентами діалогічної освітньої діяльності є: мотиваційний, комунікативний, організаторський, гностичний, креативний, емоційний, оцінний [7].

Формування професійної мовленнєвої компетентності фахівців із соціальної роботи є освітнім процесом, кінцевою метою якого є оволодіння системою принципів, методів і прийомів, спрямованих на здійснення ефективної комунікативної взаємодії з колегами і пацієнтами.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Проаналізувавши сучасну теорію мовної і практику мовленнєвої підготовки студентів гуманітарних спеціальностей, зокрема за спеціальністю "Соціальна робота", можна зробити висновок, що питання професійної мовленнєвої компетентності ще недостатньо розроблено, існує гостра потреба пошуку нових дидактичних та практичних рішень у питанні професійної мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців, удосконаленні всіх її складових.

Суть професійної мовленнєвої компетентності фахівця із соціальної роботи ми визначаємо, як його здатність якісно та ефективно використовувати мовні норми для досягнення визначених, відповідно до конкретних професійно-мовленнєвих ситуацій цілей та завдань.

Професійна підготовка бакалавра за спеціальністю "Соціальна робота" має поєднувати спеціалізовану мовну теорію, в основі якої лежать сучасні здобутки науки і техніки, з практикою майбутньої професійної діяльності. Подальшого комплексного дослідження потребує проблема обґрунтування педагогічних умов формування професійної мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців із соціальної роботи та створення моделі її формування.

Література

1. Закон України "Про вищу освіту" // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст. 2004.

2. Скибун Н. Формування професійної мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців нефілологічних спеціальностей як лінгводидактична проблема. URL: file:///C:/Users/Igor/Downloads/Nvmdup_2016_1_24%20(13).pdf

3. Богуш А. М. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: програма та методичні рекомендації / Укл. А.М. Богуш. ? К.:ІЗМН,1997. ? 112 с.

4. Варданян А. Формування професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх лікарів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти. Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2017 - 23с.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. ? 1728 с.

6. Гриджук О. Є. Теоретико-методичні засади формування мовнокомунікативної компетентності майбутніх фахівців лісотехнічних спеціальностей: дис. на здобуття наук. ступеня доктора педагогічних наук: спец. 13.00.02 "Теорія і методика навчання (українська мова)". Херсонський державний університет, Херсон, 2018.

7. Дидактичні принципи навчання української мови на нефілологічних факультетах педагогічних університетів / Катерина Яківна Климова // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). - № 4. - Бердянськ : БДПУ, 2009. - С. 193 - 197.

8. Соловей Л.С. Компетентнісний підхід і оптимізація туристичної освіти / Л.С. Соловей // Людський капітал в умовах трансформації українського суспільства: Міжнарод. наук. конф. викл., асп. і студ. /3б. тез. - К.: Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України, 2014. - С. 23-24.

Literatura

1. Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" // Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2014, № 37-38, st. 2004.

2. Baranovska L. V. Psykholoho-pedahohichni aspekty profesiinoi pidhotovky studentiv u tekhnichnykh vyshchych navchalnykh zakladakh. URL: http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/viewFile/2134/2125.

3. Bohush A. M. Vytoky movlennievoho rozvytku ditei doshkilnoho

viky: prohrama ta metodychni rekomendatsii / Ukl. A.M. Bohush. ? K.:ІЗМН,1997. ?112 s.

4. Vardanian A. Formuvannia profesiino-movlennievoi kompetentnosti maibutnix likariv: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 - teoriia i metodyka profesiinoi osvity. Khmelnytskyi natsionalnyi universytet. Khmelnytskyi, 2017 - 23s.

5. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv, Irpin: VTF "Perun", 2005. ? 1728 s.

6. Hrydzjuk O. Ye. Teoretyko-metodychni zasady formuvannia movnokomunikativnoi kompetentnosti maibutnix fakhivtsiv lisotekhnichnykh spetsialnostei: dys. na zdobuttia nauk. stupenia doktora pedahohichnykh nauk: spets. 13.00.02 "Teoriia i metodyka navchannia (ukrainska mova)". Khersonskiy derzhavnyi universytet, Kherson, 2018.

7. Solovei L.S. Kompetentnisnyi pidkhid i optymizatsiia turystychnoi osvity / L.S. Solovei // Liudskiy kapital v umovakh transformatsii ukrainskoho suspilstva: Mizhnarod. nauk. konf. vykl., asp. i stud. / 3b. tez. - K.: Akad. pratsi i sots. vidnosyn Feder. prof. spilok Ukrainy, 2014. - S. 23-24.

УДК: 378:04:37.091.12.011.3-051-057

*Зоряна ЛЕНІВ, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри логопедії Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

*Zoryana LENIV, PhD of Pedagogical Sciences, Associate
Professor of Speech Therapy Department Mykhailo
Drahomanov National Pedagogical University, Kyiv, Ukraine*

COGNITIVE-COMPETENCE COMPONENT OF TEACHING ASSISTANTS' READINESS TO PROFESSIONAL ACTIVITIES IN INCLUSIVE SPACE

У статті актуалізовано проблему формування професійної готовності фахівців, зокрема майбутніх асистентів учителів, до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору початкової школи. Розкрито сутність понять "професійна готовність", "інклюзивний освітній простір" у розрізі психолого-педагогічних досліджень. Описано загальнодержавні, технологічні та психолого-педагогічні умови ефективного запровадження інклюзії, виокремлено ціннісно-ідейний, когнітивно-компетентнісний і професійно-рефлексивний компоненти системи підготовки означених фахівців у закладах вищої освіти (ЗВО) за структурно-функціональною моделлю, яка містить такі етапи: 1. пропедевтично-мотиваційний; 2. змістовно-діяльнісний; 3. операційно-практичний і лягла в основу дослідження. Також описано важливість застосування SMART-технологій у впровадженні системи формування професійної готовності асистентів учителів, ефективність яких доведено в процесі експерименту.

Ключові слова: професійна готовність, асистент учителя закладу середньої освіти з інклюзивним та інтегрованим навчанням, інклюзивний освітній простір початкової школи, SMART-технології, психолого-педагогічна діагностика, структурно-функціональна модель.

Keywords: professional readiness, teaching assistant, inclusive educational space of primary school, SMART

technology, psychological and pedagogical diagnostics, structural-functional model.

Мета: висвітлити основні засади системи формування професійної готовності майбутніх фахівців, зокрема асистентів учителів до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору початкової школи.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сьогодні на університетську освіту покладаються значні виклики сьогодення та завдання, як щодо підвищення якості освіти, так і щодо виконання соціальної місії в процесі суспільних трансформацій. Серед викликів часу важливими є проблеми освіти осіб із особливими освітніми потребами в умовах інклюзії. Відтак, інклюзивні процеси мають пронизувати й усі аспекти діяльності закладу вищої освіти (ЗВО), основний серед яких - здійснення якісної підготовки фахівців для роботи в закладах загальної освіти (ЗЗО) з інклюзивною формою навчання.

Зміни, які відбуваються в освіті, призвели до потреби професійної підготовки педагогів нової генерації, підвищення їх фахової майстерності. Зі стрімкою модернізацією освіти та зростанням викликів часу праця педагогів модифікується і вдосконалюється на ґрунті освітніх реформ, так як змінюється зміст національної школи, з'являються інноваційні педагогічні технології навчання, зокрема й інклюзивного. Тому гостро актуальним постає питання професійної підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів здатних ефективно реалізовувати інклюзію в командній взаємодії, а також підви-

щення їх кваліфікації шляхом новітніх SMART-технологій (розумних технологій).

Аналіз досліджень і публікацій. Загалом, наукові положення щодо професійної підготовки педагогів у різні часи розробляли закордонні та вітчизняні науковці (В. Андрущенко, О. Баранова, А. Береснев, Л. Бродська, Н. Бугаєць, О. Будник, Г. Васянович, К. Віттенберг, В. Вітюк, С. Гончаренко, В. Гриньова, С. Золотухіна, І. Зязюн, В. Євдокимов, М. Євтух, О. Іонова, О. Казачінер, І. Костікова, В. Кремень, В. Лозова, В. Луговий, А. Лукашенко, С. Мартиненко, О. Мельник, В. Михальська, Н. Молодиченко, А. Москаленко, В. Огнев'юк, О. Омельченко, Н. Павленко, М. Парфьонов, В. Пасинок, Д. Пащенко, І. Прокопенко, В. Русол, О. Серняк, Л. Смотров, Ю. Тодорцева, Н. Урум, О. Усата, Л. Хоружа, М. Чобітько, Н. Шакун, Т. Шанскова, С. Яковенко-Глушченкова та інші).

Розробка системи професійної підготовки у вищій школі здійснюється за такими напрямками: науково-теоретичні основи формування особистості педагога в процесі професійної підготовки (Г. Беленька, Ф. Гоноболін, М. Кухарев); питання методології формування особистості педагога (С. Архангельський, А. Бойко, В. Ільїн, М. Каган, Л. Кондрашова, В. Сластьонін, О. Щербаков); шляхи вдосконалення навчально-виховного процесу в педагогічних університетах (Вол. Бондар, І. Ісаєв, Л. Кондрашова, Т. Сущенко, Г. Троцько); питання професійної підготовки та діяльності педагогів (Ю. Бабанський, В. Гриньова, М. Євтух, О.

Дубасенюк, І. Зязюн, О. Мороз, Н. Ничкало, О. Пехота, В. Синьов, Т. Сущенко, І. Тимченко, М. Шеремет і багато інших).

Аналіз результатів сучасних досліджень свідчить, що активно розробляються теоретико-методичні засади формування готовності педагогів до застосування ІКТ (В. Бадер, В. Биков, Р. Гуревич, М. Кадемія, М. Козяр, О. Кравчук, С. Литвинова, О. Співаковський, Л. Тимчук та ін.); хмарно орієнтованих систем інформатизації освіти (В. Биков, А. Гужій, М. Лещенко, Ю. Носенко, М. Шишкіна, А. Яцишин); дистанційної освіти, змішаного навчання та підготовки фахівців за допомогою інформаційних технологій (Г. Абрамова, С. Борисюк, О. Будник, М. Гладко, В. Лобода, Л. Лук'янова, С. Подгребельна, Л. Подоляк); застосування SMART-технологій в освіті загалом, та в системі ЗВО, зокрема (А. Василенко, Ю. Гайдай, Р. Гуревич, Л. Діденко, Н. Добровольська, Т. Колупаєва, В. Кондрашова-Діденко, І. Крупельницька, В. Лагутін, Т. Румянцева, Є. Левицька, Н. Сичова, Н. Слободяник, К. Соколюк та ін.);

Питання професійної готовності майбутнього педагога до роботи в інклюзивних умовах відображені у працях закордонних учених: Т. Loreman, J. Deppeler, J. Lupart, D. Harvei, L. Stoll, A. McMahon, A. Greenwood, а також в роботах українських науковців: О. Акімової, Віт. Бондаря, Е. Данілявічюте, І. Демченко, О. Казачінер, О. Качуровської, А. Колупаєвої, І. Луценко, І. Малишевської, О. Мартинчук, С. Миронової, Н. Пахомової, Л. Савчук, Т. Сак, В. Синьова, Є. Синьової, Н. Софій, О. Таранченко, А. Шевцова, М. Шеремет, З. Шевців, І. Юхимця та ін.

На сьогоднішній день діти з особливими освітніми потребами мають право навчатись як у системі спеціальної, так і в системі загальної освіти, відповідно повинні вдосконалюватись процедури надання освітніх і корекційно-реабілітаційних послуг таким дітям незалежно від обраної форми навчання. Однак, якщо система підготовки фахівців до роботи в спеціальних закладах освіти у нашій державі розвивалась на добрих традиціях паралельно зі становленням наукових шкіл упродовж багатьох років, то підготовки кадрів до роботи в інклюзивних умовах є відносно новим явищем для вітчизняної вищої школи й потребує інтегрування набутого досвіду з новітніми технологіями та ретельних науково обґрунтованих досліджень. Оскільки, підготовка фахівців нині потребує інноваційних підходів, то доцільним є застосування вже відомих і апробованих, як закордоном, так і частково в Україні, SMART-технологій [6; с. 197].

Виклад основного матеріалу дослід-

ження. Нині інклюзія стала пріоритетом у євроінтеграційній освітній політиці нашої держави. Це засвідчують постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року" (від 03.12.2009 р.) та накази Міністерства освіти і науки України "Про затвердження плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки" (від 11.09.2009 р.), "Про затвердження Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах" (від 09.12.2010 р.), "Про порядок організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах" (від 15.08.2011 р. зі змінами від 05.08.2017 р.), "Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів" (від 01.06. 2013 р.), де описано функції та компетентності асистента вчителя класу з інклюзивним та інтегрованим навчанням (код КП - 3330) й основні завдання його діяльності. А також інклюзивна освіта стрімко розвивається з часу схвалення Урядом Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року (від 14.12.2016 р.) та в процесі імплементації нового Закону України "Про освіту" (від 05.09.2017 р.). Оскільки Нова українська школа тільки стартувала в 2018 році, логічно, що й найбільш важливим завданням сьогодення освіти є запровадження інклюзивного навчання, насамперед, у початковій її ланці.

Як зазначає І. Демченко, сучасний педагог має бути виключно уважним до нових реалій і тенденцій інклюзивної освіти, інновацій у сфері форм, методів, прийомів і засобів навчання і виховання дітей з обмеженими можливостями в розвитку, а також спроможним гуманними способами розв'язувати різноманітні педагогічні ситуації [1].

О. Мартинчук акцентує увагу на тому, що сензитивним періодом вирішення поставленого завдання є час отримання фаху в умовах закладу вищої освіти, коли формується фундамент професійного мислення професійної готовності, професійної компетентності [7].

Вивчення закордонного досвіду теорії та практики впровадження інклюзії демонструє, що для оптимального розвитку дитини з особливими освітніми по-

требами відповідно до її можливостей і особливостей в умовах інклюзії необхідна згуртована співпраця фахівців міждисциплінарної команди (психолого-педагогічної команди супроводу), здатних забезпечити навчально-виховний і корекційно-розвитковий процес. Окрім учителів, психологів, соціальних працівників, логопедів, вчителів-дефектологів, реабілітологів і батьків, ключова роль у цій взаємодії відводиться асистенту вчителя, як педагогу який покликаний супроводжувати дитину в різних сферах її шкільного життя. Тому, посада асистента вчителя, як абсолютно нового суб'єкта навчально-виховного процесу, відноситься в Україні до педагогічних професій. Відповідно процес підготовки такого фахівця повинен здійснюватися у закладах вищої педагогічної освіти, а також у класичних університетах на факультетах педагогічного профілю та в інститутах післядипломної освіти/академіях неперервної освіти.

У чинному законодавстві зазначається, що асистент вчителя забезпечує соціально-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами. В нормативно-правових актах описано основні компетентності асистента вчителя, тобто що саме такий фахівець повинен знати і вміти. Окрім цього зазначається, що асистент вчителя повинен мати сформовані комунікативні та організаційні здібності, здатність співчувати, співпереживати; ціннісні орієнтації, спрямовані на розвиток людини як особистості, на творчу педагогічну діяльність, навички вирішення конфліктних ситуацій.

Умовами успішного впровадження інклюзії за свідченнями багатьох науковців (Віт. Бондаря, В. Засенка, Е. Данілявічюте, А. Колупаєвої, О. Мартинчук, С. Миронової, Ю. Найди, П. Таланчука, В. Синьова, Н. Софій, М. Шеремет, А. Шевцова та ін.) є: формування позитивної громадської думки щодо інклюзії на засадах гуманізму; сформована законодавча та нормативно-правова база; розроблене науково-, навчально-методичне та матеріально-технічне забезпечення; активне залучення батьків, громад, бізнесових і політичних організацій, ЗМІ; підготовлені професійні кадри для роботи в інклюзивному освітньому просторі.

Ми ж на основі опрацювання наукових психолого-педагогічних джерел виокремили три групи умов: 1. загальнодержавні (вищеперелічені); 2. технологічні, які містять такі технології інклюзивного навчання: доступність (універсальний дизайн середовища); мультидисциплінарний (командний) та індивідуальний підходи; адаптація і модифікація навчально-методичного забезпечення (курукулуму);

асистування (технологія спільного викладання); технологія розробки індивідуальної програми розвитку та індивідуального плану розвитку дитини; індивідуальне (безоціночне ("метод Портфоліо", метод індивідуальних анкет, тощо), стандартизоване) оцінювання; диференційоване викладання; використання розумних пристосувань (спеціального технічного обладнання); 3. Психолого-педагогічні: внутрішня позитивна мотивація фахівців; оптимізація навчального процесу через поглиблення, систематизацію та інтеграцію спеціальних знань; реалізація особистісно зорієнтованої взаємодії у системах "вчитель - асистент учителя - учень", "вчитель - асистент учителя - батьки", "учень - асистент учителя - учнівський колектив", "батьки - асистент учителя - учні"; створення креативного освітнього простору.

Під поняттям "освітній простір" А. Цимбалару розуміє педагогічний феномен зустрічі та взаємодії людини з навколишніми її елементами-носіями культури (освітнім середовищем), у результаті чого відбувається їх осмислення та пізнання. Дослідниця поділяє думку Л. Виготського про те, що структурною одиницею освітнього простору виступає заклад освіти, але він лише становить первісну основу і може розглядатись у контексті освітнього простору, коли, займаючи провідну роль, виступає у функціональній взаємодії із соціальними, культурними, спортивними, медичними, громадськими організаціями. Крім того, правильно спроектований та створений освітній простір, відкритий для взаємодії із соціальним середовищем, є суттєвим чинником особистісного розвитку. У іншому випадку на процес соціалізації здійснюються переважно негативні впливи стихійних компонентів соціального середовища [8].

Щодо визначення поняття "освітній простір" зазначимо, що аналіз педагогічної літератури свідчить про його багатомірність і різноплановість. Більшість дослідників означеної проблеми (Н. Бастун, С. Бондирьова, О. Веряєв, С. Гершунський, В. Гинецінський, Б. Ельконін, Б. Серіков, В. Слободчиков, І. Фрумін та ін.) під поняттям "освітній простір" розуміють певну територію, яка пов'язана з масштабними явищами в галузі освіти: як певна частина соціального простору, у межах якої здійснюється нормована освітня діяльність; як єдність, цілісне утворення в галузі освіти, яке має свої межі, що уточнюються окремо, - світовий освітній простір, міжнародний освітній простір, європейський освітній простір, освітній простір регіону, школи, шкільного класу, тощо.

Учені О. Денисова, В. Понікарова та М. Чайковський трактують інклюзивний освітній простір як: - єдність місця, де відбувається процес інклюзії; - безбар'єрного середовища, що наповнює простір; - змісту, в якому реалізується мета і завдання інклюзивної освіти; - впливів, що забезпечують оптимальний процес інклюзивності дітей і молоді з інвалідністю [9].

Ми ж трактуємо інклюзивний освітній простір, як єдність створення та забезпечення відповідних умов (загальнодержавних, технологічних і психолого-педагогічних) і сповідування філософії інклюзії не тільки в межах середовища класу, а й у всіх аспектах життя школи.

Вважаємо, що інклюзивний освітній простір початкової школи є значно ширшим явищем, аніж інклюзивне навчальне середовище, яке твориться "тут і зараз". Відтак, у межах даного дослідження розглядається інклюзивний освітній простір початкової школи, а також професійна готовність фахівців до формування цього простору та ефективної взаємодії у ньому.

З свідченням О. Казачінер, науковці різнобічно визначають структуру професійної готовності фахівця: одні з них компонентами готовності вважають ставлення особистості до діяльності (Н. Горбач, Н. Кичук, А. Линенко); інші ж виокремлюють такі складові, як мотиваційний, змістовий, процесуальний, організаторський (Н. Кузьміна, Л. Спін, В. Сластьонін, О. Щербаков та ін.); або - мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий компоненти (В. Моляко, Є. Машбиць, О. Тихомиров) [4].

Отже, прийнято вважати, що компонентами готовності особистості до діяльності є ставлення до діяльності або настанови (для ситуаційної готовності), мотиви, знання про предмет і способи діяльності, навички та вміння їхнього практичного використання. Тому найчастіше, як зазначає С. Гаркуша, виділяють такі компоненти готовності, як мотиваційний, змістовий і операційний [2].

Аналізуючи праці вчених у площині підготовки майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзії, зазначимо, що С. Альохіна виділила професійний і психологічний компоненти готовності, О. Гноєвська - когнітивний, мотиваційний, рефлексивний і операційний, І. Демченко - місіонерський, компетентнісний і саморегулятивний, О. Казачінер - мотиваційно-особистісний, когнітивно-операційний і рефлексивно-оцінний, О. Мартинчук - професійно-особистісний, теретико-когнітивний і практико-діяльнісний, Г. Першко - мотиваційний, теоретичний і операційний, І. Оралканова - психологічний і про-

фесійний, а В. Хитрюк - когнітивний, емоційний і конативний.

З огляду на вищесказане, ми розробили наступні компоненти системи професійної підготовки асистентів учителів до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору початкової школи: ціннісно-ідейний, когнітивно-компетентнісний та професійно-рефлексивний. Означені компоненти органічно взаємопов'язані, взаємовпливають і взаємозумовлюють один одного. Кожен компонент характеризується критеріями та деталізується показниками.

Також, у процесі наукових розвідок у наших дослідженнях розроблено наступні етапи системи професійної підготовки фахівців, здатних працювати в умовах інклюзії, які лягли в основу структурно-функціональної моделі (Ленів, 2014): I - пропедевтично-мотиваційний; II - змістовно-діяльнісний; III - операційно-практичний. Кожен етап пронизують розроблені компоненти з їх змістовним наповненням [5].

На I етапі відбувається: формування усвідомлення суспільного значення інклюзії; вивчення законодавчої бази; аргументація потреби використання знань зі спеціальних психолого-педагогічних дисциплін в інклюзивно-педагогічній діяльності; уточнення та конкретизація суті діяльності педагогів в умовах інклюзивного навчання.

На II етапі відбувається: опанування студентами теоретичних знань; формування уявлень про інклюзію в дії (умови, механізми реалізації, педагогічні технології, моніторинг); формування вміння організовувати інклюзивне середовище й забезпечувати "універсальний дизайн", розвиток уміння діяти в мультидисциплінарній команді фахівців інклюзивного закладу освіти (команді психолого-педагогічного супроводу).

На III етапі відбувається: формування вміння оперувати технологіями інклюзивного навчання: спеціальними методами безоціночного та/або стандартизованого оцінювання й диференційованого викладання, асистування, "індексу інклюзії"; володіти сучасними технічними засобами комунікації та організації навчання; застосовувати набуті знання та вміння на практиці; поширювати теоретичні знання і практичні вміння та навички серед освітянської і батьківської громадськості.

Загалом формування професійної підготовки фахівців (асистентів учителів) до роботи в інклюзивному освітньому просторі початкової школи з позиції акмеаксіологічного, інтегративно-діяльнісного, когнітивно-компетентнісного, сере-

Таблиця 1

Узагальнені результати діагностики рівнів сформованості професійної готовності майбутніх фахівців на зіставно-порівняльному етапі дослідження

Компоненти	Стан					
	Низький		Середній		Високий	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Ціннісно-ідейний	11,3	45,1	39,9	34,7	58,8	20,2
Когнітивно-компетентнісний	7,7	43,8	42,5	37,0	49,8	19,2
Професійно-рефлексивний	9,4	41,6	45,7	39,9	44,9	18,5
Середнє значення	6,1	43,5	42,7	37,2	51,2	19,3

довично-ресурсного та синергетичного теоретико-методологічних підходів характеризує цей процес у взаємовпливі його структурної організації з культурологічно-ціннісними та професійно-самоідентифікаційними чинниками. Відтак, когнітивно-компетентнісний підхід розуміємо, як підхід спрямований на формування компетентного фахівця здатного поступово зростати професійно й особистісно в процесі інтерактивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії (співтворчості, співучительстві, тощо), застосовувати педагогічні інновації та навчатись упродовж життя за допомогою як традиційних так і новітніх електронних моделей навчання.

Нині у суспільстві відбувається поступове впровадження, поряд із традиційною моделлю навчання, моделі електронного навчання (eLearning) та різновидів - мобільного навчання (mLearning) та змішаного навчання (bLearning), в рамках яких, зокрема, розробляються та впроваджуються у навчальний процес навчальні веб-ресурси та електронні підручники, масові відкриті он-лайн курси (MOOC), а також спеціальні програмні продукти - системи управління віртуальним навчальним середовищем (LMS); формуються кола спеціалістів у соціальних мережах та віртуальні спільноти практиків, які ведуть блоги, тощо. Ці технології активно починають використовуватись у закладах вищої освіти [3].

На загал, сьогодні термін "цифрові технології" (на відміну від ІКТ) вважається найбільш відповідним для називання повного набору пристроїв, програмного забезпечення чи інфраструктури. Нині все більш поширеним є поняття "SMART-технології", яке ми розглядаємо, як інтерактивний навчальний комплекс, що дозволяє створити, редагувати та поширювати мультимедійні навчальні матеріали як в аудиторний, так і в позааудиторний час і охоплює як диференційоване навчання, так і навчання у співпраці - в групі, персоналізоване навчання - індивідуально, та узагальнене навчання - на масових он-лайн курсах. Цікавим є тлумачення самого акроніму SMART (ро-

зумний): самокерований, мотивований, адаптивний, ресурсозбагачений, технологічний [6].

Отже, фокусування на питаннях розробки і застосування навчальних SMART-технологій стало новою тенденцією у світовій освіті. А в останній час і в Україні ці технології активно впроваджуються у діяльності закладів освіти, а також у процесі підготовки різнопрофільних фахівців. Зокрема, ГО "СМАРТ-освіта" спільно з МОН України та іншими партнерськими організаціями розробила та провела на он-лайн платформі EdEra навчання для педагогів щодо реалізації інклюзії.

На нашу думку, вивчення SMART-технологій та принципів їх застосування в умовах інклюзії повинно відбуватись власне шляхом застосування цих SMART-технологій у навчальному процесі ЗВО. Відтак у нашій державі успішно реалізується в школах із інклюзивною формою навчання проект "Розумнички", що побудований на SMART-технологіях, а також експериментально здійснюється підготовка фахівців засобами цих же технологій.

Окреслені вище позиції є важливими детермінантами системи професійної підготовки майбутніх асистентів учителів до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору початкової школи, яка лягла в основу формуального етапу експериментального дослідження здійсненого в 2013-2018 роках.

Компоненти системи за відповідними критеріями та показниками було покладено в основу розроблення методичного інструментарію (тестів, опитувальників, он-лайн анкет) і проведення діагностики стану професійної готовності майбутніх фахівців, у результаті якої було отримано відповідні емпіричні дані для чіткої кількісної та якісної диференціації майбутніх асистентів учителів за рівнями професійної готовності (високою, середній і низький) на підсумковому зіставно-порівняльному етапі дослідження.

Обсяг вибірки становив 1250 студентів денної і заочної форм навчання ос-

вітнього ступеня "бакалавр" (спеціальність - "логопедія" з додатковою спеціалізацією "інклюзивна освіта", кваліфікація: асистент вчителя класу з інклюзивним/інтегрованим навчанням), а також слухачів курсів післядипломної освіти. Було обрано дві однорідні й однакові за кількістю групи респондентів - експериментальну, яка брала участь у формуальному експерименті та контрольну, яка не була задіяна в експерименті. Одержані узагальнені результати представлено у таблиці 1.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отримані дані дають змогу зробити висновки про те, що ефект змін у кращу сторону забезпечено запропонованою нами системою професійної підготовки. У перспективі проєктований зміст експериментальної системи професійної підготовки фахівців до роботи в умовах інклюзії на підґрунті концептуальних засад, методологічних підходів, принципів і організаційно-педагогічних умов, що інтегрує пропедевтично-мотиваційний, змістовно-діяльнісний і операційно-практичний етапи в структурно-функціональній моделі, а також пронизується ціннісно-ідейним, когнітивно-компетентнісним і професійно-рефлексивним компонентами, забезпечить формування в майбутніх асистентів учителів уміння здійснювати фаховий супровід дітей із особливими потребами в контексті командно-індивідуального підходу в інклюзивному освітньому просторі початкової школи засобами сучасних освітніх інновацій, у тому числі SMART-технологій. У подальших публікаціях буде розкрито змістове наповнення предметів, он-лайн курсів, активних практик і тренінгів поетапної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демченко І. І. Готовність учителів початкових класів до роботи в умовах інклюзивної освіти : структура та діагностика : навч.-метод. посібн. / І. І. Демченко [Електронний ресурс]. - Умань : Видавництво "Сочінський М. М.", 2014. - 160 с. - Режим доступу : <http://dspace.udpu.org.ua>.
2. Гаркуша С. В. Поняття та компоненти професійної готовності майбутніх учителів до педагогічної діяльності / С. В. Гаркуша. - URL: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1319
3. Будник О. Б. Використання методик змішаного навчання в закладі вищої освіти. / О. Б. Будник // Обрії №1 (46), 2018. - С. 4-11.
4. Казачінер О.С. Розвиток інклюзивної компетентності вчителів-філологів у системі післядипломної освіти: Монографія. - Харків: видавництво ФОП Панов А.М., 2017. - 390 с.

5. Ленів З. П. До проблеми моделювання процесу підготовки кадрів для роботи в інклюзивному просторі / Ленів З. П. // Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі: матеріали III Міжнародного Конгресу (м. Одеса, 18-21 травня 2017 року) / Південноукраїнський національний університет імені К. Д. Ушинського. - Одеса : Видавничий дім "Гельветика", 2017. - С. 70-81.

6. Ленів З. П. Формування професійної компетентності фахівців, що реалізують інклюзивний підхід засобами SMART-технологій / Ленів З. П. Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії: тези доп. - Вінниця : ТОВ фірма "Планер", 2016. - С. 197-201.

7. Мартинчук О. В. Підготовка фахівця зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі: Монографія. - К. : Центр учбової літератури, 2018. - 430 с.

8. Цимбалару А. Д. Моделювання інноваційного освітнього простору загальноосвітнього навчального закладу [Електронний ресурс] / Цимбалару А. Д. - Режим доступу: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/viewFile/159/145>

9. Чайковський М. Є. Інклюзивний освітній простір як середовище соціально-педагогічної роботи з молоддю з інвалідністю / М. Є. Чайковський // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна", №13/2017. - С. 76-80.

REFERENCES

1. Demchenko, I. I. (2014). Ghotovnist uchytelja pochatkovykh klasiv do roboty v umovakh inkljuzyvnoji osvity : struktura ta diagnostyka : navch.-metod. posibn. [Readiness of the elementary school teacher to work in inclusive education: structure and diagnostics: teaching method. manual]. Retrieved from. [in Ukrainian].

2. Harkusha S. V. Poniattia ta komponenty profesiinoi hotovnosti maibutnikh uchyteliv do pedahohichnoi diialnosti. [Concepts and components of future teachers' professional readiness for pedagogical activity]. Retrieved from. [in Ukrainian].

3. Budnyk O. B. (2018). Vykorystannia metodyk zmishanoho navchannia v zakladi vyshchoi osvity. [Use of mixed teaching methods at a higher education institution]. Retrieved from. [in Ukrainian].

4. Kazachiner O.S. (2017). Rozvytok inkljuzyvnoi kompetentnosti vchyteliv-filolohiv u systemi pisliadyplomnoi osvity: Monohrafiia. [Development of inclusive competence of teachers-philologists in the system of postgraduate education]. Retrieved from. [in Ukrainian].

5. Leniv Z. P. (2017) Do problemy modeliuвання protsesu pidhotovky kadriv dlia roboty v inkljuzyvnomu prostori / Leniv Z. P. // Hlobalni vyklyky pedahohichnoi osvity v universytetskomu prostori: materialy III Mizhnarodnoho Konhresu.

[To the problem of modeling the process of personnel training for work in the inclusive space]. Retrieved from. [in Ukrainian].

6. Leniv Z. P. (2016) Formuvannia profesiinoi kompetentnosti fakhivtsiv, shcho realizovuiut inkljuzyvnyi pidkhid zasobamy SMART-tekhnologii / Leniv Z. P. Osvita ditei z osoblyvymy potrebamy: vid instytualizatsii do inkluzii : tezy dop. [Professional competence formation of specialists implementing inclusive approach by means of SMART-technologies]. Retrieved from. [in Ukrainian].

7. Martynchuk O. V. (2018) Pidhotovka fakhivtsia zi spetsialnoi osvity do profesiinoi diialnosti v inkljuzyvnomu osvitnomu seredovyshchi: Monohrafiia. [Preparing special education specialist for professional work in inclusive educational environment]. Retrieved from. [in Ukrainian].

8. Tsymbalaru A. D. Modeliuвання innovatsiinoho osvitnoho prostoru zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu. [Modeling of innovative educational space of a comprehensive educational institution]. Retrieved from. [in Ukrainian].

9. Chaikovskiy M. Ye. Inkljuzyvnyi osvitnii prostir yak seredovyshche sotsialno-pedahohichnoi roboty z moloddu z invalidnistiu. [Inclusive educational space as an environment of social and pedagogical work with youth with disabilities]. Retrieved from. [in Ukrainian].

УДК 069.12.(477.42)

МАРІЯ МАСЛОВСЬКА, старший викладач кафедри видавничої справи, редагування, основ журналістики та філології Житомирського державного університету імені Івана Франка

МУЗЕЙ СТАРОЖИТНОСТЕЙ У ЖИТОМИРСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Maslovska M.V.

THE MUSEUM OF ANTIQUITIES IN ZHYTOMYR IVAN FRANKO STATE UNIVERSITY

У статті розглядається питання виникнення етнографічного музеєзнавства в Україні та створення музею старожитностей у Житомирському державному університеті імені Івана Франка, а також символіка українського рушника, української сорочки регіону Полісся та України. Музейна педагогіка подається автором як інтегративна нова сфера освітньої діяльності та інноваційна педагогічна технологія в сучасному суспільстві.

Ключові слова: українознавство, народознавство, етнографія, музей, музейна педагогіка, музеєзнавство.

The article deals with the question of the emergence of ethnographic museum science in Ukraine and the creation of a museum of antiquities at Zhytomyr Ivan Franko State University. And also the symbolism of a Ukrainian towel, a Ukrainian shirt of Polissya region and Ukraine. Museum pedagogy is considered as an integrative new field of educational activity and as an innovative pedagogical technology in contemporary society.

Key words: Ukrainian studies, ethnography, museum, museum pedagogy, museology.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сьогодні українські музеї - це осередки соціальної пам'яті, які дозволяють молоді досконало дослідити минуле, задуматися про сьогодення і зазирнути в майбутнє. Водночас вони служать особливим простором, а музейна педагогіка стає результатом реформаційних процесів, що охопили сучасну українську освіту.

Аналіз останніх досліджень і публі-

кацій. У працях Т. Величко, Л. Григор'євої, Т. Ткаченка, О. Крука, Р. Маньковської та інших. розглянуто українське музеєзнавство в його різноманітних формах і регіональних проявах на різних історичних етапах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Житомирське Полісся - один із найунікальніших регіонів слов'янського світу. Це один із найстаріших куточків Київської Русі. "Свідками становлення Київської Русі були найдавніші древлянські міста: Коростень - столиця древлянської землі, Овруч (перша згадка 977 р.), Малин (XI ст.) та ін." [3, с.19].

Світ, що оточує людину, - це її рідний край, країна, де вона народилася і живе. Треба зробити все, щоб утвердити в нашій молоді національну самосвідомість. Знати свій народ - це знати мамину колискову пісню, що сіє в душу дитини зернятка правди, добра, честі, совісті, це знати батьківську хагу, стежина від якої вливається у велику дорогу Вітчизни; це знати бабусину вишиванку, рушник як пам'ять роду, звичаї та обряди українців.

Спеціалізація "українознавство" дала поштовх до створення музею старожитностей у університеті імені Івана Франка в Житомирі. Вивчення народознавства відіграє велику роль у становленні молоді людини як особистості, бо народознавство - це пізнання культури, власного народу і народів світу, самобутнього національного обличчя власної держави. Народознавство - це бальзам, який треба прикладати до ран нашої духовності. Тільки на прикладах українства, традицій, звичаїв, обрядів можна зберегти пам'ять наших предків.

Боляче сьогодні спостерігати, як зникають українські села, білі українські

хати, предмети домашнього вжитку, народні ремесла, як відходять у небуття люди - носії фольклорного багатства, культури взагалі. Ще в далекі 90-ті, коли була впроваджена в програму інститутів та університетів спеціальність "українознавство", на філологічному факультеті створено кімнату-музей, яка поповнилася різноманітними експонатами. Так, у 2012 році відбулася презентація музею старожитностей, спільної справи широкого загалу викладачів, студентів, співробітників університету.

Серед найважливіших напрямів діяльності музею - навчально-методична робота, спрямована на забезпечення кваліфікованого викладання курсу українознавства. Вивчення предметів українознавчого циклу враховує специфіку дисциплін та вимоги до підготовки сучасного спеціаліста, котрий досконало знає історію, культуру рідного народу, є патріотом України і розуміє суспільний характер своєї професії.

Фондова колекція музею поділяється на такі основні групи: народний одяг, кераміка, писанки, вироби з дерева та металу, рушники, народне малярство, взуття, ікони, сучасне декоративно-прикладне мистецтво (студентські роботи - писанки, витинанки, народні іграшки) тощо.

Найголовнішим видом господарської діяльності на Житомирщині завжди було землеробство. Про це нагадують у музеї ціпи, серпи, маслобійки, сільнички, ночви, пікна діжа, солом'яник тощо. Дерев'яний молоток, мірка для насипання зерна у вигляді листка, дерев'яні ковшки, дерев'яні чашки, дерев'яні миски, вази та інші речі розповідають про те, що в цій місцевості поширений промисел, пов'язаний з обробкою дерева. На нашій тери-

торії здавна з нього виготовляли кухонний посуд (миски, ложки, друшлаки, чашки, сільниці, товкачі, качалки, знаряддя праці тощо).

Складовою етнографічної колекції є гончарні вироби (їх понад 300). У більшості - це побутовий посуд, який надійшов з Овруцького, Лугинського, Коростенського, Олевського, Попільнянського, Андрушівського, Ружинського, Чуднівського, Любарського, Бердичівського районів Житомирської області, інших областей України, зокрема, Івано-Франківської, Львівської, Черкаської, Київської, Вінницької, Хмельницької. Миски, глечики, макітри, горщики, баньки, слоїки, близнята відрізняються кольором глини, формою.

Гончарство було одним із традиційних занять населення нашого краю ще з часів неоліту. Сировиною служили гончарні глини, родовища яких значною мірою є на нашій території. У давнину посуд робили вручну способом налепу, пізніше - за допомогою гончарного круга, винайденого ще у IV тис. до н.е. - у XIV-XV ст. з'явився більш досконалий гончарний круг. "Статистичні дані 1910 р. засвідчують, що у 28 селах Волинської губернії гончарювало 1539 осіб: у Житомирському повіті - 12, Новоград-Волинському - 5, Кременецькому - 114, Луцькому - 41, Острозькому - 101, Рівненському - 151" [4, с. 78]. Найбільшими центрами гончарства на Житомирщині були Троянів, Городниця, Царівка. Однак таке ремесло мало локальні відмінності як щодо техніки, так і технології виготовлення. На Волині й Поліссі переважала чорно-лощена кераміка сірого, чорного, синьо-чорного кольорів. Вироби називалися "сиваки" [3, с. 73]. "Житомирщина мала чимало гончарських осередків: Царівка, Болотниця, Гладковичі, Радомишль, Мала Горбаша та інші" [5, с. 82].

У Царівці Коростишівського району на початку XX ст. працювало 50 майстрів. Наприкінці XX ст. відзначилися такі гончарі, як І. Лазаренко, М. Цимбалюк, І. Хенко, І. Каченюк. Посуд у Царівці виготовляли з верхами у вигляді пишних корон, прикрашали джгутіками, кульками та іншими наліпами.

Найвизначнішим осередком Житомирщини був Троянів. Під кінець XIX ст. тут працювало понад сто майстрів. Вироби гончарів с. Троянова знаходяться у Санкт-Петербурзькому музеї (Росія). Продовжили справу троянівських майстрів у XX ст. Н. Прилишко, В. Медведюк та інші. Цей край також славився іграшками та фігурним посудом ("баран").

Визначним гончарним осередком Житомирщини була колись і Городниця. "Наявність якісних глин та численних гончарів давала змогу заснувати тут фаянсовий завод. У Городниці, окрім посуду, у II пол. XVIII ст. виготовляли молюки для палення тютюну (з перського "моле" - трубка) [5, с. 83].

Є у колекції жіночі й чоловічі сорочки з домотканого полотна, оздоблені вишивкою. Ці експонати розповідають про збереження давніх слов'янських традицій крою та прикрашення одягу. Зібрана колекція свідчить, що на Житомирщині вишивали з давніх-давен і майже в кожній хаті чудові сорочки жіночі та чоловічі, скатерки, рушники, серветки. В основу найчастіше був покладений геометричний орнамент: трикутник, хрест, квадрат, ромб. На території краю побутовали всі чотири типи крою сорочок: тунікоподібний, з уставкою, з цільнокроєним рукавом та на кокетці. Техніки вишивок стали: хрестик, напівхрест, ланцюжок, гладь тощо, а їхні мотиви різноманітні: дуб і калина. На парубочих сорочках вони означали силу і красу, молодість. Дуб - священне дерево, що уособлювало Перуна, бога сонячної чоловічої енергії, розвитку життя. Часто на жіночих і чоловічих сорочках наносили шестипелюсткову квітку, восьмикутну зорю, котрі в українців займають чільне місце як символи-обереги. Саме восьмикутну зірку носили колядники, що символізувало Творця неба. Найбільш поширеними на сорочках була "рожечка", "зірочка", що означало вселенську гармонію, духовність. Восьмикутна зірка із загнутими кінцями, що рухаються за годинниковою стрілкою, символізує лад, порядок любові, миру і злагоди, дівчата таку сорочку носили "від зглазу", від "дурного ока".

Про символіку українських сорочок можна говорити дуже багато, та це не є метою нашої статті. Хочеться відмітити лише, що українська жінка чи дівчина, вишиваючи сорочку, відтворювала те, що бачила навколо себе, відчувала серцем, разом з тим ніби кодувала свою долю та долю тих, кому вишивала. Українська сорочка - це чистий енергетичний образ тих, хто її творив, пам'ять про тих, хто її носив, про тих, хто її зберіг.

Окреме місце в музеї займають рушники. Етимологія цього слова походить від "руш", "рушай". Спочатку це був шматок полотна, який маги давала тому, хто вирушав у дорогу. Той шматок маги вишивала власноруч. А ще в прадавні часи саме рушником перев'язували руки молодій парі, що одружувалась (побралась). Такі дієства відбувалися в священних гаях. Це був праобраз сучасного весілля.

Рушник, що використовувався під час обряду, магі ткала власноруч. Люди вірили, що через материнські руки передається все, що вона бажала своїм дітям. Згодом полотно для супроводу в дорогу почали ткати за певними законами, кодами. Вважалося, чим більше орнаменту на рушнику, тим більше він захищає від нещастя, бо зло спотикається об ті межі-узори. По краях полотна робили дві сонячні смуги - то дорога з дому й додому. А фарбу ясну, золотаву варили з кори диких яблунь. Рушників дівчина мала наткати на всі випадки життя. У деяких регіонах України їх налічувалось понад 40. Вишивані речі призначалися для дівчини та рідних нареченого (а дітей у сім'ях було 12-14). Люди вірили, що через вишивку передаються побажання того, хто вишиває.

Рушники мали свої назви залежно від їх використання: покутній - вішали в центральному кутку хаги, де знаходились найважливіші ікони; кілкові - прикрашали інші ікони, фотографії; рушник-стирач - служив для стирання крихт зі стола; а ще весільний, похоронний рушник. Символіка рушника різноманітна щодо його призначення. Найбагатшою є символіка рушника покутного. На ньому обов'язково мало бути дерево роду - символ пам'яті.

Треба відмітити, що давніми рушниками були "давні українські головні убори - намітки, перемітки, убруси, адже вони також виконували оберігальні чи жертівні функції [4, с. 6]. "Дійсно, коли рушник-оберіг: то й знаки на ньому - мова символів. Це ніби специфічні, зображального порядку молитви до першоджерел життя - землі, води, вогню, повітря та викликаних ними явищ, від яких залежало існування людини" [4, с. 7].

Цікавим є те, що в рушниковій символіці панують закони, "продиктовані ритуальним табу" [4, с. 7]. При виконанні вишивки вседозволеність відсутня, можливі лише варіанти певних зображень. Учені звертають увагу на першопочаткове значення рушника - це оберігальна, сакральна та інформативна сутність.

Вивчення українського орнаменту розпочалося з перших десятиліть XVIII ст. і пов'язане з діяльністю Російського імператорського географічного товариства, фундатором якого були В. Татіщев, Г. Міллер, І. Шерген. Вони стали укладачами інструкцій щодо організації збирацької роботи і в галузі орнаментики.

В Україні ініціаторами вивчення декоративно-житкового мистецтва різних регіонів стали наукові працівники Музею народної промисловості та етнографічного музею при НТШ ім. Шевченка. Відо-

ними в той час були праці В. Стасова "Руський народний орнамент" (1872), дослідження Д. Зеленина "Писання і крашанки" (1910), О. Пчілки "Українські взори" (1876 р.). Пізніше, протягом 1915-1917 років, вивчали український орнамент П. Савицький, В. Модзалевський. Плідно працював у цей час М. Біляшівський. Виходить його стаття "Про український орнамент" (1913), а також Г. Павлуцького "Історія українського орнаменту" (1927).

Ткання і вишивка відбувалися у відповідні дні тижня. "Жінки починали ткати чи вишивати рушники або одяг у середу, суботу - у так звані жіночі дні. Перший рушник призначався для гостей. Він завжди висів на видноті" [4, с. 9]. Звичайно ж, найбільше рушників та вишиваних речей використовували на весіллі. Однак, уходячи в будь-який обряд, рушник набуває іншого значення - стає символом іншого шару культури. Рушник - самобутнє явище серед культурних цінностей українців. Рушниковий орнамент є унікальним явищем щодо збереження знакової системи, яка виникла у прадавні часи. "Встановлення зв'язку між символами орнаменту рушника і їх значенням - не просте завдання. Річ у тім, що більшості з них властива полівалентність, тобто багатозначність, що не дає можливості закріплення за визначеним знаком точно визначеного значення" [4, с. 15]. На рушнику є головні деталі - символічні та другорядні образи, що виконують роль декоративних прикрас. "Вишиваний рушник як вид народної художньої культури функціонує в складному переплетінні художнього, психологічного, фізичного й соціального часу" [4, с. 15]. В рушниковому орнаменті використовуються геометричні знаки, народжені ще в палеоліті. Це символічне бачення природи та її явищ. Зокрема, прадавній символ - колесо із спицями - є на сучасних рушниках, який з'явився ще в дохристиянські часи (знак Перуна). Юнг зазначає: "Навіть у виключно ранніх наскельних малюнках родезійського кам'яного віку поряд з життєво правдивими зображеннями звірів зустрічається абстрактний знак. А саме - восьмикутний вписаний в коло хрест, який у такому вигляді неначе промандрував через всі культури... Це так зване сонячне колесо, що бере свої початки з такого часу і з такої цивілізації, коли ніяких коліс ще не було... Лиш почасти йдеться про зовнішній досвід, з іншого боку, воно являє собою символ, факт внутрішнього досвіду" [9, с. 112]. У християнські часи це був громовий знак, знак пророка Іллі. Рушники часто "розповідають про найважливіші події людського життя. В ук-

раїнських рушниках закована лише наша історія, особливості побуту, господарства тощо; насамперед, це знаки-обереги. "Українці, як корінне населення європейських хліборобських країв, засвоїли геометричні знаки саме з точки зору специфічної життєвої та господарської корисності" [4, с. 20]. Часто в рушникових орнаментах зустрічаємо зигзаги-блискавки, овальні обриси, якими завершуються верхівки дерев життя - знаки Перуна. Дуже багато різновидів кіл вишивається на рушниках - це символи Дажбога, Сина Сварога та бога Сонця - Хорса.

У музеї багато інших експонатів є свідками історії наших предків. Треба відмітити, що зародження етнографічного музеєзнавства в Україні належать до першої чверті XIX століття. З часом було засновано чимало профільних етнографічних музеїв та місцевих краєзнавчих осередків у багатьох містах України. Одночасно активізувалися фольклорно-етнографічні дослідження. Пройшли століття. Багато збережено. Сьогодні етнографічні зібрання мають локальні особливості.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у вказаному напрямі. Отже, останнім часом зростає цікавість молоді до своєї етнічної історії, до витоків духовної культури українського народу. Музеї могли б стати центрами відродження наукових студій та пропаганди українських традицій, звичаїв, обрядів. Саме на цьому тримається нація.

ЛІТЕРАТУРА

1. Декоративно-ужиткове мистецтво : словник / Я. П. Запаско. - Т. 1. - Львів, 2000.
2. Декоративно-ужиткове мистецтво : словник / Я. П. Запаско. - Т. 2. - Львів, 2000.
3. Костриця М. Ю. Природа і матеріальна культура Житомирщини // М. Ю. Костриця, Н. С. Костриця. - Житомир, 1999.
4. Китова С. Полотняний літопис України / С. Киотва. - Черкаси, 2003.
5. Ляшук Ю. Народне мистецтво українського Полісся / Ю. Ляшук. - Львів, 1992.
6. Українознавство: навч. посіб. / [уклад. В. Я. Мацюк, В. Г. Пугач]. - К., 1994.
7. Українське народознавство: навч. посіб. / [за ред. С. П. Павлюк та ін.]. - Львів, 1994.
8. Щербаківський В. Українське мистецтво / В. Щербаківський. - К., 1995.
9. Юнг Г. К. Психология и поэтическое творчество / Г. К. Юнг // Самосознание европейской культуры XX века. - М., 1991. - С. 112.

УДК 374.36.091.12

*ТЕТЯНА ПАВЛИШ, кандидат педагогічних наук,
викладач Криворізького коледжу економіки та
управління ДВНЗ "Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана"*

СТАН ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ КОЛЕДЖІВ З РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ

*TATYANA PAVLYSH, Candidate of pedagogical sciences Teacher
of the Kryvy Rih College of Economics and Management of the
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

STATE OF THE ORGANIZATION OF SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL WORK OF COLLEGES FOR THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL MOBILITY OF TEACHERS

У статті проаналізовано стан науково-методичної роботи з розвитку професійної мобільності викладачів коледжів; розкрито зміст науково-методичної роботи; зазначено умови розвитку професійної мобільності викладачів.

Ключові слова: професійна мобільність викладача коледжу, методична робота, науково-методична робота, розвиток професійної мобільності викладачів коледжу.

The article analyzes the state of scientific and methodological work on the development of professional mobility of college teachers, reveals the content of scientific and methodological work in the college, specifies the conditions for the development of professional mobility of college teachers.

Keywords: professional mobility of a college teacher, methodical work, scientific and methodical work, development of professional mobility of college teachers.

Мета: проаналізувати стан організації науково-методичної роботи, спрямованої на розвиток професійної мобільності викладачів коледжу.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Реформаційні процеси в суспільстві обумовлюють потребу модернізації, орієнтованої на іннова-

ційний розвиток професійної освіти.

Сучасний світ швидко змінюється. Лідерські позиції сьогодні належать тим людям, організаціям і країнам, які володіють найсучаснішою інформацією, уміють її отримувати й ефективно використовувати. Новий час визначає нові цілі. Досягнення відповідності результатів освіти потребам усіх цільових груп, на які працює освітня галузь, визначає якість освіти в цілому [6, с. 5].

Сучасне інформаційне суспільство ставить перед педагогом певні вимоги, яким необхідно відповідати для забезпечення ефективної життєдіяльності та задоволення своїх професійних потреб. До таких належать, насамперед, підвищення рівня освіченості та компетентності у своїй і суміжних галузях діяльності; підвищення професійної креативності та мобільності, здатність приймати оптимальні рішення і постійно оновлювати фахові компетентності як у колі своїх наукових інтересів, так і в інших сферах професійної діяльності [11, с. 184-185].

Це об'єктивно вимагає нових підходів до організації підготовки викладачів з високим рівнем професіоналізму та творчої активності в педагогічній діяльності. Тому визначальними в характеристиці сучасного викладача коледжу є мотивація до безперервної освіти і постійного професійного вдосконалення, здатність самостійно й ефективно виконувати варіативні професійні завдання будь-якої складності та оперативно приймати ситуативно виправдані педагогічні

рішення, адаптація до мінливих умов освітнього середовища закладу, що вимагає високої мобільності. Професійна мобільність викладача коледжу розглядається як запорука стабільності соціальної і професійної позиції, джерело забезпечення конкурентоздатності фахівця на сучасному ринку освітніх послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти досліджуваної проблеми відображені у працях вітчизняних і зарубіжних учених. Так, проблеми модернізації освіти та поліпшення якості підготовки фахівців висвітлені в роботах С. Батишева, Н. Бідюк, А. Біляєвої, С. Гончаренка, Р. Гуревича, О. Діденка, Г. Дутки, І. Зязюна, Г. Красильникової, В. Кременя, Н. Ничкало, О. Новікова, В. Третяка та інших. Питанню формування професійної мобільності майбутніх фахівців у професійно-технічних і вищих навчальних закладах освіти приділяли увагу О. Акулова, Л. Вороновська, І. Герасимова, Л. Горюнова, С. Даньшева, О. Дементьєва, В. Дюніна, Є. Іванченко, С. Савицький, Л. Сушенцева, Д. Череднік, І. Хом'юк та інші. Важливе значення для нашого дослідження мають праці вчених, у яких обґрунтовано проблеми формування і розвитку професійної мобільності, зокрема, майбутніх педагогів (С. Желтова, Б. Ігошев, О. Нікітіна, Р. Пріма), викладачів вищих навчальних закладів (В. Гринько, І. Хорев), педагога системи додаткової освіти (Л. Амірова), соціальних педагогів (О. Безпалько), вик-

ладачів коледжу (С. Морозова) тощо. Водночас питання розвитку професійної мобільності викладачів інформатики в системі науково-методичної роботи коледжів досі не стало предметом спеціального дослідження науковців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методична робота в коледжі є однією з важливих складових освітньої діяльності.

У науково-методичній літературі зустрічаються різні дефініції поняття "методична робота", які пояснюють, що це: "відносно цілісна, відкрита динамічна система, функціонування якої спрямоване на підвищення педагогічної майстерності викладачів, майстрів виробничого навчання і вдосконалення їх умінь узагальнювати досвід, методи і прийоми доцільної організації навчально-виробничого процесу, розвитку їх ініціативності, що дає їм змогу успішно розв'язувати завдання підготовки професійно мобільних кваліфікованих робітників, конкурентоспроможних на ринку праці" [9, с. 327]; сукупність цілеспрямованих на поглиблення фахової компетентності викладача елементів (знання, умінь, навички, досвід, способи діяльності і комунікації), що забезпечує його професійну самореалізацію, оптимізацію навчально-виховного процесу, поліпшення якості предметного навчання та викладання відповідно до сучасного рівня розвитку освіти, науки і техніки [4, с. 34]; один із обов'язків викладача технічної та професійної освіти, спрямований на розробку й удосконалення методики викладання спеціальної дисципліни [5] тощо.

Методична робота виступає собою комплексом методичних заходів, що організовуються в коледжі з метою вдосконалення педагогічної майстерності викладачів, поліпшення методик викладання навчальних дисциплін, підвищення якості освітнього процесу, розробки й упровадження інноваційних методів і засобів навчання, що ґрунтуються на досягненнях науки, передового педагогічного досвіду і спрямовані на розвиток професійної мобільності викладача.

Зміст методичної роботи, на думку В. Дородних [5], обов'язково має передбачати: вивчення викладачами основних державних нормативних документів про освіту; знання актуальних проблем фундаментальних і психолого-педагогічних наук; запровадження інноваційних технологій на-

вчання і передового педагогічного досвіду; участь у науково-дослідницькій роботі, науково-практичних конференціях, семінарах, конкурсах професійної майстерності та інших. Оскільки частина коледжів стали структурними підрозділами ЗВО, то у змісті їхньої методичної роботи з'явився науковий напрям і почала функціонувати система науково-методичної роботи. Однак, як відзначає Т. Федірчик, "науково-методична робота у вищих навчальних закладах має несистемний характер; здійснюється без урахування реального рівня професійного розвитку викладачів; не зорієнтована на потреби та інтереси конкретних викладачів; планується керівниками структурних підрозділів і досить часто є формальною" [12, с. 108].

Аналіз науково-педагогічної літератури вказує на відсутність усталеного й однозначного трактування поняття "науково-методична робота в коледжі". Узагальнивши різні підходи до його тлумачення, ми дійшли висновку, що науково-методична робота в коледжі - це комплекс методичних заходів, які забезпечують безперервний розвиток творчої особистості викладача і формування колективу педагогів-дослідників, здатних опановувати нові освітні технології та впроваджувати їх у професійну діяльність.

Для вивчення стану організації науково-методичної роботи з розвитку професійної мобільності викладачів у коледжах ми скористалися розміщеною на сайтах навчальних закладів систематизованою нижче інформацією.

У коледжі Сумського національного аграрного університету функціонує науково-методична служба, головною метою якої є підвищення рівня професійно-педагогічної компетентності кожного педагога, розвиток його творчої особистості та індивідуальності, підвищення інноваційного потенціалу педагогічного колективу й навчального закладу загалом [7]. До структури науково-методичної служби входять: педагогічна і методична ради, методичний кабінет, циклові комісії та методичне об'єднання кураторів академічних груп.

У закладі склалася дієва система навчально-методичної роботи. Її індивідуальними організаційними формами передбачено надання методичної допомоги педагогічним працівникам, яка передбачає: вивчення та аналіз системи роботи викладачів, кураторів; надання допомоги педагогічним працівникам у виборі форм та методів

навчально-виховної роботи, в удосконаленні методики проведення навчальних занять і позааудиторних заходів; проведення відкритих занять, індивідуальних консультацій; надання допомоги педагогічним працівникам у розробці навчальної документації, методичних рекомендацій, навчально-методичних комплексів дисциплін, дидактичних матеріалів та інших методичних засобів навчання; виявлення, вивчення та узагальнення передового досвіду; організаційне сприяння самоосвіті, підготовці до участі в науково-методичних і науково-практичних конференціях, семінарах, у проведенні майстер-класів, запровадженні в навчально-виховний процес інноваційних педагогічних технологій тощо. Колективними формами організації відповідного напрямку діяльності закладу є педагогічна та методична ради, постійно діючі циклові комісії, методичне об'єднання кураторів, теоретичні та практичні семінари. Усі вони взаємодіють і взаємодоповнюють одна одну.

До компетенції методичної ради коледжу належить підготовка матеріалів та пропозицій із таких питань: визначення основних напрямів методичної роботи освітнього закладу на навчальний рік; упровадження в навчально-виховний процес методичних розробок та сприяння видавничій діяльності; оцінка результатів методичної роботи педагогічних працівників; проведення науково-методичної експертизи навчальних планів підготовки спеціалістів, навчальних та робочих програм дисциплін на предмет їх відповідності вимогам державних стандартів освіти; сприяння застосуванню в навчально-виховному процесі інноваційних технологій; вивчення, поширення й упровадження в практику досягнень кращих викладачів та циклових комісій; допомога в організації та проведенні психолого-педагогічних, методичних семінарів тощо.

У коледжі діє методичний кабінет, у якому представлено зразки навчальної документації, навчально-методичні комплекси дисциплін, методичні розробки окремих занять і виховних заходів, матеріали з узагальнення досвіду провадження навчально-виховної роботи кращими педагогами. Функціонує та постійно оновлюється методично-інформаційний бюлетень, де представлені найактуальніші для свого часу питання та необхідний для їх вирішення методичний інструмен-

тарій. Дібрано матеріали, необхідні для організації перепідготовки, підвищення кваліфікації та агеґстації викладачів. Надбанням методичного кабінету є виставка навчально-методичних розробок викладачів коледжу.

Як бачимо, серед напрямів методичної роботи практично відсутній науковий, а зміст методичної роботи не зорієнтований на розвиток професійної мобільності викладачів.

Метою методичної роботи Бердичівського педагогічного коледжу є підвищення професійної майстерності та творчого потенціалу викладачів, розвиток інноваційної педагогічної діяльності колективу, підтримка педагогічних інтересів, нововведень, активної науково-видавничої діяльності, розширення інтеграційних процесів на мікро- та макрорівнях освітнього середовища [1].

Координуючим органом методичної роботи в коледжі є методична рада, яка розглядає найбільш важливі питання удосконалення методичної та навчально-виховної роботи, упровадження інноваційних технологій і прогресивних форм організації навчання в навчальний процес, контролю і координації діяльності предметно-циклових комісій, розробки комплексу спрямованих на підвищення професійної майстерності викладачів заходів тощо.

Домінуючими формами методичної роботи є: засідання методичної ради вищого навчального закладу, циклових комісій; науково-методичні та науково-практичні конференції, проблемні семінари і семінари-практикуми; методичні консультації; тижні (декади) предметно-циклових комісій, відкриті заняття, засідання "школи молодого викладача", творчої групи; розробка й удосконалення навчально-методичного забезпечення програмових дисциплін; виставки творчих досягнень викладачів. Тут добре спланована науково-методична діяльність, застосовуються індивідуальні, групові та колективні форми організації роботи. Проте не всі вони зорієнтовані на розвиток професійної мобільності викладачів.

Методична робота Боярського коледжу екології і природних ресурсів Національного університету біоресурсів та природокористування України є цілісною системою заснованих на досягненнях науки і взірцевих педагогічної практики взаємопов'язаних дій та заходів, зорієнтованих на всебічне підвищення кваліфікації й удос-

коналення професійної майстерності кожного педагога, а в підсумку - на стабілізацію позитивних результатів навчально-виховної роботи коледжу [3]. Сказане передбачає сприяння особистісному розвитку кожного викладача а вдосконаленню педагогічної майстерності викладання навчальних дисциплін і позааудиторної виховної роботи зі студентами.

Завданнями системи методичної роботи закладу бачаться забезпечення розвитку комплексної готовності викладача до адекватного сприйняття, осмислення й розуміння креативності своїх підопічних, здатності вирізняти обдарованого студента та забезпечувати йому необхідну психолого-педагогічну підтримку; створення умов для постійного підвищення професійного рівня кожного педагога відповідно до результатів професійної діагностики його кваліфікації та рівня наявної інформаційної компетенції; забезпечення реалізації виважених особистісно зорієнтованих інтерактивних технологій навчання і виховання на всіх рівнях, етапах та з урахуванням елементів структури педагогічного процесу; сприяння науково-дослідницькій діяльності, вивчення та популяризація досвіду творчих педагогів коледжу, ознайомлення викладачів зі здобутками педагогів у межах регіону й держави.

Базовими осередками навчально-методичної роботи традиційно є педагогічна рада, методична рада, навчально-методичний кабінет, циклові комісії. У методичному кабінеті зібрано зразки навчальної документації, навчально-методичні комплекси, методичні розробки окремих занять і виховних годин, матеріали з узагальнення досвіду навчально-виховної роботи кращих педагогів. Якісно виправданими залишаються індивідуальні форми, серед них - адресна методична допомога педагогічним працівникам коледжу, яка передбачає: системне вивчення та аналіз роботи викладачів; надання допомоги педагогічним працівникам у виборі форм та методів навчання і виховання студентів, у вдосконаленні методики проведення навчальних занять і позааудиторних заходів; проведення відкритих занять та індивідуальних консультацій; сприяння викладачам у розробці навчальної документації, методичних рекомендацій, дидактичних матеріалів тощо; виявлення, вивчення та узагальнення передового досвіду роботи педагогічних працівників; надання допо-

моги в самоосвіті, підготовці доповідей та виступів на конференціях, семінарах, у проведенні майстер-класів, запровадженні в навчально-виховний процес передового педагогічного досвіду, інноваційних технологій тощо.

У системі методичної роботи Роґатинського державного аграрного коледжу пріоритетними напрямками стали підвищення фахової майстерності педагогічних працівників, розвиток творчого потенціалу кожного викладача, удосконалення навчально-методичного забезпечення та підвищення ефективності його використання; застосування новітніх технологій навчання і виховання; системна робота з підвищення кваліфікаційного рівня викладача; накопичення та запровадження в практику елементів кращого педагогічного досвіду. Особлива увага приділяється діагностуванню викладачів (на початку і наприкінці навчального року) [8].

Усі циклові комісії і кожен викладач підпорядковують свою діяльність загальній науково-методичній проблемі. У закладі ефективно працює методична рада, до якої входять завідувачі відділень, голови циклових комісій та викладачі-методисти.

Методична рада розглядає механізми розв'язання нагальних проблем, координує роботу циклових комісій та здійснює: аналіз діяльності викладачів у системі науково-методичної роботи; вивчення, узагальнення та презентацію кращого педагогічного досвіду; підготовку питань до засідань педагогічної ради. Першочергова увага приділяється формам організації науково-методичної роботи, покликаним сприяти творчому розвитку особистості кожного педагога та підвищенню результативності навчально-виховного процесу: психолого-педагогічні семінари, педагогічні читання, круглі столи, тренінги.

Методичну роботу в Білоцерківському базовому медичному коледжі координує методичний кабінет. Апробованими формами методичної роботи є предметно-циклова методична комісія, методична і педагогічна ради, творчі методичні об'єднання, банк педагогічних ідей, відкриті заняття, конкурси фахової майстерності, тижні циклових комісій. Чільне місце відводиться організації майстер-класів. У методичній роботі використовуються активні та інтерактивні методи: "мозковий штурм", ділові та рольові ігри, тематичні тренінги тощо. На базі методичного кабінету працює

школа молодого викладача "Шлях до майстерності". Викладачам-початківцям надається найширша фахова, методична та інформаційна допомога, вони є учасниками педагогічних семінарів, майстер-класів, відкритих занять досвідчених колег. Відповідно до річного плану роботи кожного місяця проводяться заняття "Школи молодого викладача". Їхня тематика відображає актуальні на етапі професійного становлення і виявлені шляхом попереднього моніторингу (анкетування, опитування, співбесіди) педагогічні проблеми. У ролі викладачів-наставників до роботи школи залучаються досвідчені фахівці, що має вагомое значення для особистісного професійного зростання викладача-початківця. У коледжі щорічно організовується виставка підготовлених викладачами навчально-методичних матеріалів, проводиться "Ярмарок сучасного педагогічного досвіду" [2].

Теоретичний аналіз та вивчення педагогічної практики показали, що в коледжах склалася певна система науково-методичної роботи, до структури якої входять (педагогічна рада, методична рада, циклові комісії, методичний кабінет тощо). Утім, більшість форм організації науково-методичної роботи коледжів мають традиційний характер і не враховують сучасні підходи до її здійснення та до особистості викладача в умовах інноваційної діяльності. Домінують звичні індивідуальні (самоосвіта, наставництво, відвідування відкритих занять, індивідуальна робота з викладачами тощо), групові (школа молодого викладача), колективні (педагогічна рада, методична рада, засідання циклових комісій, методичні об'єднання кураторів та ін.) форми.

Переважає більшість коледжів орієнтуються виключно на методичну та навчально-методичну роботу, що свідчить про неоднозначне розуміння ролі й місця науково-методичної діяльності в освітніх закладах відповідного рівня. Однак в частині цих закладів організовується науково-методична робота, яка спрямовується на вдосконалення освітнього процесу, підвищення якості підготовки майбутніх фахівців. Головними організаційними осередками науково-методичної діяльності коледжів є методичний кабінет та методична рада. Методичний кабінет, як правило, виступає центром координації науково-методичної роботи. У ньому знаходяться зразки навчальної документації; ме-

тодичні розробки занять і виховних заходів, портфоліо викладачів, матеріали з досвіду роботи педагогів, розроблені посібники, робочі зошити; методичні рекомендації стосовно організації самостійної роботи студентів, написання курсових та наукових робіт, системи контролю знань; матеріали з питань атестації викладачів тощо. У коледжах з організованою науково-методичною роботою створюється науково-методична рада, до складу якої входять: заступники директора, завідувачі відділень, методисти, завідувач бібліотеки, голови циклових комісій. Головою науково-методичної ради коледжу є заступник директора з науково-методичної та навчальної роботи.

Науково-методична рада коледжу вирішує такі питання: спрямування діяльності учасників освітнього процесу на виконання завдань, визначених Законом України "Про освіту" та іншими нормативними документами; підвищення якості й ефективності науково-методичної роботи; розгляд заходів щодо виконання наказів, положень, інструкцій з методичної та навчально-виховної роботи; подання пропозицій щодо обговорення на педагогічній раді питань методичної та навчально-виховної роботи; розгляд нормативних матеріалів коледжу (положень, рекомендацій, інструкцій тощо) та заходів з методичної і навчально-виховної роботи; визначення основних напрямів методичної роботи закладу на навчальний рік та шляхів їх удосконалення; сприяння впровадженню інноваційних технологій і прогресивних форм організації навчального-виховного процесу; розробка заходів з підвищення професійної майстерності викладачів та оволодіння викладачами-початківцями педагогічним мінімумом; видання рекомендацій щодо втілення в навчальний процес інноваційних форм і методів навчання; упровадження й опанування педагогічними працівниками сучасних інформаційних технологій; постійне вивчення і широке розповсюдження передового досвіду викладачів свого та інших коледжів. Важливе місце в системі науково-методичної роботи займають циклові комісії, голови яких обираються з найкомпетентніших викладачів.

Зміст діяльності циклових комісій визначається з урахуванням комплексної методичної проблеми та конкретних викликів, що стоять перед навчальним закладом. Робота циклових

комісій проводиться традиційно (у вигляді засідань) та в інноваційних формах (круглі столи, консиліуми, дебати, тренінги) тощо.

Зазначимо, що науково-методична робота в коледжах повинна бути спрямована на розвиток професіонала - це процес набуття ним нових можливостей професійної діяльності, а також розвиток особистості. Ми розуміємо, що зміна особистості - це, перш за все, внутрішня робота над собою, яка відбувається у свідомості людини, і лише зовнішній вплив може бути малоефективним. Розвиток професійної мобільності викладачів коледжу - це безперервний процес набуття нових знань, умінь і навичок, компетенцій щодо використання інноваційних та інформаційних технологій, здатність застосовувати їх у педагогічній діяльності.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, викладені вище результати аналізу приводять до правомірного висновку, що науково-методична робота в коледжах спрямовується на розвиток професіоналізму педпрацівників, але в ній не повною мірою прослідковується проблема розвитку професійної мобільності викладачів. Виявлено відсутність моделі розвитку професійної мобільності викладачів; не створено орієнтованих на розвиток професійної мобільності викладача спеціальних педагогічних умов; використовуються переважно традиційні форми організації науково-методичної роботи; не налагоджена систематична науково-дослідницька робота викладачів коледжу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бердичівський педагогічний коледж. Методична робота. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.bpedk.com.ua/metodichnara.html>
2. Білоцерківський базовий медичний коледж. Методичний кабінет. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://bcmc.kiev.ua/koledzh/metodichnij-kabinet>
3. Боярський коледж екології і природних ресурсів Національного університету біоресурсів і природокористування України. Методична робота в коледжі. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://bkeipr.com/index.php/metodichn-robota>

4. Вітченко А.О. Теоретико-технологічні засади методичної роботи у вищому навчальному закладі. [Електронний ресурс] / А.О. Вітченко // Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/7392/>. - Заголовок з екрану.

5. Дородних В. В. Зміст методичної роботи як складова навчально-виховної роботи в сучасних коледжах [Електронний ресурс] / В.В. Дородних. - Режим доступу: http://www.confcontact.com/2009_03_18/pe6_dorodnih.htm. - Заголовок з екрану.

6. Ибрагимов К. Т. Научно-методическая работа в колледже. [Электронный ресурс] / К.Т. Ибрагимов // Режим доступа: <https://multiurok.ru/files/nauchno-mietodichieskaia-rabota-v-kolliedzhie.html>

7. Коледж Сумського національного аграрного університету. Методична робота. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://collegesnau.com/index.php/metodychna-robota>

8. Рогатинський аграрний коледж. Науково-методична робота. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.rodak.if.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota>

9. Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / Сисоєва С.О.; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. - К.: ВД "ЕКМО", 2011. - 324 с.

10. Сушенцева Л. Л. Теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04/ Сушенцева Ллія Леонідівна. - К., 2012. - 440 с.

11. Теоретичні та методичні засади управління підготовкою фахівців з педагогіки вищої школи на основі компетентнісного підходу в межах

європейської кредитно-трансферної системи організації навчального процесу: монографія /З. В. Рябова, І. І. Драч, Н. О. Приходькіна [та ін.]. - К. : ТОВ "Альфа-Реклама", 2014. - 338 с.

12. Федірчик Т. Д. Теоретико-методичні засади розвитку педагогічного професіоналізму молодого викладача вищої школи в процесі науково-педагогічної діяльності: дис. ... док. пед. наук: 13.00.04/ Тетяна Дмитрівна Федірчик. - Чернівці, 2016. - 452 с.

LITERATURE

1. Berdychiv Pedagogical College. Methodical work. [Electronic resource]. - Mode of access: <http://www.bpedk.com.ua/metodichna-rada.html>

2. Bila Tserkva basic medical college. Methodical cabinet. [Electronic resource]. - Mode of access: <http://bcmc.kiev.ua/koledzh/metodichnij-kabinet>

3. Boyarsky College of Ecology and Natural Resources of the National University of Bioresources and Natural Resources of Ukraine. Methodical work in college. [Electronic resource]. - Access mode: <http://bkeipr.com/index.php/metodichna-robota>

4. Vitchenko A.O. Theoretical and technological principles of methodical work in higher educational institutions. [Electronic resource] / AO Vitchenko // Access mode: <http://eprints.zu.edu.ua/7392/>. - Title from the screen.

5. Dorodnyh VV The content of methodical work as a component of educational work in modern colleges [Electronic resource] / VV Dear ones - Access mode: http://www.confcontact.com/2009_03_18/pe6_dorodnih.htm. - Title from the screen.

6. Ibragimov K. T. Scientific-methodical work in college. [Electronic resource] / K.T. Ibrahimov // Access

mode: <https://multiurok.ru/files/nauchno-mietodichieskaia-rabota-v-kolliedzhie.html>

7. College of Sumy National Agrarian University. Methodical work. [Electronic resource]. - Access mode: <http://collegesnau.com/index.php/metodychna-robota>

8. Rogatin agrarian college. Scientific and methodical work. [Electronic resource]. Access mode: <http://www.rodak.if.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota>

9. Sysoev S.O. Interactive adult learning technologies: tutorial / Sysoev S.O. ; National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Pedagogical Education and Adult Education. - K. : VD "EKMO", 2011. - 324 p.

10. Sukhentseva L. L. Theoretical and methodical principles of formation of professional mobility of future skilled workers in vocational schools: dis. ... Dr. Ped. Sciences: 13.00.04 / Sushentseva Lilia Leonidivna. - K., 2012. - 440 p.

11. Theoretical and methodical principles of management of training specialists in higher education pedagogy on the basis of a competent approach within the framework of the European credit transfer system of the educational process organization: monograph / Z. V. Ryabova, I. I. Drach, N. O. Prikhodkina [and others.]. - K.: "Alpha-Advertising" Ltd., 2014. - 338 p.

12. Fedirchik T. D. Theoretical and methodological principles of pedagogical professionalism development of the young teacher of higher education in the process of scientific and pedagogical activity: diss. ... doc. ped Sciences: 13.00.04 / Tetyana Dmitrievna Fedirchik. - Chernivtsi, 2016. - 452 pp.

УДК 371.13

ГАННА ПРЕЗЛЯТА, к. пед. н., доцент кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"

ІННА ТКАЧІВСЬКА, к. пед. н., доцент кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"

ЛІДІЯ КОВАЛЬЧУК, к. фіз. вих., доцент кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"

ВІКТОР ШАНДРИГОСЬ, к. фіз. вих., доцент кафедри теорії та методики олімпійського та професійного спорту Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

PREZLIATA H. Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ph.D.), Chair of Theory and Methods of Physical Training and Sport, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

TKACHIVSKA I. Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ph.D.), Chair of Theory and Methods of Physical Training and Sport, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

KOVALCHUK L. Candidate of Sciences of Physical Education and Sport, Associate Professor (Ph.D.), Chair of Theory and Methods of Physical Training and Sport, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

SHANDRYHOS V. Candidate of Sciences of Physical Education and Sport, Associate Professor (Ph.D.), Chair of Theory and Methods of Olympic and Professional Sports, Volodyr Hnatiuk Ternopil national pedagogical university

FORMATION OF REFLEXIVE COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF PHYSICAL CULTURE IN CONDITIONS OF PEDAGOGICAL PRACTICE

The article reveals the reflexive competence structural components (prognostic, research, ontological) and the main qualities inherent in reflexive and competent future physical education teacher. Also it is submitted the ratio of educational process subjects to modern physical education teacher personality traits divided into three groups: those that characterize teacher personality; those that are manifested in teacher and subjects interaction during the educational process; and those that help to influence on schoolchildren and teacher's environment.

There was considered the question of pedagogical practice influence on reflexive competence, ways of its formation and evaluation criteria. Its efficiency on the basis of comparative analysis of main components formation indicators was observed.

Key words: reflexive competence, future physical education teachers, pedagogical practice.

Анотація. У статті розкрито структурні компоненти рефлексивної компетентності (прогностичний, дослідницький, онтологічний) та основні якості, притаманні рефлексивно-компетентністному майбутньому вчителю фізичної культури. Подано ставлення суб'єктів навчально-виховного процесу до особистісних рис сучасного вчителя фізичної культури, які заблоковано у три групи: ті, що характеризують індивідуальність педагога; ті, що проявляються у взаємодії педагога з суб'єктами під час навчально-виховного процесу; ті, що допомагають впливати на учнів, на оточення вчителя. Розглянуто питання про вплив педагогічної практики на рефлексивну компетентність, формування, критерії оцінювання. Виявлено її ефективність на основі порівняльного аналізу показників сформованості основних компонентів.

Ключові слова: рефлексивна компе-

тентність, майбутні вчителі фізичної культури, педагогічна практика.

Мета: розкрити можливості педагогічної практики щодо формування рефлексивної компетентності майбутніх учителів фізичної культури.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасна парадигма освіти виносить на повістку дня системи професійної підготовки педагогічних кадрів проблему забезпечення у вищих навчальних закладах становлення висококваліфікованих фахівців з достатнім рівнем конкурентоспроможності на ринку праці. Саме тому пошуки найефективніших шляхів оптимізації фундаментальної освіти, наближення її до практичної педагогічної діяльності, де у взаємозв'язку реалізуються теоретичні знання, професійно зорієнтовані вміння і навички, творчі здібності, особистісні якості майбутніх учителів фізичної культури, сьогодні на часі.

Грунтовне ознайомлення з різними аспектами досліджень з проблем профес-

ійної підготовки педагогів у психології [5; 18; 22; 24], соціології, педагогіці [4; 7; 10; 14] переконливо доводять, що у процесі підготовки педагогічних кадрів актуалізується проблема формування їх професійної компетентності, що пов'язано зі змінами соціально-економічних умов сучасного суспільства.

Однак у сучасній науково-педагогічній літературі немає єдиного підходу до трактування поняття "компетентність". Більшість дослідників погоджуються з твердженням, що професійно компетентному фахівцю повинен бути притаманний комплекс відповідних знань, умінь, практичних навичок, які він здатний постійно оновлювати в мінливих соціально-культурних умовах з опорою на особистісне самовдосконалення, що базується на основі аналізу, самоаналізу своїх можливостей [8; 12; 17; 18].

Таке поєднання професійно-зорієнтованої освіченості із здатністю усвідомити власні можливості та і те, як вони сприймаються учасниками навчально-виховного процесу, передбачити шляхи творчої самореалізації, цілі подальшої діяльності, скоректувати свій професійний шлях, називають рефлексивною компетентністю [2; 3].

Аналіз спеціальної літератури, наші спостереження засвідчують, що формуванню рефлексивної компетентності значною мірою сприяє широке використання сучасних педагогічних технологій, інтерактивних методів навчання, презентацій, які залучають студентів до творчої діяльності, дослідження професійно зорієнтованих проблем, самопізнання [4; 13].

Проте за даними О. Гауряк (2013), О. Катаєва (2003), А. Максимова (2011), В. Наумчук (2002) та ін. найсприятливіши-

ми умовами для формування рефлексивної компетентності в майбутніх педагогів є педагогічна практика. Вона створює адекватне середовище, у якому студент входить у професійну роль: осмислює її специфіку, що спонукає до рефлексивного самоаналізу; бачить себе у професійній ситуації; оцінює власні дії, ставлення учнів, їхні погляди, поради педагогів, наставників, методистів [5; 16].

Аналіз досліджень і публікацій. Певні аспекти формування рефлексивної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах розглядалися у дослідженнях сучасних вітчизняних учених: О. Логвіненко (2011), М. Данилюк (2011), Г. Генсерук (2005), Г. Шандрігось (2011) [19]. Питання методичної компетентності студентів навчальних закладів, які готують фахівців фізичної культури, висвітлювались у доробках І. Свістельник (2005), Л. Коновальської, С. Писаренко (2012), Е. Нагрелли (2009), О. Пірус (2012).

У контексті піднятої проблеми не можуть залишитись поза увагою результати напрацювань Н. Ю.Зубанова (1999), Р. Карп'юк (2005), Г. Власюк (2011), А. Шпільняк (2011), які засвідчують про те, що значна частина молодих фахівців фізичної культури мають низький рівень готовності до педагогічної діяльності в умовах інноваційного простору, який постійно урізноманітнюється й удосконалюється різними чинниками (оновлення змісту шкільного курсу "Фізична культура"; використання інноваційних технологій, нетрадиційних оздоровчих заходів; нові форми контролю і оцінювання тощо).

При цьому недостатньо уваги приділяється створенню відповідного на-

вчально-виховного середовища, у якому кожний студент мав би можливість апробувати себе в ролі вчителя фізичної культури, тобто аналізувати, переживати, відчувати й усвідомлювати аспекти власного професійного "Я" [3]; пізнавати свої можливості, а також те, як вони сприймаються іншими, та вчасно коректувати свою поведінку [9].

У контексті порушеного питання, викликає інтерес концепція формування рефлексивної компетентності А. М. Веремчук [3], структурні компоненти якої ми згрупували у три блоки (рис. 1), що буде взято до уваги під час дослідження.

Аналіз літературних джерел показав, що проблема дефіциту рефлексивної компетентності вчителя вивчена недостатньо [2; 9; 16]. Дані дослідження доводять, що серед найбільш поширених недоліків у контексті окресленої проблеми виділяються такі ознаки: труднощі прийняття точки зору іншої людини [6; 10]; егоцентризм мислення (учитель не активізує учня, ставить його в пасивну позицію, бо сприймає як об'єкт навчання) [15]; стереотипність мислення та безпеліційність [3].

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз та ґрунтовне осмислення матеріалів наукових даних сучасних учених дали можливість скомплектувати основні якості, притаманні рефлексивно компетентному вчителю фізичної культури, до яких слід віднести такі вміння [1; 2; 3; 9; 19]: формувати відповідні цілі завдання щодо вимог нормативно-правових документів у контексті фізичного виховання школярів; урахувати вікові, психофізіологічні особливості, стан здоров'я учнів різних вікових груп; аналізувати свої дії, особистісні якості і компетенції;

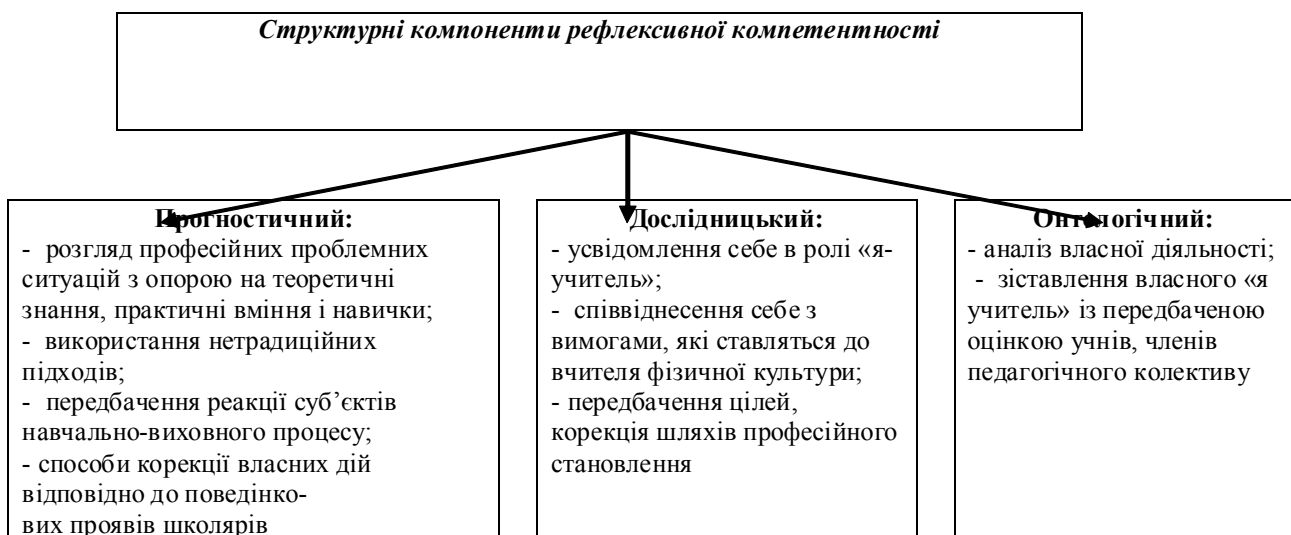

Рис. 1. Структура рефлексивної компетентності

знаходити шляхи розв'язання педагогічних ситуацій, практикувати моделі поведінки, об'єктивно оцінювати результативність навчальної діяльності школярів, рівень власної компетентності; планувати, уносити корективи в навчально-виховний процес під час проведення різних форм фізичного виховання школярів відповідно до конкретних умов з метою досягнення оптимальних результатів; виявляти, проектувати перспективи, напрями і механізми професійно особистісного самовдосконалення.

В експерименті взяли участь 97 учнів 11-х класів (Ямницький НВК І-ІІІ ст., шкіль № 11, 17 м. Івано-Франківськ); 62 студенти-практиканти факультету фізичного виховання і спорту ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" (IV курс) та 22 учителі фізичної культури і класні керівники навчаних вище загальноосвітніх шкіл.

На першому етапі ми вивчали ставлення суб'єктів навчально-виховного процесу до особистісних рис педагога, визначали їх пріоритетність, що зблоковано у три групи (по 10 у кожній).

Дані досліджень висвітлено в таблицях 1-2.

рейтинг має зовнішня привабливість.

Показники за другою групою рис засвідчили, що всі опитані на перше місце винесли любов до дітей. Високо оцінюються терпіння, тактовність. Низький рейтинг має зовнішня привабливість (таблиця 2).

Дані за другою групою рис, які проявляються у спілкуванні майбутнього вчителя фізичної культури із суб'єктами навчально-виховного процесу, доводять, що всі респонденти на першому місці вказують любов до дітей. Високо оцінюються терпіння, тактовність. Низький рейтинг посідає зовнішня привабливість.

У третій групі серед рис, що дають можливість найбільше впливати на свідомість людей, високий рейтинг зайняли: авторитетність (студенти - I місце; учні - IV місце; учителі - V місце); професійна компетентність (учителі - I місце; учні і студенти - III місце) та здатність впливати (учні і студенти - II місце, учителі - VI місце).

Отримані результати засвідчують, що всі суб'єкти навчально-виховного процесу відводять важливу роль особистісним якостям, якими має володіти рефлексивно-компетентнісний педагог.

аналізувати.

Другий рівень (репродуктивний) - студент усвідомлено і самостійно намагається застосувати здобуті знання на практиці, здебільшого користується дидактичними моделями, зразками, запозиченими з фахових видань, розучених на академічних заняттях, проте допускає помилки, не орієнтується у шляхах їх виправлення.

Третій рівень (пошуковий) - студент проявляє самостійність під час планування вибору засобів, способів та методів співпраці з учнями з опорою на здобуті теоретичні знання, практичні вміння, що загалом дозволяє успішно проводити уроки фізичної культури, реалізуючи освітні, виховні й оздоровчі завдання, робити оцінку і самооцінку власної професійно зорієнтованої діяльності, знаходити вихід із незручних ситуацій.

Четвертий рівень (творчий рівень) - студент намагається самостійно розробити власні дидактичні моделі (підготовчої, заключної частин уроку, комплекси спеціальних вправ для розучування основних фізичних вправ із навчальних модулів), уміє обґрунтувати власну педагогічну діяльність, розкрити невикористані резерви та шляхи їх реалізації, активізувати пізнавальну діяльність учнів з урахуванням їх інтересу та стану фізичної підготовленості.

Аналіз матеріалів дослідження стану сформованості рефлексивної компетентності майбутніх учителів фізичної культури засвідчує, що в основному знаходиться на догматично-репродуктивному рівні в усіх її структурних компонентах (рис. 2).

Цей рівень переважає у 51,6% студентів-практикантів прогностичного компонента; 68,1% - дослідницької та у 72,0% - онтологічної складової рефлексивної компетентності. Відповідно лише незначна частина майбутніх педагогів продемонструвала пошуковий та творчий рівні, а саме: прогностичний компонент 37,7% і 10,7% студентів; дослідницький - 20,7% і 11,3%; онтологічний - 20,2% та 8,4% досліджуваних.

Формування рефлексивної компетентності в майбутніх учителів фізичної культури здійснювалось на всіх заняттях, під час викладання як педагогічно-психологічних дисциплін, так і професійно-зорієнтованих, де широко використовувались рефлексивні практикуми-тренінги, розв'язування професійних ситуацій тощо. Проте, за нашими спостереженнями, педагогічна практика стала найбільш сприятливим середовищем для утвердження рефлексивної компетентності майбутнього фахівця фізичної культури. З цієї

Рейтинг пріоритетних індивідуальних рис для педагогічної діяльності (першої групи)

Перша група особистісних рис	Учні 11 класу (n-97)	Студенти IV курсу (n-62)	Учителі шкіл (n-22)
Охайність	8	10	7
Високий інтелект	10	9	9
Доброта	1	7	8
Загальна культура	7	6	1
Організованість	2	1	3
Відповідальність	9	5	2
Моральність	5	8	5
Самостійність	6	2	6
Емоційність	3	4	10
Енергійність	4	3	6

Дані табл. 1 засвідчують, що переважна більшість (92,3%) учнів 11-х класів на перше місце винесли доброту вчителя; друге - організованість, третє - емоційність. Під час опитування студентів-практикантів відповідно перше місце зайняла організованість (85,6%); друге - самостійність; третє - енергійність.

Результати за другою групою рис, які проявляються у спілкуванні майбутнього вчителя фізичної культури із суб'єктами навчально-виховного процесу, переконують, що всі опитані на перше місце поклали любов до дітей. Високо оцінюються терпіння, тактовність. Низький

Для оцінювання стану сформованості професійно зорієнтованих рефлексивно-компетентнісних якостей майбутніх учителів фізичної культури використано чотирирівневу шкалу В. Безпалько, яка передбачала:

Перший рівень (догматичний) - студент інтуїтивно використовує знання й уміння під час розроблення календарного поурочного планування, конспектів уроків, добору засобів і методів організації навчальної діяльності в умовах уроку та у процесі взаємодії із суб'єктами освітньо-виховного процесу, а тому допускає суттєві помилки, які не вміє про-

Таблиця 1

Таблиця 2

Рейтинг пріоритетних індивідуальних рис для педагогічної діяльності (другої групи)

Друга група особистісних рис	Учні 11 класу (n-97)	Студенти IV курсу (n-62)	Учителі шкіл (n-22)
Артистичність	6	8	5
Зовнішня привабливість	9	9	10
Щирість	2	5	8
Любов до дітей	1	1	1
Спостережливість	10	7	3
Товариськість	5	4	7
Чуйність	7	10	9
Тактовність	4	6	4
Терпіння	3	3	2
Вимогливість	8	2	6

метою на допомогу студентам-четвертокурсникам розроблені "Щоденники з педагогічної практики", які передбачали виявлення вміння спланувати власну педагогічну діяльність (розроблення індивідуального плану роботи, робочого плану навчальної роботи в одному з класів школи, де проходила практика); розроблення 20-ти конспектів уроків та їх проведення; аналіз уроків, які проводили однокласники; визначення їх щільності, проведення хронометрії; перебування в ролі класного керівника - проведення виховних заходів у закріпленому класі; написання характеристики на учня, клас, а також власного звіту про педагогічну практику.

Наші спостереження переконують, що входженню у професійну роль студентам сприяли тренінги, які практикувались під час педагогічної практики, "рефлексивні консилиуми" (обговорення у групах проблем, які виникли; аналіз уроків; пошуки альтернативних шляхів розв'язання професійних ситуацій, рефлексивний прогноз їх ефективності); "рефлексивні дебати", "рефлексивні інтерв'ю" (комунікативна методика, яка розвиває як "мистецтво задавати питання", так і вдумливий пошук відповіді); "рефлексивні уроки" (процес навчання учнів з наступним аналізом, обговоренням).

Така цілеспрямована взаємодія в умовах педагогічної практики студента, методиста закріпленого за об'єктом практики, учителя фізичної культури школи, класних керівників, учнів давала можливість майбутнім педагогам відрефлексувати власні професійно зорієнтовані дії, пережити реакцію учнів, їх ставлення до навчального процесу, результатів власної діяльності студентів. Це значно покращило показники рефлексивної компетентності, тобто всіх трьох компонентів,

що було виявлено після завершення педагогічної практики в загальноосвітніх школах (рис. 3).

Рис 3. Стан рефлексивної компетентності студентів після завершення педагогічної практики (%)

Дані, висвітлені на рисунку 3 доводять про значне зростання пошукового і творчого рівнів порівняно з початком педагогічної практики.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Аналіз науково-методичної літератури, матеріалів досліджень сучасних учених переконує, що поняття "рефлексивна компетентність" виступає інтегруючою складовою професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Освітні структурні компоненти рефлексивної компетентності (прогностичний, дослідницький, онтологічний) забезпечують реалізацію професійно зорієнтованих знань, умінь і практичних навичок, створюють умови для утвердження власного педагогічного досвіду у процесі становлення; спонукають до корекції особистісних якостей згідно з соціальною роллю учителя фізичної культури; сприяють реалізації особистісних прагнень, бажань, ціннісних орієнтацій, здатності до самопізнання, саморозвитку відповідно до конкретних умов і вимог сьогодення.

Найбільш сприятливим середовищем для формування рефлексивної компетентності майбутніх учителів фізичної культури є педагогічна практика: утверджуються професійні навички, з'являється інтерес до професії вчителя, пробуджується потреба до самовдосконалення, створюються умови для набуття професійного досвіду, творчого й дослідниць-

кого підходів до майбутньої педагогічної діяльності.

Література

1. Андрианова Г. А. Целеполагание и рефлексия в творчестве / Г. А. Андрианова // Школа творчества : сборник ученических работ. - Ногинск: Изд.-во ИЧП "Школа свободного развития", 1996. - С. 14-18.
2. Бизяева А. А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия : [монография] / А. А. Бизяева. - Псков: ПГПИ им. С.М.Кирова, 2004. - 216 с.
3. Веремчук А. М. Розвиток професійної рефлексії майбутнього вчителя іноземної мови: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.97 / А. М. Веремчук. - Київ, 2009. - 216 с.
4. Власюк Г. І. Підготовка майбутніх спеціалістів до педагогічної діяльності вчителя фізичної культури / Г. І. Власюк // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. - 2011. - № 13. - С. 84-87.
5. Воробйов М. І. Практика в системі фізкультурної освіти / М. І. Воробйов. - Київ: Олімпійська література, 2011. - 190 с.
6. Ермакова М. В. Учебное взаимодействие педагога с учащимися как фактор их эмоциональной комфортности на уроке / М. В. Ермакова // Психологическая наука и образование. - 2004. - № 1. - С. 63-73.
7. Зубанова Н. Ю. Формування професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутнього вчителя фізичної культури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фіз. вих.: спец. 24.00.02 / Н. Ю. Зубанова. - Луцьк, 1999. - 17 с.
8. Карпова Л. Г. Сутність професійної компетентності вчителя / Л. Г. Карпова // Проблеми підготовки студентської молоді до навчально-пізнавальної діяльності : зб. наук. пр. - Київ: Науковий світ, 2002. - С. 75-79.
9. Карнелович М. М. Рефлексия учителей на этапе послевузовского образования : методическое пособие / М. М. Карнелович. Гродно: ГрГУ, 2009. - 68 с.
10. Коць М. О. Психолого-педагогічні засоби оптимізації здатностей майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії / М. О. Коць // Практична психологія та соціальна робота. - 2008. - № 2. - С. 49-61.
11. Максименко С. Д. Технологія спілкування (комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування) : психологічний інструментарій / С. Д. Максименко, С. Д. Заброцький. - Київ: Главник, 2005. - 112 с.
12. Пірус О. А. Формування про-

фесійної компетентності фахівців сфери фізичної культури і спорту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фіз. вих. : 24.00.02. Івано-Франківськ, 2002. 20 с.

13. Презлята Г. В., Ткачівська І. М., Ковальчук Л. В. Складники професійного іміджу майбутнього вчителя фізичної культури / Г. В. Презлята, І. М. Ткачівська, Л. В. Ковальчук // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я в сучасному суспільстві : [зб. наук. праць Волинського національного університету імені Лесі Українки]. - Луцьк, 2012. - № 4. - С. 92-97.

14. Професійна компетентність учителя фізичної культури: колективна монографія / [за заг. ред. І. Ткачівської, Г. Презляти]. - Івано-Франківськ, 2017. - 412 с.

15. Прядко Н. О. Формування психологічної готовності вчителя до регуляції взаємин між старшокласниками : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07. - Київ, 2006. - 20 с.

16. Переддипломна та магістерська педагогічна практика студентів факультетів фізичного виховання і спорту : навч.-метод. посіб. / [Ячнюк Ю. Б. та ін.]. - Чернівці: Рута, 2006. - 144 с.

17. Семиченко В. А. Психологія особистості / В. А. Семиченко. - Київ: Видавель Ешке, 2001. - 427 с.

18. Тимошенко О. В. Теоретико-методичні засади оптимізації професійної підготовки фахівців фізичної культури у вищих навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04. - Київ, 2009. - 38 с.

19. Шандригось Г. А. До питання проблеми оцінювання якості професійної підготовки фахівців фізичної культури і спорту / Г. А. Шандригось // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. - 2011. - № 13. - С. 224-722.

REFERENCES

1. Andryanova H. A. (1996), Tselepolahanye u refleksiya v tvorchestve [A teleologism and reflection are in wor]. Sbornyk uchenyeshkykh robot. Nohynsk, Rossyia.

2. Byziaeva A. A. (2004),

Psyhholohyia dumaiushcheho uchytelia: pedahohyeheskaia refleksiya [Psychology of thinking teacher : pedagogical reflection]. Monohrafiya. Pskov, Rossyia.

3. Veremchuk A. M. (2009), "Development of professional reflection of future teacher offoreign language", Thesis abstract for Cand. Sc. (Psychology), 19.00.07, Kyiv, Ukraine.

4. Vlasiuk H. I. (2011), "Preparation of future specialists is to pedagogical activity ofteacher of physical culture", Naukovyi chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova". №13, p. 84-87.

5. Vorobiov M. I. (2011), Praktyka v systemi fizkulturnoi osvity [Practice is in the system of athleticeducation]. Kyiv, Ukraina.

6. Ermakova M. V. (2004), "Educational co-operating of teacher with students as a factorof their emotional comfort on a lesson". Psykhlohohyeheskaia nauka y obrazovanye. №1. p. 63-73.

7. Zubanova N. Yu. (1999), "Forming of professionally-pedagogical orientation ofpersonality of future teacher of physical culture", Thesis abstract for Cand. Sc. (Physical Education), 24.00.02, Lutsk, Ukraine.

8. Karpova L. H. (2002), "The essence of the professional competence of the teacher", Problemy pidhotovky studentskoi molodi do navchalno-piznavalnoi diialnosti: Zb. nauk. pr., [Problems of contemporary art and culture], Kyiv, pp. 75-79.

9. Karnelovych M.M. (2009), Refleksyia uchytelei na etape poslevuzovskoho obrazovanyia [Reflection of teachers on the stage of education]. Metodycheskoe posobyе. Hrodno.

10. Kots M. O. (2008), "Psychological and pedagogical means of optimizing the ability of the future teacher to pedagogical interaction", [Praktychna psykhohohiia ta sotsialna robota: Naukovo-praktychnyi osvitenometodychnyi zhurnal], № 2, pp. 49-61.

11. Maksymenko S. D., Zabrotskyi S. D. (2005), Tekhnolohiia spilkuvannia (komunikatyvna kompetentnist uchytelia: sutnist i shliakhy formuvannia) : psykhlohohichni instrumentarii [Technology of commonication

(communicative competenceof teacher : essence and forming ways) : is a psychologicaltool]. Kyiv, Ukraine.

12. Pirus O. A. (2002), "Forming of professional competence of specialists of sphereof physical culture and sport", Thesis abstract for Cand. Sc. (Physical Education), 24.00.02, Ivano-Frankivsk, Ukraine.

13. Prezliata H. V., Tkachivska I. M., Kovalchuk L. V. (2012), "Constituents of professional image of future teacher ofphysical culture ", Fizychnе vykhovannia i sport i kultura zdorov'ia v suchasnomu suspilstvi: zb. nauk. prats Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Lutsk, №4. p. 92-97.

14. Tkachivska I., Prezliata H. (2017), Profesiina kompetentnist uchytelia fizychnoi kultury [Professional competence of teacher ofphysical culture]. Kolektyvna monohrafiia. Ivano-Frankivsk, Ukraine.

15. Priadko N. O. (2006), "Forming of psychological readiness of teacher is to adjustingof mutual relations between senior pupils", Thesis abstract for Cand. Sc. (Psychology), 19.00.07, Kyiv, Ukraine.

16. Yachniuk Yu. (2006), Pereddyplomna ta mahisterska pedahohichna praktyka studentiv fakultetiv fizychnoho vykhovannia i sportu [Diploma and master's degree pedagogical practice of studentsof faculties of physical education and sport]. Navch.-metod. posibnuk. Chernivtsi, Ukraine.

17. Semychenko V. A. (2001), Psykhlohohiia osobystosti. [Psychology of personality]. Kyiv, Ukraine.

18. Tymoshenko O. V. (2009), "Theory and methodology principles of optimization ofprofessional preparation of specialists of physical culture arein higher educational establishments", Thesis abstract for Cand. Sc. (Pedagogics), 13.00.04, Kyiv, Ukraine.

19. Shandryhos H. A. (2011). "To the question of problem of evaluation of quality ofprofessional preparation of specialists of physical culture andsport". Naukovyi chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova. №13. S. 224-722.

*ІРИНА ТРУБАВІНА, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої
школи Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди*

ЗМІСТ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ З ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЛЯ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ТА ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ "ОРГАНІЗАЦІЯ ФАКУЛЬТАТИВНИХ ЗАХОДІВ У ШКОЛАХ З МЕТОЮ ПРИЩЕПЛЕННЯ ГІДНОСТІ, МИРУ ТА СОЦІАЛЬНОГО КОНСЕНСУСУ"

Автор розкриває актуальність підвищення кваліфікації працюючих соціальних педагогів та практичних психологів закладів середньої освіти до роботи з дітьми в умовах військового конфлікту, пояснює необхідність нових засад їх підготовки до роботи з дітьми з числа внутрішньо переміщених осіб та дітьми місцевих жителів й обґрунтовує новий зміст такої підготовки на тренінгу. У статті висвітлено теоретичні засади розробки змісту підвищення кваліфікації фахівців, програму навчання на тренінгу, зміст методичних рекомендацій для їх навчання на тренінгу з проблеми, окремі результати дослідження.

Ключові слова: зміст підвищення кваліфікації, тренінг, програма тренінгу, діти з числа внутрішньо переміщених осіб, толерантність, культура миру, форми навчання на тренінгу.

The article reveals the urgency of improving the skills of working social pedagogues and practical psychologists of secondary education institutions to work with children in a military conflict, explains the need for new principles of their preparation for work with children from internally displaced persons and children of local residents and substantiates the new content of such training at the training. In the article the theoretical principles of the development of the contents of the training of specialists, the training program at the training, the content of methodical recommendations for specialists for training on the problem, and the separate results of the study are highlighted. It is a scientific novelty and practical significance of the research.

Keywords: content of training, training, training program, children from internally displaced persons, tolerance, culture of peace, forms of training at the training.

Мета: визначити зміст підвищення кваліфікації соціальних педагогів і практичних психологів закладів середньої освіти в умовах військового конфлікту для успішного формування в учнів толерантності, культури миру, прищеплення національної гідності.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Військовий конфлікт на Сході нашої країни привів до гуманітарної кризи в населених пунктах, розташованих неподалік від зони АТО. Так, м. Бердянськ прийняло 10000 внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що складає 12% населення міста. Виникли проблеми соціальної адаптації, реабілітації ВПО, примирення населення між собою і перерозподілу ресурсів, яких на всіх не вистачає у громаді. Миробудування ж починається із свідомості і поведінки дітей, котрі відчувають на собі всі негаразди і кризи батьків, суспільства більш емоційно і з невмінням об'єктивно оцінювати, мирно вирішувати конфлікти, що виникають в умовах напруженості. Діти з числа ВПО перебирають часто на себе ролі батьків, щоб їм допомогти, відчувають себе винними за їх неможливість упоратися з ними. Одночасно отримують нове шкільне середовище, мають соціалізуватися в незвичних і кризових умовах, навчаючись разом з місцевими дітьми нової громади, які цього не відчувають і не розуміють. Поява значної кількості нових дітей у шкільному колективі, їх розгубленість, матеріальні проблеми, підвищена тривожність і стрес викликають конфліктні ситуації і стереотипи. Водночас такі особи не вміють самостійно вирішити питання, з якими

раніше не стикалися. Виникають проблеми первинної соціалізації в житті. Саме шкільні психологи і соціальні педагоги покликані працювати з цими дітьми, а класні керівники - проводити виховну роботу і факультативні заходи з даної проблеми. У той же час педагогічні працівники також потребують нових методик розв'язання питань, з якими вони ще не стикалися і яких не навчали у закладах вищої освіти. Так виникає потреба в підвищенні кваліфікації фахівців з метою успішного рішення нових проблем шкільного середовища, примирення дітей на локальному рівні, що є запорукою мирного майбутнього. Такими підходами у світі є відновні практики, які реалізуються через mediaцію різних рівнів у закладах середньої освіти, що рекомендовані МОН України після широкого соціального експерименту в діяльності шкіл у 2016 році, методики фасилітації, педагогіки ненасильства, інтеракції. Також значна увага повинна приділятися національному і вихованню культури миру та толерантності, що вимагає ознайомлення фахівців з новими методами й формами роботи з учнями закладів середньої освіти.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема змісту освіти розкрита в роботах Лернера І. Я. [7], Краєвського В. В. [2], Поментун О. М. [8], Кременя В. В. [3] та інших науковців. Але ці роботи стосуються вищої освіти, а не підвищення кваліфікації, хоча й закладають теоретичні основи розгляду питання; вони не розкривають змісту підвищення кваліфікації вже працюючих фахівців, зокрема, до роботи в умовах військового конфлікту з дітьми, котрі пережили психологічну травму і втрати, щодо формування в них толерантності, культури миру, національної гідності в умовах військового конфлікту і

масового переселення. Установлено, що діти з числа ВПО повинні складати окремий напрям підвищення кваліфікації соціальних педагогів, практичних психологів і соціальних працівників [9].

Частина праць методичного характеру стосується підготовки вихователів дитячих садків до роботи з дітьми в умовах військового конфлікту та їхніми сім'ями [5; 6], з ВПО та дітьми [6; 11; 12; 13; 14]. Але зміст такого підвищення кваліфікації щодо шкільних педагогічних працівників не розглядався.

Виклад основного матеріалу дослідження. У м. Бердянськ реалізувався у 2017 році проект "Створення комплексної системи надання допомоги вимушеним переселенцям із зони АТО та громаді м. Бердянськ" за фінансової підтримки Європейського Союзу. Донор: Європейський Союз; виконавець: виконавчий комітет Бердянської міської ради; місце впровадження: м. Бердянськ (Запорізька область), термін реалізації проекту: 2017 рік. Цільові групи: внутрішньо переміщені особи (ВПО); місцева громада м. Бердянськ (діти, жінки, чоловіки, люди похилого віку та з обмеженими фізичними можливостями). Цілі проекту: покращення доступу та якості соціальних послуг у м. Бердянськ; створення кращих умов для залучення в економічну діяльність ВПО та місцевих мешканців; сприяння врегулюванню суперечок та досягненню соціального консенсусу між ВПО та приймаючою громадою. Очікувані результати: буде створено Інтегрований центр підтримки у реконструйованій будівлі; відкритіся дитсади та Центр соціальної реабілітації для дітей-інвалідів у реконструйованій будівлі; будуть надані консультації в рамках мобільної соціальної роботи; 180 співробітників різних установ та організацій, котрі надають соціальні послуги, набудуть відповідної кваліфікації у наданні послуг у гуманітарній сфері, у тому числі мобільна соціальна робота та психологічна підтримка дітей та їхніх батьків; 50 громадських активістів отримають знання та навички і соціального підприємництва. Загальна вартість проекту: 1 337 535 євро. Внески сторін: Європейський Союз: 1 199 740 євро Виконавчий комітет Бердянської міської ради: 137 795 євро.

У розробці програми підвищення кваліфікації фахівців за одним із завдань семінару (для шкільних соціальних педагогів і практичних психологів) ми керувалися: діяльнісним, системним, проблемно-орієнтованим, компетентнісним підходами, підходом І. Лернера [4] щодо компонентів змісту освіти, підходом В. Євтуха [1] щодо змісту навчальних дисциплін у закладі

вищої освіти, положеннями андрогогіки щодо навчання на власному досвіді. Вибір цих підходів зумовлений тим, щоб формувати у фахівців нові компетенції, уміння застосовувати їх в діяльності в системі шкільної освіти і психологічної служби, працювати із сім'ями дітей як із системою, колективами класів як з первинними осередками школи. Водночас ураховувалось те, що проблема була новою для фахівців, котрі з нею намагалися працювати вже три роки на час семінару.

Тому метою курсу стало: 1) підвищення професійної компетентності шкільних психологів і соціальних педагогів м. Бердянськ у напрямі проведення роботи з дітьми з метою прищеплення миру, гідності, соціального консенсусу на основі нових підходів і методик рішення подібних проблем, зокрема, медіації, фасилітації, консультування, формування толерантності і культури миру; 2) ознайомлення шкільних психологів і соціальних педагогів з проблемами соціалізації дітей унаслідок військового конфлікту, наслідками і шляхами їх подолання силами педагогічних працівників закладів середньої освіти; 3) ознайомлення педагогічних працівників з оновленим відповідно до сучасних умов життя змістом виховної роботи з учнями та новітніми методами і формами виховної роботи.

Методами навчання на семінарі з підвищення кваліфікації нами було обрано: вправи різного змісту, інформаційні повідомлення, аналіз ситуацій, документів, приклади, інтерактивні методи навчання (робота в мікрогрупах).

Методами виявлення рівня компетентності фахівців до даного напряму роботи стали: анкетування та його якісний і кількісний аналіз, спостереження.

Формами навчання, які найбільш доцільні для засвоєння такого змісту освіти, послужили тренінг, практичні заняття, інформаційні повідомлення, самостійна робота.

Наведемо зміст робочої програми семінару (таблиця 1).

Зміст навчання на семінарі відобразила спеціально розроблена для цього брошура - методичні рекомендації до організації факультативних заходів у школах з метою прищеплення гідності, миру та соціального консенсусу [10], яка давала інформацію з таких питань (табл. 2).

Таким чином, проведене навчання за програмою на тренінгу-семінарі довело актуальність і доцільність розробленої програми, відповідність потребам фахівців і їх практичній роботі.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Актуальність проблеми підвищен-

ня кваліфікації працюючих соціальних педагогів та практичних психологів закладів середньої освіти пов'язана з новими умовами і завданнями їх роботи: військовим конфліктом на Сході України, роботою з внутрішньо переміщеними дітьми, необхідністю формування в них толерантності та культури миру, національної гідності. Раніше ж до фахової діяльності в таких реаліях не готували. Тому розробка відповідної програми підвищення кваліфікації стала нагальною потребою для органів місцевого самоврядування, у реалізації якої посприяв проект ЄС. Розроблена програма відповідала вимогам теорії педагогіки і андрогогіки, потребам працюючих фахівців і включала питання з проблем дітей ВПО, дітей місцевих жителів в нових умовах існування, зміст і технології виховної, соціально-педагогічної і психологічної роботи з ними, нові форми і методи діяльності з дітьми та їх батьками. Зміст програми має теоретичне та практичне значення, супроводжувався методичними рекомендаціями, які відображали її зміст.

Перспективами подальших досліджень є визначення змісту підвищення кваліфікації фахівців з урахуванням проблем дітей певних груп ризику, їх вікових та індивідуальних особливостей, проведення супервізії їх роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Євтух М. Адаптація вітчизняної вищої школи до освітніх стандартів Європи : [доповідь Академіка-секретаря Відділення вищої освіти на Загальних зборах АПН України] / М. Євтух // Педагогічна газета. - 2009. - № 3. - С. 7.
2. Краевский В. В. Методология педагогики: пособ. для педагогов-исследователей / В. В. Краевский. - Чебоксары: Изд-во Чуваш. ун-та, 2001. - 244 с.
3. Кремень, В. Г. Розроблення освітніх програм: метод. реком. - К. : ДП "НВЦ "Пріоритети". - 120.
4. Левченко К. Б. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військових конфліктів : нач.-метод. посіб. [Левченко К. Б. Панок В. Г. Трубавіна І. М.]. - Київ: агентство "Україна", 2015. - 176 с.
5. Левченко К. Б. Агресія. Анексія. Конфлікт. Соціально-педагогічна та психологічна відповідь на виклики для дітей : метод. реком. для пед. дошк. навч. закл. / [Левченко К. Б., Панок В. Г., Ковальчук Л. Г., Трубавіна І. М.]. - К. : Агентство "Україна", 2016. - 100 с.
6. Левченко К. Б. Розбудова миру. Профілактика і розв'язання конфлікту з

Таблиця 1

Зміст робочої програми семінару

I-й день. 9.00-10.30
1. Знайомство
2. Вияв очікувань
3. Анкетування для вивчення рівня сформованості професійної компетентності соціальних педагогів та практичних психологів до роботи з прищеплення у дітей гідності, культури миру, соціального консенсусу
11.00-12.30 – кава
4. Інформування про результати Всеукраїнського дослідження про вплив військового конфлікту на дітей шкільного віку, стереотипи щодо дітей ВПО, проблеми дітей ВПО
5. Обговорення інформації, доповнення переліку проблем і прикладів з роботи в м. Бердянськ, виконання вправ
13.00-14.00 – обід
14.00- 15.30
6. Толерантність і культура миру. Ознайомлення з термінами, необхідними для розуміння нових підходів до подолання конфліктів: миробудування, миротворення тощо. Сутність поняття «педагог-миротворець» у сучасній педагогічній літературі
7. Вправи на застосування знань
8. Обговорення сесії
15.30-16.00 – кава
16.00-17.30
9. Інноваційні виховні заходи у школі з метою формування толерантності і культури миру
10. Вправи на складання конспектів заходів з проблеми
11. Обговорення роботи за день
II-й день. 9.00-10.30
1. Конфлікти у шкільному середовищі, їх причина та шляхи розв'язання. Можливості педагогічних працівників закладів середньої освіти. Роль соціальних працівників у подоланні конфліктів між ВПО та громадою. Взаємодія педагогічних та соціальних працівників – основа і сфери діяльності
2. Вправи на складання карти шкільних конфліктів
3. Інформування про вирішення конфлікту. Вправи на конструктивне вирішення конфлікту
4. Обговорення сесії
10.30-11.00 – кава
11.00-13.00
5. Оцінка потреб дитини як основа рішення про складні життєві обставини та ведення випадку або взяття на внутрішньошкільний облік
6. Вправи на застосування набутих знань (робота в мікрогрупах)
7. Обговорення сесії
13.00-14.00 – обід
14.00-15.30
8. Європейський кодекс медіатора. Методика роботи медіатора
9. Вправи на застосування набутих знань (робота в мікрогрупах). Презентація результатів, обговорення сесії
15.30-16.00 – кава
16.00-17.30
10. Негативна поведінка щодо дітей ВПО в закладах середньої освіти: мобінг, тролінг, булінг, кібербулінг, остракізм, хейзинг. Вибір форм, методів і методик профілактики конфліктів у шкільному середовищі
11. Вправи на застосування набутих знань
12. Обговорення роботи за день
III-й день. 9.00-10.30
1. Консультування дітей та їх батьків у кризовій ситуації
2. Вправи на формування довіри до педагогічних працівників у дітей та батьків з числа ВПО
10.30-11.00 – кава
3. Проблеми профілактики професійного вигорання у педагогічних працівників. Формування гуманістичної спрямованості особистості педагога

4. Обговорення сесії
13.00–14.00 – обід
14.00-15.30
5. Складання плану роботи з батьками учнів
15.30-16.00 – кава
16.00-17.30
6. Вправи на застосування набутих знань
7. Обговорення роботи за день
IV-й день. 9.00-10.30
1. Стереотипи про ВПО в дитячому середовищі та шляхи їх подолання
2. Вправи на застосування набутих знань (у мікрогрупах). Представлення результатів
10.30-11.00 - кава
3. Аналіз і корекція конспектів. Складання плану роботи з учнями з проблеми толерантності і культури миру
4. Вправи на застосування набутих знань
13.00-14.00 – обід
14.00- 15.30
5. Організаційні умови формування культури миру, толерантності, гідності в дітей – шкільна соціально-психолого-педагогічна служба, служби медіації, психологічна служба системи освіти
6. Вправи на застосування набутих знань. Представлення результатів
15.30-16.00 – кава
16.00-17.30
7. Система батьківської просвіти в закладах середньої освіти в сучасних умовах
8. Вправи на застосування набутих знань. Обговорення досвіду
9. Аналіз дня. Підсумки семінару. Заповнення підсумкових анкет

використанням медіації : навч-метод. посібн. [Левченко К. Б., Панок В. Г., Трубавіна І. М.] - Київ : ФОП Стеценко В. В., 2016. - 192 с.

7. Лернер И. Я. Об учебных умениях и их отражении в учебниках / И. Я. Лернер // Педагогические теории, системы и технологии : хрестоматия - Ч. 1 / [под ред. Е. Н. Селивёрстовой]. - Владимир : ВГПУ, 2012. - С. 357-365.

8. Пометун О. І. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. ОВ Овчарук. - К. : " КІС 2004, с 16-25.

9. Трубавіна І. М. Діти з числа внутрішньо переміщених осіб та діти воїнів АТО як предмет підвищення кваліфікації педагогічних працівників ЗНЗ Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (15 листопада 2017р, м.Суми).- Суми.-ФОП Цьома С.П., 2017.-234с.- С 122-125

10. Трубавіна І.М. Михайленко О.Л., Юр'єва К.А. Методичні рекомендації до організації факультативних заходів в школах з метою прищеплення гідності, миру та соціального консенсусу Методичні рекомендації :Харків, Планета Прінт, 2017-48с/ за ред. І.М.Труба-

віної

11. Трубавіна І.М. Діти з числа внутрішньо переміщених осіб та діти воїнів АТО як предмет підвищення кваліфікації педагогічних працівників ЗНЗ Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (15 листопада 2017р, м.Суми).- Суми.-ФОП Цьома С.П., 2017.-234с.- С 122-125

12. Трубавіна І.М. Куратченко І.Є. Організація проведення інформаційно-роз'яснювальної соціальної роботи для внутрішньо переміщених осіб Методичні рекомендації / за ред. І.М.Трубавіної - Суми - ФОП Наталуха А., 2017. -36с

13. Трубавіна І.М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології/ науковий журнал.-Суми: СДПУ імені А.С.Макаренка, 2015.-№8 (52)- С.434-446

14. Трубавіна І.М. Куратченко І.Є. Сприяння соціальній роботі в умовах гуманітарної кризи.Методичні рекомендації. -Харків: Планета Прінт, 2017.-38с
використанням медіації : навч-метод. посібн. [Левченко К. Б., Панок В. Г., Трубавіна І. М.] - Київ : ФОП Стеценко В. В.,

2016. - 192 с.

7. Лернер И. Я. Об учебных умениях и их отражении в учебниках / И. Я. Лернер // Педагогические теории, системы и технологии : хрестоматия - Ч. 1 / [под ред. Е. Н. Селивёрстовой]. - Владимир : ВГПУ, 2012. - С. 357-365.

8. Пометун О. І. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. ОВ Овчарук. - К. : " КІС 2004, с 16-25.

9. Трубавіна І. М. Діти з числа внутрішньо переміщених осіб та діти воїнів АТО як предмет підвищення кваліфікації педагогічних працівників ЗНЗ Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (15 листопада 2017р, м.Суми).- Суми.-ФОП Цьома С.П., 2017.-234с.- С 122-125

10. Трубавіна І.М. Михайленко О.Л., Юр'єва К.А. Методичні рекомендації до організації факультативних заходів в школах з метою прищеплення гідності, миру та соціального консенсусу Методичні рекомендації :Харків, Планета Прінт, 2017-48с/ за ред. І.М.Трубавіної

11. Трубавіна І.М. Діти з числа внутрішньо переміщених осіб та діти воїнів АТО як предмет підвищення кваліфікації

Таблиця 2

Зміст методичного забезпечення програми семінару

1. Проблеми учнів загальноосвітніх навчальних закладів в умовах гуманітарної кризи на Сході України
2. Теоретичні основи формування толерантності та культури миру в учнів закладів освіти
3. Формування в учнів толерантності в контексті реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та факультативних заходів
4. Інноваційні форми і методи формування толерантності учнів школи II–III ступенів
4.1. Інтерактивні виховні години
4.2. «Жива бібліотека»
4.3. Табори «Джерела толерантності» та «Будуємо мости, а не стіни»
5. Конфлікти в дитячому середовищі
6. Нормативна база роботи психолога і соціального педагога з дітьми в умовах військового конфлікту
7. Психологічна робота з дітьми в закладах освіти
8. Соціально-педагогічна робота з формування толерантності, культури миру і національної гідності в закладі освіти
9. Робота з батьками дітей в умовах гуманітарної кризи
10. Організаційні умови допомоги в інтеграції та соціальній адаптації дітей з числа ВПО в новий навчальний заклад
Висновки та рекомендації для педагогічних працівників щодо формування толерантності, культури миру і національної гідності в дітей в ЗНЗ громади м. Бердянськ

педагогічних працівників ЗНЗ Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (15 листопада 2017р, м.Суми).- Суми.-ФОП Цьома С.П., 2017.-234с.- С 122-125

12. Трубавіна І.М. Куратченко І.Є Організація проведення інформаційно-роз'яснювальної соціальної роботи для внутрішньо переміщених осіб Методичні рекомендації / за ред. І.М.Трубавіної - Суми - ФОП Наталуха А., 2017. -36с

13. Трубавіна І.М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології/ науковий журнал.- Суми: СДПУ імені А.С.Макаренка, 2015.- №8 (52)- С.434-446

14. Трубавіна І.М. Куратченко І.Є Сприяння соціальній роботі в умовах гуманітарної кризи.Методичні рекомендації.-Харків: Планета Принт, 2017.-38с.

УДК 378.3

*Liliia SUSHENTSEVA, doctor of pedagogical sciences, Head of
the Department of Psychology of Dnipropetrovsk State
University of Internal Affairs*

READY FOR PROFESSIONAL MOBILITY AS A CONDITION OF A QUALIFIED PREPARATION OF THE SOCIAL PEDAGOGUE TO FUTURE PROFESSIONAL ACTIVITY

The article reveals the essence of the professional mobility of a social pedagogue. It has been established that professional mobility is of particular importance for social educators, since their professional activities involve rapid orientation in related fields of activity, as well as readiness for continuous professional improvement and growth. The importance of forming a professional readiness of a social pedagogue for professional mobility is proved. As a professionally important quality of personality, professional readiness is an integrated quality of the individual, and represents a complex psychological education, which includes: motivational, orientational, operational, volitional and evaluation components.

Keywords: social pedagogue, mobility, professional mobility, readiness.

Object: show that at the present stage of development of a society the professional mobility of a specialist, in particular a social educator, becomes of great importance; to substantiate the importance of formation of preparedness for professional mobility as a condition of qualitative preparation of a social pedagogue for future professional activity.

Formulation of the problem in general. In the conditions of dynamic globalization and integration processes in a society, a person is regarded as the highest value, as a free and creative personality, which must realize itself throughout life. According to academician V. Kremen, "the new democratic educational-pedagogical ideology involves a reorientation from information to the problem-activity type of education" [2, 4]. Today, a person has to have internal flexibility, to have a variety of interests, to understand "the

value of self-perfection". In view of this, the modern specialist should be prepared to move in a social and professional space, to quickly adapt to changing conditions, and to flexibly interact with different social systems and subjects.

In today's labor market, not just "workforce" is valued, but also a worker with a high level of education, parenting, and professional training [1, 169]. Such an approach requires a new reflection, taking into account global trends and regional peculiarities, as well as prognostic approaches in the training of future specialists. After all, human development in the system of continuous education envisages, first of all, flexible professional re-orientation of Ukrainian citizens, acquisition of new knowledge, skills and abilities, mastering of new competencies and competencies. So today's modern person needs mobility, in particular professional. Formation of professional mobility of future specialists in a single European educational space opens new opportunities not only for education but also for the formation of the European labor market. The implementation of such an approach is aimed at the Copenhagen Declaration, which aims to improve the quality and efficiency of professional education and training systems in the countries of the European Union; facilitating access to professional education and training for various categories of citizens; the opening to the outside world of the experience of national systems of professional education and training of each country. Consequently, one of the most important characteristics of personality is its readiness for professional mobility.

Analysis of research and publications. If we talk about the level of study of the problem by scientists, one should mention the most significant research, which became the basis for

further development of the idea of forming the readiness for future mobility of professional pedagogue.

In the philosophy, psychology, economics and pedagogy, the process of professional formation and development of a person, its most important personal qualities is decisive. The various aspects of this process as a scientific problem were studied by philosophers and sociologists (S. Lipset, B. Barber, R. Bendix, P. Bourdieu, P. Blau, D. Goldtorp, A. Duncan, E. Durkheim, P. Sorokin, R. Erikson, T. Zaslavskaya, N. Kovalisko, O. Posuhova and others).

The problems of mobility are revealed by economists: O. Bilyk, F. Gaisyn, V. Daniuk, M. Dolyshnyi, L. Smirnykh, I. Smirnov and others. Much attention is paid to the readiness of the individual for self-realization and mobility in the studies of psychologists (K. Abulkhanova-Slavskaya, B. Ananiev, Yu. Dvoretzka, I. Zymnia, E. Zeier, E. Klimov, A. Leontiev, A. Markov, S. Rubinstein, D. Uznadze, etc.).

Significant contribution to the development of theoretical foundations for the formation of professional mobility of future specialists was made by academicians: L. Amirova, A. Vaschenko, L. Goriunova, E. Ivanchenko, B. Ighoshev, S. Kaplina, N. Nychkalo, R. Prima, S. Savytskyi, L. Sushentseva, N. Khakimova and others.

Presentation of the main research material. The term "mobility" means mobility, readiness for a quick task execution. He was introduced into a scientific study by sociologists to determine the phenomena that characterize the movement of social groups and individuals in the social structure of society (social mobility). A profound study of this phenomenon from the standpoint of philosophy, sociology, economics, and demography made it possible to differentiate the notion of mobility, finding out that it is:

vertical and horizontal, individual and group, intrageneration and intergenerational; social, labor, cultural, interprofessional, professional and other types of mobility. In our opinion, such a differentiation of scientific ideas about mobility is associated with "the strengthening of the dynamism of social processes at the present stage of development of society, which inevitably leads to an increase in the mobility of people by the most varied" vectors "of their social functioning" [4]. The growing interest in the problem of forming the professional mobility of future social educators is due to the humanistic function of continuing education, which gives each person the opportunity to choose an individual educational trajectory, receive the professional training that is necessary for her career and personal growth, self-realization in one or another professional activity. Relatively independent form of professional mobility is to increase the prestige of the role of social pedagogue in society. However, the question of the formation of preparedness for the professional mobility of future social pedagogues in the new socio-economic conditions needs to be studied. The phenomenon of professional mobility is particularly important for social workers, as their professional activities involve rapid orientation in related areas of activity, as well as readiness for continuous professional improvement and growth. Only professionally mobile social pedagogue is competitive in the market of educational services. Professional mobility should be the result of mastering not one form of preparedness for activity, but historically compiled generalized forms and methods of activity. The activity is professional, if: includes intelligent operations; based on scientific knowledge and learning (self-study); used for well-defined social purposes and aimed at social development; provides for a high level of autonomy for both the person who performs it and for a group of people who represent a particular profession; a high level of responsibility for their actions and judgments within the professional autonomy is present.

The analysis of the list of competencies of the social pedagogue shows that the task of forming the ability and readiness of such specialists for professional mobility in a certain way is reflected in the general competencies: the ability to abstract thinking, analysis

and synthesis, the ability to apply knowledge in practical situations, the skills of using information and communication technologies, the ability to learn and master modern knowledge, the ability to search, process and analyze information from different sources, the ability to be critical and self-critical, the ability to adapt and act in a new situation, the ability to generate new ideas (creativity), the ability to identify, put and solve problems, the ability to motivate people and move towards a common goal.

As part of our study on "professional mobility" we will understand the ability and readiness of the person to quickly and successfully master the new technology, acquire new knowledge and skills that will ensure the effectiveness of new professional activities. At the same time, it was proved that professional mobility involves two aspects: the willingness and ability of a social pedagogue of professional training to show activity when changing the content and functions of professional activity in connection with production necessity [3].

Given the fact that professional mobility is influenced by economic, social, psychological, personal and professional factors, the following provisions are based on the formation of readiness for the professional mobility of social educators:

professional mobility is a quality necessary for the success of an individual in a modern society;

the professional mobility of a social pedagogue is considered as a tumor in the structure of the individual and manifested in motivated work, the "adoption" by the person of the profession, professional behavior, finding the personal meaning of the activity;

professional mobility is a meaningful characteristic of the development of the personality of the future social pedagogue, which is formed in the process of complex learning of knowledge and methods of practical activity, which ensure the successful further its activity in all spheres in accordance with the personal interests and interests of society and the state;

in the educational process of higher education institution readiness for professional mobility of the future social pedagogue is purposefully formed on the basis of a pedagogical model aimed at motivating and stimulating the

activity of students as subjects of educational and future professional activity, consisting of general cultural, informational, professional, social and activity, competency-reflexive blocks;

formation of readiness for the professional mobility of future social educators in the educational process of institution of higher education occurs in stages: the stage of individualization of the process of professional counseling and self-determination of the student; the stage of "entry" into a profession (identification and identification as a future social pedagogue); stage of self-actualization of a social pedagogue in future professional activities;

at the final stage of professional training the readiness for the professional mobility of the future social educator increases, acquires a more pronounced character, which manifests itself in key personal characteristics: activity, self-regulation, self-development, self-improvement.

Particular attention should be paid to professional readiness as an integrated personal quality, which is an essential prerequisite for the effective work of the future social pedagogue. As professionally important quality of the personality, professional readiness is a complex psychological formation and includes: motivational, orientational, operational, volitional and evaluation components. Sufficient manifestation and development of these components, their integral unity is an indicator of the high level of professional readiness of the social pedagogue to future professional activities.

An essential component of professional readiness is psychological readiness, which can act as stable settings for a particular behavior, motives, character traits, and also in the form of a psychological state. The mental condition of a person's readiness is his inner attitude to certain behavior while performing educational and work tasks, focusing on active and appropriate actions (in the process of learning and after its completion).

One of the indicators of professional readiness is professional mobility, which depends on the readiness of the future social pedagogue not to one kind of activity, but to different; to understand the principles of not one social community, but different; to participate in the activities of various social communities with its own rules; to coordinate different types of activities

while maintaining their "self" simultaneously in different social communities and, ultimately, the influence on the development of these communities; to create, if necessary, new social communities and design their respective activities.

In conditions where practically every able-bodied person for his work activity is forced to change the profession or specifics of professional activity more than once, "professional mobility" becomes of a new meaning. It is not limited to a vertical vector, however, even vertical movement is determined by the ability of a specialist to work in adjacent professional fields.

Ready for the professional mobility of a social pedagogue means mastering them with the competencies, knowledge and skills that he will need to quickly accomplish professional tasks through a cognitive component, that is through the use of professional skills.

Ability to professional mobility are individual properties, personal qualities of a social pedagogue, which manifest themselves through the socio-psychological component (adaptability to fast-changing working conditions, adequate self-perception and acceptance of others, readiness to assume responsibility for making their professional decisions, emotional and stress-resistant, as well as desire for leadership).

The nature of the professional activities of the social pedagogue poses certain requirements for the quality of his training at a higher education institution. After all, professionally mobile social pedagogue must be a universal. However, professional mobility is revealed in the content of the training of social educators only tangibly. Based on the competence approach, we can distinguish the following four components of his professional mobility, namely: personal, social, professional and communicative.

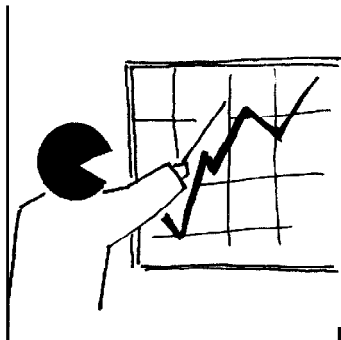
Conclusions from the research and perspectives of further exploration in this direction. Thus, the orientation of the educational process to the formation of readiness for the professional mobility of a social pedagogue will contribute to improving the quality of training future specialists. Professional mobility as an integrative quality of personality is essential for its successful livelihoods and combines the readiness to mobilize its internal potential in situations related to professional activities (personal component), the

ability to rapidly socialize and adapt in a professional pedagogical team (social component), the ability to organize the educational process, to update the content of training promptly, to develop and implement new pedagogical technologies in accordance with adequately changing conditions of education oho environment (professional component), and the ability to communicate at different levels (communicative component). Each of these components includes substructures, the development of which contributes to the formation of professional mobility.

The directions of further research will be directed to substantiation of psychological and pedagogical conditions of forming the readiness of future social educators for professional mobility.

References.

1. Vdovych S. Osoblyvosti profesiinoi adaptatsii uchniv profesiino-tehnichnykh navchalnykh zakladiv / Svitlana Vdovych // Psykholohopedahohichni osnovy profesiinoi adaptatsii maibutnykh fakhivtsiv : monograph / [for ed. H. P. Vasianovych]. - Lviv : SPOLOM, 2008. - P. 168-202.
2. Kremen V. H. Osvita i nauka v Ukraini - innovatsiini aspekty : Stratehiia. Rozvytok. Rezultaty / Vasyl Hryhorovych Kremen. - K. : Hramota, 2005. - 448 p.
3. Sushentseva L.L. Formuvannia profesiinoi mobilnosti maibutnykh kvalifikovanykh robitnykiv u profesiino-tehnichnykh navchalnykh zakladakh: teoriia i praktyka : monohrafiia / L.L. Sushentseva; for ed. H.Г. Ничкало. - Kryviy Rih: Publishing house, 2011. - 439 p.
4. Sushentseva L.L. Vplyv intehratsiinykh i hlobalizatsiinykh protsesiv u suspilstvi na zmist pidhotovky profesiino mobilnoho kvalifikovanoho robitnyka / L.L. Sushentseva // Obrii [Scientific and pedagogical journal]. - №2 (39). - 2014. - P.23-26.

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

УДК 613+37.011.33:613

ОЛЕНА БІДА, доктор пед. наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II

ОЛЬГА ШЕВЧЕНКО, канд. пед. наук, доцент, заслужений працівник фізичної культури і спорту України, майстр спорту СРСР з художньої гімнастики, завідувач кафедри теорії і методики фізичного виховання Центрально-українського державного педагогічного університету імені В. Винниченка

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ СПОРТИВНИХ СВЯТ ТА ВИДОВИЩ

Olena Bida, doctor of pedagogical sciences, professor Head of the Department of Pedagogy and Psychology, Ferenc Rakoci II Transcarpathian Hungarian Institute, Beregovo

Olga Shevchenko, Cand. ped Sciences, Associate Professor, Honored Worker of Physical Culture and Sports of Ukraine, Master of Sports of the USSR on Rhythmic Gymnastics, Head of the Department of Theory and Methodology of Physical Education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

THEORY AND METHOD OF ORGANIZATION SPORTS FESTIVAL AND SPECIES

У статті подано теорію і методику організації спортивних свят і видовищ. Окреслено напрями підвищення рівня фізичного розвитку людини, фізичної підготовленості і стану здоров'я учнів, здійснення якісної підготовки спортивних заходів у школі.

У процесі спортивних заходів здійснюється розумове виховання учасників. Тут мають місце два види зв'язку: безпосередній і опосередкований, які розкрито у статті.

Ключові слова: спортивні свята, організація, видовища, спортивні змагання, фізкультурно-спортивні заходи.

Abstract. The article describes the theory and methodology of organizing sports holidays and sights. In order to

improve the level of physical development of a person, physical fitness and the health of students, which has a clear tendency to permanent deterioration, it is necessary to instill love for sports, to carry out qualitative preparation and organization of sporting events in school. And physical education and sports events allow us to solve these issues.

In the process of sports activities carried out the mental education of participants. Here there are two types of communication: direct and indirect, which are disclosed in the article.

In games and athletic competitions there are rich opportunities for the formation of rules of collective behavior. The basic questions of preparation and organization of sports events in school are revealed.

Functions of teachers of physical culture and sports, organizers of competitions, sports judges and sports doctors related to

the organization and conduct of sports competitions, vary depending on the nature of these people's activities.

Sports competitions are an incentive for systematic training and contribute to the growth of sports results, if they are held on a regular basis.

During the sporting competitions, the tasks set out in the physical culture and sports classes are improved, in terms of improving the physical and theoretical training of the individual. The pleasure of sports, bright, emotional sights arises as a result of complicity in them the viewer. Sports competition must be properly and clearly organized. The success of a sports event depends on his competent construction.

Key words: sports holidays, organization, spectacles, sports competitions, physical culture and sports

events.

Постановка проблеми в загальному вигляді, її зв'язок з науковими чи практичними завданнями. Економічні реформи, що проводяться в нашій країні, глибоко торкнулися актуальної проблеми здорового способу життя, формування культури здоров'я, фізичного виховання учнів. Результати досліджень довели, що рівень фізичного розвитку, фізичної підготовленості і стан здоров'я учнів мають чітку тенденцію до постійного погіршення. У зв'язку з цим вони повинні оволодівати не тільки загальними знаннями, але і здобувати практичні навички та вміння з розвитку фізичних і морально-вольових якостей, потрібних для зміцнення здоров'я, забезпечення культури здоров'я, здорового способу життя, активної суспільної праці на принципах ефективних засобів, методів і форм начально-виховної діяльності.

Розглядаючи фізичну й інтелектуальну працю як соціальну категорію, необхідно враховувати, що м'язова трудова діяльність людини зовні завжди виявляється в такому фізіологічному процесі, як м'язовий рух. Багато вчених стверджували, що вся нескінченна різноманітність зовнішніх проявів мозкової діяльності зводиться до одного лише явища - м'язового руху. Яку проблему не вирішував би учень - теоретичну, практичну або м'язове виробниче завдання, всіх подібних випадках в різному масштабі виявлятиметься компонент рухової, письмової або мовної м'язової діяльності [1, с. 388]. Тому необхідним у сьогоденні стає якісна підготовка та організація спортивних заходів у школі.

Аналіз досліджень і публікацій. Над окресленою проблемою працюють такі вчені, як Ю. Бойчук, Г. Гмиря, Л. Духовний, В. Жамардій, І. Кравченко, О. Мірошніченко, П. Пашиньський, І. Позднякова, Ю. Таймасов, А. Турчинов та інші.

Мета: розглянути теорію і методику організації спортивних свят і видовищ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спортивні змагання - це яскраве та емоційне видовище. Зацікавлення ними пояснюється співучастю глядача, якого приваблює високий рівень розвитку рухових якостей, сміливі і рішучі дії, високі досягнення.

У спорті представлені практично всі види людської діяльності: пізнавальна, ціннісно-орієнтована, спілкування тощо. Тому у процесі фізичного виховання можна активно формувати свідомість і поведінку в потрібному напрямі.

Спортивні заходи сприяють розумовому вихованню учнів. Тут мають місце

два види зв'язку: безпосередній й опосередкований.

Безпосередній зв'язок полягає в тому, що в ході фізичного виховання здійснюється безпосередній вплив на розвиток інтелектуальних якостей тих, хто займається. У ході виконання спортивних вправ виникають рухові пізнавальні ситуації, вирішення яких вимагає значного розумового напруження. Уже просте рішення рухових завдань: як зробити рух швидшим, точнішим, що потрібно для того, щоб виправити допущену помилку і т. д., - це і складає ланцюг розумових операцій, які передбачають спостереження, узагальнення, прийняття рішення. Особливість розумової діяльності у процесі заняття спортом полягає в тісній взаємодії між рухами тіла і мисленнєвими операціями. У результаті закріплюються усвідомлені зв'язки між м'язовими відчуттями, руховим завданням і способом їх вирішення. Рухи стають основою пізнання та освоєння навколишнього світу.

Опосередкований зв'язок спорту з розумовим розвитком особистості полягає в тому, що заняття фізичними вправами стають фундаментом міцного здоров'я, що дозволяє людині повноцінно виконувати розумову діяльність. Заняття спортом часто використовується як засіб для зняття розумової напруги і стимуляції інтелектуальної діяльності.

У процесі занять також відбувається моральний розвиток тих осіб, котрі займаються спортом. Він спрямований на формування в людини соціально цінних якостей, які визначають ставлення до інших осіб, суспільства, самого себе, і загальною представляють те, що прийнято називати моральною вихованістю. Заняття спортом розгортаються на тлі спілкування, у колективі, під керівництвом наставника, тренера. Саме спілкування є наймогутнішим чинником формування фізичного розвитку тих, хто займається спортом. Вони починають усвідомлювати причетність до колективу і відповідно до правил та розпоряджень, вчать керувати своїми діями, співвідносити їх з діями інших. Таким чином зміцнюється воля, виробляється дисциплінованість, формується звичка до спорту.

В іграх і спортивних змаганнях закладений потенціал для формування норм колективної поведінки. Опановуючи різні командні функції, учні вчать не тільки організувати свою поведінку, а й активно впливати на дії товаришів стосовно того, щоб сприяти завдання колективу як власні. Під керівництвом викладача зміцнюються такі важливі моральні якості, як відповідальність перед колективом, почуття обов'язку, гордість за ус-

піхи команди, школи і т. д. [2].

З'ясуємо основні питання підготовки та організації спортивних заходів у школі.

Функції викладачів фізичної культури і спорту, організаторів змагань, спортивних суддів і спортивних лікарів, пов'язані з організацією і проведенням спортивних змагань, відрізняються залежно від характеру діяльності цих людей. Так, однією з найважливіших функцій викладачів фізкультури і спорту є підготовка дітей до участі у спортивних змаганнях.

Перш ніж допускати школярів до офіційних змагань, слід не тільки навчити їх навичок спортивної техніки і тактики, дати певні знання, розвинути необхідні рухові якості, а і змагатися. Для цього їм необхідно брати участь у контрольних і навчальних змаганнях. Правила в них можуть бути спрощені або змінені самим викладачем. Наприклад, зменшується кількість спроб чи розміри майданчиків, довжина дистанції, визначається переможець за якістю виконання спортивних вправ тощо.

До підготовки заходів організаційно-методичного характеру, пов'язаних з проведенням спортивних змагань, перш за все належить складання календарного плану змагань з певного виду спорту. У ньому вказується назва змагань, терміни і місце їх проведення та відповідальні особи за їх організацію. Календар спортивних змагань з кожного виду спорту складається для хлопчиків і дівчаток (якщо останні в них беруть участь) і для кожної вікової групи окремо [2].

Спортивні змагання є стимулом для систематичних тренувань і сприяють зростанню спортивних результатів, якщо вони проводяться регулярно. Доцільність участі дитини в певній кількості змагань залежить від її спортивної підготовки.

Таким чином, календар спортивних змагань треба складати так, щоб вони були різноманітними за масштабом, складом учасників, умовами проведення, термінами та місцем проведення.

Ще одним важливим моментом організаційно-методичного змісту - це складання положення про змагання. У ньому, зокрема, вказується: назва змагань, терміни, місце проведення, завдання даного змагання, програма і порядок проведення до кожного дня днів, склад учасників, система заліку (визначення переможців), форма нагородження. Якщо вони є командними, то в положенні прописується система визначення переможців у командному заліку. У кожному окремому випадку вона може бути різною. Наприклад, у лижних гонках командна першість визначається за сумою часу чи сумою

мість, або сумою очок, отриманих так званими заліковими учасниками.

Для участі у змаганнях необхідно в установлені терміни подати заявку в попередній формі, а потім у кінцевому вигляді. Перша заявка вказує на бажання даної команди брати участь у змаганнях. У другій заявці наводяться дані про склад учасників, деякі інші відомості.

В окремих видах спорту на початку або в ході змагань з дозволу головного судді можуть бути зроблені перезаявки, тобто замість одного учасника виставляють іншого тощо. На підставі поданих заявок складаються протоколи змагань.

Необхідно належним чином підбати і про місце проведення, устаткування та інвентар для змагань відповідно до встановлених правил. Якщо програмою передбачено кілька різновидів одного виду спорту, слід заздалегідь скласти графік змагань, тобто визначити послідовність і час кожного з них. Знаючи середню тривалість виконання вправи, кількість спроб і число учасників, можна встановити загальну тривалість змагань і на основі цього скласти графік проведення.

Для обслуговування спортивних змагань відповідно до їх виду і масштабу школа призначає лікаря та інший медичний персонал.

Найважливішим документом, що регулює проведення змагань і впливає на їх результати, є правила змагань з певного виду спорту. У них регламентуються дії суддів та учасників, передбачаються умови виявлення переможців і, крім того, норми поведінки спортсмена, подається перелік заборонених дій, які тягнуть за собою покарання, що обмежує інтереси команди [2; 3].

Головним організатором і керівником спортивних змагань, відповідальним за їх проведення і певною мірою за досягнуті результати, є спортивний суддя, котрий призначається з числа викладачів фізичної культури однієї або кількох шкіл. У його обов'язки входить і контроль за здоров'ям учасників змагань. У всіх випадках, коли може бути завдано шкоди їхньому здоров'ю (поганий стан місця проведення, несправність обладнання, невідповідність одягу і взуття тощо), спортивний суддя зобов'язаний усунути недоліки, а у випадку неможливості зробити це, тобто скасувати змагання чи перенести його на інший термін чи в інше місце.

Спортивний суддя має бути, перш за все, бездоганним знавцем правил змагань з певного виду спорту, чесним, об'єктивним, неупередженим, рішучим, чемним, спокійним і поза змаганнями користуватися авторитетом та повагою [2].

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, щоб підвищити рівень фізичного розвитку людини, фізичної підготовленості та покращити стан здоров'я учнів, що має чітку тенденцію до постійного погіршення, необхідно прищеплювати любов до спорту, здійснювати якісну підготовку та організацію спортивних заходів у школі. Саме фізкультурно-спортивні заходи дозволяють вирішувати ці питання.

Під час спортивних змагань вирішуються поставлені на заняттях фізичною культурою і спортом завдання щодо вдосконалення фізичної та теоретичної підготовки особистості. Задоволення від спортивних, яскравих, емоційних видовищ виникає внаслідок співучасті в них глядача. Однак спортивне змагання має бути правильно й чітко організоване. Від його грамотної побудови залежить успішність спортивного заходу.

Науковцями доведено, що важливим аспектом вдосконалення фізичної та теоретичної підготовки особистості, що підтверджує триєдине уявлення про здоров'я дитини (фізичне, психічне, соціальне), запобігає перевантаженням, є пріоритетом активних методів навчання, бачиться організація спортивних свят і видовищ [4; 5; 6; 7; 8].

У подальших наших дослідженнях розглядатимемо питання організації проведення спортивних свят, інших заходів як чинника виявлення в учнів позитивних емоцій і почуттів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Духовний Л. Ф., Гмиря Г. В. Здоров'язбережувальні навчальні заняття з фізичного виховання в загальноосвітніх школах / Л. Духовний, Г. Гмиря // Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження : колективна монографія / [за заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука]. - Харків: вид. Рожко С. Г., 2017. - С. 388-394.
2. Основні питання підготовки та організації спортивних заходів у школі. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://sdo.mgaps.ru/books/K19/M11/p1/5.pdf>
3. Позднякова І. В. Методика організації фізкультурно-спортивного заходу на муніципальному рівні. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://translate.google.com/translate?hl=uk&sl=ru&u=http://www.econf.rae.ru/pdf/2017/11/6504.pdf&prev=search>
4. Бібік Н. Основи здоров'я в початковій школі: методичний коментар / Н. Бібік, Н. Коваль // Початкова школа. - 2005. - С. 42-47.

5. Ващенко О. Здоров'язберігаючі технології: сутнісна характеристика / О. Ващенко, С. Свириденко // Здоров'язберігаючі технології в навчальному закладі. - К.: Шкільний світ, 2009. - С. 5-12.

6. Гончаренко М. С. Валеологічне розвантаження школярів протягом навчального процесу: навч.-метод. посібник для вчителів / [Гончаренко М. С., Ткаченко Г. В., Самойлова Н. В.]. - Х.: Вид. група "Основа", 2005. - 72 с.

7. Омельченко Л. П. Здоров'ятворча педагогіка / Л. Омельченко, О. Омельченко. - Х.: Вид. група "Основа", 2008. - 205 с.

8. Савченко О. Реалізація оздоровчої функції шкільної освіти / О. Савченко // Директор школи, ліцею, гімназії. - 2002. - № 4. - С. 11-18.

REFERENCES

1. Dukhovnyy L. F., Hmyrya H. V. Health-preserving training sessions on physical education in secondary schools // General theory of health and health preservation: collective monograph / for colleagues. Ed. prof. Yu D. D. Boychuk. -- Kharkiv: view. Rozhko S.G., 2017. - p.388-394.
2. The main issues of the preparation and organization of sporting events in the school. <http://sdo.mgaps.ru/books/K19/M11/p1/5.pdf>
3. Pozdnyakova I.V. Methodology of organization of sporting and sports events at the municipal level. <https://translate.google.com/translate?hl=en&sl=en&u=http://www.econf.rae.ru/pdf/2017/11/6504.pdf&prev=search>
4. Bibik N., Koval N. Fundamentals of Health at Elementary School: Methodical Commentary // Primary School. - 2005. - pp. 42-47.
5. Vashchenko O., Sviridenko S. Society-saving technologies: an essential characteristic // Health-saving technologies in an educational institution. - K.: Shk. world, 2009. - pp. 5-12.
6. Goncharenko MS, Tkachenko G.V., Samoilo N.V. Valleological discharge of students during the educational process: teaching method. teacher's guide. - X.: View. Group "Osнова", 2005. - 72 p.
7. Omelchenko L.P., Omelchenko O.V. HealthCreative pedagogy. - X.: View. Group "Basis", 2008. - 205 p.
8. Savchenko O. Implementation of the health-improving function of school education / Director of school, lyceum, gymnasium. - 2002. - № 4. - P. 11-18.

УДК 378.147

О. ВЛАСЕНКО, кандидат педагогічних наук, доцент Житомирського державного університету імені Івана Франка

ЗМІСТ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ В ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ

О. ВЛАСЕНКО, кандидат педагогічних наук, доцент Житомирського державного університету імені Івана Франка

THE CONTENT OF THE PROCESS OF FORMING STUDENTS' CITIZENSHIP VALUES IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

ORCID: 0000-0001-7258-2108

In the article the author investigates modern approaches to the definition of the concept of "citizenship", "civil society", "civic values"; defines characteristic features of various scientific theories in the context of the problem of forming an active civic position in the educational environment of an educational institution. The author notes that the necessity of civic education of young people, the development of a unified state policy in the field of civic education and education, a national goal and a civic ideology that could consolidate Ukrainian society on the basis of national and civic values is now universally recognized.

Key words: civil society, civic education, civic education, civic education, active citizenship, civic values

У статті автор досліджує сучасні підходи до визначення поняття "громадянськість", "громадянське суспільство", "громадянські цінності"; визначає характерні особливості різних наукових теорій у контексті проблеми формування активної громадянської позиції в освітньому середовищі навчального закладу. Також зазначається, що в даний час загально-визнаною є необхідність громадянського виховання молоді, розробки єдиної державної політики в галузі громадянської освіти та виховання, загальнонаціональної мети і громадянської ідеології, які могли б консолідувати українське суспільство на основі загальнонаціональних і громадянських цінностей.

Ключові слова: громадянське сусп-

ільство, громадянськість, громадянська освіта, громадянське виховання, активна громадянська позиція, громадянські цінності.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Стратегічним напрямом реформування системи середньої освіти в Україні є формування громадянської компетентності школярів, їх світогляду, свідомості, прагнення діяти відповідно до демократичних принципів українського суспільства. У цьому контексті особливого значення набуває формування системи громадянських цінностей випускників освітніх закладів, оскільки негативні тенденції у соціалізації сучасної молоді – девальвація системи вартісностей, їх декларативне прищеплення, згасання інтересу до національної історії та культури – спричиняють зменшення освітнього і культурного рівнів сучасної молоді.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема системи громадянських цінностей, громадянськості, активної громадянської позиції розкрито в низці досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців – В. Андрущенко, І. Бех, Г. Васянович, С. Бок, Б. Боуден, Х. Булл, Н. Дерев'яно, І. Зязюн, В. Ігнатченко, Д. Ікеда, О. Коберник, О. Кошопал, О. Красовська, В. Кремень, К. Лім, М. Маккензі, Р. Манк, Н. Ничкало, М. Рудь, Л. Стадник, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, Р. Хмелюк, О. Шестопалюк, К. Чорна та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українській освітній традиції притаманним є прийняття нового, але з подальшою внутрішньою інтерпретацією, оскільки важливим є усвідомлення саме ціннісної природи громадянськості особистості. Саме тому інтегральним критерієм ефективності роботи освітнього закладу з громадянської освіти виступає

сформованість громадянської культури, яка передбачає активну громадянську діяльність особистості стосовно громадянських цінностей, що мають безпосереднє значення для формування громадянськості учнів як активних громадян українського суспільства – ціннісне ставлення до себе, до свого "Я", "Я-концепція", якості старшокласника, які можуть сприяти його творчому сприйняттю цінностей громадянського суспільства як основи для подальшої самореалізації у правовій демократичній державі. Перед українською системою освіти сьогодні особливо гостро постала проблема вибору системи громадянських цінностей у ситуації хаосу, часто безвідповідальності, які є основою життя більшості населення.

Зарубіжні науковці переважно виділяють три підходи до громадянськості – неоліберальний громадянин, основною метою якого є підвищення транснаціональної мобільності знань і навичок; радикальний громадянин, мета якого руйнувати домінуючі суспільні структури; і трансформаційний громадянин, котрий виступає за соціальну справедливість, проти бідності, гноблення і маргіналізації [11]. Часто в зарубіжних працях громадянські цінності ототожнюються з гуманістичними або загальнолюдськими цінностями [4; 5], які, крім конкретних вартісностей, включають емпатію, обдарованість, захист навколишнього середовища, соціальну справедливість, прагнення бути ефективним громадянином у суспільстві, двигуном змін, а не просто пасивним спостерігачем суспільних та світових подій, спонукаючи молодь замислюватися над своїм призначенням у житті [6].

Громадянська освіта та виховання передбачають освоєння правової і моральної реальності сучасного суспільства. Нам

близька наступна позиція авторів Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, котрі зазначають про необхідність створення сприятливих умов для формування та розвитку громадянських компетентностей людини в усіх сферах і на всіх рівнях освіти, що дозволить громадянам краще розуміти свою роль в умовах демократії, відповідально ставитися до своїх прав та обов'язків, покращити здатність брати активну участь у суспільно-політичних процесах, а також усвідомлено діяти на захист та утвердження демократії.

Громадянська освіта в сучасному освітньому закладі повинна бути спрямована на формування громадянської компетентності особистості як сукупності готовності і цінностей, що дозволяють молодій людині активно, відповідально та ефективно реалізовувати весь комплекс громадянських прав й обов'язків у демократичному суспільстві, застосовувати свої знання й уміння на практиці.

Разом з тим аналіз літератури з проблеми дослідження, а також власний педагогічний досвід показали, що старшокласники не завжди готові до реалізації на практиці своїх громадянських прав і свобод, а значна частина вчителів визнає наявність певних труднощів у формуванні системи громадянських цінностей школярів, зокрема, не володіє достатніми теоретичними та методичними знаннями, практичними вміннями та навичками.

У вступі до Концепції розвитку громадянської освіти в Україні зазначається, що "труднощі, пов'язані з формуванням активного та відповідального громадянина з високим почуттям власної гідності, стійкою громадянською позицією, готовністю до виконання громадянських обов'язків, потребують комплексного підходу до вирішення поставлених завдань в умовах модернізації вітчизняної системи освіти".

Вирішення проблеми змісту процесу формування громадянських цінностей школярів потребує, перш за все, з'ясування сутності та структури базових понять. У літературі налічується більше сотні дефініцій, у яких акцентується увага на різноманітні аспекти цього феномена. Загальна декларація прав людини дає чіткі вказівки щодо стандартів життя, прав окремих осіб, відмінностей між людьми й культурними групами. Тому саме такі права повинні бути закладені в основу громадянської освіти й формування системи громадянських цінностей молоді людини.

Оксфам визначає такі ключові елементи громадянськості: знання (соціальне правосуддя, рівність, глобалізація, сталий

розвиток, мир та конфлікт); уміння й навички (критичне мислення, уміння ефективно дискутувати, протистояти несправедливості й нерівності, повага до людей і речей, співпраця); цінності і ставлення (почуття власної гідності, самооцінка, емпатія, участь у соціальній справедливості та рівності, захист навколишнього середовища тощо). Концепція формування громадянськості і громадянських цінностей Оксфам підкреслює важливість навколишнього середовища і сталого розвитку, а також відзначає потребу таких якостей, як почуття власної гідності й почуття національної ідентичності [10, с. 7].

Відповідно до концепції формування громадянських цінностей Б. Бетса ключовими елементами громадянськості є: знання (економічні, політичні, соціальні, духовні особливості суспільства, проблеми навколишнього середовища, етика); уміння (консультувати, вирішувати проблеми в команді, служити іншим, протистояти несправедливості й нерівності, бути посередником у вирішенні проблем, мати здатність до інновацій, мислити і планувати складні системи, бачити проблему з кількох позицій); цінності (емпатія, моральність, обурення соціальною несправедливістю, бажання жертвувати заради загального блага, бажання діяти для поліпшення світу) [3].

Категоріальний аналіз дозволяє виділити структурні компоненти громадянських цінностей. Когнітивний компонент передбачає формування знань про економічні, політичні, соціальні особливості українського суспільства, проблеми навколишнього середовища та етики. Когнітивний компонент визначає зміст спрямованості особистості, її світогляду, філософії життя, уявлень про навколишній світ, інших осіб та себе. Мотиваційний компонент забезпечує ініціювання процесу самовизначення та динаміку його розгортання. Важливою складовою мотиваційного компонента є комплекс мотивів, цінностей та настанов, що утворюють громадянську спрямованість особистості – ставлення до активної громадянської діяльності, наявний інтерес до змісту громадянської діяльності, широта інтересів та їх творчий рівень, домінування цінностей й ідеалів. Громадянські цінності як одне з особистісних новоутворень відображають свідоме ставлення молоді людини до соціальної дійсності, визначають мотивацію її поведінки та культуру поведінки. Основним мотивом громадянського розвитку є реалізація старшокласника в активній громадянській та соціальній діяльності як творчої особистості. Серед інших мотивів можемо виділити здобуття нової інформації, особистий

розвиток, самовираження та самоствердження, досягнення соціального успіху, тому відповідно ставлення до навчальної діяльності буде також не однаковим. Мотиваційно-цільова функція процесу формування громадянських цінностей старшокласників забезпечує створення мотиваційного середовища, яке спричиняє позитивний вплив на молодшу людину, спонукає її до здійснення вчинків, направлених на самовдосконалення.

Успішність формування громадянських цінностей старшокласників багато в чому залежить від громадянської спрямованості, світоглядної позиції старшокласників, що проявляється в духовних і соціальних потребах, мотивах поведінки, психологічних установках, інтересах, ідеалах тощо. Спрямованість на громадські ідеали створює основу для формування особистісних якостей учнів. Між спрямованістю та якостями існує взаємозв'язок і взаємозалежність, оскільки розвиток особистості відбувається під дією власної діяльності. Звідси головною умовою для досягнення поставлених цілей освітнього процесу в контексті формування громадянських цінностей старшокласників є включення старшокласника в діяльність, урахування його можливості і здібності. Діяльнісний компонент передбачає реалізацію у поведінці учня громадянських цінностей у формі громадянських ідеалів, цілей і норм життєдіяльності.

Під громадянськими цінностями ми розуміємо аксіологічне ставлення особистості до демократичних ідеалів громадянського суспільства, яке знаходить свій вияв у свідомому, емоційному сприйнятті, переживаннях, потребі реалізації своїх учинків за різних умов власної соціально важливої діяльності.

Сучасним випускникам освітніх закладів необхідно бути психологічно і практично готовими до соціальної відповідальності за долю країни, самостійності поведінки в межах моральних і правових норм.

Аналізуючи термін "громадянськість", найчастіше спадають на думку поняття громадянської участі, демократії, різноманітності, справедливості, ідентичності, інтеграції та глобалізації [7; 8, с. 2].

Процес формування громадянських цінностей старшокласника визначає соціально-діяльнісний потенціал майбутнього громадянина, що відтворюється у відповідній громадянській компетентності – готовності і здатності виконувати активні громадянські обов'язки; прагненні до самоствердження в соціально важливій діяльності; умінні вирішувати проблеми в команді, служити іншим, протистояти несправедливості й нерівності, бути по-

середником у вирішенні суспільних проблем, мати здатність до інновацій, мислити і планувати складні системи, бачити проблему з кількох точок зору, реагувати на соціальну несправедливість, відчувати бажання працювати заради загального блага, діяти задля поліпшення світу, удосконалювати себе, подавати приклад підростаючому поколінню.

Тому в межах української культурної традиції природним представляється розгляд феномена процесу формування громадянських цінностей старшокласників як системи комплексної діяльності з формування громадянських якостей особистості старшокласників, як цілісної соціальної системи, пов'язаної як із суспільством загалом, так і з освітнім процесом навчального закладу. Формування громадянських цінностей учнів, маючи, перш за все, етнічну основу, пов'язане із системами, що зберігають духовний генотип народу, зокрема, українською культурою, історичними традиціями та звичаями тощо.

У громадянській освіті виділяють такі змістові лінії, як: громадянські знання (права людини та громадянина, управління державними справами, захист громадянських прав); досвід участі молоді у формуванні та реалізації державної і регіональної політики, вирішенні питань місцевого значення, процесах прийняття рішень на різних рівнях; відповідальне ставлення до своїх обов'язків; громадянські цінності та якості, притаманні громадянину демократичного суспільства.

Громадянська освіта також має ґрунтуватися на вартісностях активної життєвої позиції, особистій ефективності, істини, правдивості та критичного мислення, взаємоповаги, відкритого спілкування та ефективної співпраці, прав людини та спільного захисту їх. Виховний процес повинен бути невід'ємною складовою всього освітнього процесу та орієнтуватися на громадянські цінності українського народу – національну самосвідомість, ідентичність, гідність, чесність, справедливість, повагу до сім'ї, турботу, повагу до життя, до себе та інших людей, свободу, демократію, культурне різноманіття, повагу до рідної мови та культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повагу до закону, солідарність, відповідальність тощо.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Урахування концептуальних положень діяльнісного й системного підходів до вивчення особистості дає підстави розглядати громадянські цінності як інтегральний результат громадянського становлення старшокласника в освітньому

процесі, як комплексне утворення, у якому поєднуються чотири складові: громадянські знання, громадянські почуття, громадянські якості і активна громадянська поведінка. Саме тому сьогодні освіта наголошує на необхідності заохочення активних громадян зі сформованою системою громадянських цінностей брати участь у політичних, економічних, соціальних та екологічних проблемах суспільства і світу. Освітній заклад повинен створити для молодих людей можливості вчитися й виконувати свої обов'язки перед людством і світом, таким чином підготувати їх до проблем суспільства, з якими вони будуть зустрічатися зараз і в майбутньому – бідність, соціальна нерівність, доступ до охорони здоров'я, освіти й технологій, глобальне потепління, нерациональний видобуток корисних копалин тощо. У зв'язку з цим дослідження старшокласників освітнього закладу як резерву інтелектуальної еліти, а освітнього закладу як шляху його формування набуває особливого наукового і практичного значення в умовах сучасних змін в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шестопалюк О. В. Підготовка майбутнього вчителя до громадянського виховання молоді / О. В. Шестопалюк // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. 0150 Черкаси : ЧНУ, 2007. – Вип. 101. – С. 36–40.
2. Чорна К. І. Особистісно-орієнтована система громадянського виховання учнів гімназії / К. І. Чорна // Світ виховання. – 2006. – № 1 (14). – С. 6–13.
3. Betts B. The challenge of global citizenship in our schools. – 2003. Retrieved from <http://www.theptc.org/resources/archives.html>.
4. Bok S. Common values. Columbia, USA. – University of Missouri Press, 2002
5. Crabtree R.D. Theoretical foundations for international service-learning // Michigan Journal of Community Service Learning. – 2008. – № 15 (1). – Pp. 18–36. Retrieved from <http://quod.lib.umich.edu.myaccess.library.utoronto.ca/m/mjcs/browse.html>
6. Lim C. P. Global citizenship education, school curriculum and games: Learning mathematics, English and science as a global citizen // Computers & Education. – 2008. – № 51(3). – Pp.1073–1093.
7. Herbert Y. Education for Democratic Citizenship: Issues of Theory and Practice // Journal of International Migration and Integration. – 2007. – № 8 (2). – Pp.247–248.
8. Herbert Y., Sears A. Citizenship Education. Toronto. – Canadian Education Association, 2001.
9. Osler A. & Starkey H. Education for democratic citizenship: A review of References research, policy and practice 1995–2005 // Research Papers in Education. – 2006. – № 21 (4). – Pp. 433–466.
10. Oxfam. Education for global citizenship: A guide for schools. – Oxford, UK. – Oxfam Development Education, 2006.
11. Shultz L. Educating for global citizenship: Conflicting agendas and understandings // Alberta Journal of Educational Research. – 2007. – № 53 (3). Pp. 248–258. Retrieved from [http://www.education.ualberta.ca/educ/journals/ajer/53%20files/53\(3\)files/53\(3\).html](http://www.education.ualberta.ca/educ/journals/ajer/53%20files/53(3)files/53(3).html)

АНФІСА КОЛЕНКО, старший викладач кафедри сценічної мови Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого

ВИЯВЛЕННЯ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ЩОДО СЦЕНІЧНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ АКТОРІВ ТЕАТРУ І КІНО

ANFISA KOLENKO, Kyiv National I. K. Karpenko-Kary Theatre, Cinema and Television University Department of Stage Language

IDENTIFICATION OF PROBLEMATIC ISSUES REGARDING STAGE SPEECH OF FUTURE THEATER AND MOVIE ACTORS

У статті піднімаються проблемні питання щодо становлення методики викладання сценічної мови у ВНЗ України мистецького спрямування, розглянуто проблеми та накреслено шляхи підвищення мовленнєвої компетентності майбутніх акторів театру, кіно і телебачення. Досліджується проблеми: мовленнєвої компетентності сучасного здобувача вищої мистецької освіти. Визначається роль мистецьких ЗВО у становленні літературного українського мовлення. Основним завданням дослідницької роботи було проведення якісно-кількісного аналізу з проблемних питань щодо рівня сценічного мовлення, професійної мовленнєвої компетентності абітурієнтів та студентів перших-других курсів. Зауважено, що вихідний низький рівень мовлення виявлено саме у вступників до мистецького університету. Обґрунтовано необхідність оновлення навчальних програм та осучаснення методичного аспекту викладання сценічної мови.

Ключові слова: театральна педагогіка, сценічна мова, акторська майстерність, зовнішня техніка мови, культура мовлення, мовленнєва компетентність, ключові мовленнєві компетентності, інтеграція навчального процесу.

Key words: stage language, theater pedagogy, speech culture, speech competence, key competencies of the actor, creative universities, integration of the educational process, research the of theater, stage art, acting.

Мета: обґрунтувати та перевірити експериментальну програму формування сценічного мовлення майбутнього актора.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Вимова на сцені – мистецтво не менш важке, ніж спів, це мистецтво, яке

вимагає глибинної підготовки і високої техніки, що досягає віртуозності [1; 322]. На жаль, останні дослідження з висвітлення проблеми мовленнєвої компетентності сучасних молодих акторів театру і кіно показують, що техніка сценічного мовлення акторів знаходиться на недостатньо високому рівні [2]. Звідси можна зробити висновки, що класичні методи роботи над технікою мови не задовольняють сучасного комерціалізаційного освітнього процесу. Слід зазначити, що проблема вступу в театральні вузи України абітурієнтів з невисоким рівнем мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентності зберігається до тепер. Крім того, випускники загальноосвітніх шкіл мають недостатню мовленнєву компетентність, що негативно відображається на початкових рівнях знань абітурієнтів. За декілька років частина з них, безпосередньо, впливатиме на глядацьку аудиторію країни, творитиме світоглядний простір української культури у світі.

Дослідження виявили певну суперечність: з одного боку, зростають вимоги держави і суспільства до актора театру і кіно щодо вдосконалення техніки мовлення та загальної культури мовлення; з іншого боку – можна констатувати низький рівень матеріально-технічної бази у мистецьких закладах освіти, а також недостатнє забезпечення здобувачів вищої освіти якісною, сучасною науково-теоретичною літературою зі сценічної мови, відсутність сучасних педагогічно-професійних наукових праць, посібників, хрестоматій, практичних зошитів, орфоепічних словників, словників наголосів тощо.

Самостійний спосіб здобуття знань шляхом опрацювання рекомендованої літератури має позитивний результат тільки при засвоєнні теоретичного матеріалу. Як наслідок, більшість студентів не готові застосувати теоретичні знання в практичній

площині. Все це обумовлює нагальну потребу оновлення теоретичних і практичних основ викладання сценічної мови.

Аналіз досліджень і публікацій. У багатьох науково-педагогічних та методичних дослідженнях пропонуються різноманітні підходи до розвитку сценічної мови. Серед них праці Баженова Н., Бурлуцького А., Герца І., Гладішевої А., Грицан Н., Євдокимової В., Кусяк І., Лавріненко О., Лимаренко Л., Наконечної О., Нечасенко Т., Раденко Ю., Стадніченко Н., Пряннішнікова О., Черкашина Р., Чорної К., Юдова М., Васильєва Ю., Мейзнер С., Чаббак І., Мосса Л., Мейндла Е., Раскіна Д., Моріса Е., Файна Г. та інші. Питання розвитку сценічної мови, питання потреб сучасного театру і кіно в професійних компетентних акторах є досить актуальними й розкриті у працях багатьох українських та зарубіжних науковців. Ґрунтовний аналіз, методики викладання сценічної мови представлений у роботі Петрової А. Н. [3]. Стадніченко Н. В. розглянула формування сценічної мови майбутніх акторів та проаналізувала роль практичного досвіду та наукових методик у процесі формування навичок професійного сценічного мовлення майбутніх акторів [4]. Лавріненко О. А. порівняв актора-мовця й педагога-мовця, звідси припустив спорідненість проблем в підготовці майбутніх акторів та вчителів, провів аналіз проблеми розвитку сценічної мови у вихованні викладацьких кадрів, необхідності оволодіння майбутніми педагогами мовленнєвою комунікацією на засадах використання прогресивних методик сучасного театального мистецтва [5]. Тенденція двомовності в театрі розглянуто науковцем А. О. Гладішевою, яка звертається до проблем українського театру в 60-90 роки, але ці слова звучать актуально і до нині: "Якість нормативності сценічної мови ускладнювалася й проблемою

двомовних театрів. У практиці обласних театрів з'явилися вистави російською та українською мовами, особливо в гастрольний період. Знижувалася культура і російської, і української мов. Режисери й актори не дбали про естетику слова, не дотримувались орфоепічних норм літературної мови, не володіли ритмомелодичними законами українського мовлення. Проголошена двомовність і позірне рівноправність функціонування двох мов у театрі насправді призвела до переважання російської одномовності. На сценічній мові позначилася стихія "суржикової" мови. Актори, думаючи російською мовою, доносили український текст. При цьому, звичайно, втрачався головний чинник акторської майстерності – органічна сценічного життя в ролі. [6, с. 46]. Сучасна педагогіка, як відзначає А. Каспська, віднайшла нові засоби і прийоми вдосконалення методики навчання студентів як ораторському, так і виконавському мистецтву. Але в їхню основу покладені передусім положення класичної системи К. Станіславського, основи театральної педагогіки і сценічної мови, зокрема [7, с. 7]. До нині науковці не проводили наукового аналізу з проблемних питань щодо рівня сценічного мовлення, професійної мовленнєвої компетентності абітурієнтів та студентів перших-других курсів. Ми вирішили звернути увагу на вихідні рівні мовленнєвої компетентності цього прошарку молоді.

Відповідно до поставленої мети, нами була висунута гіпотеза: професійний рівень сценічної мови майбутніх акторів, в умовах збільшення кількості студентів на одного викладача та скорочення аудиторного часу для індивідуальної практичної роботи, залежить від впровадження у навчальний процес спеціально розробленої педагогічної методики формування зовнішньої та внутрішньої техніки сценічної мови студента. Розробка такої методики передбачала проведення констатувально-експерименту, у ході якого досліджувався рівень сформованості техніки сценічного мовлення студентів перших-других курсів в умовах освітнього процесу КНУТКіТ ім. І. К. Карпенка-Карого. Основним завданням цього етапу дослідницької роботи було: а) проведення якісно-кількісного аналізу проблемних питань щодо початкових рівнів техніки сценічного мовлення у майбутніх акторів театру і кіно (при цьому були вибрані постійні 2 групи з 14 студентів перших-других курсів КНУТКіТ ім. І.К. Карпенка-Карого) б) проведення нами емпіричного дослідження з метою виявлення кореляції практичних та теоретичних навичок та умінь з орфоепією, артикуляцією, дикцією, диханням, голося та ймовірностями їх вжитку на сцені.

Методи дослідження. У дослідженнях послуговувалися методами, зокрема: аналіз науково-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми, опитування, тести, відкриті покази, письмові контрольні роботи. Оцінка виконаних завдань здійснювалася на основі якості та кількості (точність, доцільність, адекватність, правильність, ясність, виразність, зрозумілість, логічність) та визначенні ступеня евентуальності в застосуванні на практиці отриманих знань, навичок та умінь з техніки сценічної мови. Критерії оцінки: кількість помилок з розв'язання теоретичних та практичних завдань; наявність знань з урахуванням точності висловлювань та правильності відповідей; час виконання, вміння застосувати теоретичні знання на практиці. Опрацювання статистичного матеріалу проводилося методом відносних частот та визначенням середнього арифметичного бальної (в нашому випадку: 1–3; 1–5) оцінки певного параметра та переведено у відсоткове співвідношення. Оцінка знань, навичок та умінь здійснювалася за трибальною системою на основі знань і умінь студентів на початок навчання в університеті та мала характер діагностичний.

Були визначені середні показники початкового рівня досягнень з теорії та практики сценічної мови як основного компонента акторської майстерності. Для використання такі види перевірки:

- письмові (тестове завдання);
- усні (індивідуальне опитування);
- практичні (публічний виступ перед

групою на основі художніх текстів: проза, байка, вірш, монолог з п'єси).

На етапі констатування знань студентів I-го курсу II семестру використано три рівні досягнень: початковий (низький); середній (задовільний); високий (відмінний). У ході експерименту викладачам запропонували оцінити рівень акторських умінь та навичок, а саме, з техніки сценічної мови як основної складової акторської майстерності за п'ятибальною шкалою: 5 балів – відмінний, високий рівень навичок та умінь зі сценічної мови, відповідно, 1 бал – незадовільний, низький рівень знань та умінь.

Перший рівень – низький (1–2 бали), тестові завдання незадовільні, усна відповідь фрагментарна, сценічне мовлення студента насичене орфоепічними помилками, має вади мовлення, не розуміє думки закладеної в художньому тексті, не має уяви, бачення, особистого ставлення, оцінки події, погана дикція та артикуляція, має поверхнєве дихання, мова насичена алогізмами, низька культура звуку, неприємний тембр, не відчуває темпоритму твору.

Другий рівень – середній (3–4 балів), тестові завдання виконано добре, студент

розуміє основні поняття, усна відповідь свідчить про хороші теоретичні знання з орфоепією та культури мовлення, може самостійно аналізувати, узагальнювати, робити логічні висновки. Практичне завдання пов'язане з публічним виступом виконано задовільно, але в сценічному мовленні студента ще наявні орфоепічні помилки та незначні вади мовлення. Студент розуміє думку автора художнього тексту, має уяву, може здійснити оцінку події, але не має особистого ставлення, посередня дикція та артикуляція, дихання переважно поверхнєве, в мові зустрічаються алогізми. Має присмний тембр, відчуває темпоритм та перспективу твору.

Третій рівень – високий (5 балів). Знання з теорії відмінні, системні. Студент застосовує теоретичні знання на практиці. Практичне завдання пов'язане з публічним виступом виконано відмінно, але в зовнішній техніці мови студента допускаються окремі огріхи. Студент виявляє власне бачення подій, уяву, хорошу дикцію, мова логічна. Також він має сильний голос та приємний тембр, вільно і невимушено спілкується з глядачами.

Для студентів II курсу для перевірки були запропоновані питання, що дали змогу визначити рівень навичок та умінь зі сценічної мови, за допомогою яких визначався рівень розвитку основних складових зовнішньої техніки мовлення студентів.

Досліджувалася перевірка рівня оволодіння навичками та вміннями з основних складових сценічної мови, таких як дихання, голос, дикція, орфоепія, тобто: зовнішня техніка сценічної мови.

Перша категорія знань мала за мету виявити компетентність студентів у засвоєнні: теоретичних знань з орфоепією, культури мовлення (аудіювання - визначення неправильної вимови окремих звуків в слові).

Друга категорія практичних знань з організації професійного дихання, дикції та артикуляції; поєднання теоретичних та практичних знань та застосування їх до конкретної сценічної ситуації - вправи на основі запропонованого тексту віршованої та прозової форм. Ставилися завдання творчого плану – читання прозового уривку, байки, віршованої казки; читання з аркуша без попередньої підготовки та словесна імпровізація.

Результати. У результаті проведеної роботи були отримані відповідні дані констатувального експерименту вивчення початкового рівня навичок та умінь студентів з техніки сценічного мовлення. Проведені системні дослідження, а саме:

I. вихідні рівні техніки мовлення абітурієнтів.

Дослідження базувалися на опитуванні

членів приймальної комісії КНУТКіТ ім. І.К. Карпенка-Карого, що екзамінували абітурієнтів на вступних творчих іспитах. Абітурієнти мали показати початковий рівень техніки сценічної мови на основі читання літературних творів: байка, вірш, прозовий уривок, монолог з драматичного твору [8]. За результатами опитування членів приймальної комісії були отримані наступні показники:

- 16 % абітурієнтів, що вступали на акторське відділення, майже не мали зауважень від приймальної комісії щодо початкового рівня техніки сценічної мови;

- 84 % мали недоліки мовлення різного ступеня важкості. У мовленні звучали "русизми", відбувалося пом'якшення шиплячих та оглушення дзвінких приголосних, неправильно вимовлялися звуки В та Г;

Особливу тривогу викликає наступний показник:

- 12 % потребували спеціальної логопедичної допомоги (неправильна вимова звуків С, З, Ц, Ш, Ж, Ч, Щ, Л, Р).

Результати проведеного дослідження техніки сценічної мови абітурієнтів акторського відділення дозволяють констатувати її низький рівень.

II. Вихідні рівні техніки сценічної мови на початок і кінець I року навчання.

Отримані результати досліджуваної групи студентів перших-других курсів майбутніх акторів свідчать про неоднаковий та недостатньо високий рівень їх практичної сформованості.

У 2017 році набір студентів до університету КНУТКіТ ім. І.К. Карпенка-Карого відбувався трьома майстернями. На

Рівень наявності у студентів мовленнєвих вад на початок навчання

№	Акторські курси	Мають мовні вади	Мають слабкий фонематичний слух (мовний)
1	I АДТіК (А)	34,4 %	25 %
2	I АДТіК (Б)	3,85%	7,7 %
3	I АДТіК (В)	14,28 %	21,3%

*АДТіК – актори драматичного театру і кіно

початок навчання, за опитуванням викладачів сценічної мови, виявилось, що студенти цих курсів мають суттєво різні рівні за рівнем мовної обдарованості.

Звідси випливає, що курс А (див. таблиця 1) мав найвищі показники за рівнем мовних вад та слабого фонематичного слуху і потребував значної допомоги з боку викладачів сценічної мови.

Курс А, на початок 2017 навчального року був поділений на дві, приблизно однакові за мовною обдарованістю, групи (поділ за алфавітним показником прізвищ у робочому журналі) одна з яких (1 гр. див. таблиця 2) навчалася за класичною навчальною програмою (відсутні лекції, більшість теоретичних знань опрацьовується самостійно, на студента виділено на 1 тиждень: 20 хв. астрономічного часу та 40 хв. групових практичних занять), а інша (2 гр. див. таблиця 2) – за експериментальною методикою, що полягала в системному підході до навчання техніці мовлення та збільшенні аудиторного часу для індивідуальної та групової роботи за ра-

хунок годин, призначених для науково-методичної роботи. Нами була запропонована система роботи над мовними вадами студентів, враховуючи досвід вітчизняних та зарубіжних викладачів з техніки мовлення, новітніх педагогічних прийомів та мультимедійних технологій.

Після першого та другого семестрів був проведений системний аналіз рівня знань та умінь з техніки мовлення студентів I-го року навчання. (див. таблиця 2).

На початок II курсу 2018 р. відбулася заміна викладача в 1-й групі. Заняття були продовжені за авторською методикою: застосований індивідуальний підхід до кожного студента в роботі над голосом та дикційними вадами, збільшений навчальний аудиторний час за рахунок годин, призначених для науково-методичної роботи. Спостереження за навчальним процесом I-ї групи дозволяють констатувати, що відбулися позитивні зрушення в зовнішній техніці мовлення (див. таблиця 3).

Обговорення. Нами було проведено емпіричне дослідження, виявлення коре-

Таблиця 2

Кінцеві рівні знань та умінь з техніки мовлення за I курс (1-й та 2-й семестри)

№	Мовні недоліки	I АДТіК (А)			
		1 група		2 група	
		семестри		семестри	
		I	II	I	II
1.	Оглушення дзвінких приголосних	74 %	74 %	54 %	35,75%
2.	Неправильна вимова окремих звуків та їх груп (вади мови)	37,5 %	37,5 %	35,75 %	7,15%
3.	Пом'якшення шиплячих	87,5 %	62 %	65,8 %	42%
4.	Неправильна вимова йотованих	50%	43 %	50,05%	21,45 %
5.	Русизми в мові	93,75 %	68 %	51,3 %	28,6 %
6.	Горизонтальна позиція мовного апарату	93,75 %	83,76 %	51,3%	21,45 %
7.	Погана артикуляція, дикція	68,75 %	23,87 %	65,8,%	7,15 %
8.	Поверхове дихання	37,5 %	26,3 %	42,9%	14,3%
9.	Затиск м'язів мовного апарату	58,3%	44,2 %	57,2%	21,45%
10.	Нерозвинений голос	31,25 %	21,3 %	35,75%	7,15%
11.	Порушення темпу мовлення	7,15 %	6,14%	7,15%	0%

Таблиця 3

**Рівень мовник орфоепічних недоліків,
II курс, на кінець 3-го семестру (теорія і практика)**

№	Мовні недоліки	II Курс 3- й семестр	
		I група	II група
1.	Оглушення дзвінків приголосних	40,23%	30,51 %
2.	Неправильна вимова окремих звуків та їх груп (вади мови)	50,32%	20,34 %
3.	Пом'якшення шиплячих	50,32%	20,34 %
4.	Неправильна вимова африкатів	40,23%	20,34%
5.	Неправильна вимова йотованих	40,23%	20,34 %
6.	Русизми в мові	80,5 %	8,31 %
7.	Горизонтальна позиція мовного апарату	20,7%	8,34 %
8.	Погана артикуляція, дикція	30,2%	0%
9.	Поверхове дихання	40,23 %	0 %
10.	Затиск м'язів мовного апарату	10,04%	8,34 %
11.	Слабкий голос	20,7%	8,34 %
12.	Порушення темпу мовлення	0%	0%

ляції практичних та теоретичних навичок та вмін з наступних знань: орфоепія, артикуляція, дикція, дихання, голос та ймовірностями їх житку на сцені. За їх результатами ініційоване нами обговорення та подальше вирішення проблеми удосконалення рівня сучасного українського літературного мовлення творчої молоді. Результати науково-педагогічного, практичного експерименту були представлені: філологам, логопедам, фонопедам, викладачам сценічної мови та всім зацікавленим особам, - на відкритих майстер-класах та тренінгах: 22.04.2018р., - в Малому драматичному театрі м. Київ та 21.08.2018 р., - в "Малій опері" м. Київ. Запропоновані теоретичні та практичні експериментальні форми та методика роботи над технікою мовлення для студентів початкових курсів КНУТКіТ ім. І.К. Карпенка-Карого мали позитивні відгуки, були висловлені пропозиції продовжити дослідження в цьому напрямку, що, без сумніву, дасть поштовх до розвитку та підвищення якості навчання майбутніх акторів театру і кіно. Було зауважено, що до цього часу дослідження з окресленої проблеми не були представлені в сучасній мистецькій професійній педагогіці у достатній мірі, тому доцільно продовжити вивчення цієї теми і запропо-

нувати вирішення проблемних питань шляхом застосування отриманих результатів наукового дослідження в практичну діяльність професійної театральної педагогіки.

Висновок. Щоб поєднати теоретичні знання студентів з практичними і досягти високого рівня техніки сценічної мови, викладачам потрібно працювати, системно використовуючи всю педагогічні методи і прийоми, відповідно до потреб театральної сцени, кіно, телерадіомовлення та суспільних мереж.

Внаслідок системного оцінювання контрольних завдань, які були запропоновані студентам у вигляді тестів, усної перевірки та публічного виступу, відбулася уніфікація результатів дослідження, що дало змогу визначити початкові вихідні рівні мовленнєвої компетентності студентів початкових курсів. Як уже зазначалося вище, у дослідженні взяли участь 2 групи студентів акторського курсу театрального мистецтва КНУТКіТ ім. І.К. Карпенка-Карого. К. Станіславський, звертаючись у своїх працях до учнів писав: "Вам потрібно усвідомити всі недоліки своєї мови" [9; 83]. Саме з цього усвідомлення потрібно починати роботу над технікою мовлення.

Експеримент підтвердив, що здебільшого високий рівень показників з теорії, за окремими компонентами, не забезпечує суттєвого підвищення рівня зовнішньої техніки сценічної мови в цілому. На превеликий жаль, самостійно оволодіти відповідними практичними навичками щодо підвищення техніки сценічної мови студент не в змозі. Вправи з дихання, артикуляції та голосу потребують особливої уваги викладача. Про це говорять славетні педагоги-мовники Козлянинова І.П. Промптова І.Ю. Автори звертають увагу на те, що студенти мають за допомогою педагога визначити свої мовні недоліки і почати усвідомлено над ними працювати [10; 272]. Неправильне самостійне виконання необхідних вправ може завдати студенту великої шкоди в оволодінні правильною сценічною мовою, і в певній мірі негативно позначиться на подальшій його професійній кар'єрі. Виправлення діагностованих мовних вад потребує професійної підготовки викладача, наполегливості студентів, системної роботи над проблемними звуками та додаткового аудиторного часу. Постає потреба в особистісно орієнтованому індивідуальному підході до кожного студента як творчої особистості, але, на жаль, чинні робочі програми навчальної дисципліни не передбачають цього. Останнім часом, в університетах відбувається зміна робочих навчальних програм з предметів, що вивчають сценічну мову, орфоепію та культуру мовлення, в бік зменшення аудиторних годин. Можливо, розвантаження студентів та спонукання до самостійної роботи має позитивний характер для деяких університетів країни, але, на жаль, ми не можемо сказати цього точно, в зв'язку з тим, що не було проведено жодних наукових досліджень, якісно-кількісного аналізу з цього проблемного питання. У минулому столітті автори підручника зі сценічної мови звертають увагу на метод роботи над літературною вимовою студентів: пропонується опрацювати правила літературної мови (теорію) на загальних практичних заняттях, а на індивідуальних заняттях звертається увага на особисті помилки кожного студента [10; 261] за цією ж методикою працюють більшість мистецьких університетів України і в наш час. Різниця в тому, що на сьогодні, згідно з навчальними робочими програми зі сценічної мови для акторів, кількість аудиторних годин на 1 студента скорочено на 50%, порівняно припустимо з 2003 роком. Потрібна для засвоєння важлива інформація, опрацюється студентами самостійно [11], однак, як показують експериментальні дані, теорію потрібно застосовувати на практиці, бо оволодіти практичними навичками техніки сценічної мови, використовуючи

тільки матеріал підручників і спеціальної мистецької літератури, без нагляду викладача неможливо. З одного боку, втрачається унікальна можливість "живого" спілкування з викладачем, який досконало володіє технічною складовою сценічної мови та особливостями виконавського мистецтва, має діагностичний фонематичний слух, який дозволяє почути найменші помилки у вимові та побудові звуків. З іншого боку, сам викладач зацікавлений в отриманні позитивного кінцевого результату, коригуючи процес навчання, мотивуючи роботу над словом, вчасно виправляючи помилки, які допускає студент у процесі роботи над словом. Все це обумовлює нагальну потребу оновлення теоретичних і практичних основ викладання сценічної мови в мистецьких ЗВО України.

Важливим фактором успішної роботи для педагогів є володіння ними системою умінь, за допомогою яких впроваджують теоретичні знання в практичну діяльність, а тому, необхідною умовою для досягнення високого рівня сценічної мови акторів театру і кіно є сформованість усієї системи педагогічних умінь, відповідно до потреб сучасного науково-культурного простору України.

Результати проведеного дослідження рівня техніки сценічної мови майбутніх акторів дозволяють констатувати про її недостатній рівень. Враховуючи результати проведеного констатувального експерименту, на базі КНУТКіТ ім. І.К. Карпенка-Карого, запропоновано розробити нові навчальні робочі програми зі сценічної мови, переглянути добір педагогічних методів, щодо проведення групових та індивідуальних практичних занять, з метою підвищення ефективності навчального процесу. Університет повинен стати еталоном правильного мовлення, мовленнєвої культури нашого суспільства. Завдання мистецьких ЗВО України - знаходити нові методи та прийоми в навчанні техніки сценічної мови в умовах сучасних потреб суспільства, з урахуванням постійного поступального розвитку технічного прогресу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Станіславський К. С. "Система Станіславського. Робота актера над собою. Процес воплощення". - М. - Ексмо, 2013, стр. 83
2. Коленко А. В. "Дослідження рівнів сформованості мовленнєвої компетентності в акторів театру і кіно" рукопис 8 ст.
3. Петрова А. Н. Сценическая речь. Учеб. пособие. - М.: Искусство, 1982. - 191 с.
4. Стадніченко Н.В. "Формування навичок сценічного мовлення у майбутніх акторів" Електронний ресурс: <http://www.stationline.org.ua/pedagog/80/14167-formuvannya-navichok-scenichnogomovlennya-u-majbutnix-aktoriv.html> (День звернення 02.12.2018.)
5. Лавриненко О. А. "Сценічна мова у вимірах педагогічної майстерності". Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми № 29, 2012р. електронний ресурс: file:///C:/Users/Asus/Downloads/Sitimm_2012_29_15.pdf (День звернення 02.12.2018.)
6. Гладішева А. О. Сценічна мова. Дикційна та орфоепічна нормативність / А. О. Гладішева. - К., 2007. - 157с.
7. Капська А. Й. Педагогіка живого слова: [Навч.-метод. посіб.] / А. Й. Капська. - К. : ІЗМН, 1997. - 140 с.
8. Програма для вступу на акторське відділення КНУТКіТ ім. І. К. Карпенка-Карого. Електронний ресурс: <http://knutkt.com.ua/komsya/2018-06-04-15-04-33/programi-tvorchih-konkursiv/379/#adt> (день звернення: 17.07. 2018 р.).
9. Станіславський К.С. "О музыкальности слова" собр. соч. в 8 т. - М. - 1955. - Т. 3. - 322 с.
10. Козлянинова И.П. Промптова И.Ю. "Сценическая речь" 3-е изд. М.: - Издательство "ГИТИС", 2002 - стр. 261; 272
11. Коленко А.В. "Робоча програма з навчальної дисципліни". Сценічна мова. Актори драматичного театру і кіно. Кафедра сценічної мови КНУТКіТ ім. І.К. Карпенка-Карого 2017 р. рукопис 23 с.

References

1. Stanislavskiy K.S. "Systema Stanislavskogo. Rabota aktera nad soboj. Process voploshheniya" - M. - Eksmo 2013, str. 83 (1. Stanislavsky K.S. "Stanislavsky system. Actor's work on himself. The process of incarnation" -M. - Eksmo, 2013, p. 83)
2. Kolenko A.V. "Doslidzhennja rivniv sformovanosti movlennjevoji kompetentnosti v aktoriv teatru i kino" rukopys, 8 s. (Kolenko A.V. "The study of the levels of formation of speech competence in theater and film actors" manuscript 8p.)
3. Petrova A.N. Stsenicheskaya rech'. Ucheb. posobiye. - M.: Iskusstvo, 1982. - 191 s. (Petrova A.N. Stage speech. Training allowance. - M.: Art, 1982. - 191 p.)
4. Stadnichenko N.V. "Formuvannya navychok stsenichnoho movlennya u maybutnikh aktoriv" ("Formation of Stage Speaking Skills for Future Actors" Electronic resource: <http://www.stationline.org.ua/pedagog/80/14167-formuvannya-navichok-scenichnogomovlennya-u-majbutnix-aktoriv.html> (day of treatment: 02.12.2018))
5. Lavrynenko O.A. "Stsenichna mova u vymirakh pedahohichnoyi maysternosti" Suchasni informatsiyni tekhnolohiyi ta innovatsiyni metodyky navchannya v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiya, teoriya, dosvid, problemy № 29, 2012p. (Lavrinenko O.A. "Stage speech in the dimensions of pedagogical skills" Modern information technologies and innovative teaching methods in training of specialists: methodology, theory, experience, problems Number 29, 2012 electronic resource: file:///C:/Users/Asus/Downloads/Sitimm_2012_29_15.pdf (day of treatment: 02.12.2018.)
6. Hladysheva A.O. Stsenichna mova. Dyktsiyna ta orfoepichna normatyvnist? / A.O. Hladysheva. - K., 2007. - 157s. (Gladysheva A.A. Stage speech. Dictational and orthoepic standardization / A.A. Gladysheva. - M., 2007. - 157p.)
7. Kaps?ka A.Y. Pedahohika zhyvoho slova: [Navch.-metod. posib.] / A.Y. Kaps?ka. - K.: IZMN, 1997 - 140 s (Kapskaya A.Y. Pedagogy of the living word: [Teaching method. manual.] / A.J. Cappish - K.: IZMN, 1997 - 140 pp)
8. Prohrama dlja vstupu na aktorsjke viddilennja KНУТКіТ ім. І.К. Карпенка-Карого. (Program for entry into the actor's department of KНУТКіТ I.K. Karpenko-Kary. Electronic resource: <http://knutkt.com.ua/komsya/2018-06-04-15-04-33/programi-tvorchih-konkursiv/379/#adt> (day of treatment: 17.07. 2018r.))
9. Stanyslavskij K.S. "O muzykaljnosti slova" sobr. soch. v 8 t., M - 1955 gh. T.3 str.322. (Stanislavsky K.S. "On the musicality of the word" Coll. cit. in 8 tons., M -1955, Vol. 3 p. 322.)
10. Kozljanynova Y.P. Promptova Y.Ju. "Scenycheskaja rechj" 3-e yzd. M.: - Yzdateljstvo "GhYTYs", 2002 - str. 261; 272 (Kozlyaninova I.P. Promptova I.Yu. "Stage speech" 3rd ed. M.: -GITIS Production, 2002 - p. 261; 272)
11. Kolenko A.V. "Robocha prohrama z navchaljnoji dycypliny". Scenichna mova. Aktory dramatychnogho teatru i kino. Kafedra scenichnoji movy KНУТКіТ ім. І.К. Карпенка-Карого 2017 r. rukopys 23 s. (Kolenko A.V. "Work program for academic discipline." Scenic speech. Actors drama theater and cinema. Department of Stage Speech KНУТКіТ them. I.K. Karpenko-Kary 2017 manuscript 23 p.)

УДК 37.013.46

М. КРИШТАНОВИЧ, доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри педагогіки і соціального управління Інституту права та психології Національного університету "Львівська політехніка"

З. ГОНТАР, кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри права та менеджменту у сфері цивільного захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

M. Kryshchanovich, Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor Professor of the Department of Pedagogy and Social Management Institute of Law and Psychology National University "Lviv Polytechnic"

Gontar Z. Candidate of Sciences in Public Administration, Senior Lecturer of the Department of Law and Law management in the field of civil protection Lviv State University of Security Life activity

METHODOLOGICAL APPROACHES TO FORMING PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL COMPETENCY OF HIGHER EDUCATION INSTITUTE

Здійснено аналіз вітчизняних та зарубіжних підходів до професійно-педагогічної компетентності майбутніх викладачів. Отримано цілісну картину їх реалізації під час практичної діяльності викладача у ЗВО. Узагальнено різні підходи до формування педагогічної майстерності майбутніх викладачів, більшість науковців переважно сходяться на тому, що шляхом до підготовки цих фахівців є розвиток у них професійно-педагогічної компетентності.

Результати аналізу сучасних методологічних підходів свідчать про їх значні наукові можливості щодо вивчення та вдосконалення професійної підготовки майбутнього викладача. Всі вони відображають багатоплановість, складність процесу формування професійно-педагогічної компетентності викладача ЗВО.

Ключові слова: професійна компетентність, компетентнісний, діяльнісний, функціональний, інтегративний, інноваційний, креативний, наукові підходи.

The analysis of domestic and foreign

approaches to the professional-pedagogical competence of future teachers is carried out. A coherent picture of their implementation during the practical work of a teacher in ZOO is received. There are generalized approaches to the formation of the pedagogical skills of future teachers, the majority of scholars mostly agree on the fact that the way to training these professionals is to develop their professional and pedagogical competence.

The results of the analysis of modern methodological approaches demonstrate their significant scientific capacity for studying and improving the professional training of the future teacher. All of them reflect the versatility, complexity of the process of forming the vocational and pedagogical competence of the professor of economics.

Key words: professional competence, competency, activity, functional, integrative, innovative, creative, scientific approaches.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Необхідність всебічного теоретичного аналізу проблеми формування професійно-педагогічної

компетентності викладача зумовили використання в межах дослідження взаємозв'язку і взаємодії таких наукових підходів: компетентнісний, діяльнісний, функціональний, інтегративний, інноваційний, креативний, особистісно-орієнтований.

Взаємодоповнююча реалізація певних наукових підходів у закладах вищої освіти сприятиме формуванню професійної компетентності викладачів ЗВО.

Аналіз досліджень і публікацій свідчить, що узагальнюючи різні підходи до формування педагогічної майстерності майбутніх викладачів більшість науковців переважно сходяться на тому, що шляхом до підготовки висококваліфікованих фахівців є розвиток у них професійно-педагогічної компетентності.

У результаті проведеного аналізу методологічних підходів до проблеми формування та розвитку професійно-педагогічної компетентності майбутніх викладачів технічних закладів вищої освіти дослідники обґрунтовують сукупність методологічних підходів, які використовувались у формуванні висококваліфікованого фахівця: 1) процесуальний (Кузьміна Н.В.): досліджен-

мня якості підготовки до навчально-виховного процесу (гностичний і конструктивний компоненти); дослідження діяльності викладача в навчально-виховному процесі (комунікативний і організаторський компоненти); дослідження контролюючо-діагностичної діяльності викладача (рефлексивний компонент); 2) особистісний (Шувалова В.С., Рогов Є.І., Ананьєв Б.К., Щербачов О.І.), що включає: оцінювання знань і вмінь викладача; мотиваційний компонент; професійно-значущі особистісні якості педагога; 3) процесуально-особистісний (комплексний) підхід (Маркова А.К.), що включає дослідження: педагогічних (процесуальних) умінь викладача; результатів праці викладача (навченість і вихованість студентів); 4) результативний підхід - дослідження результативності навчально-виховного процесу (Лернер І.Я., Скаткін М.М., Раєвський В.В.), що складається із ступеня засвоєння студентами змісту навчальних програм; набуття ними досвіду репродуктивної і творчої діяльності в межах конкретного навчального предмету; зміни емоційно-ціннісного ставлення студентів до змісту навчального предмету і діяльності в певній галузі.

Невирішеними раніше частинами загальної проблеми, котрим присвячується стаття, є узагальнення наукових підходів як методологічних орієнтирів дослідження, які доцільно використовувати у формуванні професійно-педагогічної компетентності викладача закладу вищої освіти.

Основними цілями статті визначено конкретизацію наукових підходів до формування професійної компетентності викладачів ЗВО.

У межах дослідження проаналізовано основні наукові підходи й виокремлено деякі з них. Зазначимо, що компетентнісний підхід не протидіє поширеним у педагогічній науці діяльнісному та функціональному підходам. Стосовно діяльнісного підходу, то він знайшов своє застосування на всіх рівнях формування змісту освіти майбутніх викладачів, їх професійно-педагогічної компетентності. Цей підхід орієнтує майбутніх викладачів не тільки на засвоєння знань, але і на способи цього засвоєння, на зразки і способи мислення і діяльності.

Діяльнісний підхід, за визначенням Н. Брюханової, передбачає:

- надання викладачу певного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів (державний стандарт);

- його підготовку за спеціальністю

- (галузевий стандарт, та стандарт вищої освіти вищого навчального закладу, навчальний план);

- підготовку викладача за циклом навчальних дисциплін та окремою дисципліною (галузевий стандарт та стандарт вищої освіти вищого навчального закладу, навчальна та робоча навчальна програма) [1, 151].

Ми у повній мірі поділяємо думку І. Зюзіна про те, що у сучасній освітній парадигмі діяльнісний підхід дозволяє вести мову про новий якісний склад підготовки майбутніх спеціалістів, а саме про інтеграцію особистісних показників і професійної готовності, що є ознакою належного рівня їх професійно-педагогічної компетентності [2, 491].

Згідно обґрунтування Г. Атанова, діяльнісний підхід у професійній підготовці викладачів вищої школи характеризує такий стан професійно-педагогічної компетентності, який зумовлює логічний, цілісний розгляд всіх основних компонентів педагогічного процесу, зокрема його мети, мотивів, операцій, способів контролю та аналізу досягнутих результатів [3].

Отже, діяльнісний підхід до формування професійно-педагогічної компетентності майбутнього викладача ЗВО визначає рівень опанування ним системи знань та вмінь, що, на нашу думку, забезпечить формування здатності цього фахівця у майбутній професійній діяльності здійснювати практичну реалізацію основних завдань своєї професійної діяльності. Для нас цей підхід важливий з точки зору організації навчального процесу майбутнього викладача ЗВО, який закладає основи формування його готовності до професійної діяльності.

Застосування функціонального підходу дає змогу трактувати розвиток професійно-педагогічної компетентності майбутнього викладача як процес його творчого вдосконалення під час виконання визначених професійних функцій. На основі функціонального підходу розкривається змістова основа формування його професійно-педагогічної компетентності через зміст і структуру навчального процесу як стратегії розвитку цієї компетентності.

Як зазначають В. Деміденко [4], С. Іванова [5] та Т. Красікова [6], основними функціями викладача на шляху оволодіння ним професійно-педагогічної компетентності є його навчальна, організаційна, методична і науково-презентаційна. У межах визначеного науковцями функціонального підходу

формування професійно-педагогічної компетентності майбутнього викладача ЗВО характеризується саме таким змістом його навчального процесу.

Отже, функціональний підхід у справі формування і розвитку професійно-педагогічної компетентності викладача має бути спрямованим на визначення його функцій, практичних шляхів і механізмів удосконалення його професійної підготовки та практичне забезпечення їх реалізації в конкретних умовах навчального процесу. На практичному рівні здійснення та реалізація функціонального підходу виявляється у повній мірі при застосуванні інтегративного, інноваційного та креативного підходів.

Реалізація навчального процесу із формування професійно-педагогічної компетентності майбутнього викладача ЗВО в сучасних умовах неможлива без інтегративного підходу, оскільки він визначає створення єдиного, цілісного змісту його навчання на основі насамперед гармонійної реалізації міждисциплінарних зв'язків. Інтегративний підхід орієнтує на якість професійної освіти викладача і досягнення ним гарантованого результату навчання, він націлений на якісне формування професійно-педагогічної компетентності майбутнього професіонала через інтеграцію різних видів його діяльності в процесі теоретичного і практичного навчання, максимально наближеного за змістом до умов майбутньої професійної діяльності і вимагає розробки інтегрованої навчально-програмної документації і комплексного методичного забезпечення [7, с.11].

Як зазначають М. Артишевська [8], О. Вознюк [9], І. Козловська [10], Н. Світловська [11] та інші науковці [12], інтегративний підхід в освіті - це підхід, що веде до інтеграції змісту освіти, тобто доцільного об'єднання його елементів у цілісність в процесі формування професійно-педагогічної компетентності викладача. Він сприяє узгодженню змісту навчальних дисциплін, об'єднанню навчальних дисциплін щодо засвоєння пізнавальних і технологічних проблем.

Учений Г. Селевко у своїй праці виокремлює напрями, за якими досліджуються проблеми інтегрованого підходу в освіті і процесі формування професійно-педагогічної компетентності в сучасній педагогічній теорії та практиці, це зокрема: методологічні проблеми інтеграції; використання інтегративно-диференційованого підходу до структурування змісту знань

та освіти, зменшення багатопредметності, укрупнення освітніх галузей; генералізація змісту навчальних предметів (концепція внутрішньо предметної інтеграції); формування системи знань інтегративними методами; поєднання в одних просторово-часових координатах різних технологій, методів, прийомів (концепція синтезу дидактичних систем); укрупнення дидактичних одиниць; інтеграція змісту професійної освіти; взаємозв'язки інтеграції та диференціації; структурування інтегрованих знань та цілісність змісту природничо-наукової освіти; проблеми розробки інтегрованих курсів; технології інтегрування навчальних предметів; інтеграція у ступеневій освіті; імовірно-статистичні аспекти інтеграції; інтеграція елементів контролю у навчання; інтеграція у теоретичному та практичному навчання; інтеграція загально-технічних та гуманітарних знань; поєднання в єдине ціле виховання та навчання.

Отже інтегративний підхід свідчить, що процес формування професійно-педагогічної компетентності викладача має відбуватися на основі об'єднання в ціле певних частин його професійної підготовки. Це означає, що процес вироблення цієї компетентності бере початок з формування її найпростіших елементів, які в подальшому будуть переплітатися і визначати поглиблений розвиток і зміцнення професійно-педагогічної компетентності викладача. Такий підхід, на нашу думку, заснований на тому, що не можна відразу і у всій повноті сформувати професійно-педагогічну компетентність педагога. Вона є складним утворенням і її формування має розпочинатися з вироблення порівняно простих умінь і навичок викладача і продовжуватися в подальшому в розвитку його педагогічної діяльності.

Інноваційний підхід в реалізації завдань формування професійно-педагогічної компетентності майбутнього викладача ЗВО полягає у модернізації навчального процесу, згідно "Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності". Сутність інноваційного підходу до підготовки майбутніх викладачів вищої школи і формування у них професійно-педагогічної компетентності змістовно розкриває у своїй праці В. Кравченко. Автор висвітлює наукові погляди на процес оновлення професійної освіти в сучасних умовах. Важає, що зміст інноваційного підходу полягає у впровадженні інноваційних педагогічних

технологій з метою модернізації професійної підготовки викладачів. Одночасно він вказує на чинники, які впливають на ефективність інтенсифікації професійної підготовки цих фахівців. На думку Т. Сущенко "...вагомі і швидкі успіхи досягаються там, де викладачі вузів беруть на озброєння нові педагогічні технології високоякісної професійної освіти, спираючись на які, вони мають можливість успішно готувати студентів до продуктивної кваліфікованої праці, гарантуючи і програмуючи її якість, відповідальність випускників за раціональність соціально значущих нововведень".

Таким чином, завдання інноваційного підходу в реалізації професійно-педагогічної компетентності майбутнього викладача, на нашу думку, полягають у збагаченні його позитивним досвідом викладацької діяльності, забезпеченні можливостей оволодіння ним інноваційними технологіями викладання спеціальних дисциплін, формуванні професійної педагогічної культури, розвитку у нього комунікабельності та культури спілкування зі студентами.

Помітне місце в реалізації завдань формування і розвитку професійно-педагогічної компетентності викладача займає креативний підхід. Сутність цього підходу у повній мірі розкрита в роботі О. Дубасенюк. Вчена розкриває особливості застосування цього підходу у педагогічній підготовці майбутніх викладачів, який нею розглядається як процес впровадження ними сучасних форм і методів активного навчання студентів, розвиток їх пізнавальної самостійності в учбово-науковій, дослідницькій діяльності. Важливість реалізації креативного підходу до професійної підготовки майбутніх викладачів, підтверджує і Т. Стародубцева. На її думку значення цього підходу зумовлено затребуваністю сучасної вищої школи на формування креативної особистості майбутнього викладача, що зумовлює необхідність у подоланні реально існуючого протиріччя між репродуктивним вузькопрофесійним характером старої системи навчання і актуальною потребою формування його креативної особистості сьогодні. Проблема реалізації креативного підходу знайшла відображення також у праці, яку підготувала Л. Кондрашова. Під креативним підходом дослідниця розуміє методологію спрямованість щодо організації навчального процесу викладачем, яка спрямовується на розвиток потреби студентів до новиз-

ни, нестандартне розв'язання ними навчальних задач, що дозволить шляхом активізації їх креативних здібностей забезпечувати стимулювання у них засвоєння навчальної інформації, так і її відтворення.

Отже, креативний підхід щодо формування і розвитку професійно-педагогічної компетентності викладача переорієнтує його з предметно-змістового аспекту навчальної діяльності на нестандартні способи задоволення його потреб у новизні і творчості, створення ним авторських учбових програм і проектів з методичної роботи зі студентами.

Не менш важливими є особистісно-орієнтований підхід до розвитку професійно-педагогічної компетентності майбутніх викладачів. Останнім часом в світлі формування цієї компетентності викладача особистісно-орієнтований підхід все більше утверджується, бо він передбачає диференційований відбір засобів, форм і методів організації навчального процесу, який реалізується з врахуванням його індивідуальних особливостей, рівня інтелектуальної, особисто-сміислової готовності до навчання, самоосвіти та самовиховання. Питанням особистісно орієнтованого підходу значну увагу було приділено у дослідженнях І. Бега, О. Дубасенюк, Е. Зеєра, Л. Качалової, І. Якиманської, С. Подмазіна та ін. Як зазначає Е. Полат "...зусилля педагога, відповідно до особистісно орієнтованого підходу, мають бути спрямовані на організацію продуктивної діяльності, створення найбільш сприятливих умов для такої діяльності".

Таким чином, особистісно-орієнтований підхід виступає як теоретико-методологічна стратегія і тактика формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх викладачів. Він забезпечує умови для самореалізації, самовиховання і самоствердження особистості майбутнього педагога і сприяє в процесі його навчання формуванню індивідуально орієнтованого характеру, усвідомленню цінностей педагогічної професії, розвитку педагогічних здібностей. Це, на нашу думку, дасть можливість викладачу у перспективі впроваджувати заходи, що будуть спрямовані на саморозвиток, духовне, моральне й інтелектуальне збагачення особистості студентів.

Щодо акмеологічного підходу, то його сутність стосовно професійно-педагогічної компетентності викладача полягає в орієнтації його професійної освіти на формування системи загаль-

нолюдських і професійних цінностей, що визначають його ставлення до своєї діяльності, до самого себе як людини і професіонала. Акмеологічний підхід в процесі професійного становлення викладача вбачає, що його найважливішим чинником є досягнення вершин його професіоналізму, його фахова освіта, та професійно-педагогічна компетентність, які лежать в основі руху до "вершин" - системи цінностей.

На обов'язковості використання акмеологічного підходу в дослідженні та оцінюванні рівня професійно-педагогічної компетентності фахівця наголошує Л. Паутова. О. Дубасенюк розглядає роль акмеологічного підходу як визначального, стратегічного орієнтира, що спрямовує професійно-педагогічну підготовку майбутніх викладачів як суб'єктів педагогічної освіти на основі інтеграції суб'єктного, особистісно орієнтованого, суб'єкт-суб'єктного, діалогового, середовищного, ресурсного підходів. Таке тлумачення, на її думку, дає можливість дослідити та спроектувати розвиток акме-особистості майбутнього педагога у процесі його професійної підготовки. Акмеологія, як зазначає В. Зайцев, покликана створити науковий апарат, який би дозволив викладачу адекватно обирати проблему свого ефективного розвитку і становлення як професіонала в усій сукупності його якостей, виявляючи завдання об'єднання й упорядкування його знань з урахуванням засвоєння ним основ етики, етнології, соціології, психології і педагогіки

В цілому, акмеологічний підхід вбачає, що головним когнітивним компонентом щодо професійно-педагогічної компетентності майбутнього викладача ЗВО, є процес, який визначає сферу його професійних поглядів, коло запитань, що вирішуються, систему знань, які постійно розширюються та дозволяють йому виконувати професійну діяльність з належною продуктивністю. Такий підхід до професійно-педагогічної компетентності викладача дозволяє сформувати у нього відповідний сучасним суспільним вимогам орієнтир на набір відповідних професійних цінностей. Він передбачає формування у нього системи ціннісних орієнтацій, які визначають загальну спрямованість його інтересам і прагненням, ієрархію індивідуальних переваг, мотиваційну програму діяльності і, в кінцевому підсумку, визначають рівень його готовності як майбутнього спеціаліста до реалізації життєвих і професійних планів.

На нашу думку, акмеологічний підхід щодо формування професійно-педагогічної компетентності викладача розкриває роль і значення необхідних умов для досягнення поставлених завдань на шляху його прагнення стати професіоналом у сфері педагогічної науки. З точки зору акмеологічного підходу послідовна і логічно обгрунтована організація навчального процесу із формування належної професійно-педагогічної компетентності майбутніх педагогічних фахівців для ЗВО, ми можемо охарактеризувати як оволодіння ними ефективними технологіями навчальної діяльності з метою досягнення високого рівня продуктивності та професіоналізму. Цей підхід дозволяє сформувати у майбутніх викладачів групу якостей, які будуть спрямовані на професійне зростання студента, здатного до досягнення професійних вершин.

І нарешті слід розкрити значення культурологічного та гуманітарного підходів для формування і розвитку професійно-педагогічної компетентності майбутнього викладача. Слід зазначити, що культурологічний підхід у сучасній педагогічній науці вважається методологічною основою його освіти та професійно-педагогічної компетентності, орієнтованої на роботу у ЗВО. Використання культурологічного підходу в процесі формування професійно-педагогічної компетентності викладача передбачає створення можливості для опанування ним перспектив розвитку інтегративних процесів, що мають відбуватися в організації передових технологій в навчанні студентів.

Культурологічний підхід до процесу професійної підготовки майбутніх викладачів вищої школи надає їм багато можливостей щодо формування їхньої професійно-педагогічної компетентності, а також творчої особистісної спрямованості, вироблення у них ціннісних орієнтацій, розвиток творчої активності, які мають бути скеровані на формування у студентів професійної самосвідомості, стійкої громадянської позиції, збагачення їх досвідом творчої самореалізації й саморозвитку. У даному контексті важливим є розгляд культурологічного підходу (Е. Бондаревська, Ю. Варданян, М. Васильєва, В. Ісаєв, Н. Саєнко, В. Сластенін) до педагогічної освіти викладачів, котрий заснований на засвоєнні ними основ загальної та професійно-педагогічної культури, активному оволодінні педагогічних теорій і технологій, як головної умови і результату їх професійного

становлення.

Узагальнюючи наведені аргументи дослідників щодо змісту проблеми культурологічного підходу, ми можемо його визначити як сукупність разом взятих методологічних положень, організаційно-педагогічних заходів, які спрямовані на створення умов для освоєння педагогічних цінностей, а також

технологій, які забезпечують творчу самореалізацію викладача в його майбутній професійній діяльності.

Важливим в процесі формування і розвитку професійно-педагогічної компетентності викладача є гуманітарний підхід. Його слід розуміти як принцип організації зазначеного процесу, що передбачає відбір на гуманітарних засадах змісту, стратегій, технологій його професійно-педагогічної освіти. Зазначимо, що гуманітарний підхід за своєю природою є комплексним та інтегрує системний, компетентнісний, акмеологічний, діяльнісний, особистісно-орієнтований методологічні підходи щодо професійної підготовки та розвитку викладачів.

Доцільність формування професійно-педагогічної компетентності майбутнього викладача на засадах гуманітарного підходу обгрунтовано в праці О. Марченко. Дослідник обгрунтував зміст, принципи, педагогічні умови, освітні стратегії, технології формування професійної компетентності педагога на гуманітарних засадах, визначив на цій основі параметри для оцінки сформованості професійної компетентності педагога. Гуманітарний підхід як важливий принцип організації розвитку професійно-педагогічної компетентності майбутнього викладача знайшов необхідне обгрунтування в дисертаційному дослідженні М. Данилової. На цьому наголошують також такі дослідники як Г. Балл, П. Перепелиця, В. Серєда та ін.

Таким чином, можемо константувати, що гуманітарний підхід до формування професійно-педагогічної компетентності викладача ЗВО є актуальним на всіх рівнях його професійної підготовки та вдосконалення в процесі навчання цільової, змістовної, організаційно-процесуальної та технологічної спрямованості його майбутньої професійної діяльності.

Результати аналізу сучасних методологічних підходів свідчать про їх значні наукові можливості щодо вивчення та вдосконалення професійної підготовки майбутнього викладача. Всі вони відображають багатоплановість,

складність процесу формування професійно-педагогічної компетентності викладача ЗВО.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що при визначенні основних методологічних підходів щодо процесу формування і розвитку професійно-педагогічної компетенції викладачів необхідно враховувати не тільки світовий досвід, а й передусім вивчати, творчо переосмислювати з нових методологічних позицій кращі надбання вітчизняної педагогічної думки. Водночас зауважимо, що здійснений аналіз вітчизняних та зарубіжних підходів до професійно-педагогічної компетенції майбутніх викладачів є необхідним, оскільки дає змогу отримати цілісну картину їх реалізації під час практичної діяльності викладача у ЗВО.

Разом з тим, не зважаючи на велику кількість праць у світовій та вітчизняній педагогічній науці, важливо на нашу думку, продовжити роботу щодо визначення основних підходів та їх змістовної наповненості, які мають сьогодні відповідати сучасним вимогам міжнародної освітньої практики до процесу формування та розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів технічних закладів вищої освіти.

Література

1. Брюханова Н.О. Про діяльнісний підхід до формування змісту підготовки інженерно-педагогічних кадрів // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : Збірник наукових праць. - Харків : УПА, 2007. - С. 148-162.
2. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: монографія / І.А. Зязюн. - Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. - 608 с. 9. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : науково-метод. посібник / І. А. Зязюн. - К. : МАУП, 2000. - 312 с.
3. Атанов Г. Обґрунтування та сутність діяльнісного підходу до навчання / Геннадій Атанов // Педагогіка і психологія професійної освіти. - 2002. - № 3. - С. 85-94.
4. Деміденко В.В. Середовищний підхід до розвитку професійно- педагогічної компетентності викладачів коледжу / В.В. Деміденко // 189 Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. - 2014. - Вип. 42. - С. 51-59.
5. Іванова С.В. Функціональний підхід до визначення професійної компетентності вчителя біології та організація її вдосконалення в закладі післядипломної освіти / С. В. Іванова // Вісник Житомирського державного

університету ім. І. Франка. - 2008. - Вип. 42. - С. 106-110.

6. Красікова Т.І. Організація навчального процесу у коледжі економічного профілю: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Т.І. Красікова. - Х.: ХДПУ імені Г. С. Сковороди, 2002. - 230 с.

7. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців на основі інтегративного підходу : методичні рекомендації / І.М. Козловська, Я.М. Собко, О.О. Стечкевич, О.М. Дубницька, Т.Д. Якимович. - Львів : Сполом, 2012. - 64 с.

8. Арцишевська М.Р. Інтеграція змісту освіти : [монографія] / М.Р. Арцишевська, Р.А. Арцишевська. - Луцьк : "Вежа" вид. Волин. нац. ун-ту ім. Л. України, 2007. - 316 с.;

9. Вознюк О.В. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід: монографія / О.В. Вознюк, О.А. Дубасенюк. - Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. - 684 с.

10. Козловська І. Інтегративний підхід як загальнонаукова методологія в педагогічній науці: прогностичний аспект / І. Козловська // Неперервна освіта: теорія і практика. - 2003. - № 1. - С. 59-68.

11. Светловская Н. Об интеграции как методическом явлении и ее возможности в начальном обучении / Н. Светловская // Начальная школа. - 1990. ? № 5. - С. 57-60.

12. Інтегративні процеси у професійній освіті: Львівська наукова школа: збірник наукових праць / Укл. Б. Т. Камінський, І. Я. Пастирська. - Львів: Сполом, 2010. - 268 с.

REFERENCES

1. Bryukhanova N.O. Pro diyal'nisnyy pidkhd do formuvannya zmistu pidhotovky inzhenerno-pedahohichnykh kadriv // Problemy inzhenerno-pedahohichnoyi osvity : Zbirnyk naukovykh prats?. - Kharkiv : UPA, 2007. - S. 148-162.
2. Zyazyun I.A. Filosofiya pedahohichnoyi diyi: monohrafiya / I.A. Zyazyun. - Cherkasy: Vyd. vid. CHNU imeni Bohdana Khmel'nyts'koho, 2008. - 608 s. 9. Zyazyun I. A. Pedahohika dobra: idealy i realiyi : naukovo-metod. posibnyk / I. A. Zyazyun. - K. : MAUP, 2000. - 312 s.
3. Atanov H. Obgruntuvannya ta sutnist' diyal'nisnoho pidkhdou do navchannya / Hennadiy Atanov // Pedahohika i psykholohiya profesiynoyi osvity. - 2002. - № 3. - S. 85-94.
4. Demidenko V.V.

Seredovyshchnyy pidkhd do rozvytku profesiyno-pedahohichnoyi kompetentnosti vykladachiv koledzhu / V.V. Demidenko // 189 Zasoby navchal'noy ta naukovo-doslidnoyi roboty. - 2014. - Vyp. 42. - S. 51-59.

5. Ivanova S.V. Funktsional'nyy pidkhd do vyznachennya profesiynoyi kompetentnosti vchytelya biolohiyi ta orhanizatsiya yiyi vdoskonalennya v zakladi pislyadyplomnoyi osvity / S. V. Ivanova // Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu im. I. Franka. - 2008. - Vyp. 42. - S. 106-110.

6. Krasikova T.I. Orhanizatsiya navchal'noho protsesu u koledzhi ekonomichnoho profilyu: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / T.I. Krasikova. - KH.: KHDPU imeni H. S. Skovorody, 2002. - 230 s.

7. Formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv na osnovi intehratyvnoho pidkhdou : metodychni rekomendatsiyi / I.M. Kozlovs'ka, YA.M. Sobko, O.O. Stechkevych, O.M. Dubnyts'ka, T.D. Yakymovych. - L'viv : Spolom, 2012. - 64 s.

8. Artsyshevs'ka M.R. Intehratsiya zmistu osvity : [monohrafiya] / M.R. Artsyshevs'ka, R.A. Artsyshevs'ka. - Luts'k : "Vezha" vyd. Volyn. nats. un-tu im. L. Ukrayinky, 2007. - 316 s.;

9. Voznyuk O.V. Tsil'ovi oriyentyry rozvytku osobystosti u systemi osvity: intehratyvnyy pidkhd: monohrafiya / O.V. Voznyuk, O.A. Dubasenyuk. - Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. I. Franka, 2009. - 684 s.

10. Kozlovs'ka I. Intehratyvnyy pidkhd yak zahal'nonaukova metodolohiya v pedahohichniy nautsi: prohnostychnyy aspekt / I. Kozlovs'ka // Neperervna osvita: teoriya i praktyka. - 2003. - № 1. - S. 59-68.

11. Svetlovskaya N. Ob integratsii kak metodicheskomo yavlenii i yeye vozmozhnosti v nachal'nom obuchenii / N. Svetlovskaya // Nachal'naya shkola. - 1990. ? № 5. - S. 57-60.

12. Intehratyvni protsesy u profesiyniy osviti: L'vivs'ka naukova shkola: zbirnyk naukovykh prats' / Ukl. B. T. Kamins'kyy, I. YA. Pastyr's'ka. - L'viv: Spolom, 2010. - 268 s.

УДК 378.147:37.037

Василь ОВЧАРУК, старший викладач кафедри фізичного виховання Вінницького національного технічного університету

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ І МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Vasyl OVCHARUK, Senior Teacher, Department of Physical Education, Vinnitsia National Technical University

EXPERIMENTAL-RESEARCH REVIEW OF EFFICIENCY OF REALIZATION OF PEDAGOGICAL CONDITIONS AND MODEL FOR FORMATION OF HEALTHY SAFETY COMPETENCY STUDENTS OF TECHNICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

У статті проводиться аналіз організації експериментального дослідження системи формування здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних закладів вищої освіти засобами фізичного виховання, подається аналіз і статистична оцінка результатів педагогічного експерименту.

Для забезпечення якісної перевірки ефективності розробленої структурної моделі, окремих педагогічних умов щодо формування здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних закладів вищої освіти засобами фізичного виховання проведено педагогічний експеримент, який проходив в чотири етапи. Застосування таких методів дослідження, як: теоретичний аналіз літератури; опитування (анкетування, інтерв'ю); педагогічні спостереження; констатувальний і формувальний педагогічні експерименти; педагогічне тестування; методи математичної статистики; аналітичні методи дослідження. У результаті педагогічного експерименту було підтверджено ефективність розробленої педагогічної технології, що дозволила створити в навчальному процесі з фізичного виховання якісно нові умови освітньої діяльності, сформувати здоров'язберігаючу компетентність студентів технічних закладів вищої освіти

засобами фізичного виховання, спрямованість на освоєння і реалізацію цінностей в цій сфері.

Ключові слова: педагогічний експеримент, студенти, здоров'язберігаюча компетентність, фізичне виховання.

Summary. The article analyzes the organization of the experimental study of the health education system of the preserving competence of students of technical institutions of higher education by means of physical education, analyzes and statistically evaluates the results of the pedagogical experiment.

In order to ensure qualitative verification of the effectiveness of the developed structural model, individual pedagogical conditions for the formation of health, the preservation competence of students of technical institutions of higher education by means of physical education, a pedagogical experiment was carried out, which took place in four stages. Application of such research methods as: theoretical analysis of literature; interviews (questionnaires, interviews); pedagogical observations; recording and forming pedagogical experiments; pedagogical testing; methods of mathematical statistics; analytical research methods. As a result of the pedagogical experiment, the effectiveness of the developed pedagogical technology was

confirmed, which allowed to create qualitatively new conditions of educational activity in the educational process of physical education, to form the healthcare-retaining competence of students of technical institutions of higher education by means of physical education, focus on the development and implementation of values in this field.

Key words: pedagogical experiment, students, health preserving competence, physical education.

Мета: експериментально перевірити ефективності реалізації педагогічних умов і моделі формування здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних ЗВО.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У світлі потреби нарощування виробничого потенціалу України та збільшення її валового продукту, введення військового стану, зменшення відтоку високопрофесійних кадрів за кордон необхідно, з одного боку, забезпечити належні умови праці та винагороди за неї, з іншого, – сформувати у майбутнього фахівця внутрішню мотивацію, потребу і культуру здоров'язбереження, а отже – доцільного використання й примноження власних фізичних, психологічних і професійних ресурсів, що призведе і до високих результатів праці, і до особистої задоволеності її процесом.

У рамках виконуваного дослідження вкрай важливо не тільки розробити дієву й ефективну модель здоров'язбереження для студентського контингенту, а й максимально урахувати при такій розробці професійну специфіку студентів технічного профілю під час їхнього навчання і, на майбутнє, впродовж професійної діяльності. Технічний напрям підготовки бакалаврів за своїм змістом тісно пов'язаний з фізичними закономірностями і явищами, властивостями матеріальних тіл, що мало б стимулювати численні міжпредметні зв'язки дисципліни "Фізичне виховання" й основ механіки, енергетики, теорії складних систем. Проте лише деякі дослідження формування ЗСЖ студентів технічного профілю враховують професійну специфіку [6–11].

Аналіз досліджень і публікацій. Історія розвитку наукової думки і практики стосовно зміцнення здоров'я студентів, формування їх культури здоров'я мало з'ясована як для дослідників, так і для практиків – не викликає сумнівів, що здоров'язбережувальне навчання і виховання – це виклик часу. Це провідне завдання у збереженні генофонду нації.

У зв'язку з цим виникає необхідність пошуку шляхів формування здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних закладів вищої освіти засобами фізичного виховання.

Багатьма науковцями України проводилися дослідження стану здоров'я студентів й відзначена, на жаль, негативна динаміка: а) зростання хвороб внутрішніх органів через відсутність режиму дня й збалансованого харчування; б) на жаль, зростаюча динаміка хвороб з 1-го по 4-й курс бакалаврату; в) погіршення здоров'я студентів 2000-х років, порівняно з 90-ми [13; 19].

Н. Завидівська, спостерігаючи за валеологічним станом студентів економічного напрямку, що за навантаженням і рівнем відповідальності близькі до студентів технічного напрямку підготовки вказує: "У результаті серед студентів економічних спеціальностей – великий відсоток із незадовільним станом здоров'я, надлишковою масою, схильністю до захворювань, порушенням постави та опорно-рухового апарату, дефектами зору і нервово-психічними відхиленнями" [2].

І. Смолякова, вивчаючи методи-

ку формування здорового способу життя студентів технічного напрямку підготовки у процесі їх фізичного виховання, дійшла висновку: "Серед студентів ТЗВО спостерігаються впродовж багатьох років тенденції зниження рівня фізичного і психічного здоров'я, зростання захворюваності, недостатній рівень фізичної працездатності і фізичної підготовленості і як наслідок – після закінчення ЗВО недостатній рівень фізичної надійності і готовності до інтенсивної виробничої діяльності" [17].

У свою чергу, Д. Воронін з'ясував, що "Основною перепоною виникнення у студентів потягу до шкідливих звичок є створення внутрішнього культурного стрижня особистості – формування духовних цінностей і постійної потреби в доступній трудовій діяльності, чітка організація власного навчання та відпочинку, включення у свою життєдіяльність занять фізичною культурою та спортом" [1].

Аналіз наукових праць таких дослідників, як Б. Максимчука, М. Севрюк, І. Салук, В. Приходько, М. Селезінка, В. Філінков [3; 4; 5; 12; 14; 15; 16; 18] тощо дозволяє резюмувати такі негативні фактори, що впливають на здоров'я студентів технічних ЗВО: а) недостатній санітарно-гігієнічний стан лабораторій, виробничих приміщень, пристроїв і механізмів, у взаємодії з якими студент набуває практичних навичок під час практик; б) складність взаємодії з багатофункціональними пристроями, приладами, механізмами, що передбачає емоційну й інтелектуальну напруженість, зосередження уваги одночасно на кількох об'єктах; в) порушення режиму дня, особливо сну через надмірне навантаження з виконання практичних завдань і підготовки до занять з точних предметів; г) відсутність дисципліни, розпорядку, режиму сну в студентських гуртожитках, життя в яких можна характеризувати як хаотичне й нерегламентоване режимом; г) невисокий рівень матеріальної підтримки студентів (низька стипендія або її відсутність), що змушує студентів займатися виконанням замовних робіт, відпрацьовувати почесово на будівництвах, в закладах громадського харчування тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розроблена модель і технологія формування здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних закладів вищої освіти засобами

фізичного виховання лягли в основу дослідно-експериментальної роботи, що здійснювалася в чотири етапи.

На етапі попередньої діагностики за допомогою анкетування, тестування, усних опитувань, співбесід, педагогічних спостережень проводився констатувальний експеримент, виявлявся й аналізувався наявний суб'єктивний рівень формування здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних закладів вищої освіти засобами фізичного виховання (низький, недостатній, необхідний, високий), функціональної і фізичної підготовленості. На цьому етапі були виділені експериментальна (ЕГ) і контрольна (КГ) групи.

На теоретичному етапі на основі програми, складеної на підставі державних стандартів, розроблявся зміст і конкретне технологічне забезпечення процесу освіти, з урахуванням рівня сформованості здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних закладів вищої освіти засобами фізичного виховання, готівкових коштів і умов здійснення освітнього процесу. На цьому етапі оптимізувалися організаційно-адміністративні чинники (у навчальному розкладі було заплановано необхідну кількість лекцій, методико-практичних і практичних занять, забезпечувалося достатнє інформаційно-методичне і матеріально-технічне оснащення навчального процесу, можливість додаткових самостійних занять студентів у спортивних залах).

Практичний етап було спрямовано на діяльнісне застосування розробленої технології, створення педагогічних умов формування мотиваційно-сміслового, когнітивно-операційного, емоційно-вольового і практико-діяльнісного компонентів здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних закладів вищої освіти засобами фізичного виховання в експериментальній групі на підставі виділених критеріїв і показників. Ситуації педагогічної взаємодії будувалися виходячи з організаційно-діяльнісних стосунків учасників освітнього процесу, що об'єктивно складаються. Упродовж цього етапу визначалися зміни у формуванні здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних закладів вищої освіти засобами фізичного виховання, діагностувалися труднощі, що виникають у процесі цього. Застосовувалися різні форми поточного контролю (анкетування, підготовка есе, ре-

фератів, доповіді, презентації, дискусії, ігри, тестування фізичної і функціональної підготовленості, перевірка засвоєння знань та ін.), що сприяли усвідомленню студентами їхньої особистісної позиції і позиції інших відносно формування здоров'язберігаючої компетентності, будили прагнення до самоосвіти, самовиховання тощо. Поточний контроль був нерозривно пов'язаний із плануванням аудиторної і самостійної роботи студентів і відігравав важливу роль у забезпеченні ціннісно-сислової і компетентнісної спрямованості навчання. Залежно від ефективності навчального процесу, коригувалося його змістове наповнення, засоби і методи педагогічного впливу. Залік, як форма поточного контролю в проходженні курсів, проводився за підсумками виконання всіх запланованих навчальних дій, а також у формі контрольного опитування (письмового, усного) й індивідуальної співбесіди на завершальному аудиторному занятті.

На аналітичному етапі щодо само-оцінювання студентів, педагогічного й експертного оцінювання рівня сформованості здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних закладів вищої освіти засобами фізичного виховання, фізичної і функціональної підготовленості, аналізувалися і порівнювалися результати експериментальної і контрольної

груп.

У дослідно-експериментальній роботі застосовувалися такі методи дослідження: теоретичний аналіз літератури; опитування (анкетування, інтерв'ю); педагогічні спостереження; констатувальний і формувальний педагогічні експерименти; педагогічне тестування; методи математичної статистики; аналітичні методи дослідження.

Дослідження здійснювалося на базі Вінницького технічного університету, Вінницького технічного коледжу та Донецького національного університету імені Василя Стуса. В експерименті брали участь студенти 1–4 курсів, які навчаються в цих навчальних закладах у кількості 478 студентів і 19 викладачів фізичного виховання.

Перевірку формування здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних закладів вищої освіти з використанням створеної нами структурної моделі і забезпеченням комплексу виявлених педагогічних

умов здійснювали (Y) межах педагогічного експерименту.

У формувальному експерименті на етапі попередньої діагностики були утворені експериментальна ($n = 239$ осіб) і контрольна ($n=239$ осіб) групи. На основі авторської програми проектувався конкретний зміст і технологічне забезпечення процесу

освіти з урахуванням суб'єктного рівня формування здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних закладів вищої освіти засобами фізичного виховання експериментальної групи, готівкових коштів і оптимізації організаційно-адміністративних умов здійснення освітнього процесу. Процесуальний етап був спрямований на діяльне застосування розробленої технології, створення педагогічних умов формування здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних закладів вищої освіти засобами фізичного виховання в експериментальній групі на підставі виділених критеріїв і показників. Ситуації педагогічної взаємодії будувалися виходячи з організаційно-діяльнісних стосунків учасників освітнього процесу, що об'єктивно складаються. На контрольному етапі аналізувалися і порівнювалися результати в експериментальній і контрольній групах.

У таблиці 1 показано підсумкові результати одержані на початку констатувального та завершення формувального етапів експерименту в дослідних групах відносно змін рівня формування здоров'язберігаючої компетентності студентів вищих технічних навчальних закладів засобами фізичного виховання.

Перш ніж впроваджувати розроблену модель формування здоров'язберігаючої компетентності студентів

Таблиця 1

Зміна рівня сформованості здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних закладів вищої освіти засобами фізичного виховання в респондентів експериментальної ($n = 239$ осіб) і контрольної ($n = 239$ осіб) груп за період дослідження (у %)

Типи	Початок експерименту				Завершення експерименту				Приріст			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості	Абс.	% від загальної кількості
Високий	6	2,7	6	2,6	19	8,0	6	2,6	13	5,3	0	0,0
Необхідний	67	28,0	62	26,0	172	72,0	71	29,9	105	44,0	9	3,9
Недостатній	156	65,3	164	68,8	48	20,0	158	66,2	-108	-5,3	-6	-2,6
Низький	10	4,0	6	2,6	0	0,0	3	1,3	-10	-4,0	-3	-1,3

технічних закладів вищої освіти засобами фізичного виховання та педагогічні умови її формування, дослідимо, як підібрані експериментальна та контрольна групи з розподілами студентів щодо рівнів сформованості здоров'язберігаючої компетентності, що вони статистично схожі за складом. Для цього використаємо непараметричний критерій χ^2 Пірсона:

де N і M – кількість респондентів експериментальної та контрольної груп;

$n1$, $m1$ – кількість респондентів експериментальної та контрольної груп, що показали i -тий рівень здоров'язберігаючої компетентності;

L – кількість виділених рівнів.

Означимо "нульову гіпотезу" H_0 припустимо, що розподіл студентів за рівнями сформованості здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних закладів вищої освіти засобами фізичного виховання в дослідних групах, що задіяні в педагогічному експерименті – однаковий. Якщо значення $\chi^2_{\text{емпир.}}$ за попарного порівняння рівнів сформованості здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних закладів вищої освіти засобами фізичного виховання в експериментальній і контрольній і групах буде меншим $\chi^2_{\text{крит.}}$, то гіпотеза H_0 вважатиметься підтвердженою. Та альтернативну гіпотезу (H_1): рівень сформованості здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних закладів вищої освіти засобами фізичного виховання в експериментальній і контрольній групах – неоднаковий.

Обчислимо $\chi^2_{\text{емпир.}}$ попарно для експериментальної та контрольної груп, одержаних за рівнями сформованості здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних закладів вищої освіти засобами фізичного виховання. Підставивши відповідні значення з таблиці 1 у формулу 1, було одержано такі результати таблиця 2.

Відшукаємо кількість ступенів свободи варіації $v=k-1$, де $k=4$ – кількість оцінок. $v=4-1=3$. На основі додатку знайдемо $\chi^2_{\text{крит.}}$ за рівнями значущості α та їх значення занесемо в таблицю 2.

Застосування критерію Пірсона за рівнів значущості 0,01 і 0,05 засвідчили, що на початку експерименту

між контрольною й експериментальними групами відсутні статистично значущі розбіжності між рівнями сформованості здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних закладів вищої освіти засобами фізичного виховання (таким чином, "нульова гіпотеза" підтвердилася), тому, що всі обчислені на початку педагогічного експерименту значення нижчі критичних. Це надає нам право зробити висновок про якісно рівний склад студентів у контрольній та експериментальній групах на констатувальному етапі експерименту і дозволяє використати вибраний раніше експериментальний план і коректно інтерпретувати одержані в експерименті результати.

На завершення педагогічного експерименту одержали, що різниця результатів є статистично значущою (на завершення експерименту), тобто $(49,056 > 11,345 > 7,815$; $46,850 > 11,345 > 7,815$; $65,145 > 11,345 > 7,815$; $62,460 > 11,345 > 7,815$; $40,536 > 11,345 > 7,815$; $49,056 > 11,345 > 7,815$). Нульову гіпотезу відхиляємо, приймаємо альтернативну.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. На основі викладеного вище зазначимо, що в експериментальній групі спостерігалось зниження кількості студентів низького і недостатнього рівня і збільшення необхідного і високого на 49,3 %. Тобто до завершення експерименту в експериментальній групі 80 % респондентів мали необхідний і високий рівень розвитку сформованості здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних закладів вищої освіти засобами фізичного виховання. В контрольній групі результати рівневих відмінностей не зазнали будь-яких істотних переміщень. Ефективність одержаних результатів пояснюється використанням розробленої в дослідженні педагогічної технології.

Рівень сформованості здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних закладів вищої освіти засобами фізичного виховання експериментальної групи достовірно вищий, ніж у респондентів контрольної групи.

У подальших дослідженнях планується звернути увагу на вивчення методики формування здоров'язберігаючої компетентності студентів технічних закладів вищої освіти.

1. Воронін Д. Є. Здоров'язберігаюча компетентність студента в соціально-педагогічному аспекті / Д. Є. Воронін // Педагогіка, психологія та медико-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2006. – № 2. – С. 25–28.

2. Завидівська Н. Н. Формування навичок здорового способу життя у студентів вищих навчальних закладів: навч. посіб. Н. Н. Завидівська. – Л. : ЛДУФК. – 2009. – 119 с.

3. Максимчук Б. А. Теоретичні та методичні основи формування валеологічної компетентності майбутніх учителів у процесі фізичного виховання : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Борис Анатолійович Максимчук ; Вінниця. держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2017. – 548 с.

4. Максимчук Б. А. Формування валеологічної компетентності майбутніх учителів у процесі фізичного виховання : монографія / Б. А. Максимчук ; за ред. Р. С. Гуревича. – Вінниця : Планер, 2016. – 388 с.

5. Максимчук Б. А., Галайдюк М. А., Максимчук І. А. Валеологічний саморозвиток та активація мотивації майбутніх фахівців до формування валеологічної компетентності в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів // Особистісно-професійний розвиток майбутніх фахівців соціономічних професій в умовах трансформації суспільства / монографія. – Вінниця: ТОВ "Нілан-ЛТД", 2018. – С. 261–273.

6. Овчарук В. В. "Науковий аналіз проблеми створення здоров'язберігаючого середовища вищої школи". 2018, Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2018. – С. 65–71.

7. Овчарук В. В. Аналіз ставлення студентів ВНТУ до здорового способу життя та фізичного виховання / Фізична культура, спорт та здоров'я нації / збірник наукових праць - Випуск 17. - Вінниця, ВДПУ, 2014., с 230-235.

8. Овчарук В. В. Використання методів моделювання в тренувальному процесі кваліфікованих спортсменів-легкоатлетів / Фізична культура, спорт та здоров'я нації / збірник наукових праць. – Випуск 12. – Том 2. – Вінниця, ВДПУ, листопад 2011. – С. 191–196.

9. Овчарук В. В. Відношення студентів технічного ВНЗ до здорового способу життя. / Zbiór raportow

naukowych "Aktualne naukowe badania. Od teorii do praktyki". – Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. "Diamond trading tour", 2014. – S. 8–13.

10. Овчарук В. В. Особливості рухової підготовленості студентів факультету електроенергетики та електромеханіки ВНТУ / В. В. Овчарук, В. Г. Овчарук. // науковий журнал "Молодий вчений". – 2015. – № 7. – С. 63–66.

11. Овчарук В. В. Формування здоров'язберігаючої компетентності студентів ВНЗ / Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди": Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 27. – С. 187–191.

12. Приходько В. В. Креативна валеологія: концепція і педагогічна технологія формування студентів технічних і гуманітарних спеціальностей як будівничих власного здоров'я : навч. посіб. / В. В. Приходько, В. П. Кузьмінський. – Д. : Дніпропетр. нац. гірнич. ун-т, 2004. – 230 с.

13. Раевский Р. Т. Применение компьютерных технологий в физическом воспитании студентов вузов / Р. Т. Раевский, О. Г. Калиберда // Средства и методы сохранения и восстановления здоровья студентов : тез. докл. респ. межвуз. науч.-практич. конф. – К. : КГУ, 1991. – С. 38–39.

14. Салук І. Рівень фізичного здо-

ров'я студентів технічного вищого навчального закладу / І. Салук // Проблеми активзації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. – Л. : ЛДДФК, 2004. – С. 123–125.

15. Севрюк М. П. Залучення студентів технічних ЗВО до занять фізичною культурою і спортом з метою формування здорового способу життя / М. П. Севрюк, А. Т. Ціпов'яз, Т. І. Лошицька [та ін.] // Педагогіка, психологія та мед.-біол. проб. фіз. виховання і спорту. – 2005. – № 21. – С. 73–80.

16. Селезінка М. І. Формування фізичної культури та валеологічних переконань студентів технічного ЗВО з метою збереження та укріплення здоров'я / М. І. Селезінка, В. М. Улізько, І. І. Файчак // Проблеми освіти : наук.-метод. зб. – К. : Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти, 2006. – Вип. 48. – С. 57–61.

17. Смолякова, І. Д. Формування здорового способу життя студентів у системі фізичного виховання вищого технічного навчального закладу [текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / І. Д. Смолякова. – Київ, 2010. – 21 с.

18. Філінков В. І., Раєвський Р. Т., Професійно-прикладна психофізіологічна й психофізична підготовка студентів машинобудівних спеціальностей: навч. посіб. для вузів В. І. Філінков, Р. Т. Раєвський. – Крама-

торськ, 2006.

19. Халайджі С. В. Професійно-прикладна фізична підготовка студентів енергетичних спеціальностей: дис. ... канд. фіз. вих. : 24.00.02 / С. В. Халайджі. – Л., 2006. – 253 с.

REFERENCES

1. Voronin D. E. Healthcare preservation of the student's competence in the socio-pedagogical aspect / D. E. Voronin // Pedagogics, psychology and medical biology. Problems of physical education and sports. – 2006. – № 2. – P. 25–28.

2. Zavidivska N. N. Formation of healthy lifestyle skills among students of higher educational institutions / N. N. Zavidivska // Navch. Posib., - L.: LDUFK., 2009. - 119 p.

3. Maksymchuk B. A. Theoretical and methodological foundations of the formation of valeological competence of future teachers in the process of physical education / B. A. Maksymchuk // Dys. d-ra ped. Nauk: 13.00.04, - Vinnytsia, 2017. - 548 p.

4. Maksymchuk B. A. Formation of valeological competence of future teachers in the process of physical education / B. A. Maksymchuk // Monografia, - Vinnytsia: Planer, 2016. - 388 p.

5. Maksymchuk B. A., Galaydiuk M. A., Maksymchuk I. A. Valeological self-development and activation of the motivation of future specialists to the

Таблиця 2

Значення критерію χ^2 Пірсона для респондентів експериментальної і контрольної груп за період педагогічного дослідження

Показники	Розраховане значення $\chi_{емпір.}^2$ (початок експерименту)	Розраховане значення $\chi_{емпір.}^2$ (завершення експерименту)	$\chi_{крит.}^2$ за рівнями значущості	
			0,01	0,05
Усвідомлення цінності здоров'я як засобу і мети особистісного розвитку	0,024	49,056	11,345	7,815
Усвідомлення пріоритетної залежності здоров'я від способу життя	1,419	46,850		
Значущість дисципліни «Фізичне виховання»	0,353	65,145		
Пізнавальна активність в освітньому процесі з фізичного виховання	0,018	62,460		
Значущість самопізнання у сфері фізичної культури і спорту	1,058	40,536		
Необхідність фізкультурно-спортивної діяльності	0,024	49,056		

formation of valeological competence in the conditions of globalization and integration processes // Personally-professional development of future specialists of socio-occupational professions in the conditions of transformation of society / Monografia - Vinnytsia: TOV "Nilan-LTD", 2018. - pp. 261-273.

6. Ovcharuk V.V. Scientific analysis of the problem of creating a health-saving environment of higher education / Naukovy'j chasopys nacz. ped. universitetu im. M. P. Dragomanova. - Seriya 15. - Ky'viv : NPU im. M. P. Dragomanova, 2018. - Vy'p. 10 (104) 18. -pp. 65-71.

7. Ovcharuk V.V. Analysis of the attitude of VNTU students towards a healthy lifestyle and physical education / Physical culture, sports and health of the nation / collection of scientific works- Vipusk 17. - Vinnytsia VDPU 2014 -pp. 230-235.

8. Ovcharuk V.V. The usage of modeling methods in the training process of proficient sportsmen-athletes // Physical culture, sports and health of the nation / collection of scientific works - Vipusk 12. - Tom 2 - Vinnytsia VDPU 2011 - pp. 191-196.

9. Ovcharuk V.V. The ratio of students of technical higher education to a healthy lifestyle/ Zbi'r raport'w naukowych "Aktualne naukowe badania. Od teorii do praktyki". - Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. "Diamond trading tour", 2014. - 88 str. - S. 8-13.

10. Ovcharuk V.V. Features of motor

preparedness of students of faculty power engineering and electromechanics VNTU/ V. V. Ovcharuk, V. G. Ovcharuk // Scientific journal "Molodiy vcheniy" - 2015, №7 - pp. 63-66.

11. Ovcharuk V.V. Formation of health respecting competence of students of higher technical educational establishments / Gumanitarniy visnik DVNZ "Pereyaslav-Khmelnitskogo der. ped. Universitetu im. G. Skovorody": Collection of scientific works. - Pereyaslav-Khmelnitsky, 2012 -Vipusk 27. -pp. 187-191.

12. Pryhod'ko V. V. Creative Valeology: the concept and pedagogical technology of forming students of technical and humanitarian specialties as building own health: Navch. Posib. / V. V. Pryhod'ko, V. P. Kuzmins'kiy. - D.: Dnipropetr. nac. gimich. un-t., 2004. - 230 p.

13. Raevskiy R. T. The use of computer technology in the physical education of university students / R. T. Raevskiy, O. G. Kaliberda // Means and methods of preserving and restoring students' health: tez. dokl. resp megvuz. nauch.-prakt. konf. - K.: KGU., 1991. - pp. 38-39.

14. Saluk I. The level of physical health of students of a technical higher educational establishment / I. Saluk // Problems of activation of recreational and health activities of the population: materials IV Vseukr.nauk.-prakt. konf. - L.: LDIFK., 2004. - pp. 123-125.

15. Sevryuk M. P. Involvement of

students of technical higher education in physical education and sports in order to form a healthy lifestyle / M. P. Sevryuk, A. T. Tsipovyaz, T. I. Loshitskaya [and others] // Pedagogy, psychology and med.-biol. prob. fiz. viovannya i sports - 2005, №21. - pp. 73-80.

16. Selezinka M. I. Formation of physical culture and valeological beliefs of students of technical higher education for the purpose of preservation and strengthening of health / M. I. Selezinka, V. M. Uliz'ko, I. I. Faychak // Problemy osvitu: nauk.-metod. zb. - K.: In-t innovaciynich tehnologiy i zmistu osvitu, 2006-Vipusk 48. - pp. 57-61.

17. Smolyakova I. D. Formation of a healthy lifestyle of students in the system of physical education of a higher technical educational institution [text]: author's abstract. dis .cand. ped. nauk: 13.00.02 / I. D. Smolyakova - Kyiv, 2010, -21 p.

18. Filinkov V.I., Raevskiy R. T. P r o f e s s i o n a l - a p p l i e d psychophysiological and psychophysical training of students in engineering specialties: navch. pos. for the institutes of higher education / V.I. Filinkov, R. T. Raevskiy - Kramatorsk, 2010.

19. Halayji S. V. Professional-applied physical training of students in energy specialties: diss. kand. fiz. viov.: 24.00.02 / S. V. Halayji -L., 2006, -253 p.

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

УДК 371

Леся ВИСОЧАН, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фахових методик і технологій початкової освіти ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"

ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ЧИННИК ЕТИКО-ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкрито значення літературних творів для дітей Василя Сухомлинського як чинника етико-екологічного виховання молодших школярів. Показано невикористані потенційні можливості літературного спадку Великого гуманіста ХХ сторіччя для формування духовного світу зростаючої особистості. Наведено факти про те, що Василь Олександрович – автор близько 1500 казок та оповідань, а актуальність його творчого набуtku щоразу набуває нових аспектів. Потверджено, що його справедливо відносять до когорти дитячих письменників, твори вченого-педагога вирізняються великою виховною силою: будь-яка казка чи оповідання – це своєрідна програма виховання й розвитку дитини, ефективність якої у відсутності прямого дидактизму, нав'язливого менторства.

Ключові слова: казка, оповідання, виховання, гуманізм, В. Сухомлинський.

In the article, the content of the stories written by V. Sukhomlynskyi in the reading books for the pupils of 2–4 grades (by O.Ya. Savchenko) was considered as these stories reveal the issue of the formation of primary schoolchildren's the formation of humanistic values. The article describes the role and place of fairy tales in the elementary school pupils' socialization process. Tales, according to V.

O. Sukhomlynskyi, create the foundation for the education of spiritual values, and only the last is a prerequisite for the socialization phenomenon of elementary students. A fairy tale, in the opinion of the great teacher, must awake the imagination in the junior's mind, their personal involvement in the events. Then it becomes the inner "I" of a human.

Key words: fairy tale, story, education, humanism, V. Sukhomlynskyi.

Мета: проаналізувати літературні здобутки Василя Сухомлинського в контексті використання їх як чинника етико-екологічного виховання молодших школярів.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Як зазначають науковці, педагогі-практики, нині назріла гостра необхідність активного екологічного виховання і навчання всіх верств населення, зокрема, і молодших школярів, урахуваючи їхні морально-психологічні особливості. Саме початкова школа допомагає сформувати пізнавальний потенціал особистості, яка усвідомлює своє місце в довкіллі через ознайомлення з рослинним і тваринним світом, розкриття взаємозв'язків у природі, вивчення та дослідження рідного краю. Відтак результативність здобуття учнями початкової школи знань, умінь і навичок вимагає ретельного добору шляхів, методів та засобів навчання і виховання. На наше переконання, худож-

ня (літературна) спадщина Василя Сухомлинського, класика українського педагогіки, є тим чинником, який здатний виховати особистість молодшого школяра як гуманіста, природолюбця, урешті, патріота рідної землі.

Аналіз досліджень і публікацій. Українські та зарубіжні вчені активно досліджують творчість В. Сухомлинського, сформувався цілий напрям у науці – сухомлиністика, сучасний етап якого (з 2000 р.) характеризується появою низки дисертацій, монографій, навчальних посібників тощо [5], у яких сухомлиністи всебічно досліджують педагогічну систему педагога. Наша розвідка покликана доповнити та розширити ці дослідження. Попри те, що творчий доробок В. Сухомлинського в царині казки аналізували Г. Білавич, З. Лановик, М. Лановик, Н. Новосельська, О. Савченко, Б. Савчук, С. Світельська-Дірко, Г. Ткаченко, Л. Федяєва, М. Чепіль та ін., однак зазначені автори не досліджували проблему використання літературних творів педагога-гуманіста на уроках природознавства в початковій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сухомлинський Василь Олександрович – автор близько 1500 казок і оповідань, і його злободенність повсякчас є на часі: за майже п'ятдесят років по смерті корифея української педагогіки

творчість не тільки не затьмарилася, а з кожним роком висвічує новими гранями. Його справедливо відносять до когорти дитячих письменників [2], оскільки твори вирізняються великою виховною силою. Праці для дітей можуть слугувати добрим підґрунтям для глибоких морально-етичних роздумів, спонукають розум, волю, почуття молодшого школяра до аналізу вчинків літературних героїв, а відтак - і до відповідних висновків, викликають бажання наслідувати їх або, навпаки, чинити по-іншому.

Особливо вартісними бачимо питання формування в учнів ціннісних орієнтацій, абсолютних людських якостей (добро, любов до всього живого, ближнього, справедливості, чесність, патріотизм, гідність, гуманізм тощо), які у творах В. Сухомлинського йдуть по лінії біфуркації добра і зла. Сучасна українська сухомлинська С. Світельська-Дірко слушно зауважує: казки Павлиського директора природничого, соціально-побутового, героїко-патріотичного жанрів мають високий виховний потенціал, особливо коли це стосується учнів молодших класів. Не випадково педагог надавав особливої уваги їхній казкотвірчій діяльності, що здійснювалася на лоні природи. Це була колективна імпровізація, де кожен учень прагнув передати свої враження від побаченого. Відтак розповіді школярів перетворювалися на твори-мініатюри, які вони створювали протягом усього навчання в 1-4 класах [4]. Далі відбувалося складання казок, які спочатку також створювалися колективно та імпровізаційно, на прикінцевому етапі кожен маленький автор за допомогою вчителя обирав для себе тему казки та самостійно працював над нею. Увінчувався такий творчий процес Святом казки, що відбувалося наприкінці навчального року. Учні читали та інсценізували власні твори, а також складали альбоми з художньо оформленими текстами казок, оповідань та створеними власноруч ілюстраціями до них [4; 8].

Для нас важливою теза В. Сухомлинського про те, що найсприятливішими умовами для розвитку творчості дітей є спостереження за природою, уроки серед природи, що викликають бажання передати свої почуття і переживання. Саме такі "живі уроки" уможливають слову і думці злитися в дитячій душі у стрімкий потік, породжуючи різноманітні образи [4]. Розроблену Великим гуманістом ХХ сторіччя систему уроків серед природи, просто неба, у "зелених класах", "зелених лабораторіях", де діти розширювали б свої знання про довкілля, явища природи, рідний край, життя тварин і

птахів, рослин, варто неодмінно запровадити у практику сучасної української школи. Уроки природознавства, на наше глибоке переконання, повинні стати "живими", а педагогічне новаторство Василя Сухомлинського в цій царині має бути керівництвом до дії вчителів. Власне, на такий підхід до викладання природознавства в початковій школі нині орієнтує і концепція Нової української школи. Тому ці методичні знахідки класика української педагогіки є на часі та потребують активного творчого використання.

Директор Павлиської школи навчав школярів не тільки вдвигатися в довкілля, а й художньо передати побачене, засобом слова відобразити красу природи, її розмаїття, наприклад, на уроках просто неба з таких тем, як "20 відтінків вбрання лісу - як їх назвати? Як квіти зустрічають схід сонця?" Він спонукав учнів наочно матеріалізувати свої думки і почуття, вразно та яскраво висловитися про прекрасне у природі засобом казки (шляхом створення творів-мініатюр). Ці "зелені уроки" педагог-новатор називав хвилинами "доторкання учителя до дитячого серця красою рідного краю, рідного слова" [1, с. 111]. "Треба, щоб діти не просто бачили, як дерева весною криваються білим серпанком, як над золотими дзвіночками хмелю літають бджоли, як наливаються яблука та червоніють помідори - все це, як наголошував видатний гуманіст, письменник і поет, вони повинні пережити як радість, як повноту свого духовного життя. Нехай дитинство пригадається їм у яскравих, сонячних образах: сад у білому вбранні цвітіння, неповторне звучання бджолоїної арфи над полем гречки, глибоке, холодне осіннє небо з журавлиним ключем над обрієм, сині кургани в тремтливому мареві, багрянний захід сонця, верба, що схилилася над дзеркалом ставу, стрункі тополі край дороги - все це нехай залишить незабутній слід у серці, як краса життя у роки дитинства, як пам'ять про найдорожче", - зазначав учений [7, с. 256-257].

За думкою дослідниці С. Світельської-Дірко, ціннісне ставлення до природи молодших школярів формується у процесі екологічного виховання і виявляється у таких ознаках: усвідомленні функцій природи в житті людини та її самоцінності; почутті особистої причетності до збереження природних багатств, відповідальності за них; здатності особистості гармонійно співіснувати з природою; поводитися компетентно, екологічно безпечно; критичній оцінці споживацько-утилітарного ставлення до природи, яке призводить до порушення природної рівноваги, появи екологічної кризи [4]. Саме мо-

лодшому шкільному віку притаманне не прагматичне ставлення, що ґрунтується на суб'єктифікації, коли природні об'єкти стають "значущими іншими"; посилюються мотиви спілкування з природою [4]. Тому проблема виховання етико-екологічних цінностей особистості - одна з наріжних проблем етики, педагогіки, психології, філософії, де ключовими завданнями постають виховання доброти, чуйності, любові до природи, усього живого, готовності захищати природу, примножувати її багатства тощо [2]. Казки В. Сухомлинського - це те джерело, яке здатне сформувати такі почуття в молодших школярів. Отож використання їх на уроках природознавства - необхідна умова процесу формування особистості дитини-природолюба, дитини-природознавця, дитини-природозахисника.

Укладач читанок, дослідниця педагогічної спадщини В. Сухомлинського академік О. Савченко окреслює такі художні особливості його казок та оповідань для дітей: а) майже в усіх творах сюжет дуже чіткий, читач може відразу зрозуміти, де, коли і як відбувається подія, скільки дійових осіб, хто вони; б) в основі сюжетів - опис короткотривалих ситуацій спілкування і взаємодії між дітьми, дитиною та батьками, учнями й учителями, між казковими істотами тощо, у процесі якого постає значуща морально-етична чи пізнавальна проблема; в) спрямованість сюжету на таку проблемність часто підказують заголовки текстів; г) зазвичай моральна ідея в тексті не завжди визначена автором, вона здебільшого є прихованою, її сутність мають виявити читачі самостійно "у діалозі" з автором [3, с. 40-44]. Таким чином, доречним видається нам застосування на уроках природознавства "літературних хвилинок" природознавчого змісту, присвячених творчості В. Сухомлинського. Як показав контент-аналіз підруничкового фонду з природознавства, твори для дітей (казки, оповідання, легенди) В. Сухомлинського, які сприяють вихованню найкращих людських якостей та почуттів, любові до рідної землі, довкілля, бережливого ставлення до природи, її багатств, інформують про явища природи тощо, у навчальних книгах із природознавства не представлені. Тому вчителів доречно використовувати такі "вкраплення" на уроках, адже у творах Павлиського директора природознавчого змісту в алегоричній формі передається ставлення дітей та дорослих до довкілля, до світу природи, засуджуються чи схвалюються вчинки героїв, завдяки казці молодший школяр своїм розумом і серцем виражає ставлення до добра і зла. Понад те, у цих творах завжди присутні

відомості про довкілля, стосунки живих організмів між собою та із середовищем, отже, вони стають джерелом формування екологічних понять, перетворюються на ефективний дидактичний засіб. Такі екологічні твори навчають дитину наукового бачення світу, у цікавій формі допомагають їй збагнути складні явища природи.

Казці вчений-педагог відводив особливе місце в навчально-виховному процесі: "Казка - це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови. Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена в яскравих образах. Казка - благородне і нічим не замінене джерело виховання любові до природи. Патріотична ідея казки - у глибині її змісту, створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже в тому, що вона - творіння народу" [7, с. 83]. Літературні твори для дітей В. Сухомлинського, зібрані у збірці "Казки Школи під голубим небом" [6], слугують добрим виховним засобом: окрім іншого, викликають любов до природи, розповідають про її красу, магічну силу доброти і чуйності у взаєминах між людьми, пробуджують бажання захистити слабшого, оберігати природу, дбати про довкілля. Наведемо деякі з них, які доцільно використовувати на уроках природознавства.

Я вирощу внучку, дідусю

У садку росте стара вишня. Маленький хлопчик Олесь побачив вишеньку та й питає дідуса:

- Де взялася ця маленька вишенька?
- З кісточки виросла, - відповів дідусь.
- То це донька старшої вишні?
- Так, донька.
- А внучка у старій вишні буде?
- Буде, Олесю, - відповів дідусь, -

якщо ти викохаш оцю маленьку вишеньку, діддешся з неї ягідок, посадиш кісточку - то з кісточки її виросте внучка старій вишні. Олесь задумався.

Білка і Добра Людина

Йшла собі лісом Добра Людина. Дивилася на трави й квіти ласкавими очима. Не наступила на квіти, бо помітила їх. Ось підійшла Добра Людина до високої сосни. Побачила білочку. Білочка стрибала по гілках, а за нею гнався якийсь рудий звірок. Добра Людина впізнала куницю. Це лютий білоччин ворог. Ось-ось куниця надкожене білку й розірве своїми лютьми пазурами. З жалем і болем у серці глянула Добра Людина на бідолашу. Побачила білочка очі Доброї Людини, плигнула з дерева й сіла їй на плече. А зла

куниця втекла в темний ліс. Погладила Добра Людина білочку та й сказала:

- Стрибай собі до свого дупла. Глянула білочка вдячно Доброї Людині у вічі й пострибала додому. Дітки давно вже чекали її. Вона й розповіла їм про Добру Людину.

Конвалія

Петрик уранці прийшов у сад і побачив конвалію. Зачарований дивною красою квітки, хлопчик довго стояв перед нею. "Зірву квітку, поставлю в вазу на столі, - подумав Петрик. - Красиво буде в кімнаті". Він простяг руку, щоб зірвати квітку, та враз уявив собі: що ж станеться із садом без конвалії? Загулив долонями квітку, і в саду стало похмуро й незаптишно. На зелені листки впала сіра тіль, замовкли пташки. Петрик відтулив квітку, і на деревах знов почувся пташиний спів. "Он яка ти, дивовижна квітко, - подумав Петрик. - Хіба ж можна тебе зривати й нести до кімнати?"

Дуб під вікном

Молодий лісник побудував у лісі велику кам'яну хату й посадив дуба під вікном. Минали роки, виростали у лісника діти, розростався дубок, старів лісник. І ось через багато літ, коли лісник став дідусем, дуб розрісся так, що закрив вікно. Стало темно в хаті, а в ній жила красуня - лісничкова внучка.

- Зрубайте дуба, дідусю, - просить внучка, - темно в хаті.

- Завтра вранці почнемо, - відповів дідусь.

Настав ранок. Покликав дідусь трьох синів і дев'ятьох онуків. Покликав внучку-красуню і сказав:

- Будемо хату переносити в інше місце.

І пішов з лопатою копати рівчак для фундаменту. За ним пішли три сини, дев'ять внуків і красуня-внучка.

Відломлена гілка

Уздюж алеї парку біг хлопчик. Був ясний весняний день, на деревах співали пташки, серед квітів літали барвисті метелики. Хлопчиків було весело. Він біг, розмахуючи руками. Уздюж алеї росли маленькі липки, їх недавно посадили. На гілочках зеленіли ніжні пахучі листочки. Хлопчик зривав їх і кидав собі під ноги. Потішався. От зупинився біля однієї липи. Та не листочок відірвав, а цілу гілочку відчахнув. Гілочка впала додолу. Хлопчик на хвилю зупинився, глянув на тремтячі листочки. Глянув і на липку. З північного боку зяяла ранка... Хлопчиків стало жалко липки, та жалість у його серці жила недовго. Бо надворі був такий радісний сонячний день... Хлопчик переступив гілочку й побіг далі. Минуло багато-багато літ. Хлопчик виріс, став дорослий. І діти його повиростали. Ось теп-

лого весняного дня приходив він до того парку, де бігав колись малим пустотливим хлоп'ям. Уздюж алеї росли високі стрункі липи. Одна тільки була мовби з північного боку поранена. У неї ніби руки не було. Замість гілки - глибокий шрам. Дідусь зупинився. Упізнав липу. Це він давно колись відчахнув її гілочку. І ось тепер на високому стрункому дереві не було великої гілки. Менше листя зеленого, менше цвіту липового, менше співу бджолиного - бо він зламав гілочку. Менше й радості в світі. Дідусь зітхнув. Він стояв на алеї, дивився на рівну доріжку, по якій біг маленький хлопчик.

Як діти раділи, а ялинка плакала

Наближався Новий рік. Поїхали люди до лісу, зрубали струнку Ялинку. Привезли її у велику світлу кімнату. Поставили посередині, прикрасами та цукерками прибрали. Бігають діти навколо Ялинок, милуються, пісні співають. Радісно дітям. А Ялинці страшно й сумно. Бо немає ні лісу темного, ні зайчика сірого, ні неба синього, ні місяця ясного. Бо в ногах у неї не снігова ковдра, а папірці барвисті всякі. Заплакала з туги Ялинка, та ніхто й не помітив гіркої сльози, що впала з гілки на підлогу. Одна тільки дівчинка синьоока помітила, зітхнула й тихо прошепотіла: "Ялинка плаче..." Закінчилося новорічне свято. Поїли діти цукерки, познімали прикраси. А Ялинку викинули на подвір'я... Біля неї стояла синьоока дівчинка.

Акація і бджола

Вилетіла Бджола ранесенько з вулика й згадала: учора вона брала нектар на гречці. А гречка далеко в полі. А що як піде дощ? Полетити до гречки по скляночку нектару - і попадеш під зливу. Подумала Бджола, подзижчала та й каже:

- Полечу спитаю у Акації. Вона знає. Перед дощем у неї багато нектару. А перед сухою погодою - нема. От прилітає Бджола до Акації й питає:

- Сьогодні буде дощ?

- Заглянь у мої кухлики для нектару, то й узнаєш. Заглянула Бджола - повні кухлики. Отже, дощ буде. Не можна летіти далеко. Та й чого летіти, коли Акація перед дощем пригощає солодким нектаром!

Як бджілка знаходить квітку конвалії

Вилетіла з вулика бджілка. Літає над пасікою й прислухається. Чує, деє далеко-далеко дзвенять голосні дзвіночки. Летить бджілка на музику дзвіночків. Прилітає до лісу. А то дзвонить квіти конвалії. Кожна квітка - маленький срібний дзвіночок. У середині - золотий молоточок. Б'є молоточок по сріблу - лунає дзвін - аж до пасіки лине. Ото так конвалія кличе бджілку. Прилітає бджілка, збирає з

квітки пилок та й каже:

- Дякую, квіточко...

А квітка мовчить. Вона лише знякло-віло опускає голівку [6].

Отже, літературні твори для дітей В. Сухомлинського імплементовані безпосередньо в довкілля, природу, побут людини, тому це надає їм життєздатності, правдивості, виховує високі духовні цінності. У статті "Школа під Блакитним Небом" автор зазначає: "Я розповідаю казки. Вони творяться тут же. Кожен із нас - і я, і діти - стає в ці чудові години поетом. Коли в мене не вистачає яскравого, потрібного слова, діти допомагають мені. Ми склали тисячі казок. Наша творчість не є чимось винятковим і надзвичайним. Вона доступна кожному вчителю й кожному учневі. Бо кожна дитина - поет, бо вчителю треба вміти ввести її у світ творчості... Школа під Блакитним Небом - це джерело живої думки й слова, до якого я щодня приводжу вас, щоб ви стали людьми великої душі, розумними й сердечними, мудрими мислителями... Казка - дитинство думки. Вона робить світ дитини яскравим і цікавим" [8, с. 21]. Ці слова авторитетного педагога варто взяти на озброєння вчителям початкових класів і створювати в кожному навчальному осередку таку Школу радості просто неба, де молодший школяр зможе стати водночас і допитливим дослідником, і мандрівником у світ природи, і творцем - автором літературного твору. На це сьогодні і спрямовує концепція Нової української школи. Казки Василя Сухомлинського актуалізують ще одну важливу проблему сьогодення: збереження довкілля як глобальне завдання, яке стоїть перед людством. Вони навчають, як запобігти варварському ставленню до природи. Відповідь проста: цього варто навчати від самого народження дитини, починати виховувати екологічну культуру особистості змалечку, оскільки діти в ранньому віці дуже емоційні, чуйні та милосердні, сприймають природу як живий організм. Тому необхідно етико-екологічне виховання спрямувати насамперед на формування позитивного ставлення дитини до довкілля, навчити любити, дбати про все живе, дбайливо використовувати природні ресурси.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Казки про природу посідають чільне місце в літературній спадщині В. Сухомлинського. Сьогодні за умов реформування української школи творча спадщина педагога-новатора переживає свій апогей, вона повертає пильну увагу свіжестю думок, актуальністю проблематики, урешті, своїми нововведеннями,

нестандартними підходами до навчання і виховання молодших школярів. З-поміж українських казкарів постать директора з Павлиша вирізняється особливою монументальністю, його творчість глибока тематично, багата ідейно, слугує ефективним дидактичним матеріалом на уроках природознавства, здатна, як жоден інший чинник, слугувати продуктивним засобом етико-екологічного виховання дитини. Твори для дітей В. Сухомлинського необхідно ширше вводити в освітній процес початкової школи, а ідеї Школи просто неба набувають особливої актуальності у зв'язку з реформуванням української школи.

Предметом подальших досліджень може стати вивчення проблеми використання творчої спадщини Василя Сухомлинського в позакласній роботі з молодшими школярами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко М. Дидактичні проблеми загальноосвітньої школи у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського : [монографія] / М. Антоненко. - К. : Вища школа, 2008. - 247 с.
2. Білавич Г. В. "Казки школи під голубим небом" В. Сухомлинського як засіб етико-екологічного виховання. Проблеми дитинства у контексті сучасної педагогіки: зб. наук. праць на пошану Василя Сухомлинського / [за ред. М. Чепіль, М. Ярушак]. - Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2018. - С. 14-19.
3. Савченко О. Художні твори Василя Сухомлинського для дітей як джерело виховання цінностей. Педагогічний дискурс / О. Савченко. - Хмельницький: П. П. Балюк І, 2011. - Вип. 10. - С. 40-44.
4. Світельська-Дірко С. В. Формування засобами казки добра в свідомості школярів початкових класів в творчій спадщині В. О. Сухомлинського : матеріали V Міжнародного семінару "Концептуальні основи підготовки спеціалістів : традиції та перспективи в контексті реалій сучасної освіти": [наук.-метод. зб.]. - № 76. - Київ, 2013. - С. 119-124.
5. Сухомлинський В. О. Бібліографія: 2001-2005 рр. / В. О. Сухомлинський [уклад. В.Л. Федяєва, О. В. Сараєва]. - Херсон, 2006. - 132 с.
6. Сухомлинський В. Казки Школи під голубим небом / В. Сухомлинський. - К.: Радянська школа, 1991. - 178 с.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям : вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. - К. : Радянська школа, 1977. - Т. 3. - 279 с.
8. Сухомлинський В. О. Я розповім

вам про казку... Філософія для дітей // Збірка творів [укладач Ольга Сухомлинська]. - К. : Видавничий дім "Школа", 2016. - 575 с.

Стаття надійшла

УДК 371.71:362.4

Світлана ЗАМРОЗЕВИЧ-ШАДРИНА, кандидат педагогічних наук, доцент ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"

ПРОБЛЕМИ ВАЛЕОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

ZAMROZEVUCH-SHADRINA S., docent, candidate of pedagogical sciences, DVNZ "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University"

PROBLEMS OF VALEOLOGICAL EDUCATION OF PUPILS OF PRIMARY SCHOOL

У статті розглядаються стан та проблеми валеологічного виховання учнів початкових класів. Визначено мету, завдання та складові валеологічної освіти учнів початкових класів. Підкреслюється важлива роль фізичного виховання у збереженні та зміцненні здоров'я особистості молодших школярів.

Ключові слова: валеологічне виховання, валеологічна культура, валеологічна освіта, фізична культура.

The article deals with the state and problems of valeological education of pupils of primary school. The purpose, tasks and components of valeological education of pupils of primary school are determined. Emphasizes the important role of physical education in preserving and strengthening the personal health of junior pupils.

Key words: valeological upbringing, valeological culture, valeological education, physical education.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Першочерговим завданням України як соціально орієнтованої держави є сприяння розвитку молодого покоління, задоволення його життєво важливих потреб для творчого розвитку. Це передбачено Конвенцією про права дитини, Всесвітньою декларацією про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей, планом дій щодо їх виконання. Реалізація вимог названих документів потребує невідкладних заходів, спрямованих на ефективне розв'язання головної про-

блеми, пов'язаної з майбутнім України – збереження здоров'я молодого покоління.

Пріоритетність проблеми здоров'я дітей пов'язана із сучасним різким погіршенням стану їхнього фізичного і розумового розвитку, працездатності. І якщо неможливо швидко змінити економічну ситуацію на краще, поліпшити екологічні умови, то вже нині можна знайти способи й методи психологічної реабілітації учнів, навчити їх індивідуальних засобів збереження та зміцнення здоров'я, соціальної адаптації за складних умов. Таку потребу необхідно забезпечити насамперед через освіту шляхом навчання і виховання валеологічних навичок та знань, профілактики і стимуляції здоров'я.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання валеологічної освіти, педагогічних впливів з метою формування здоров'я учнів, збереження його та зміцнення активно вивчаються дослідниками в таких напрямках: оздоровлення в умовах навчання (Н. Гонтаровська), методика викладання валеології (М. Гриньова), організація і методика проведення фізкультурно-оздоровчих заходів у режимі навчального дня молодших школярів (О. Ващенко), інтеграційний підхід до виховання у молодших школярів здорового способу життя (С. Кондратюк), педагогічні аспекти формування здорового способу життя у молодших школярів, котрі проживають у зоні підвищеної радіоактивності (Ю. Цюпак), роль і місце педагогічної валеології у системі української національної освіти (А. Царенко).

Аналізуючи чинники, що негатив-

но позначаються на здоров'ї дитини, одним із факторів увчені О. Дубогай, Н. Коростельова, І. Петренко, С. Свириденко та ін.) визначають вплив шкільного середовища. Під впливом шкільних факторів ризику (стресова тактика педагогічних впливів, інтенсифікація та нерациональна організація навчально-пізнавального процесу, невідповідність методик і технологій навчання віковим та функціональним можливостям дітей) не тільки сповільнюється ріст і загальний розвиток дітей, але і руйнується їхнє здоров'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними Міністерства охорони здоров'я України, у 50% учнів спостерігаються функціональні відхилення у стані різних систем організму, а в 42% – різні хронічні захворювання, на 19% зріс рівень загальної інвалідизації. До першого класу приходять лише здорові діти, закінчують школу здоровими 6–9% випускників [5].

На думку М. Безруких, "вплив школи, умов навчання, навчальні переваги такі значущі саме тому, що вони діють безперервно, тривало, систематично й комплексно. Окрім цього, роки навчання для кожної дитини – період інтенсивного розвитку, формування організму, період, коли будь-які несприятливі фактори здійснюють найбільший вплив [1; 6].

У навчально-виховній системі початкової школи не приділяється належної уваги ставленню учнів до власного здоров'я. Крім об'єктивних факторів (соціальне оточення, економічна ситуація, матеріальний стан сім'ї і т. ін.), наголошує С. Свириденко, у збере-

женні здоров'я значну роль відіграють суб'єктивні фактори (потреба бути здоровим, вміння підтримувати власне здоров'я, готовність протистояти шкідливим звичкам). Відтак, на думку вченого, саме на початкову школу покладається завдання формування здорового способу життя, а для цього необхідно залучати дітей до різноманітної діяльності, що сприяє формуванню вмінь і навичок здорового способу життя, відповідає бажанням молодших школярів, закладає основи ціннісної орієнтації, визначає напрями подальшого фізичного, психічного, соціального і морального здоров'я [6].

Найбільш ефективний шлях вирішення цієї проблеми – створення в навчальному закладі умов, що дозволяють учням зберігати і зміцнювати своє здоров'я, формують таку потребу. Останнє передбачає валеологізацію освітнього середовища та навчального процесу таким чином, щоб кожен урок і будь-які шкільні заходи мали оздоровчий ефект. При цьому навчанням здоров'ю в широкому сенсі повинне стати невід'ємною частиною шкільної освіти поряд із викладанням профільних дисциплін.

У даному напрямі перед валеологією стоїть головна мета – створення стійкої системи виховання практично здорової людини, здатної самостійно підтримувати та зберігати своє здоров'я на базі набутого валеологічного світогляду та валеопрактики. Валеологічна освіта учнів початкових класів не тільки необхідна, а й досить вагома складова виходу з української несприятливої ситуації в галузі охорони здоров'я й освіти.

Як відомо, освіта характеризується трьома складовими: розвитком, вихованням і навчанням. Валеологічна освіта за першою складовою дає розвиток валеологічного світогляду та світорозуміння.

Гуманітарна складова валеологічної освіти, особливо в початковій школі, повинна стати визначальною у формуванні свідомості учнів, їх духовного зростання, розуміння сенсу життя та відповідності здорового способу життя та існуванню в навколишньому світі.

За другою складовою валеологічна освіта виховує мислення, духовне, психічне та фізичне здоров'я, за третьою складовою – характеризується навчанням системи знань та вмінь щодо здорового способу життя, вмінням адаптуватися у складних антро-

погенних умовах.

Без валеологічної освіти немає майбутнього в жодній цивілізації, адже тільки валеологічна культура науки відкриває шлях до установки на особистісну самосвідомість і самозбереження людини. Саме розвиток свідомості дитини формує її духовність, розуміння відповідності часу і призначення на Землі, дає змогу знайти зв'язок внутрішнього стану людини та її здоров'я, зрозуміти, що закон творення діє відповідно до наших переконань, думок і почуттів. Цей гуманітарний світоглядний аспект валеології має стати її фундаментальною основою.

Реалізація ідей гуманізації здійснюється через загальнокультурну світоглядну функцію валеологічної освіти. Тому так важливо підвищити теоретичний рівень викладання, наповнення освіти загальношкільними цінностями, розширити сфери діяльності учнів початкових класів у вивченні та збереженні здоров'я та здорового способу життя. Не випадково до нагальних завдань системи валеологічної освіти учнів початкових класів можна віднести: поширення теоретичних знань про здоровий спосіб життя, виховання позитивної мотивації, прищеплення навичок збереження та зміцнення здоров'я, формування валеологічної культури.

Однією із складових духовної культури особистості вчителя початкових класів є валеологічна культура, тобто динамічний стереотип мислення і поведінки, що визначає здоровий спосіб життя особистості і дбайливе ставлення до здоров'я оточуючих її людей. Валеологічна культура, як стверджує Н. Тригуб, – це система знань, поглядів, переконань, вмінь, навичок, що сприяють використанню накопиченої соціальної інформації про здоровий спосіб життя, трансформуючи її в усі аспекти життєдіяльності людини [7, с. 12].

Як відомо, період дитинства – найбільш сприятливий етап валеологічного виховання, оскільки є періодом інтенсивного росту, розвитку, формування фізичних, інтелектуальних якостей. Саме в цей час учні психологічно знаходяться у сфері значного впливу з боку авторитетних для них дорослих людей, у даному випадку вчителів. Важливе значення, на нашу думку, для молодшого шкільного віку має особистий приклад вчителя. Педагог, котрий не хворіє упродовж року, стає прикладом для учнів, колег

і батьків щодо формування високого рівня культури здоров'я. Отже, неповторна індивідуальність учителя як носія валеологічної культури та суб'єкта міжособистісних взаємин є головним взірцем і джерелом здоров'я молодшого школяра у навчально-виховному процесі.

Ще однією з актуальних проблем сучасної школи є переважне використання репродуктивних методик викладання навчальних дисциплін. Вони, хоча і сприяють засвоєнню знань, але передбачають в основному не усвідомлення учнем навчального матеріалу, а лише його механічне запам'ятовування. При цьому школяр часто не має уявлення про практичну цінність навчального матеріалу саме для нього, проте змушений його засвоювати. Отже, учень не бере активної участі в пізнавальному процесі. Ігнорування найважливішого дидактичного принципу – принципу свідомості й активності учня у процесі навчання – закономірно призводить до втрати інтересу, низької мотивації навчання, не сприяє формуванню його творчих здібностей. Повторюючись щоденно впродовж навчальних років, така ситуація не може пройти безслідно для розвитку дитини, її здоров'я. Такий стан підсилюється й методиками викладання, що не відповідають віковим та індивідуальним особливостям учнів.

У системі початкової освіти проблема здоров'я тісно пов'язана з навчально-виховним процесом з фізичного виховання, що є невід'ємною складовою валеології. Вона формує переконання в тому, що рухова активність – органічна потреба людини, обов'язкова складова здорового способу життя. Проте великі потенційні можливості цього курсу використовуються не повністю, що пояснюється багатьма причинами. Зупинимось лише на одній. І вона полягає в тому, що недооцінюється виняткова (порівняно з іншими дисциплінами) роль фізичного виховання у формуванні особистості. Загальноновизнаним, наприклад, є той факт, що фізичне виховання бачиться одним з найефективніших засобів розвитку таких пізнавальних процесів, як відчуття, сприйняття, увага, таких властивостей особистості, як характер, емоції і почуття, мотивація, воля. Надто важливо також цілеспрямовано застосовувати широкі психотерапевтичні можливості фізичного виховання. Відомо, що в основі невротичної поведінки дітей

лежить почуття невпевненості в собі. Заняття ж спортом істотно позитивно впливають на цю характеристику особистості.

Тому дієвими засобами зміцнення здоров'я учнів початкових класів та поліпшення їхнього фізичного розвитку, розумової працездатності є підвищення рухової активності шляхом розвитку й удосконалення рухових якостей у процесі систематичних занять фізичною культурою, пошуку нових форм, методів і змісту фізичного, морального та духовного виховання школярів. Неабияку роль відіграє проведення фізкультурно-масових і спортивних, фізкультурно-оздоровчих заходів у режимі дня школи, організація позакласних форм занять фізичною культурою та спортом.

Проблема формування в учнів фізкультурних знань, які повинні займати одне з провідних місць у системі ціннісних орієнтацій, пріоритету здоров'я як найвищої людської цінності та на основі цього покращення загального фізичного стану організму пов'язане з інтересом до занять руховою активністю [4].

Покращення рівня здоров'я дітей залежить як від правильно організації режиму дня, збільшення різних видів рухової активності, так і від включення елементів фізичного виховання у теоретичні дисципліни початкової школи, де матеріал повинен розглядатися з класу в клас, послідовно, кожного разу додаючи певний обсяг рухової активності залежно від віку та фізичної підготовленості дітей [2; 3].

На жаль, обсяг навчальних занять з фізичної культури в початковій школі не може компенсувати дефіцит рухової активності дітей, забезпечити відновлення їхньої розумової працездатності, запобігти розвитку захворювань, які перебігають на тлі хронічної втоми, досягти необхідного рівня розвитку життєво важливих рухових якостей. На нашу думку, здоров'я школярів може бути поліпшене не стільки за рахунок підвищення кількості уроків фізкультури, скільки за рахунок використання ефективних методик валеологічного впливу, тому знання з валеології доцільно вести в чіткій ув'язці з

уроками фізичної культури.

Учитель початкових класів важливим напрямом своєї діяльності повинен вважати поглиблення педагогічних знань батьків з валеології, досягнення єдності виховного впливу на дитину в сім'ї та школі. Лише в тісній співдружності з батьками, котрі мають бути взірцем досконалості духовної та фізичної гармонії, можна сформувати в учнів валеологічний світогляд. У школі необхідно організувати серйозну роботу з батьками, спрямовану на підвищення валеологічної культури учнів початкових класів.

Висновки з дослідження та перспективи подальшого розвідок у даному напрямі. Отже, виходячи із сказаного вище, учитель початкових класів повинен проводити роботу в закладі освіти, спрямовану на формування здоров'я та розвиток особистості учнів з новим світоглядом; планувати і здійснювати заходи щодо валеологічного виховання, сприяти психологічній захищеності дітей в мікросоціумі; розробляти рекомендації, що забезпечують умови здорового способу життя як у школі, так і сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безруких М. М. Здоровьесберегающая школа / М. М. Безруких. – Москва: Московский психолог. инсти-тут, 2004. – 240 с.
2. Борисова В. В. Педагогическая технология оздоровительной работы как фактор оптимизации режима учебного дня младших школьников: дис. ...канд. пед. наук / Борисова В. – Тула, 2002. – 202 с.
3. Ващенко О. Організація здоров'язберігаючої діяльності початкової школи / Ващенко О., Свириденко С. // Початкова освіта. – 2005. – №46. – С. 2–4.
4. Мищенко О. Нетрадиційні методи збільшення рухової активності учнів початкової школи / О. Мищенко // Молода спортивна наука України: зб. наук. праць. – Львів, 2002. – Вип. 6. – Том 1. – С. 320–322.
5. Мельник О. Системний підхід до формування культури здоров'я учасників навчально-виховного процесу /

О. Мельник // Початкова школа. – 2005. – С. 14–16.

6. Свириденко С. О. Формування ціннісних орієнтацій як чинник духовного здоров'я особистості / С. О Свириденко // Проблеми освіти. – Київ: Науково-методичний центр вищої освіти, 2002. – Вип. 29. – С. 72–78.

7. Тригуб Н. А. Формирование валеологической культуры педагога: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Н. А. Тригуб. – Казань, 1999. – 24 с.

REFERENCES

1. Bezruky`x M. M. Zdorov`esberegayushhaya shkola. – Moskva: Moskovsky`j psy`xolog. y`nsty`tut, 2004. 240 p. Rossy`ya (ross.).
2. Bory`sova V. V. Pedagogy`cheskaya texnologiy`ya ozdorovy`tel`noj raboty kak faktor opty`my`zacy`y` rezhy`ma uchebnogo dnya mladshy`x shkol`ny`kov: dy`s... kand. ped. nauk. Tula, 2002. 202 p. Rossy`ya (ross.).
3. Vashhenko O., Svy`ry`denko S. Organizaciya zdorov'yazberigayuchoyi diyal`nosti pochatkovoyi shkoly` // Pochatkova osvita. 2005. 46. 2–4. Ukraine. (ukr).
4. My`shhenko O. Netrady`cijni metody`ky` zbil`shennya ruhovoyi akty`vnosti uchniv pochatkovoyi shkoly`// Moloda sporty`vna nauka Ukrayiny`: zb. nauk. prac`. – L`viv, 2002. Vy`p. 6. – Tom 1. 320–322.
5. Mel`ny`k O. Sy`stemny`j pidxid do formuvannya kul`tury` zdorov'ya uchasny`kiv navchal`no-vy`xovnogo procesu // Pochatkova shkola. Naukovo-metody`chny`j zhurnal. – 2005. P. 14–16. Ukraine. (ukr).
6. Svy`ry`denko S.O. Formuvannya cinnisny`x oriyentacij yak chy`nny`k duxovnogo zdorov'ya osoby`stosti / Problemy` osvity`. - Ky`yiv: Naukovo-meto-dy`chny`j centr vy`shhoyi osvity`, 2002. - Vy`p. 29. p. 72-78. Ukraine. (ukr).
7. Try`gub N. A. Formy`rovany`e valeology`cheskoj kul`tury` pedagoga: Avtoref. dy`s. ... kand. ped. nauk - Kazan`, 1999. 24 p. Rossy`ya (ross.).

ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ТА ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Рукописи статей, що подаються до видруку у фаховому виданні Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, не повинні бути раніше опублікованими та мають витримувати належний науково-технічний рівень.

Редакція журналу у своїй діяльності стосовно подачі матеріалів керується вимогами чинних в Україні основних правових і нормативних документів: Законів України "Про видавничу справу", "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні", "Про авторське право і суміжні права", а також міждержавного стандарту ГОСТ 7.5-88 "СИБИД. Журнали, сборники, информационные издания. Элементы издательского оформления" (від 01.10.2010 набуває чинності ДСТУ 7152 : 2010 "Інформація та документація. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках").

Матеріали, що подають для публікації, повинні містити елементи, визначені постановою президії ВАК України "Про підвищення вимог до фахових видань, віднесених до переліків ВАК України" від 15.01.2003 р. № 7-05/1, а саме: **УДК; ім'я, прізвище, по батькові автора, назва статті, анотація**, де викладений основний зміст матеріалу (не менше десяти рядків), **ключові слова українською, російською та англійською мовами; мета дослідження** українською мовою, що повинно передувати викладу самого матеріалу.

Стаття має бути побудована за такою структурою: постановка проблеми в загальному вигляді, її зв'язок з науковими чи практичними завданнями; **аналіз досліджень і публікацій**, де йдеться про вирішення даного питання, виокремлення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрій дана стаття присвячена; **виклад основного матеріалу дослідження** з обґрунтуванням отриманих наукових результатів; **висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі**.

Матеріал, що подається, повинен мати обсяг 8–15 сторінок.

Обов'язковим є список використаної літератури (не менше 8-ми джерел; на кожен позицію у бібліографічному списку має бути посилання в тексті статті), яким автор послуговується під час написання матеріалу, що оформляється як ЛІТЕРАТУРА. Вона подається в алфавітному або порядку цитування. Посилання на наукову літерату-

ру подаються за зразком [5, 87], де 5 – номер джерела за списком літератури, 87 – сторінка. Посилання на декілька наукових видань оформляються таким чином: [3, 145; 7, 25; 5, 348].

Видання описується відповідно до ДСТУ ГОСТ 7.1 : 2006. Вони розміщуються в алфавітному порядку – спочатку вітчизняні, далі – зарубіжні.

Слова української та російської мов скорочуються в бібліографічному описі згідно з ДСТУ 3582-97 та ГОСТ 7.12-93.

Разом із матеріалом в обов'язковому порядку подається його скорочений варіант (3–5 сторінок) українською та англійською мовами.

Також необхідно подати рецензію, яка має бути підписана рецензентом та завірена печаткою.

Після статті обов'язкові дата подання рукопису до редакції, підписи авторів (співавторів). Також додаються дані про авторів (співавторів): ім'я, прізвище, посада за місцем роботи (повна назва організації), контактний телефон, електронна пошта, за наявності вчене звання, науковий ступінь.

Матеріал, що подається, повинен мати обсяг 8–15 сторінок.

Матеріали приймаються у вигляді файлів у текстових редакторах MS Word for Windows (шрифт – Times New Roman, розмір шрифту – 14, міжрядковий інтервал одинарний, поля: ліве – 2,5 см; верхнє, нижнє, праве – 1,5 см) електронною поштою або на електронних носіях. Електронна адреса редакції: slovo@oipro.if.ua

Файли обов'язково мають супроводжуватися роздрукованим варіантом. Графіки й малюнки повинні бути чорно-білі і виконані чітко (в електронному варіанті).

Рисунки і фотографії подаються в тексті статті.

Для побудови графічних рисунків використовуються графічний редактор, вбудований у Word for Windows.

Підписи до рисунків і таблиці набираються шрифтом Times New Roman, кегель 10. Для набору формул використовується вбудований у Word for Windows редактор формул Equation 3.0.

Формули komponують так, щоб вони вміщались у формат полоси набору.

Рукописи, які не відповідають викладеним вимогам, редакцією не приймаються.

Наукове видання

ОБРІЇ
Науково-педагогічний журнал

Випуск № 2(47) / 2018

Підписано до друку 16.10.2017 р.
Формат 60x84/8. Друк офсетний.
Наклад 300 примірників

Дизайн обкладинки, друк Підприємства "НАІР"

Віддруковано: Підприємство "НАІР"
76000, м. Івано-Франківськ,
вул. Височана, 18
тел.: (0342) 50 57 82.
Свідоцтво